Tales of Rajastan.

Part

BY

CHILAKAMARTI LAKSHMINARASIMHAM.

Author of

Parijatapaharanam, Gayopakhyanam

and Prasannayadavam etc.

SEVENTH EDITION 1,000 COPIES

1917

MANORAMA PRINTING WORKS.
RAJAHMUNDRY.

 Price Rs 0 -14 0.

Can be had of :— MATHETY SANYASAYYA,
Andhra Book Depot, Rajahmundry.

రాజస్థానకథావళి.

మొదటిభాగము.

ఇది

చిలకమర్తి లక్ష్మీనరసింహముచే

రచియింపఁబడినది.

ఏడవకూర్పు 1000 ప్రతులు.

రాజమహేంద్రవరము.

శ్రీ మనోరమాముద్రాక్షరశాలయందు

ముద్రింపఁబడియె.

1917

—o—

వెల రు 0-14-0.

ఉపోద్ఘాతము.

ఆర్యావర్త మని పూర్వులచేత వ్యవహరింపఁ బడుచువచ్చిన యుత్తరహిందూస్థానమున రాజస్థాన మనుదేశ మొకటి కలదు. దీనినే రాజపుత్రస్థాన మని వాడుదురు; ఇందు రాజపుత్రు లనఁగా క్షత్రియులు విస్తార ముండుటచే దీనికి రాజపుత్రస్థాన మనియు, రాజస్థాన మనియుఁ బేళ్ళు కలిగినవి. ఈదేశముయొక్క వైశాల్యము 1,30,000 చదరపుమైళ్ళు; దీని కుత్తరమున పంజాబు దేశమును, దూర్పునం దాగ్రాయును, దక్షిణమున బొంబాయిరాజధానియుఁ, బడమట సింధు దేశమునందలి యెడారులునుం గలవు. ఒకకోటి యిరువదిలక్షుల జనులిందు వసించుచున్నారు. ఈదేశమునకు మధ్యగానున్న యజమీ రనునదితప్ప తక్కినభాగము లన్నియు స్వదేశరాజులచేతఁ బాలింపఁబడుచున్నవి. ఆయజమీ రొక్కటియు నింగ్లీషువారి స్వాధీనములో నున్నది. స్వదేశ ప్రభువులచేఁ బరిపాలింపఁబడు సంస్థానములు, అల్వారు, బికనీరు, కృష్ణనగరు, జయపురము, భరత పురము, ఢోలాపురము, కెరాలి, టాంకు, బూంది, కోట, జాలావారు, ప్రతాపఘరు, బన్సువారా, దంగపురము, మీవారు (అనగా నుదయ పురము) సిరోహి, మార్వారు (అనఁగా జాధ్పురము) జసల్మీ రనునవి యిరువది. ఇందు టాంకుసంస్థాన మొక్కటియు మహమ్మదీయ ప్రభువులచేతఁ బరిపాలింపఁ బడుచున్నది. తక్కినవానిలో భరత పురము, జాటువంశస్థుఁడైన రా జేలుచుండెను; తక్కిన పదునెని మిది సంస్థానములును స్వదేశక్షత్రియప్రభువు లేలుచున్నారు. ప్రస్తుత మీరాజ్యము లన్నియు నాంగ్లేయులకు లోఁబడి వారిచేత సంరక్షింపఁ బడుచున్నవి. ఈదేశము వైశాల్యమున మిక్కిలి పెద్ద దయ్యుఁ బ్రాముఖ్యతయందు మిగుల తక్కువగా నున్నది. కడుదూరము వ్యాపించు నిసుకతిన్నెలేగాని ఫలవంతము లైన భూములుగాని మం

చిప్రవాహములుగలనదులుగాని యంతగా లేవు. అందుచేతనే జన సంఖ్య మిక్కిలి తక్కువగా నున్నది. ఆరావళీపర్వతము లీశాన్య దిగ్భాగమునుండి నైఋతిమూలవఱకు దేశమున వ్యాపించి యున్నవి. ఈకొండలకుఁ బడమటివైపున చాలభాగ మిసుకయెడారియై యున్న యది. కాని తూర్పునఁ జాలవఱకు భూమి సారవంతమై, ధాన్యము, దూది, చెఱకు, పొగాకు, నల్లమందు పండును. చంబల్ నదియు దాని యుపనది యగు బేనాసును, లూనియను నొక చిన్నయేఱు నిందు ముఖ్యనదులు. నదులు తక్కువగా నుండుటచే జనులకు పానయోగ్య మగునీరు నూతులనుండి లభించుచున్నది. ఉప్పునీటి సరస్సులు విస్తారముగా నుండుటచే వానినుండి ప్రజ లుప్పుచేసి వాడుదురు. ఇండ్లనిమిత్త మిచ్చటికొండలలో మంచిరాళ్ళు దొరకును. పూర్వము షాజహానుచక్రవర్తి తనభార్యపేర నాగ్రానగరములోఁ గట్టించిన తాజమహల్ లను దివ్యభవనమున కీదేశమునందలి మక్రానా తాతిగనులనుండియే ఱాయి పంపఁబడినది.

పట్టణములు.

ఆరావళీ పర్వతములలో ౹నాబూ యను శిఖరముపైఁ గట్టఁబడిన యాబూనగర మీదేశమునందలి ముఖ్యనగరములలో నొకటియై యారోగ్యప్రదాయినిగా నున్నయది. ఈ పర్వతశృంగము జైనమతస్థులకు యాత్రాస్థలముగా నున్నది. ఈశిఖరముమీఁద స్ఫటిక శిలానిర్మితములగు దేవాలయము లనేకములు దర్శనీయములై యుండును. వానిలోఁ బ్రధానదేవాలయముఁ గట్టుటకే పదునెనిమిదికోట్లరూపాయలు వ్యయముఁ జేయఁబడిన వఁట. మీవారుసంస్థానమున కుదయపురము రాజధాని. ఇది మిక్కిలి సుందర మగు పట్టణము. జొడుపురము మారువారుదేశమునకు రాజధాని; ఇందును రాతికట్టడము లనేకము లున్నయవి. జయపురము హిందూస్థానమునం గలనగరములలో నెల్ల మిక్కిలి మనోహరముగ నుండును.

తక్కిన ప్రతిసంస్థాన మూపేరు గలపట్టణమే రాజధానిగా గలిగి యుండును. ఈ దేశమున వసియించు జనులు రాజపుత్రు లనఁ బడుదురు. వీ రాజానుబాహులు, శౌర్యనిధానులైన జాతివారు. సాము కసరతులు నేర్చి యెక్కుడు చాకచక్యము గలిగి వీరు యుద్ధ ము పేరు విన్నపుడు పండువుగాఁ దలంచుచుండువారు. ఈరాజపుత్రు లవంటి యభిమానధనులగు సాహసిక శిఖామణులు, ప్రపంచమునం దుండుట యరిది. తమ దేశస్వాతంత్ర్యమును, కుటుంబగౌరవమును కాంతల పాతివ్రత్యమును నిలుపుకొనుటకై తమప్రాణంబులఁ దృణప్రాయముగ ధారవోసిన శూరాగ్రేసరులు; ఈ రాజపుత్రస్త్రీ లన్ననో తమ మగవారికన్న నెక్కు డభిమానము, శాంతము గల వీరమాతలు, వీరపత్నులునయి మానసంరక్షణార్ధము దేహముల నగ్నిహోత్రున కాహుతులు చేసిన వీరరసాధిదేవత లని చెప్ప వచ్చును. భర్తకాని కుమారుఁడు కాని కయ్యంబునఁ బరాజయము నొంది శత్రువులకు వెన్నిచ్చి పరుగెత్తుకొని కోటలోఁ దలఁ దాచుకొన వచ్చినప్పుడు రాజపుత్రస్త్రీ వానిని కోటలోనికి రానియ్యక ములుకులవంటి పలుకులచే వాని మనసు నొప్పించి శౌర్యము గలిగించి మరల యుద్ధంబునకుఁ బంపుచు వచ్చె నని యిఁక ముందు వ్రాయఁబోవు కథలలో మీరు చదివి యక్కజపడక పోరు; ఈజాతిలోఁ బుట్టిన బాలుఁ డయినను సమరమునకుఁ బోవుటకుఁ గాని కాంతాజనంబుల వధించి కులగౌరవము ని నిలుపుటకుఁ గాని యవసరమయినపు డగ్నిహోత్రమున దుమికి యాత్మహత్యఁ జేసికొను టకుఁగాని యెన్నఁడు వెనుదీయఁడు; ఈరాజపుత్రులలోఁ గొందఱు సూర్యవంశజులు, కొందఱు చంద్రవంశజులు, కొంద ఱగ్నికులులు; పరశురాముని చేత క్షత్రియవంశము లిరువదియొక్కమారు నాశనము చేయఁబడినప్పుడు, లోక మరాజకమై ధర్మమార్గంబులు విడిచి వర్తించు చుండఁగా వేదవిదు లగు మును లగ్నిహోత్రుని నాశ్రయించి; మరల

క్షత్రియవంశముల సృశింపుమని ప్రార్థింప నాతఁడు వేదియందు వైదికాగ్ని గల్పించి మంత్రబలముచే నగ్నిహోత్రమునుండి క్షత్రియులను మరల సృజించెననియు వారివంశస్థులే యిప్పు డున్న రాజులందఱనియు నొకకథ గలదు. కొన్నిరాజకుటుంబము లీకథ నొప్పుకొనక తమవంశకర్త సూర్యుఁడో చంద్రుఁడో యని తక్కిరాజులను నిరసనచేయుచుందురు. వీరు పలు తెగలుగా విభజింపఁబడి యున్నారు. ఏ తెగలోవా రా తెగకు నాయకుఁ డగువానిని మిగుల మన్నింతురు. నేల దున్నుకొని జీవించు సేద్యగాఁడు సయితము కులగౌరవమునఁ దాను గొప్ప జమీందారుతో సమానుఁడనని గర్వించు చుండును. ఈరాజపుత్రసంఘములలో నొక్కొక్క కుటుంబము నొక్కొక్క భట్టువాఁ డాశ్రయించి యాకుటుంబముల యశస్సుకై వారములు సేయుచు వారివిరోధులను హాస్యరసప్రధానములగు పాటలతోఁ బరిహసించును. ఈభట్టువారు గాక చారణులనుపేర మఱికొందఱు స్తోత్రపాఠకులు గలరు. వీరు జనులకు గురువులుగాను, దేశచరిత్రములఁ దెలుపువారుగనుండి జనులచే మిక్కిలి మన్నింపఁబడుచున్నారు. ఈరాజస్థానమున జైనమతస్థులు గూడ విస్తారముగా నున్నారు. ఈ దేశస్థులందఱు మాటలాడునది హిందీభాష. వీరరసమునకుఁ బుట్టిన యిల్లగు నీరాజస్థానమునందలి సంస్థానాధిపతు లందఱుఁ దమ దేశస్వాతంత్ర్యమును, తమయార్యమతమును, గోబ్రాహ్మణులను, దేవాలయములను, సంరక్షించుటకయి పలుమారులు మహమ్మదీయ చక్రవర్తులతో యుద్ధములు చేసిచేసి ప్రసిద్ధిఁ గాంచిరి. ఈసంస్థానములన్నిఁటిలో మేవా రనునది సుప్రసిద్ధమై రాజపుత్రదేశమున కలంకారమై శూరశిఖామణులకు నిలయమై యలరుచుండును. దానిపూర్వరాజధాని చిత్తూరునగరము. ఢిల్లీచక్రవర్తు లానగరము నాక్రమించి నాశన మొనర్చినపిదప, తత్ప్రభువు లుదయపుర మను పట్టణము వేరొకచోటఁ గట్టుకొని దానిని రాజధానిగాఁ జేసికొనిరి. ఉదయ

పుర సంస్థానాధిపతియే రాజపుత్రులకెల్ల నాయకుఁడు. ఆతనియాజ్ఞ నాజాతివారందఱు శిరసావహింతురు. ఉదయపురాధీశ్వరునకు రాణా యనుబిరుదము కలదు. ఈతనివంశము నిష్కళంకమని ప్రజలు చెప్పుకొందురు. శ్రీమద్రామాయణ కథానాయకుఁడును ధనుర్ధరులలో నెల్ల నగ్రగణ్యుఁడును నగు శ్రీరాముని రెండవకుమారుఁడగు కుశుని సంతతివారమని యీరాజులు చెప్పుకొందురు. ప్రస్తుత మీయుదయ పురరాజవంశము శిశోదయవంశమని పేరొంది యున్నది. ఈవిధంబు గనే కొందఱురాజులు పాండవమధ్యముఁడగు నర్జునుని ప్రియపుత్రుఁ డభిమన్యుఁడు తమకు మూలపురుషుఁడనియుఁ, దత్కారణమున చంద్రుఁడు వంశకర్తయనియు సంతసింతురు. జగద్విశ్రాంతకీర్తు లగు నీరాజకులభూషణుల యద్భుతచరిత్రము లాంధ్రభాషలో వ్రాయవలెనని నాకుఁ జిరకాలమునుండి కుతూహల మున్నందున నే నిప్పుడు తచ్చరిత్రములు సంగ్రహముగ వ్రాయఁ బూనుకొన్నాఁ డను. ప్రప్రథమమున నుదయపురము రాజధానిగానున్న మీవారు దేశముయొక్కయు, జోడుపురము రాజధానిగానున్న మారువారు యొక్కయు చరిత్రములు దెలుపఁబడును.

రాజస్థానకథావళి.

(మొదటిభాగము.)

బప్పరావుల కథ.

:(0):

అనేకసంవత్సరములక్రిందట హిందూదేశమున వల్లభిపురమను పట్టణమును శిలాదిత్యుండను మహారాజొకండు పాలించుచుండెను. అతఁడు చిరకాలము శత్రుదుర్నిరీక్ష్యుఁడుగఁ బ్రజారంజకముగ నేలనేలెను. శిలాదిత్యుఁడు సూర్యునికుమారుఁడనియు, నాకారణంబున నతఁడా మహారాజును సంరక్షించుననియు బ్రసిద్ధికలదు. అతనిసేనలతో నెవరు పోరినను వారు తప్పక పరాజయము నొందెడువారు. వల్లభినగరపుఁ గోటలో నొకదివ్యసరస్సు కలదఁట. శిలాదిత్యమహారాజు శత్రువులకు జంకినప్పుడాదివ్యసరస్సునకుఁ బోయి, యొడ్డున నిల్చి చిన్ననాఁడు తన తండ్రి కరపినమంత్రము నుచ్చరించునఁట. వెంటనే యాసరోవరమధ్యమునుండి సూర్యునిరథములాగు రంగులగుఱ్ఱ మొకటి బయలుదేఱ నారాజు దాని నారోహించి, రణరంగమునకుం జన శత్రుసేనలు వాని యెదుట నిలువలేక పటాపంచలై పారుచుండును. ఇట్లుండ కొంతకాలమున కుత్తరదిక్కునుండి యరులమూఁకలువచ్చి వల్లభిపురమును ముట్టడించెను. ఎన్నినాళ్లు మగంటిమిఁజూపి పోరొనర్చినను, వారు శిలాదిత్యునిఁ గెలువఁజాలక నిరాశులైరి. అంతలో చిరకాలమునుండి రాజుపై మనస్సులో క్రోధమునిల్పియున్న యాతనిమంత్రి యొకదర్ధరాత్రమున, శత్రుశిబిరముం బ్రవేశించి వారితో "నాకోరినబహుమానమునిత్తురేని శిలాదిత్యునిఁ గెల్చి వల్లభిపురమును బట్టుకొనునుపాయంబు మీకుపదేశించెద" నని పలికె. ఆపలుకులు విని వారు సంతసించి వానికోరిక

తీర్చునటుల వాగ్దానముఁ జేయ, నాతఁడును దనజేనిజ మురహస్యమును బగతురకిట్లెఱిఁగించెను. "శిలాదిత్యమహారాజు సూర్యపుత్రుఁడు; ఆతని ప్రభావమువలన కోటలోని యొకదివ్యసరస్సునుండి సూర్యాశ్వ మొకటి బయలు వెడలును. రాజు దానిపై నెక్కి కయ్యమునకుఁ బోవుటంజేసి విజయుఁడగుచున్నాఁడు. ఆసరస్సు మైలపడినయెడల భానుఁ డలుగును. ఆతని యలుకచే రాజున కాగుఱ్ఱము లభింపదు. అప్పుడు మీరాతని సులభముగా జయింపవచ్చును." ఇట్లు పలికి వైరులనుమహానందమగ్నులఁ జేసి దుష్టబుద్ధి యగు నామంత్రి నగరమునకుఁ బోయి యొకగోవును జంపించి దానినెత్తు రాకోలంకునీటిలోఁ గలిపించి కలుషంబుగావించె. కొండొకవడికి వేగులవాఁడొకఁడువచ్చి, దేవా! శత్రువులు కోటపైఁ గవియుటకు మొనలుదీర్చియున్నవారని చెప్ప శాత్రవసేనలతోఁ బోరుమని తనబలంబుల కానతిచ్చి, యాధరణీశ్వరుఁ డెప్పటియట్ల దివ్యసరోవరంబునకుం బోయి తనప్రియహయమును బిలిచెను. కాని తొంటియట్ల నీరొకించుకయుఁ గదలబారదయ్యెను. ఆరాజేంద్రుఁడు తత్కారణ మరసి, తనమంత్రపటిమంబు చెడినదనియు, దనజనకుఁ డగుప్రభాకరునకుఁ దనపై ననుగ్రహంబు తప్పినదనియు నిశ్చయించి సేనలం బురికొల్పికొని, యాయుధపాణియై దుర్వారసంగ్రామంబొనర్చి దేశసంరక్షణార్థమై ప్రాణములు విడిచి కీర్తిశేషుఁడయ్యెను. శత్రువులు వల్లభిపురంబునుబట్టుకొని కొల్లకొనిరి. అప్పుడు దైవవశముననగరమునందు లేమి నొక్కరితక్క తక్కినజేనికాంత లందఱుఁ జిచ్చుఱికి భర్తృసహగమనముఁ జేసిరి. ఆమె తనపుట్టినింటికి జని మరల భర్తృసన్నిధికి వచ్చుచుండ దారిలో నొకసేవకుఁ డారాణింగని శిలాదిత్యుఁడు లోకాంతరగతుఁ డగుటయు వల్లభిపురము శత్రువులకుఁ జిక్కుటయు నాదిగాఁగల వృత్తాంత మెఱిఁగించెను. ఆదేవియు గుండె లవియ తద్వార్తవిని, పిడుగడచిన తెఱంగున మూర్ఛిల్లి దరిలేని శోకాబ్ధిలో మునిఁగి వల్లభిపురంబునకుఁ బోవఁ గాళ్ళాడక నిండుచూలాలగుటచే

నెటుబోవఁ దోఁచక దాపుననున్న యొకకొండగుహకు మెల్లమెల్లనఁ జనియె. అందుండ కొన్నినాళ్ల కామె కొకనందనుం డుదయించె. అనంతర మామెయెలనాఁగ యొకబ్రాహ్మణుని బిలిచి తనకుమారుని వాని కొప్పగించి బ్రాహ్మణకుమారునట్ల వానిం బెంపవలయుననియు సంప్రాప్తయౌవనుఁడైన పిదప నొక రాజకన్యను వివాహము చేయ వలయుననియు, నొక్కి చెప్పి చిరభర్తృవియోగముచే నవసియున్న తనశరీరము విడిచెను. బ్రాహ్మణుఁడును శిశువు నెత్తుకొని యింటికిఁ జని యాబిడ్డను గుహలో జన్మించిన కారణమున గౌహుఁ డనుపేరు పెట్టి పెనుచు మని తనకూఁతున కొప్పగింప నామెయుఁ దనబిడ్డలతో పాటు వానికి సంరక్షణఁ జేయుచుండెను. పెంపుడు తల్లిదండ్రులు బిడ్డలపై నెంతయనురాగము జూపుదురో యంతయనురాగము బ్రాహ్మ ణుఁడును వానికూఁతురును వానిపైని జూపి పెంప రాజకుమారుఁడును క్రమక్రమంబునం బెరిగి కడుంగడు నల్లరిబాలుఁ డయ్యె. అను దినంబును బక్షులఁ జంపుచు వనమృగంబుల వేటాడుచు రాజకుమా రులం గలిసి యాడుచు పోరాటంబు సల్పుచు నాతఁడు దుండగీడగు టం జేసి వానిని బ్రాహ్మణకుమారునట్ల పెనుచుట వానికి నలవిగా దయ్యె. ఇట్లుండి పదునొకండేండ్ల ప్రాయమున నొకనాఁ డానృపకుమా రుఁడు పెంపుడు తల్లిదండ్రుల యిల్లు విడిచి, యడవులఁ గొండల, వసి యించు భిల్లులమూఁకలఁ గలిసి వారలతో నిచ్చవచ్చిన తెఱంగున మెలంగుచు వేటలాడుచు పాటలఁ బాడుచు విహరింపఁజొచ్చె. ఒక నాఁడు గౌహుఁడు భిల్లబాలకులం గలిసి వేటలాడుచుండ నక్కుమారు లందఱు తమచుట్టుప్రక్కలనున్న నాగరికులవలె తాముఁగూడ నొక రాజు నేర్పఱచుకొందమని పరిహాసార్థ మనుకొని గౌహుని తమప్రభు వుగా నియమించుకొనిరి. వెంటనే యొకపిన్నవాఁడు కత్తితోఁ దన వ్రేలుం జీరికొని జోటజోటకారు క్రొన్నెత్తురు గౌహుని నెన్నొసట [illegible] రాచరికముపగానువాని కట్టుచేయుట యాదేశములో నా

దినములయం దాచారములు యుండెను. భిల్లుల కులవృద్ధు తద్వృత్తాంతము విని సంతసించి తమ యీదూరుగ్రామ మశేషము గోహునకు పుత్రపౌత్రపారంపర్య మేలుమని యర్పించి, యెల్లభిల్లులకు వానిదొరగా నొనర్చెను. నాఁటనుండియు తద్వంశస్థులు గిహ్లోటు లని చెప్పఁబడుచున్నారు. ఇట్లు గిహ్లోటు లీదూరిపురమును, భిల్లులను, నెనిమిదితరములవఱకుఁ బాలించిరి. అనంతరము భిల్లులు క్రొత్తవంశపు రాజు పరిపాలనకు విసువుజెంది వారి నెట్టుయిన దేశమునుండి పారఁదోలఁ దలఁచు చుండిరి. ఒకనాఁ డప్పటిరాజు వేఁటతమకంబున తిరుగుచుండ భిల్లులు వాని నాకస్మికముగఁ దాఁకి వధించిరి. అప్పుడు రాజకుటుంబ మెందేని తలఁ దాఁచుకొనవలసి వచ్చె. పూర్వము గోహుని కాపాడిన బ్రాహ్మణుని కూఁతురుసంతతివారు వంశపారంపర్యముగ గురువులుం బురోహితు లగుటంజేసి తద్వంశజుఁ డగుబ్రాహ్మణుఁ డొకఁడు మృతినొందినరాజకుమారుని మూఁడేండ్లప్రాయము వాని జేరఁదీసి చేరువ నట్టడవిలోనున్న యొక కొండకోటకుం దీసికొనిపోవ నొకభిల్లుఁడు వానితండ్రిమీఁది విశ్వాసముచేత రహస్యముగ వాని నందు సంరక్షింపఁ జొచ్చె. అచ్చటఁ గొన్నినాళ్ళు కడచినపిదప పురోహితుఁడు, రాజపుత్రున కచట యపాయము వాటిల్లు నని తలఁచి యిప్పటి యుదయపురమున కైదుక్రోసుల దూరమున నున్న నాగేంద్ర మను పుణ్యక్షేత్రమున కాకుఱ్ఱనిఁ జేర్చెను. ఈపట్టణమున మూఁడుశిఖరములు గలయొకకొండ మొదట యేకలింగస్వామి యను పేరఁ బరఁగు మహాదేవుని శివుని వానివాహన మగునందిని బ్రాహ్మణు లారాధించెడువారు. అడవుల నేరుల నిండినయీయేకాంతస్థలమున రాజపత్ని తనకుమారుని దాఁచి పెంచుచుండె. అతనికి నామకరణ మేదియుఁ జేయక తల్లి బప్పా యని పిలుచుచు యూరిపిల్లలతోపాటు పెరుగనిచ్చెను. ఆభాషలో బప్పయనఁ బిల్లవాఁడని యర్థము. ఆయూరి పిల్లలవలె నాకుఱ్ఱఁడు నుదయము మొద లస్తమయమువఱకు పశుల

మందలం గావ నూరిబైటికిఁ బోవుచు, వారివలెనే తాను నాడుచుఁబాడుచు వారందఱకు యజమానుఁడయి తనయాజ్ఞ వారుశిరసావహించునట్లు ప్రవర్తించెను. బప్పఁడు నానాఁటికిఁ బెఱిగి నెఱజవ్వనంబుఁ బ్రాపించియుండ నొకనాఁ డట్లతద్దిపండుగకు నాగేంద్ర గ్రామనాయకుని కూఁతురు తోడిపడుచులం గూడి పండుగదినంబున హాయిగ నుయ్యాలలూఁగ నూరుబైట దేవళముచుట్టు నున్నమామిడితోఁపున కరిగి యచట నుయ్యాల పన్నుటకు త్రాళ్ళు దొరకమి చిన్నబోయి యుండె. దైవవశమున నాసమయంబున బప్పఁ డామావితోఁటలో దిరుగుచుండ బాలిక లాతనిం గాంచి తమ కొక యుయ్యాలత్రాడు తెచ్చిపెట్టుమని వేఁడ బప్పఁడును దాని కియ్యకొని ,,సరే మీరు నాతో నొకయాట యాడుటకు నొప్పుకొందురేని మీకు త్రాడిచ్చెదను. మీరు మనసార నూఁగ వచ్చు'' నని పలుక గ్రామనాయకునికూఁతు రది యేమియాట యని యడిగెను. మరేమియు లేదు. మనము పెండ్లి యాట యాడుకొంద మని బప్పఁ డుత్తర మిచ్చెను. బాలురును బాలికలును బొమ్మలపెండ్లియాటలు తమపెండ్లియాటలు నాడుకొనుట లోకవిదితమేకదా! ఉయ్యాలత్రా డెక్కడ దొరకకపోవునో యని బాలిక లట్లుచేయుట కియ్యకొనిరి. గ్రామనాయకునికూఁతురుచీరకొంగున రాజపుత్రుఁడు తనశాలువకొంగు ముడివేసి యామెయు నామెతో నున్న మఱి యాఱువందల పడుచులయు చేతులు పట్టుకొని యొకవృక్షమునకుఁ బ్రదక్షిణముఁ జేసి కొండొకతడవునకు పాణిగ్రహణమహోత్సవము నిర్వర్తించెను.

నాగరికత లేనియాపల్లెటూరిపడుచులు తమచుట్టముల యిండ్ల జరుగువివాహములలోఁ బ్రధానాంగముగాఁ జరుగుపని యదియే గావున యాపని కప్పుడు సంతసించి తనివిదీర నుయ్యాలలూఁగి, సాయంకాల మిండ్లకుఁ జనియాపెండ్లియాటమాట మఱచి యుండిరి బప్పఁడు తనతోడిబాలకుల నందరఁ జేరఁబిలిచి తానాదినమునఁ గావించిన

చిత్రకథ వా రెవ్వరికిం దెలుపఁగూడ దనియును, గ్రామంబున నెవ్వ డేమాట వినినప్పు డది తన కెఱుఁగఁజేయువలయు ననియు గట్టడిచేసి వాండ్ర నందు కొడంబరచి, వారిచేఁ బ్రమాణములు చేయించుకొని, యంతట నెల్లర వీడ్కొలిపె. బప్పఁడు పశులమందల మేపుచున్న యాకాలమున చింతపువ్వువన్నెయావొకటి స్వభావమునఁ బరను సాధు వయ్యు నింటికి వచ్చి పాలు చేపక యెగదన్నుచుండుటఁ జేసి కారణము దెలియక యెట్టకేలకు బప్పఁడే దానిపాలు పితికికొనుచుండ వలయు నని నిశ్చయించి వానిదొంగతనము పొంచి యుండి పట్టుకొ మ్మని యూరిపెద్దలు కొందఱిని నియోగించిరి. బప్పఁ డది యెఱిఁగి కడునలిగి యావు వట్టిపొదుగుతో నింటికి వచ్చుమాట నిజమేకాని తా నేపాప మెఱుఁగ ననియుఁ బొదుగుపై నెన్నఁడు జేయి యైన వేయలే దనియుఁ జెప్పి యాగోవుజాడలు దా గనిపెట్టి రహస్యము బట్ట బయలు చేయుటకయి, యత్నించి మందలోనుండి యావసరము ప్రతి దినము తప్పిపోవుచుండె నని తెలిసికొని యొకనాఁడు సాయంకాలము పుంతలు పొదలు దాఁగి వెనువెంటఁ జని యొకకొండచరియం జేరెను. అచ్చట నల్లిబిల్లిగ నల్లుకొన్న పొదలనడుమ నొకవేదికపై నమరియున్న మహాశివలింగమునకుఁ దప్పిపోయినయావు తనపొదుగునుండి పాలు చేపి యభిషేకముఁ జేయుచుండెను. చిరకాలమునుండి జపములు తపములు నుపవాసములు చేసి ముక్తినిఁ బడయు నిచ్ఛతో మనస్సు పరబ్రహ్మముతో నైక్యముఁ జేయఁ బ్రయత్నించుచు నాసమయమున సమాధిలో నున్నయొకానొకసిద్ధుఁ డావేదిసమీపమున నుండెను. బప్పఁ డామహాత్ముని సమాధినుండి మేలుకొలుప నాతండు తన దివ్యజ్ఞానమహిమమున నెదుటనున్న బాలుఁ డుత్తమరాజకులసంభూతుఁ డనియు, మహాకార్యములు చేయ నవతరించినాఁ డనియు దెలిసికొనియె. బప్పఁ డాసిద్ధునకు సాష్టాంగనమస్కార మొనర్చి తాను నాగేంద్రగ్రామవాసి యగుపశులకాపరి యనియు తప్పిపోయినయొక

యావును వెదకికొనుచు వచ్చె ననియుఁ జెప్పెను. సిద్ధుఁ డావృత్తాంతము విని వాని నాదరించి యాగో వనుదినంబు నాకొండచరియకు వచ్చి పాలు తనకును దేవునకు నొసంగుచుండెనని చెప్పెను. అది మొదలాగోవు మందనుండి తప్పిపోయినపుడెల్ల దాని వెదకుచుబప్పఁడు సిద్ధుని నెలవునకుంబోయి వాని దర్శించి కడుభక్తి వానిపాదములం గడిగి యెడనెడ పాలు, పండ్లు నాహారములుగ సమర్పించుచు వానికిం బ్రియశిష్యుఁ డయ్యెను. సిద్ధుఁడును బప్పనియెడఁ బ్రసన్నుండై శైవరహస్యముల నుపదేశింప నాతఁడు పరమశివభక్తుఁ డయ్యెను. ఆముని బప్పనికుపనయనము జేసి మంత్రోపదేశము చేయనుం తన్మహిమచే నాతనికొక నాఁడు శివుని భార్యయగు మహిషాసురమర్దని వ్యాఘ్రవాహన మెక్కి రక్తాంబరంబుల ధరియించి ప్రత్యక్షమై, శత్రునిర్మూలనసాధనంబగు నీటెయు, విల్లును నమ్ములపొదియు, నొసంగుటయే గాక మనుష్యకృతముగాక కేవల విశ్వకర్మ నిర్మితమై యిరుప్రక్కల వాఁడిగల యొకమహాఖడ్గమును గూడఁ బ్రసాదించెను. ఆఖడ్గ మతిభార మగుటచే దివ్యపురుషులు మహాశూరులు దక్క సామాన్యులు దానిం దాల్ప నోపరు. దేవి యిట్లాతని ననుగ్రహించుటయు సిద్ధుఁడు బప్పనింజూచి "వత్సా! రేపు నే నీశరీరము విడిచి దివికిం బోవుదును. కావున నీ వరుణోదయము గాకమున్న వచ్చి నా కట్టకడపటి దీవెనలం బడయుము" మని యానతిచ్చె. రాజకుమారుఁడును తెలువాఁత తప్పక వచ్చునట్లు నచ్చఁ బలికి మునిని వీడ్కొని పోయెను. కాని పెందలకడ నిద్ర మేల్కొనంజాలక కొంత ప్రొద్దెక్కిన వెనుకఁ నతఁ డాకొండచరియకు వచ్చి చూచునప్పటికి సిద్ధుఁ డందు లేఁ డయ్యె. ఆమహాపురుషుని కొఱకు బప్పఁడు పొదలు, పుంతలు, పొలములు వెదకి వేసారి యెందునుం గానక మెట్టకేలకు నాకసమువంకఁ జూచెను. అప్పుడు మహేంద్రలోకమునుండి వచ్చి కన్నులు మిరుమిట్లు గొలుపు దేదీప్యమాన

ప్రభలుగల దివ్యపురుషులు మణిమయం బగు స్వర్ణవిమానంబునఁ గూర్చుండఁ బెట్టికొని పోవ నంతరాళంబున మహావాయుపథంబునం దిరుగుచు సిద్ధుఁడు పుడమిపై కడుదవ్వులనున్న బప్పనిం జూచి పైకి వచ్చి నాయాశీర్వచనముల నందుకొమ్మని కేకవేసెను. ఆపరమ మునీంద్రు వాక్సిద్ధివలన బప్పఁడు చూచుచుండఁగనే యిరువదిమూళ్ళ పొడు గెదిగె నఁట. అప్పుడు ముని వానిం బిలిచి నోరు తెరువుమని యానతిచ్చి బప్పఁ డట్లు చేయ తుబుక్కున మొగముపై నుమిసెను. రాజకుమారున కది కడు నసహ్యముగఁ దోఁచుటం జేసి యతఁడు సిద్ధు నియుమ్మి తననోటఁ బడకుండ నించుక యావలకుం దప్పుకొన, నది వానికాలిపైఁ బడియె, సిద్ధు డది గనుంగొని, నీవు నే జెప్పిన చొప్పునఁ జేసితివేని చిరంజీవివై యుండువుగద! కాని మిమ్మిప్పుడైన నీ కేయాయుధమువలనను భయము గలుగ దని పలికి యంతర్ధాన మయ్యెను. అనంతర మాబప్పఁ డింటికరిగి జరిగిన వృత్తాంత మంత యుఁ దల్లి కెఱింగింప నామెయు, నతిలోకంబగు నయ్యద్భుతంబున కానంద పరవశయై 'నాయనా! నీ వందఱనుకొన్నట్లు పశులకాపరివి కావు; సకల మహీభరణ దక్షుండవగు రాజపుత్రుఁడవు; నేను రాజ కన్య' నని గుట్టు వెల్లడిచేసి పూర్వవృత్తాంత మెఱిఁగించెను. బప్పఁ డది విని నాఁడు మొదలావులమందలఁ గాఁచుట మాని రాచరికము సంపాదింప దేశముల వెంటఁ దిరుగ నారంభించెను. ఆసమయమున బప్పఁడు నాగేంద్రగ్రామమును విడుచుటయు నాతనికి మిక్కిలి క్షేమ కరము. ఏలనన నాతని విషయమై దుర్భరమగు నొక చెడువాడుక వ్యాపించుటం జేసి, యూరెల్ల నట్టుడికినట్టుడుక సాగెను. గ్రామ నాయకుని కూఁతురు సంప్రాప్త యౌవనయై వివాహయోగ్యయగు టం జేసి దానికిం దగు వరుఁ డొకఁడు లభించెను. వివాహప్రయత్నము లన్నియు జరిగి సిద్ధముగనుండ ముహూర్తము నిశ్చయించుటకు వచ్చిన బ్రాహ్మణుఁడు బాలికజాతకమును జూచి గ్రహసంచార

మును బట్టి యామెకు నదివఱకె వివాహ మయినదని చెప్పెను. ఊరి పెద్ద లీమాట విని మితిమీఱిన యలుకచే మండిపడి బాలికను నొక్కయెడుగ నామెయు భయపడుచు నెనుక నెఱపఁబడిన యాట పెండ్లి నెఱిఁగించెను. ఆతెగవారి శాస్త్రమునుబట్టియు, నాచారమును బట్టియు, గొంగులు ముడివేయుటయుఁ జేతులు పట్టుకొనుటయుఁ జెట్టుచుట్టు తిరుగుటయు, నిజమయిన వివాహమును సూచించుటం జేసి బప్పఁడు గ్రామమునందలి యూరువందల కన్యలకు విధిగా మగఁ డయ్యె నని పెద్దలలుక జెందుటకు తగినంత కారణము లేకపోలేదు. తనతోడి పసులకాపరులలో నొకనివలన నీసంగతిని బప్పఁడు విని క్రోధపరవశు లగు మామగార్ల బారినుండి తప్పించుకొని తత్క్షణ మాగ్రామమును విడిచి కొంతదవ్వరిఁగి గొప్ప బయలునేల నొకరాతి పైఁ గట్టఁబడిన చిత్తూరినగరముం బ్రవేశించెను. ఆకాలమున చిత్తూరునగరము మాళవరాజవంశస్థుఁ డగు బప్పని మేనమామ పాలించుచు,చిరకాలముక్రిందటఁజూచినతనతోఁబుట్టువును మేనయల్లుని గారవించెను. ఎవరో యెచ్చటనుండివచ్చెనోయెవ్వరికిందెలియని యా క్రొత్తచుట్టాలపై రాజునకుం గలయాదరంబును గారవంబునుఁజూచి రాజాశ్రితులందఱుఁ గుమనల్గి తమపట్టణముపైనొకశత్రువుదండెత్తిరా వారందఱు నతనికి సహాయముగాఁ బోరరయిరి. రాజు వారిని సాయ మడుగ మేనమామ చేసినయాదరంబునకెల్ల బప్పఁడు తగినవాఁడైన పక్షమున యతఁ డొక్కఁడే పగతురం దాఁకి జయింపఁగలఁడు. ఇంక మాసహాయ్య మెందుకు ? కావలసినయెడల మామడిమాన్యములనైన వదలుకొని మే మెందయినఁ బోవుదుము. కాని, నీపక్షమున బోర మని రాజునకు వారు ప్రత్యుత్తర మిచ్చిరి. బప్పఁడు జంకును గొంకును లేక యొక్కఁడే యుద్ధమునకు సిద్ధ మయ్యెను. ఆతనిసాహసమును జూచి సరదారు లందఱుఁ దమతమమనస్పర్థలను విడిచి సిగ్గుపడి యెట్ట కేలకుఁ బప్పనివెంట రణంబునకుం బోయిరి. నాటికలహంబున శత్రు

రాజు బప్పనిచే పరాజయము నొంది యాశూరశిఖామణికి తనకూఁతు నిచ్చి వివాహము చేసెను. సరదారు లందఱు బప్పనిం జేరఁబిలిచి యారాజు దుష్పరిపాలనముచే దమకు విసువుఁ గలిగెననియు, నందుచే మామను సింహాసనభ్రష్టుని జేసి యల్లుఁడు గద్దెయెక్కి పాలించిన నుచితముగ నుండు ననియు, నుపదేశించి యట్లుచేయఁ బ్రోత్సాహ పరచిరి. బప్పఁడు :నిశ్శంకబిరుదుం డగుటచే సరదారుల సాయమున మేనమామ యని సంశయింపక, తేనిం బారఁదోలి రాజ్య మాక్రమించెను. తొల్లి సిద్ధుండు, బప్పని యేకలింగస్వామికి ధర్మకర్తగా నేర్పరచెను. అదిగాక బప్పఁడు హిందూమతప్రభాకరుఁ డనియును సర్వభూమండలాధీశ్వరుఁ డనియు బిరుదులు గ్రహించెను. అతఁడు చిత్తూరుదేశము చండశాసనుఁడై చిరకాలము పాలించి రాజ్యము గడువృద్ధి చేసెను. అతఁ డనేకకన్యలను వివాహ మాడెను. అందు ద్వీపాంతరములనుండి వచ్చిన యొకానొకరాజకన్య తనసారెతో నొక దేవీవిగ్రహమును దెచ్చి కోటలో నుంచెను. లోకమాత యగు నాదేవి బహుసంవత్సరము లాకోటను సంరక్షించెనఁట. కాని యొక పిరికి రాజు మంచిసమయమున కోటను విడిచి పోయెను. ఆద్వీపాంతరరాజ కన్యకవలన బప్పని కుదయించిననందనుఁడు పితురనంతరమున సింహాసన మెక్కెను. బప్పనిజీవిత మంతయు నెట్టియద్భుతకథలతో నిండి యుండెనో, వానిమరణము నట్టికథలతో నిండి యున్నది. అతఁ డతి వృద్ధుఁడైన వెనుక రాజ్యమును, భార్యలను బిడ్డలను విడిచి సేనలం గూర్చుకొని, పశ్చిమదేశముల పయి దండువిడిసి, చూచినతా వెల్లఁ జయించుచు, తుట్టతుదకు కొరాసానను మ్లేచ్ఛదేశముఁ జేరి, యచ్చట నొకరాజ్యము స్థాపించెను. కాశ్మీర, గాంధార, పారశీకప్రభువులును, కాఫరస్తాను ఇస్పహాను దొరలును, తక్కుంగల పశ్చిమదేశాధీశ్వరు లును వానికి లోఁబడి కప్పముఁ గట్టిరఁట. బాల్యమునందుఁబోలె వార్ధకమునందును నతనికి వివాహేచ్ఛ మిక్కుటమగుటఁ జేసి మ్లేచ్ఛ

సామంత రాజపుత్రికలం బలువుర పాణిగ్రహణము జేసికొని యాకన్నెల వలన నూటముప్పదుగురు కుమారులం గనె నని చెప్పుదురు. ఈకొడుకులే నూటముప్పది పటానుతురుకతెగలకు వంశకర్తలై యుండె నని ప్రసిద్ధి గల్దు. మున్ను చిత్తూరిపై విసుకు పుట్టినయట్లు కొరాసానుపై సయితము నాతనికి విసుగు జనింప నతం డాదేశమును వైభవమును విడిచి తిరిగి పరమపావనమగు మహామేరుశైలము నెక్కి జితేంద్రియుండయి సన్యసించి జపతపంబుల కాలముపుచ్చి యెట్టకేలకు శతవృద్ధయి శరీరము విడిచెనంట. ఈతండు చచ్చి లోకము విడిచినను, నద్భుతములు, మహిమలు వీనిని విడువవయ్యె. అతని మొదటి ప్రజలగు హిందువులును, తరువాతప్రజ లగుమ్లేచ్ఛులును వానికళేబరవిషయమై వివాదపడిరి. హిందువులు తద్దేహము నగ్నిసంస్కారముం జేయవలయు ననిరి. మ్లేచ్ఛులు నేలం బూడ్చిపెట్టవలయు ననిరి. ఇట్లు కొంత తడవు మ్లేచ్ఛ హిందువులు కార్యనిశ్చయముం జేయలేక వివాదపడుచుండ నప్పుడందులో నొకండు శవముమీాదం గప్పినబట్ట నించుక యెత్తెను. అప్పటియద్భుత మే మని వర్ణింపను. ఆస్థానమందు బప్పరావుల శరీరముంగాని దానిజాడంగాని యెక్కింతయు గానంబడక పోవుటయేగాక, శవమును పండుకొనం బెట్టినచోట భూమిలోనుండి లెక్కలేని తామరపువ్వులు మొలకలెత్తెను. ఈవిధమునం బప్పం డద్భుతముగా నస్తమించెను. ఈబప్పరావులే, మీావారుసంస్థానము నేలుశిశోదయ వంశజులగు రాజులకు మూలపురుషుండు. అతని యనంతరమున సింహాసనమునకు వచ్చిన ప్రభువులుం గొందఱు బప్పనివలెనే రావులని బిరుదము వహించిరిగాని, యిటీవలవారు రాణాయను నామము ధరించిరి. బప్పరావులకాలము మొదలు చిత్తూరురాజులచ్చటి శివాలయమునకు ధర్మకర్తలై వారు స్వయముగా నాలయమునకుం బోవునపుడు దేవునకు నర్చకులై యుండెడు నాచారము గలదు.

పద్మిని.

పూర్వకాలమున మీవారు దేశమునకు వైభవమున సాటిలేని చిత్తూరు నగరము రాజధానియై యుండెను. ఆనగరము చుట్టుపట్ల నలుదెసల బయలగు నేల నొకచదరపు గొండపైఁ గట్టఁబడి దుర్గమములగు కోటగోడలు, నున్నతములగు దేవాలయములు రమ్యములగు మేడలు, మనోహరములగు పూఁదోటలు, శూరులగు రాజకుమారులు గలిగి రాజసంస్థానమున కలంకారమై యుండెను. ఆకొండమీఁదనే వెలసిన యొకదేవత యానగరమును గాపాడుచుండెనని యానాఁటి వారు నమ్మియుండిరి. పదుమూడవశతాబ్దాంతమున మీవారు దేశమునకు లక్ష్మణసింగను నొకబాలుఁడు రాజయ్యెను. ఆతఁడు రాజ్యభారమును వహించుటకుఁ దగని బాలుఁడగుటచే నాతని పినతండ్రి యగు శూరశిఖామణి భీమసింగు సంరక్షకుఁడై రాజ్యతంత్రమును నిర్వహించుచుండెను. భీమసింగు సింహళద్వీపరాజపుత్రియు నసమానలావణ్యవతియు నగు పద్మినిం బెండ్లియాడెను. ఆదేవి చక్కఁదనమును సౌకుమార్యమును నెఱజవ్వనమునుఁ బట్టి భూలోకమున నిట్టి సౌందర్యవతి లేదని యాకాలపుజనులు చెప్పుకొన దేశమంతట నామెకీర్తి వ్యాపించి యప్పటిఢిల్లీచక్రవర్తియు నధమాధముఁడునగు నల్లాయుద్దీను చెవినిఁ బడెను. ఈచక్రవర్తి పరమదుర్మార్గుఁడు, చిన్నటనుండియుఁ దన్ను పెంచిన పినతండ్రిని జలాయుద్దీను చక్రవర్తిని విశ్వాసఘాతకుఁడై చంపి సింహాసన మెక్కెను. గద్దెయెక్కినదిమొదలతఁడు ప్రజలను మంగలములో బెట్టి వేచినట్లు పలువెతల గుడిపెను. ఆచక్రవర్తి తనయాగ్రహమునకుఁ బాత్రులగు మందభాగ్యులనుఁ గన్నులు బొడిపించియు ధనము హరించియుఁ జెఱఁబెట్టించియుఁ జంపించియు నాలుబిడ్డల బిచ్చగాండ్రఁజేసియు ననేక చిత్రవధల పాలుఁజేసి కలియు

రావణుఁ డయ్యెను. అతఁడు తనపై దండెత్తి వచ్చిన పగతుఁ బారదో లుటలోను పరరాజుల దేశముల నాక్రమించుటలోను పితూరీల పేరైన లేకుండ నడచుటలోను సాటిలేని చండశాసనుఁ డగుటచే వానిరాజ్యము సకలైశ్వర్యముల కునికిపట్టయి విలసిల్లెను. ఆతని క్రౌర్యము నిరంకుశమై నేరములు చేసిన వారియెడలనేగాక నిరపరాధులగు వారి యాలుబిడ్డలపై సైతము జూపఁబడుచు వచ్చె. ద్రోహులగు పురుషుల దండించిన రాజు లనేకు లుండిరికాని యేపాప మెఱుఁగని పసిబిడ్డలను బసఁతులను గ్రూరశిక్షల పాల్గావించు నీచు నితనిఁ దక్క మఱొకని నెఱుఁగము ప్రజల హింసించుటలో నతనికి హిందువులు మహమ్మదీయు లను భేదము లేదు. స్వమతస్థు లగు తురకలు సయితము వానిసెలవు లేక యొకరిదర్శన మొకరు చేయ రాదు. విందులకుఁ బోరాదు. పదిమంది చేరి మాటాడరాదు. వేయేల! తనపాలనకు లోఁబడిన యానాఁటిహిందువుల నితఁడు కడుపునిండఁ దిననీయక కంటినిండ నిదురఁ బోనీయక పన్నుల వేసి బాదెల ద్రోసి పీడించుటచేఁ దల గోకికొనుటకైనను వారికి స్థిమితము లేకపోయె నని యొకచరిత్రకారుఁడు వ్రాసి యున్నాఁడు.

అట్టి యీమహాపాతకుఁడు పద్మినీదేవి సౌందర్యాతిశయములను వీనుల విందుగా విని యామెను జేకొనఁగోరి మహాసేనం గూర్చుకొని యడవులు గొండలు నేఱులు దాఁటి మీవారుదేశము జొరఁబడి చిత్తూరునగరపుఁగోట యెదుట నిలిచి పద్మినీదేవిని తనకుం గానుకగ నడిగెను. రాజపుత్రులు నింద్యమగు తనకోరికను నిరాకరించుటచే తను నగరపురాతికోట తనకు దుర్భేద్య మగుటచేతను జక్రవర్తి తన యాటలచ్చట సాగిరావని తెలిసికొని బింకము వదలి సామవాక్యములకుం జొచ్చి పద్మినీదేవి తన కక్కర లేదనియు నామె చక్కదనము తాను వినినంత జగన్మోహనముగ నుండునో లేదో యెఱుంగఁ గోరి వచ్చితి ననియుఁ బద్మినీదేవి రూపప్రతిబింబము నొకయద్దము

లోఁ దనకుఁజూపిన తాను రాజపుత్రుల బాధింపక సంతసించి పోవుదు ననియు భీమసింగునకు వర్తమాన మంపెను. తనవగతుఁడు తనవలె మాటదప్పని మనుష్యుఁ డనుకొని భీమసింగు వానికోరికఁ దీర్చుట కియ్యకొనెను. అలాయుద్దీను పరమానంద భరితుఁడై స్వల్పపరివార ముతోఁ జిత్తూరుకోటకుం జని రాచనగరుఁ బ్రవేశించి యచ్చట నొక నిలువుటద్దములోఁ బద్మినీరూప ప్రతిబింబమును జూచి కృతార్థుఁడై భీమసింగున కెన్నియో సలాములు చేసి కోట విడిచిపోయెను. అంతటి చక్రవర్తి తనయింటికి వచ్చినప్పుడు కొంతదూరము వానిని సాగనంపక పోవుట సదాచారము కాదని యెంచి రాజపుత్రశూరుఁడు కోట విడిచి కొండ దిగి చక్రవర్తివెంట శిబిరమునకుఁ బోయెను. పద్మినీదేవి సొగసులుగులుకు తమ్మికొలను కెలఁకున నొకమేడలో నుండి ప్రాణేశ్వరునిరాక కెదురుచూచుచు నెంతసేపటికి నతఁడు రామి కలవలపడఁ జొచ్చెను. మానధనుఁ డగు భీమసింగు తన్ను సాగనంపుటకుఁ దప్పక వచ్చునని యెఱింగి కఱకుతురక తనశిబిరముచెంత నొక గుట్టచాటున నాయుధహస్తు లగుభటులను దాఁచినందున రాజపుత్రుఁడు చక్రవర్తివద్ద సెలవుం గైకొని కోటకుం బోవ మఱలిన తోడనే తురకజోదులు వానిపైఁ బడి పట్టుకొని శిబిరమునకుం గొని పోయి యజమానుని యానతిం జెరఁబెట్టిరి. చక్రవర్తియుఁ దనకావించిన గొప్పపనికి సంతసించుచుఁ 'బద్మినీదేవిని నాకుం గానుకగా సమర్పింపక పోయినపక్షమున భీమసింగు నింక విడుచువాఁడఁ గా' నని ప్రతినఁ జేసెను.

ఇంతలో సేవకులు పరుగుపరుగున వచ్చి యీయశుభవార్త దెలిపి దేవిని రాజబంధువులను దుఃఖమగ్నులం జేసిరి. తత్క్షణము రాజపుత్రనాయకు లందఱును గర్తవ్యమును నిర్ణయించుటకుం గొలువుఁ దీర్చి భీమసింగువంటి శూరశిఖామణిని గోల్పోయి చిత్తూరు రాజ్యలక్ష్మిని దిక్కుమాలిన దానిగాఁ జేసి రాజకుమారు నసహాయు

చేయుటకంటెం బద్మినీదేవి నా దురాత్మునికడకుం బనుచుటయే కాలో
చిత మని సిద్ధాంతీకరించిరి. పద్మిని, ప్రాణరక్షణమునకన్న మానరక్ష
ణమే యధికముగా నెంచుకొను రాజపుత్త్రస్త్రీ యయ్యు రాజబంధు
వులు చేసినతీర్పు నీచ మని నిరాకరింపక యాపత్సమయమున మాన
భంగము రాకుండం గాపాడు నాయుధమును వెంతనుంచుకొని పోవు
టకు సిద్ధ మయ్యెను. అంతటం జిత్తూరుకోటలోనుండి యేడువందల
పల్లకులు స్కంధావారమునకు బయలుదేరెను. పల్లకి కాఱుగురు
బోయలు చొప్పున రమారమి నాలుగువేలమంది బోయ లోంకార
ధ్వనులచే దిక్కులు పిక్కటిలునట్లు వానిని మోసికొనిపోయి చక్ర
వర్తిశిబిరమున దింపిరి. పద్మిని మేనమామయగు గోరాసింగును
వానియన్నకొడుకు పండ్రెండేండ్ల ప్రాయమువాండు బాదూలుసిం
గును పల్లకులవెంట వచ్చిరి. పద్మిని వెంటం బల్లకులలోం గూర్చుండి
వచ్చిన తక్కినవా రెవరిని చక్రవర్తి యడుగం బద్మినీదేవిని సాగనం
పుటకై చెలికత్తెలు, చుట్టములు పరిచారికలు లోనగువాండ్రు
ప్రేమాతిశయమున వచ్చిరని గోరాసింగుత్తరముం జెప్పెను. రాజ
పుత్త్రస్త్రీల ఘోషా చెడకుండం జక్రవర్తి గుడారములు వేయించి
జాగ్రత్త పెట్టించుటచే బోయలు పల్లకుల నచ్చట దింపిరి. గోరా
సింగు చక్రవర్తియొద్దకుం బోయి తన మేనకోడలు కడసారి భర్తతో
మాటలాడం గోరుచున్నది. కావున నట్లుచేయుట కనుమతింప మని
ప్రార్థింప నల్లాయుద్దీను సంతోషపరవశుండై యందుకు సమ్మతించెను.
భీమసింగు గుడారములోపలి కరిగి లోనివారితో నించుక మాటలాడి
పద్మిని యెక్కివచ్చిన దన్నపల్లకి నెక్కి మెల్లమెల్లంగ నావలికిం
దాంటెను. కుటిలుండగు చక్రవర్తి పద్మినిని స్వీకరించియు భీమసింగును
విడువ నిచ్ఛగింపక భీమసింగు తప్పించుకొనిపోవుట గ్రహించి వానిం
బట్టుకొమ్మని విచ్చుకత్తుల జోదులం బంపెను. అసమయమున మహా
మ్మదీయుల కద్భుతముగ సింహళరాజకన్య యగు పద్మినీదేవియు

నామెపరిచారికలు వచ్చుటకుమారుగ నేడువందలపల్లకులనుండి యేడువందలమంది మహావీరు లగురాజపుత్రులు వెలువడి యాయుధపాణులై నిలిచిరి. పల్లకులుమోసినబోయ లందఱు సైనికులై కత్తులు దూసి యుద్ధసన్నద్ధు లైరి. చక్రవర్తిసేన యింతపాటు వచ్చునని యెఱుంగక నిర్లక్ష్యముగ నుండుటంజేసి రాజపుత్రసైనికులు కఱకుతురకల పైఁ బడి సంహరించి సైన్యంబును బఱాపంచలు చేసి తురకలు తమరాజునకుఁ గావించినద్రోహమునకుఁ బరాభవమునకుం దగినట్లు కసిఁ దీర్చుకొనిరి. రాజపుత్రు లసహాయశూరులై పగతురం బొడిచి నురుమాడిరిగాని చక్రవర్తియొద్దకుఁ బోయి వానిం గడతేర్పనేరక నలుదెసలం గ్రమ్మినమ్లేచ్ఛసైన్యంబుచేఁ గ్రమక్రమంబునం గూల నారంభిచిరి. భీమసింగును పట్టుకొనుటకు వెంటనంటి చన్నతురకబంటుల కతఁడు దొరకక పల్లకి దిగి వేగవంత మగునొకగుఱ్ఱము నెక్కి ప్రాణము దక్కించుకొని మీవారురాజ్యమును సంరక్షించుటకు బ్రతికి కోటలోఁ బడెను.

అల్లాయుద్దీను నీవిధముగ వంచించి భీమసింగుప్రాణముఁ బద్మినిమానముఁ గాపాడిన గోరాసింగును దక్కినరాజపుత్రశూరులును స్వదేశమున కయి ప్రాణముల విడిచి యుద్ధభూమిని బడియుండిరి. రణనిహతు లగుశూరులపత్నులు చిచ్చురుకుటకు సిద్ధముగ నుండ నంతలో యుద్ధమునుండి తప్పించుకొని బాలుం డగుబాదూలుసింగచ్చటికి వచ్చెను. గోరాసింగుభార్య వానిం జూచి 'నాయనా! కయ్యమున నాప్రాణేశ్వరుం డెట్లు వర్తించెనో వినఁగోరుచుంటిగాన నే నాయనను గలసికొనుటకుఁ బోవకమునుపే నా కెఱిఁగింపు' మని యడిగెను ఆపలుకులు విని బాదూలుసింగు "తల్లీ! అతఁ డెట్లు వర్తించినాఁడని నేను వర్ణింపఁగలనా? నీహృదయేశ్వరుండు స్వదేశసంరక్షణమునకై శౌర్యము మెఱయఁ బోరాడి తనక్రొన్నెత్తుటిచే భూదేవి నలంకరించి ప్రాణములఁ బరిత్యజించి వీరస్వర్గముఁ జూరఁగొని యున్నవాఁడు. పగతుర

కి శేబరంబుల మొత్తనిపాన్పుగఁ గావించుకొని యొక కఱకుతురక మేను తలగడ నమర్చుకొని వీరశయనమునుండి చచ్చియుఁ బగతురకు వెఱపుఁ గొలుపుచున్న వాఁడు సుమీ" యని విన్నవించెను. ఆమాటలు విని యావీరపత్ని నేనిఁకఁ దడయరాదు. ఆలస్యమైన నాజీవితేశ్వరుఁ డాగ్రహింపఁ గలఁ డని నిర్భయముగ నిర్విచారముగ నిశ్శంకముగఁ జిచ్చుఱికి మృతి నొందెను. అప్పుడు మీవారురాజ్యమంతయు దుఃఖసముద్రనిమగ్న మయ్యెను. రాజపుత్రవీరులలో ననేకులు మృతి నొందినను చక్రవర్తి చిత్తూరుకోటం బట్టుకొనువిషయమున నాస వదలుకొని చిన్నబుచ్చుకొని ఢిల్లీనగరమునకుం బయనమై పోయెను.

చక్రవర్తి కంతటితో బుద్ధి వచ్చియుండునని రాజపుత్రులు తలంచిరిగాని యాపంతగొండి చిత్తూరునందు జరిగినపరాభవము నిప్పువలె వానిహృదయమును దహించుటంజేసి పగ దీర్చుకొనుటకుఁ దగిన సమయమును నిరీక్షించు చుండెను. వెనుకటికయ్యమునాటికి బాలుఁడైనలక్ష్మణసింగు యుక్తవయస్కుఁడై రాజ్యభారము బూని క్రమక్రమంబునఁ బండ్రెండుగురుకొడుకుల తండ్రి యయ్యెను. భీమసింగు పద్మినీదేవినిం గూడి యెప్పటికిని రాజగౌరవము నందుచు దేహదార్ఢ్యము గలిగి తమ్మికొలని చెంత మేడలో సుఖించు చుండెను. అలాయుద్దీను చక్రవర్తియు నేపని చేయుచున్న నేవిషయమై యాలోచించుచున్న నెవరితో మాటలాడుచున్న పద్మినీముఖపద్మమును మఱువక యుత్కంఠముతో నుండెను.

ఇట్లుండి యుండి ప్రజలకు దుర్భరముగఁ బన్నులు గట్టి ధనము చేర్చి మహాసైన్యమును గూర్చుకొని మీవారుపై దండెత్తి చిత్తూరు కోటను మరల ముట్టడింపసాగెను. చక్రవర్తిసాహసమును జూచి రాజపుత్రులు తొలుదొల్త నెగతాళి చేసిరి. రాతిగద్దియపైఁ గూరుచున్న యంగనలవలెఁ బురలక్ష్మి చక్రవర్తికి దుర్భేద్యమైనట్లు కనఁబడెను. కాని తూర్పుద్వారమునొద్ద నేల కొంచె మెత్తుగ నుండినందునఁ జక్రి

వర్తి యది కనిపెట్టి యాచో టెత్తు చేయింపఁ దలంచి తట్ట కొకడబ్బు చొప్పున నిచ్చెద నని చెప్పి సైనికులచేత మట్టి మోయించి కోట యెత్తున నొకదిబ్బ గావించి దానిమీఁద గోడలను బగులగొట్టుటకు, కోట సంరక్షించువారిఁ జంపుటకు లోపలివారిఁ గడతేర్చుటకుఁ దగిన యుద్ధసాధనములును యంత్రసాధనములును బెట్టించి పని జేయించెను. కోటలోపల నున్న రాజపుత్రులకు లోకసామాన్య మగు ప్రతాపపౌరుషములు కలవుగాని మహమ్మదీయులవద్ద నుండుయంత్రసాధనాదులు లేకపోవుటచేఁ గోట నిలుచుటయుఁ దమప్రాణములు దక్కుటయు నసాధ్యమని తలంచిరి. అంతలో వర్షకాలము ప్రారంభమై రాజపుత్రులబాధలనధికము చేసెను. రాణా యగులక్ష్మణసింగొకనాఁడు రాత్రి మేల్కని యొకచోట నొక్కఁడు గూర్చుండి మీవారురాజ్యమునకు రాఁదలంచిన మహోపద్రవమును గూర్చి యోచించుచుండఁగ నొకమూలనుండి "నా కాఁకలి యగుచున్నది నా కాఁకలి యగుచున్న" దని యొకధ్వని వినఁబడెను. ఆశబ్దము విని యతఁడదరిపడి దిగ్గున లేచి నలుకెలంకులఁ జూచునప్పటికి వానియెదుట దీపమువెలుఁగున భయంకరాకారముకల యొక పెనుభూతము గనఁబడెను. లక్ష్మణసింగు దానిం గని యామె చిత్తూరునగరమును గాపాడు పురదేవత యని నిశ్చయించి దానితో "రాజపుత్రుల నెత్తురు కావలసినంత త్రావితివి గదా నీకింకేమి కావలయు" నని భయభక్తులతో నడిగెను. అప్పుడాపాడుదయ్యము వానితో "నాకు రాజుల నెత్తురు త్రాగినంగాని తనివి సనదు. ఈనగరమునకు నాసహాయము గావలయు నేని మూర్ధాభిషిక్తులగు రాజులు పండ్రెండుగురు నాకు బలికావలయు" నని యుత్తరమిచ్చి యంతర్ధాన మయ్యెను. రాణాయు మిగిలినరాత్రి యంతయు నిశ్శబ్దముగాఁ గడపి ప్రాతఃకాలమున సేనాధిపతులను బంధువులను రావించి కొలువుదీర్చి రేయి జరిగినచిత్రకథ వారి కెఱింగించెను. కాని వారెవ్వ రాకథ నమ్మరైరి. "నామాటలు నమ్మరేని మీరీ

రాత్రి నామందిరమునకు వచ్చి యేమిజరుగునో చూడుఁడు. ఆదేవత మరల రావచ్చు నని నేఁ దలంచెద.' నని రాణా పలుకుటయు రాజబంధువు లారాత్రి వానిమందిరమున కరిగి కనుమూయక చూచుచుండ నడిరేయి వెనుకటియట్లు భూతము కనఁబడ లేదుగాని వినువారి గుండెలు జల్లుమనునట్లు భీకరింపపలుకులు వినఁబడెను ,,నా కాఁకలి యగుచున్నది. నా కాఁకలి యగుచున్నది. దురాత్ములగు మ్లేచ్ఛుల నెత్తు రెంత త్రావినను నాకుఁ దృప్తి లేదు. నాకు రాజులరక్తము గుటగుట త్రాగవలెనని యున్నది. రాణాకుటుంబమునుండి పండ్రెండుగురు రాజకుమారులు నేఁడు యందొక్కొక్కనికిఁ బట్టాభిషేకముఁ జేసి ఛత్రచామరాది రాజచిహ్నములిచ్చి మూఁడుదినములు మీవారు రాజ్యము వానిచేత నేలించి నాలుగవదినమున మ్లేచ్ఛులమీఁదికి యుద్ధమునకుఁ బంపుఁడు. ఒకనికరువాత నొకని నీవిధముగ బలి యిచ్చిన నేను జిత్తూరునగరమునుండి దేశమున కొకభాగము రాకుండఁ గాపాడెదను. ,,

పురదేవత పలికిన యీదారుణవచనములకు నాఁడచ్చటఁ జేరినరాజపుత్రులలో శంకించినవాఁడు వెఱచినవాఁడు నొకఁడయినను లేఁ డయ్యె. రాణాకొడుకులు పండ్రెండుగురు దేశక్షేమకర మగునీపనికిం దమప్రాణముల నిచ్చెద మని నిర్భయముగఁ జెప్పి నేను ముందు బోవుదు నేను ముందు బోవుదు నని తమలోఁదాము వంతులు వ్రావఁ జొచ్చిరి. తుట్టతుదకు జ్యేష్ఠకుమారుఁడు తండ్రికడుపునఁ దాను దొలుదొల్త నుదయించుటచే ముందుగఁ బోవుటకుఁ దనకు స్వాతంత్ర్యము గలదని వాదింప వానియనుజు లందఱు నందుకు సమ్మతించిరి. గ్రామదేవత చెప్పిన ట్లతఁ డభిషిక్తుఁడయి మూఁడుప్రొద్దులు రాజ్య మేలి నాలవనాఁడు పగతుర దాఁకి వీరస్వర్గము నొందెను. అనంతరము రెండవకుమారుఁ డగునజేయుసింగునకు వంతు వచ్చె. ఇతఁడు తండ్రికిఁ దక్కినకొడుకులకన్న నధికప్రియుఁ డగుటచేఁ దండ్రి ,నాయనా

అందఱు నన్ను బాసి పోవఁ దలఁచుకొన్నను నీవైన నాకడఁ గొంత తడ వుంకి నాకూరట గలుగఁజేయు మని దీనముగ వేఁడుకొనఁ గుమారుఁ డట్లుచేయుట కిష్టము లేకయుఁ దండ్రిమాటఁ దీసివేయలేక, క్రమక్రమంబునఁ దక్కినసోదరు లందఱు రణమునఁ దెగుటఁఱకు జనకుని సమీపమున నుండెను. రణమునకుఁ బోవుటకుఁ గుమారునివంతు వచ్చినదని తెలిసికొని రాణా మంత్రుల సామంతుల సేనాధిపతుల రాజబంధువులఁ బిలిపించి కొలువుఁ దీర్చి "శూరులార! హతశేషుఁడైననాప్రియనందనుఁ డజేయసింగు పోవలసినకాలము వచ్చినది. ఈ నగరరక్షణమునకయి యీబాలునిబదులు పెద్దవాఁడను నేనే ప్రాణము లర్పించెదను. దైవాను గ్రహ మున్నయెడలమనమిప్పుడు చేయఁజాలని యీవీరకర్మ మీబాలుఁడు చేయఁగూడదా ",, అని సభ్యులమనస్సులు నీరగునట్లు జాలిగదురఁ బలికెను. ఆపలుకులు విని సభాసదు. లందఱు నైకకంఠ్యముగ "వలదువలదు మీరొక్కరు పోవలదు మనమందఱముఁ గలసియే పోవుదము. ఇప్పుడే యుద్ధసన్నద్ధులమై వీరకంకణములఁ గట్టికొని పసపుబట్టలు ధరించి ఖడ్గపాణులమై మీవెంటవచ్చి చిత్తూరుపురరక్షణమునకు మాయసువుల విడిచెద,, మని శౌర్య ముట్టిపడ నుత్సాహవచనములఁ బలికిరి.

అంతట రాణా వారితో నిట్లనియె. సరే! మీ రట్లే చేయ వచ్చునుగాని మనయంతఃపురస్త్రీలు పాపమునకు వెనుదీయని పచ్చి తురకలపాలుగాకుండునట్టి యేర్పాటులుమనముసేయవలయును. పిమ్మట మనము నిశ్చలమనస్కులమై పగతురఁ దాఁకవచ్చును., అనుటయు నందఱు నది యవశ్యకర్తవ్యమని తత్ప్రయత్నములఁ జేయఁదొడఁగిరి. ఆకోటలో నాపత్కాలమున దాఁగొనుటకు నిడివియు సన్నదనమును గలనేలగదులు సొరంగములు గుహలు గొన్ని కలవు. సేవకు లాస్థలములలో కట్టెలతో చితులం బేర్చి చమురుబిందెల నచట సిద్ధపఱిచిరి. అంతయు నాయత్త మగుటయు నంతఃపురకాంతాజనంబులు రాణి

మొదలు దాసివఱకు నందఱుఁ బసుపుబట్టలు గట్టి సమస్తభూషణములు ధరించి పెండ్లికిఁ బోవు తెఱంగున సంతోషముతో నొకయుత్సవము జరిగినట్లు గుహాలలోనికిం బోయి మల్లెపూవాన్పుల నెక్కినట్లు చితుల పై దుమికి శరీరము లగ్నిహోత్రున కాహుతులు చేసిరి. తనకారణమున మీవారురాజ్యమున కంత దురవస్థ సంభవించెనుగదా యనిచింతిలుచుఁ బద్మినీదేవియుఁ దక్కినకాంతలతోడ నిప్పులగుండమువద్దకుఁ బోయి సాటిలేని తనచక్కనిమే నగ్నిహోత్రున కాహుతిఁ జేసెను. పిమ్మట మగవాండ్ర వంతు వచ్చినందున వారందఱు పసపుబట్టలను గట్టుకొని మృత్యుకన్యను వరించు పెండ్లికుమారులవలె సమరరంగమునకుఁ బయనమైరి. ఆజోదులను మొనగాఁడై నడపింప నజేయసింగు సిద్ధమయ్యె. కాని రాణా వాని నట్టిప్రయత్నమునుండి మరల్చి "నాతండ్రీ! నాకంఠమునఁ బ్రాణము లుండ నావంశ ప[illegible]తమయ్యె ననుమాట నా చెవిని బడనీయక నీ వెందైనం జని నీప్రాణములం దక్కించుకొ' మ్మని శూరులగు రాజపుత్రులఁ గొందఱ సాయ మిచ్చి కొడుకు నావలకుం బంపెను. అజేయసింగు జనకుని యదృష్టవశముననో రాజకుమారుల నందఱఁ దనపొట్టం బెట్టుకొన్నపురదేవతాప్రసాదంబుననో శత్రువులకంటఁ బడకుండ నవ్వలకుం బోయి సురక్షితమగుప్రదేశమును జేరెను. కొందఱు నిరపాయముగ దాఁటె ననుమాట వినినతోడనే రాణా కోటతలుపులం దీయించి సైన్యంబును బగతురపైఁ బురికొల్పుటయు నా సేన దిగబారు సెలయేటిచందంబున వడివడి వచ్చి మ్లేచ్ఛసైన్యంబు దాఁకె. రాజపుత్రయోధులు నెత్తురులు ద్రావ వచ్చుబెబ్బులులట్లు కదనరంగముఁ బ్రవేశించి వీరావేశముచే నొడలెఱుంగక నడచినచో టెల్ల పీనుఁగపెంటలు గావించుచు వేటాఱుతునియలుగఁ దురకల నఱకుచు వీరవిహారంబు సల్పిరి. రసపుత్రులకు శౌర్య మెంత యున్నను వారిసంఖ్య యనధిక మగుటచేతను శౌర్యహీనులగుతురకలసంఖ్య మితిమీరి యుండుటచేతను

గోట్టగొనకు విజయము మ్లేచ్ఛులకే లభించెను. రాజపుత్రసేనలు పేరైన లేకుండ నశించినపిదపఁ జక్రవర్తి జయజయధ్వానములతోఁ గోటఁ బ్రవేశించెను.

అతఁడు ప్రవేశించి చూచునప్పటికి మహాలక్ష్మి విహరించు మందిరంబులు నిర్మానుష్యములై మృత్యుదేవత కొలువుఁజేయు హజారములై యుండెను. పరిజనంబుల కోలాహలంబులఁ బ్రతిధ్వను లిచ్చు చదుకములు నిశ్శబ్దములై భయంకరములై యుండెను. వీథులు విపణితలంబులు గుళ్ళుగోపురములు మఠములు మందిరములు వెలవెలబారుచుఁ గఠినచిత్తులైనతురకలకుసైతము వెఱపు గొలుపఁ జొచ్చెను. చక్రవర్తి యిట్లు పాడువడియున్నతావులు జూచుచు నంతఃపురమునకుఁ బోయి హృదయేశ్వరియైనపద్మినికొఱకు వెదకు లాడి యామె యెందుం గానక తనలో 'పురుషులందఱు యుద్ధమునం జచ్చిరి సరే. ఇది యేమిచిత్రము ఆడుది యొక్క తెయైనం గానఁబడదు. ఆడువాండ్రందఱు నేమైరి చెపుమా ?' యని విచారించుకొనుచు నలు దెసలు పరికించి చూడ నొకవైపుననుండి కమరుకంపుతోఁగూడిన నల్లనిపొగ బయలుదేఱి వచ్చుచుండెను. దానింబట్టి శుద్ధాంతకాంతా జనంబులు చిచ్చురికి చచ్చి యుందురనియు వారితోఁ బద్మినియు నశించి యుండుననియు నిశ్చయించుకొని యుండఁటిపాత్రిణములఁ దీసి నను తనమనోరథసిద్ధి గాకపోయెగదాయని బిట్టువగచి నిప్పులగుండము లున్నయానేలగదులం జూడఁగోరెను. అల్లాయుద్దీనుసేవకులలుండెలు తీసినబంటులే యైనను వారిలో నతిధైర్యవంతులుసైత మానేలగదుల తలుపులం దెఱవ సాహసింపరైరి.

నాఁటికి నేఁటికి నాస్థలంబుల కెవ్వరుఁ బోవఁజాలరు. ఒకమా రొకమనుష్యుఁడుమాత్ర మాచీఁకటిసొరంగముల ద్వారముల దాఁటి యావలకుం జని మరల నేదో భగవత్కటాక్షమునఁ బ్రాణములతో బయటికి రాఁగలిగెనని చెప్పుదురు. అచ్చటియగ్నిహోత్రము లార

నిపై యెడతెగక యుండుచుండు ననియు నాద్వారముముందర నొక పెనుత్రాఁచుఁబాము చుట్టలు చుట్టుకొని పండుకొని యెవరయిన నచ్చటికి వచ్చినప్పుడు నిప్పులు విసముం గ్రక్కుచు వచ్చెననియు జనులు కొంతకాలము చెప్పుకొనిరి.

రాజపుత్రు లది మొదలు రణరంగమున నెంతెంత శూరులైన శత్రులనైన నెదుర్కొన సాహసించిరిగాని యానేలగదులఁజూచుటకు జనవొల్లరైరి. మీవారు దేశస్థు లగురాజపుత్రు లీనాఁడును గొప్ప యొట్టు పెట్టుకొనవలసినప్పుడు 'చిత్తూరు నాశనము చేసినట్టే' యను చుందురు. ఆనగరము ముమ్మారు మహమ్మదీయులచేత ధ్వంసము చేయఁబడి యిష్టదేవతలవల్లఁ బరిత్యజింపఁబడి మీవారురాజకుటుంబము చేత విడువఁబడి యున్నందున నిప్పుడు పూర్వవైభము దొలంగి నామావశేషమై కథావశేషమై చూచువారలకు వినువారలకు దాని చరితము దుఃఖకారణ మగును.

రాణాహమీరు.

:(o):

అల్లాయుద్దీను చిత్తూరుపై దండెత్తకమునుపు రాణా లక్ష్మణ సింగుయొక్క పెద్దకుమారుఁడు హరిసింగనా డండ్వాయడవికి సపరి వారముగా వేటకుఁ జని గుహాలో నున్న యొక యడవిపందిని లేపి తఱుముగా నది దొరకక పఱచిపఱచి చివరకొకజొన్నచేనిలోఁ దూరి దాఁగెను. రాజకుమారుఁడును వానిబంట్లును చేనిచుట్టు కాచుకొని యుండి పంది నెవరయిన చేనిలోనుండి బయటకుఁ దఱిమిన బాగుం డునని తలంచిరి. ఆచేనిలోఁ బిట్టలఁదోలుటకై కట్టఁబడిన మంచెపై నూసిన గుడ్డలు కట్టుకొని దృఢశరీరముతో నున్నయొక పడుచుకన్య తప్ప చూపుమేరదూరములో వారి కెవ్వరుఁ గనఁబడరైరి. వేట కాండ్రప్రయత్నముం జూచి యాబాలిక యీమృగమును మీవయి

పునకుఁ దఱుగుదునా యని రాజకుమారు నడిగెను. ఆమె యేమిచే యునో యాచమత్కారమును జూడవలె నని యతఁడు సరే యట్లు చేయుమనెను. వెంటనే యాయువిద జొన్నకఱ్ఱ నొకదానిని బెరికి చివర పదునుగాఁ జెక్కి మంచెపైపునకుఁ బోయి యొక్కనిమిస ములో నాపందిని బొడిచి చంపి రాజకుమారుఁడుఁ బరివారము నద్భుతపడునట్లు దాని కళేబరమును బరబర యీడ్చితెచ్చి వారి ముందుఁ బడవైచెను. రాజకుమారుఁడు వేఁటాడఁదలఁచిన జంతువును మఱియొకరు చంపినచో వారిప్రాణములు నిలుచుట యరిది. అయి నను హరసింగు మాత్ర మా పడుచుపై కోపపడక సాహసమునకు మెచ్చుకొనెను. ఆబాలిక మరలఁ బొలమునకుఁ బోగా వేఁటకాండ్రు దాఁపుననున్న చిన్నయేటియొద్దనకుఁ బోయి యన్నముఁ దిని సల్లాప ములాడుచుఁ గూర్చుండిరి. అంతలో నొక మట్టియుండ విసవిసవచ్చి రాజపుత్రునిగుఱ్ఱపుకాలికిఁ దగిలెను. గుఱ్ఱముకాలు కుంటుబడెను. అందఱును కోపవిస్మయములతో నలుదెసలఁ జూడ వెనుకటి బాలిక మంచెపై నిలుచుండి వడిసెలతో రివ్వున రాళ్ళు రువ్వుచు చేనిపై వ్రాలు పిట్టలం దోలుచు వారికన్నుల కగపడెను. ఆమె తన కావిం చిన తప్పెఱింగి వడివడి రాజనందనుని యొద్దకుఁ బఱతెంచి తన్ను క్షమింపు మని ప్రార్థించెను. అతఁడును బాలికపైఁ గోపింపక మంచి మాటలం బలికి యామెం బనిచెను.

ఆదినమున వేఁట ముగించి రాజపుత్రుఁడు పరివారసమే తుఁడై మంచెరమున కరుగుచుండ నాబాలిక నెత్తిమీఁద పాలకుండ తోను నిరుప్రక్కల మెడకు త్రాడుగట్టిన యొక్కొక మేకపిల్లతోను నడచుచు వారివైపునకు వచ్చుచుండెను. ఆమెను జూచిన తోడనే యాపరివారములో నొకఁడు కొంటెతనమునకు నామెపాలకుండను జారవిడుచునో మేకపిల్లను వదలునో చూడ నభిలషించి యామెను బెదరగొట్టుటకై తనగుఱ్ఱమును యామెవైపునకు దుమికించెను.

ఆబాలిక వాని టక్కరితనమును ముందే గ్రహించి జాగ్రత
పడి యించుకయు జడియక చల్లగ నొక మేకపిల్లను గుఱ్ఱపుకాళ్ళ
కడ్డముగ వదలెను. గుఱ్ఱము బెదరి తత్తరపడి యాశూరశిఖామణిని
నేలఁ బడవైచెను. ఆవఱుచు చెక్కుచెదరక పాలొకచుక్క యైనఁ
దొనగకుండ చేతిలోనితాళ్లు వదలకుండ నేమియు నెఱుఁగనట్లు తన
దారిం బోయెను. రాజకుమారుఁ డీవినోదమును గనిపెట్టి చూచి
బాలికను బిలిచి నీ వెవ్వరిదాన వని యడిగెను. "నేను చందన
వంశజుఁ డగు నొకరాజపుత్రుని కుమార్తెను. మాయిల్లిక్కడకు
సమీపమే" యని బదులుచెప్ప 'రేపు మీతండ్రిని నాయొద్ద కొక
సారి రమ్మని చెప్పు' మని పలికి యతఁడు త్వరితముగా నింటికిఁ
బోయెను.

మఱునాఁ డుదయమున నాబాలికతండ్రి రాజపుత్రునియొద్దకు
వచ్చి తాను నిరుపేద యయ్యు నందఱు నాశ్చర్యపడునట్లు వానితో
సమానముగఁ గూర్చుండి సమానునితో మాటలాడునట్లు సంభాషిం
చెను. అప్పుడు హరసింగు నీకూఁతును నాకిచ్చి పెండ్లిచేయు మని
యడుగ నావృద్ధుఁడు తనకూఁతుని రాజులకిచ్చు యుద్దేశము లేదని
ఖండితముగఁ జెప్పెను. హరసింగు సజ్జనుఁ డగుటచే వానిఁ జెరబె
ట్టించి యామెను బలవంతముగా గ్రహించుటకుఁ జెల్లుబడి యుండియు
నట్టిపని చేయుట కిష్టపడఁ డయ్యె. కాని యాముసలివాఁడు గృహంబు
నకుఁ బోయి తన్నామె మెచ్చుకొనునని తలఁచి జరిగినవృత్తాంత
మంతయు భార్యకుఁ దెలుప నామె కోపించి యెంత తెలివిమాలిన
పనిఁ జేసితిరి? సిరి రా మోకా లొడ్డుదురా? ఇప్పుడైనను రాజపు
త్రునియొద్దకుఁ బోయి చేసిన తప్పుల క్షమింపు మని ప్రార్థించి
కూఁతును వానికాళ్ళపైఁ బడవేయు మని మందలింప మఱునాఁ
డతఁడు మరల చిత్తూరునకుఁ బోయి రాజనందనుని గాంచి తప్పు
క్షమింపు మని ప్రార్థించి కూఁతును వానికిచ్చి వివాహము జేసెను.

వారిరువురకుఁ గలిగినకొడుకే హమీరుసింగు.

చిత్తూరుపురరక్షణమునకు హరసింగు ప్రాణత్యాగము చేసిన నాటికి హమీరు మిక్కిలి బాలుఁడు. అజేయసింగును చిత్తూరుకోట నుండి దాటించి యావలకుఁ బంపునపుడు మీవారురాజ్యమునకుఁ దన ముద్దులమనుమఁడైన హమీరును యువరాజుఁగఁ జేసి సింహాసన మెక్కింపుమని లక్ష్మణసింగు కడసారపు కోరికగ నజేయసింగును గోరెను. హమీరు తగి యున్నయెడల నట్లు చేయుదు నని యజేయసింగు వాగ్దానముఁ జేసెను. అల్లాయుద్దీనునకు వెరచి చిత్తూరు నందలి స్త్రీలందఱుఁ జిచ్చురికి పురుషులందఱు శౌర్యము మెరయ యుద్ధముచేసి మృతినొందిన యాదుర్దినమున హతశేషులై కొందఱు జను లజేయసింగుతోఁ గలిసి పారిపోయి కొండలలో కెయిల్వారలో దాఁగి యుండిరి. అల్లాయుద్దీను దేశము తయు దోచుకొని నాశనము చేయుచున్నను వీరుమాత్రము వానికి దొరకక సురక్షితులై యుండిరి. పద్మినీదేవి వసియించు మందిరము తప్ప చిత్తూరులో తక్కిన మేడల మిద్దెలన్నిఁటి నల్లాయుద్దీను పాడుచేసి తాను పోవునపు డానగరమునకు మాల్దేవను హిందువును పాలకుఁడుగా నేర్పఱచి మీవారుదేశము నందలి యనేకపట్టణములను గూడ నాశనముఁ జేసి మరల ఢిల్లీకిఁ జనియెను.

కెయిల్వారాలో హమీరు తనపినతండ్రికుమారులతోఁ గలిసి విలువిద్య నేర్చుకొను చుండెను విలువిద్య కఱచుట కట్టియడవులే కదా తగినచోటులు, ఆకుమారులు మువ్వురచిరకాలములోనే పగతు దాఁకుటకు యెట్లో పొంచి వైరిం బడగొట్టుట యెట్లో పఱచుచున్న పగవానిని సిలుగులు బెట్టుట యెట్లో నేర్చిరి. అల్లాయుద్దీను దేశము నందుంచి పోయిన సైనికులతోడను రాజ్యాపహీనుఁడై యడవుల జరియించు రాణాకు లొంగుట కిష్టములేక స్వేచ్ఛగాఁ దిరుగు కొండ దొరలతోడను దోపుడుకాండ్రతోడను దుర్మార్గులతోడను పలు

మూరు వారు పోరాడుచు వచ్చిరి. అట్టివారిలో బ్రిఘానుఁడు మూంజ జాతీయుఁ డగు నొకశూరుఁడు. ఆమూంజుఁ డొకనాఁడు కెయిల్వారా మీఁదికి దండెత్తి వచ్చి రాణా నెదిరించి వానిని తలపై బల్లెముతోఁ బొడిచెను.

అజేయసింగు గాయమున కంత లక్ష్యముఁ జేయలేదుగాని తీవ్రమైన యాపరాభవ కళంకమును మూంజుని నెత్తుటితోఁ గడిగి వేయవలయునని నిశ్చయించి తనకొడుకులం బిలిచి మీరు నా కపకారము చేసిన మూంజునిపైఁ జని పగఁ దీర్చుకొనఁగలరా యని యడుగ వారు వీరపురుషోచిత మైనయుత్తర మొసంగ లేకపోయిరి. అప్పు డతఁడు హామీరునకుఁ దనకోర్కె నెఱిఁగింప నాకుమారసింహుఁడు పినతండ్రితో "నే నిదె పోవుచున్నాను నేను పగతుని జయింతునేని నన్ను మీరు వేగమే చూడఁగలరు. అపజయ మొందుదునేని మీరు నన్నిఁక నెన్నఁడు జూడ" రని ప్రతిజ్ఞఁ జేసి వెడలెను.

అనంతరము కొన్నిదినములకు కెయిల్వారాజనులందఱు నంతసించునట్లు హామీరు విజయుఁడై వచ్చి పినతండ్రికి నమస్కరించి 'దేవరవారి శత్రుశిరస్సిదిగో' యని మూంజునితల వానిపాదముల పైఁ బడవైచెను. అజేయసింగు సంతోషమున బాలునిగౌఁగిలించుకొని 'నాయనా! నీవే మీవారు దేశమునకు రాజు వగుదువని నీనొసటను వ్రాసి యున్నది.' అని మూంజుని నెత్తుటిలోఁ దనవ్రేలు ముంచి కుమారునిఫాలమున నెత్తుటిబొట్టు పెట్టి తత్క్షణమే వాని యువరాజుగఁ జేసెను.

అజేయుని కొడుకులవలన నించుకయు బాధ కలుగదయ్యె. ఏల యన నొకఁడు స్వల్పకాలముననే మృతినొందెను. రెండవవాఁడు రాజ్య సంపాదనమునకై దేశాంతరముల కరిగి మరల రాఁడయ్యె. కొండలు నడవులు దప్ప మీవారు దేశమున మంచిభాగము లన్నియు నప్పుడు ఢిల్లీ చక్రవర్తిస్వాధీనమున నున్నందున మీవారు రాణాగా

నెవ్వరున్న నొకటియే యని యెంచి రెండవయుతఁ డట్లు చేసె. తరువాత మూఁడువందల యేండ్లకు భాంస్లేకుటుంబ మునఁ బుట్టి తురకరాజుల యేలుబడిచే సిలుగులఁ బడుచుండిన మహారాష్ట్ర దేశంబునకు స్వాతంత్ర్యము కలుగఁజేసి తురకరాజులకుఁ బక్కలో బల్లెమై ఢిల్లీ పాదుషా యగు నౌరంగజేబునకు లోఁబడక వానిని బలుబాముల బెట్టిన దేశోపకారి యగు శివాజీ యీతనివంశస్థుఁడే.

అజేయుని యనంతరమున హమీరు రాణా యను ఢిల్లీ చక్రవర్తి సైనికులతో క్రమక్రమమైన యుద్ధము చేయుటకయి పూర్వము తన్ను రాజుగా నంగీకరించి తనరక్షణ మపేక్షించినవారందఱు కుటుంబములతో వచ్చి కెయిల్వారాలో కాఁపురముండవలసినదని యాన తిచ్చెను. అట్లు వారువచ్చి చేరినపిదప నారాజకుమారుఁడు వారి సాయమునఁ జక్రవర్తికిలోఁబడియున్న భూములలో దండువిడిసి దారుల నరికట్టి మ్లేచ్ఛసైనికులకు గర్భనిర్భేదముగ విహరించెను. అప్పుడు రాణా హమీరుపేరు సింహస్వప్నమువలె నుండుటచే తురకసైనికులు వాని యెదుటఁ బడలేక తోఁకలోఁ డాఁగిరి. అతని నొకవేళ తఱుముకొని పోదలంచినను కొండదారుల నతఁ డెఱిఁగినట్లు శత్రువు లెఱుఁగక పోవుటచేతను చుట్టుపట్ల ప్రజలందఱు వానియం దిష్టముగ నుండుట చేతను వైరులప్రయత్నములు నిష్ఫలము లయ్యె.

ఇట్లతఁడు వీరవిహారంబు సలుపుచుండ చక్రవర్తిచేఁ జిత్తూరు పాలించుటకు నియమింపఁబడిన మాలదేవు తనకుమార్తెను హమీరునకిచ్చి వివాహము చేయుటకయి వానిని రమ్మని వర్తమానమంపెను. అతనియనుచరు లేదో ద్రోహము జరుగునని పోవలదని ప్రార్థించిరి; కాని హమీరు వారిపలుకులు విని నవ్వి 'పాపా నేలక్ష్మి' యనుమాట నెఱుఁగరా? ఎట్లయినఁ జిత్తూరు మరలఁబట్టుకొనవలయు; నగర మేస్థితిలో నున్నదో తెలిసికొనుట కిదియే మంచిసమయము కాన పోవక మానననికొందఱు మిత్రులం గలిసి యశ్వారూఢుఁడయి

యాకన్నియను జేపట్టి తనతాతతండ్రులు పాలించునగరమునకు జనియె.

మాలదేవుని మందిరముసమీపమున కతఁడు పోయినతోడనే వాని మనస్సు శంకింప నారంభించెను. పట్టణమందుగాని రాచనగరు నందుగాని వివాహసంబంధ మగుశోభ యించుకయు గానరాదయ్యె. వేయేల? పెండ్లిప్రయత్న మున్నట్లే తోఁచదయ్యె. ఆస్థితిని జూచి వానియనుచరులు తప్పక ద్రోహము జరుగునని నిశ్చయించిరి, కాని హమీరు వారిని వారించి నిర్భయముగ నిశ్శంకముగ గుఱ్ఱము డిగి లోపలి హజారమునకుఁ జనియె. అక్కడ మాలదేవు బంధుగణ సమేతుఁడయి యెదురుగా వచ్చి పెండ్లికొడుకును గారవించెను. పెండ్లి కొడుకువా రనుకొన్నట్లు ద్రోహ మేదియుఁ గనఁబడదు, కాని యది పెండ్లివారియిల్లువలె నుండదయ్యె. అంతట మాలదేవు వధువును బిలిపించి యామె నప్పుడే యక్కడనే యొక బ్రాహ్మణునిచేత హమీరు నకు వివాహముఁ జేయించెను. పెండ్లికుమార్తె మేలిముసుంగుకొంగు నకు పెండ్లికుమారునిశాలువ చెఱఁగు ముడివేసెడి తంత్ర మొకటి తప్ప మఱి యేతంత్రముగాని మంత్రముగాని కన్యాప్రదానముగాని ఫలప్రదానముగాని జరుగదయ్యె.

దంపతు లిరువురు రాత్రి గలిసికొన్నప్పుడు ప్రపంచమునం దే పురుషునకును భార్యగ నుండఁదగని యేవికృతవిగ్రహముగల కురూ పినో తనకుం గట్టిపెట్టి యుండరుగదా యని యనుమానించి హమీరు మునుముం దామె మేలిముసుఁ గెత్తి మొగముం జూచెను. ఆముసుంగు మఱుంగున హమీరు నిరుపమానలావణ్యముఁ గలిగి శాంతరస మొలుకు వదనారవిందమును గనుఁగొనెను కాని యామె యతిదుఃఖి తయై చిన్నఁబోయి మగని మొగముఁ జూచుటకే సిగ్గుపడుచున్న దాని వలె కనంబడియె. ఆతెఱఁగున నున్నభార్యను జూచి హమీరు 'యే మిది మన కీవిధముగ నిర్మంత్రవిధిగా నిరుల్లాసముగా వివాహము జరుగఁ గారణ మేమి? నీవిట్లు బిట్టువగవనేల?' యని యడిగెను. అన

పుడు నాపడంతి మెల్లగ నాతని కిట్లనియె. “స్వామీ! దీనికారణ మిది మిమ్ము మావాండ్రు నిష్కారణముగా వంచించినారు. మీచెట్టబట్టిన యీసేవకురాలు వితంతువుగాని కన్యగాదు. నేను పసిపాప నై యున్న నాఁడు మాతండ్రి నాకు వివాహము చేసె. పిదప కొన్నిదినములకే నాభర్త యుద్ధమున మృతుఁ డయ్యె. ఆయన మొగమైన నాకుజ్ఞాపకము లేదు.” ఆపలుకులు విని హమీరు తాను నిశ్చయముగ వంచింపఁబడితినని యెఱింగి గాఢవిచార సంతప్తుఁ డయ్యె. హిందూదేశమున వితంతువును వివాహ మాడునతఁడు మిక్కిలి నీచుడుగ నెంచబడుటచే నతఁడు శోకాకులచిత్తుఁ డయ్యె. శుభకార్యములు జరుగునప్పు డెదుట నైనఁ బడఁగూడని వితంతువును పరువుగల సుక్షత్రియుఁడు పెండ్లియాడుటకన్న హైన్యమింక లోకంబున లేదని తలఁచి యతఁడు నాటితో తనయభిమానము కులగౌరవము పెంపు నశించెనని బెంగ పెట్టుకొని యేదియుఁ దోఁచక పాన్పుపైఁ బవ్వళించి విచారింపఁజొచ్చె. ఆసమయమున నతఁ డాబాలికను కోపావేశమున వధించిన నామె నోరెత్తక యుండియుండును. ఏలయన దుర్భరపరాభవముఁ దెచ్చు నావివాహమునకు వరుఁ డెంత సిగ్గుపడుచుండునో వధువు నంతియు సిగ్గుపడుచుండును. తనజోలికి రాక తన నేమియు నిందింపక తనలోఁ దాను దుస్సహమగు పరివేదన మందుచున్న రాజనందను జూచి యాబాలిక యిట్లనియె. “స్వామీ! సేవకురాలను క్షమింపుఁడు. ఇందు నానేర మేదియు లేదు. మీకింత యవమానము గలిగించిన మీపగతుర పగదీర్చుకొను నుపాయము నేను జెప్పెదను. మీపితృపితామహార్జితమగు చిత్తూరు నగరమును మీరు మరల స్వాధీనముఁ జేసికొనవచ్చును.” అప్పుడు రాణా శాంతము వహించి యామె చెప్పెడు నుపాయ మేదియో వినఁగోర నామె మరల నిట్లనియె. “మాతండ్రిని మీరు కట్నములు కానుకలు నగలు భూములు నడుగక తనమంత్రియైన జాలుఁడను వాని నరణముగ నిమ్మని యడుగుఁడు. అతఁడు మీకోరికఁ ద్రోసిపుచ్చఁడు.

జాలుఁడు మనకార్యము సవలీలగా సాధించును. అనవుడు హమీ రాణాయుపాయమునకు సంతసించి విచారమును విడిచి వితంతువై నను దనభార్య జాణతనమును శౌర్యమును గలిగి రాణిగా నుండఁదగిన దని నిశ్చయించి మరునాఁ డుదయమున మామయగు మాలదేవునొద్దకుఁ బోయి కోపమును విషాదమును లేక యే మంత్రియగు జాలుని దమకు సరణముగ నిమ్మని యడిగి శలవు పుచ్చుకొని భార్యతోడను క్రొత్త మంత్రితోడను కైలువారాపట్టణముం జేరెను.

అనంతర మొకసంవత్సరమునకు రాణా కీభార్యవలననొకకుమారుఁ డుదయించెను. రాణాయు రాణి యు జాలుఁడును గలిసి యెవ్వియో పన్నుగడలం బన్నుచు దినములు గడపుచుండిరి. ఇట్లుండ పెండ్లియయిన రెండేండ్లతరువాత చిత్తూరున కొకయాచారి వచ్చి హమీరు సింగుభార్య తనచిన్నకుమారు నెత్తుకొని వచ్చి కులదేవతలకు మ్రొక్కించి పోవలయునని కోరుచున్న దని చెప్పెను అప్పుడు మాలదేవు యుద్ధయాత్ర వెడలి పరదేశమున నుండెను. అతని జ్యేష్ఠకుమారుఁడు తన తోఁబుట్టువు రాఁక కనుమతించి యామె వచ్చినప్పుడు సగౌరవముగా నామె నంతఃపురమునఁ బ్రవేశపెట్టెను. ఆజాణయు మొనగలవంటి సైనికులతోడను మంత్రియగు జాలునితోడను కోటలోఁ బ్రవేశించి మాయోపాయము లెన్నియో కను నేర్పునం బన్ని ప్రార్థింపఁ దగినవారిఁ బ్రార్థించి, లంచములు కావలసినవారికి లంచము లిచ్చి బెదరింపఁ దగినవారిని బెదరించి, పొగడ్తలకుబ్బువారిని పొగడి తండ్రి సైనికులనెల్ల వశముచేసికొని తనభర్తను రావించి వాని ననాయాసముగ లోపలఁ బ్రవేశపెట్టించి బంగారపు సూర్యబింబముగల రాణా హమీరుయొక్క ధ్వజము కోటబురుజుపై నెత్తించెను. పిమ్మటఁ గొన్నిదినములకు మాల్దేవు యుద్ధమునుండి రాఁగా కూఁతురు నల్లుఁడును వానిఁగోటఁ జేరనియ్యక తమ పైది యాక్రమించినట్లు తెలియఁ జేయుటకయి ఫిరంగిగుండ్లఁ బ్రయోగించిరి. రాణా తన రాజధానిని

మరల నాక్రమించెను మీూవారు దేశమునం దంతట జనులు చెప్పు కొనసాగిరి.

అందుచేఁ బ్రజానురాగముగల వానిసేనలో వేనవేలు చేర సైన్యము ప్రబలమయ్యెను. ఆసేనం గూర్చుకొని యతఁడు శత్రుసంహారమున కయి సమకట్టనొకని వెనుక నొకరుగ రాజులెల్లరు లోఁబడిరి. మాలదేవునితనయులలో నొకఁడు హామీూరు స్వేరణమున వధియింపఁ బడియె. రెండవవాఁడు వానికి లోఁబడి సేనాపతియై కొంత దేశమును జయించి యతని కొప్పగించెను. చిత్తూరునందున్న చక్రవర్తి సైనికులు రాణాయెదుట నిలువఁ జాలరైరి. స్వదేశపురాజు లదివఱకే వానికి లోఁబడి యుండిరి. చిత్తూరునగరమునకు మీూవారు దేశమునకు మరల యెప్పటి మహోన్నతదశ వచ్చెను. ఈనడుమ నల్లాయుద్దీను చక్రవర్తి మృతినొందుటచే ఢిల్లీరాజ్య మనేకసంక్షోభములకు లోనయి తనయవస్థలలోఁ దా నుండుటచే స్వతంత్రించిన విదేశముల వంకఁ జూడలేకపోయెను. అందుచే మీూవారురాజ్యము హామీూరు పాలనముక్రింద వృద్ధిఁ జెంది కడు బలపడియెను.

హామీూరు చిత్తూరుసింహాసనమున సుప్రతిష్ఠితుఁ డయిన పిదప తురకలు తొల్లి చేసిన చెరుపంతయుఁ జూచి దుఃఖించి మరల బాగు చేయఁబూనెను. అల్లాయుద్దీను తాను గొనిపోఁజాలినంత గొనిపోయి తీసికొనిపోలేని దానిని బాడుచేసి రాణాలధనాగారమునందలి ధనమంతయుఁ గొల్లఁగొనెను. హామీూరు చేయిదాఁటిపోయిన యమూల్యాభరణములకు ధనమునకు నంతగా విచారింపలేదుగాని కోటలో నడుగు పెట్టినది మొదలు పూర్వార్జితమగు నొకవస్తువునకై చింతిల్లఁ జొచ్చెను. అదియేదియన మున్ను జగన్మాతయగు భవాని వంశకర్త యగుబప్పరావునకుఁ బ్రసాదించినదియు విశ్వకర్మ నిర్మితమైనదియు రెండంచుల వాడిగలదియు నగు మహాఖడ్గము. అదియెచ్చటనున్నదో యెవ్వరెఱుఁగకున్నను లోకమాత యాఖడ్గము మాత్రము గోపింప

కుల పాలు సేయ దని యతఁడు నమ్మెను. అది చిత్తూరు ముట్టడిలో నెట్లో యదృశ్య మయ్యెననియుఁ బద్మినివలెనే నదియు శాశ్వతముగా నశించె ననియు జనులు చెప్పుకొనిరి. అయినను తనయం దనుగ్రహించి తనకు మరల రాజ్యమునొసంగిన దేవత లాఖడ్గము మరల నియ్యకపోరని నమ్మి సకలదేవతలను ముఖ్యముగా నగరసమీపమున వ్యాఘ్రగిరి మీఁద వెలసిన చారుణీదేవిని నతఁడు మిక్కిలి ప్రార్థించెను. అంతట చారుణీదేవి వానికిఁ బ్రత్యక్షమై యాఖడ్గ మంతఃపురమున కడుఁగున నున్న నేలకొట్లలో నున్నది తీసుకొమ్మని చెప్పెను.

చిత్తూరు రాజపత్నులు రాజపుత్రికలు చిచ్చురికి వచ్చిననాఁడు మొద లింతవఱకు మనుష్యమాత్రుఁ డెవ్వఁడు సాహసించి యాసొరంగములఁ బ్రవేశింపలేదు. చచ్చినవారి యాత్మ లచ్చట గ్రుమ్మరు ననియు ద్వారమున నొకమహాసర్పము బుసకొట్టుచు నిలిచి యెవ్వని దరిఁజేరనీయ దనియు ప్రజలు భయంకరములగు కథలం జెప్పుకొనుచు వచ్చిరి; కాని నూనూఁగుమీసముల్లైన రాకముసుపే హమీరు మహాసాహసములు చేసిన శూరుఁ డగుటచే నీమాటలకు వెరువక దయ్యము లుండనీ దేవతలుండనీ పాములుండనీ యేముండనీ లోపలకుఁబోయి ఖడ్గమును దెచ్చుకొనుట కతఁడు నిశ్చయించెను.

అట్లు కృతనిశ్చయుఁడై యాశూరశిఖామణి సూర్యరశ్మి యెన్నఁ డెఱుఁగని యామహాంధకార గుహాలలోఁ బ్రవేశించి మెరకపల్లము లెఱుఁగక చేతితో గోడలఁదడుముకొనుచు తనమీఁద మందలు మందలుగా వ్రాలుచున్నవి గబ్బిలములో దయ్యములో యెఱుఁగజాలక తాను త్రొక్కిపోవుచున్నవి తన తల్లియెముకలో తక్కిన రాజాంగనలయెముకలో యని తలంచుకొని జాలి నొందుచు పోయి పోయి తుదకు విశాలమగు నొక మహాభాగముఁ బ్రవేశించి యచ్చట నొక వెల్తురు జిమ్ము మంటయు పొగయు జూచి దాని సమీపించెను

సమీపించి చూచునప్పటి కామంట చుట్టు సగము సర్పదేహము సగము మనుష్యదేహము గలిగి వికృతవేషములతో నున్నకొన్ని స్త్రీ విగ్రహములఁ జూచెను. అందొకటి పండ్లికిలించుచు నీవెవ్వడవు? ఇక్కడ నీకేమిపని యున్నది. మాయుత్సవమున కేభంగము కావిం చెదవని వాని నడిగెను. అతఁడును నిప్పుపై నున్న యొక డేగిసా చుట్టు గూర్చున్న యాదయ్యముల యొద్దకుఁ బోయి ,మీపండుగ నేఁ, జెరుప రాలేదు. విశ్వకర్మనిర్మితమగు నాఖడ్గమును నాకిచ్చిన నా దారిని నేఁబోయెద! నని చెప్పెను. ఆహాగనడుమనుండి చూడ చూడ తలలు విరియఁబోసికొనియున్న యాదయ్యముల కొకిబికి మొగములు మఱింత భయంకరములై వికృతములై కానంబడియె. అప్పుడవి యత నితో మాటలాడక డేగిసామూత తీయుమని సన్న జేయ నతఁడు వెరు వక యట్లుచేసి లోనున్నదానిం జూచెను. అతఁ డేమి చూచెనో యెవ్వ రెఱుఁగరు. అందొక చింపిరి దయ్యము వికవికనవ్వి డేగిసాలో నుడుకుచున్న పదార్థము కొంతఁదీసి యొక మూకుడులో బెట్టి తిను మని వానికిచ్చెను. అతఁడును సందేహింపక మారుమాటాడక యిచ్చిన దానిని భక్షించెను.

అప్పుడవి వానిని మెచ్చి యొకమూలనుండి రెండంచులఖడ్గము ను దెచ్చి వాని కిచ్చి పంపెను. హమీరును కృతకృత్యుఁడై యెప్పటి య ట్లంధకారబంధురమగు గుహను జాగరూకతతో దాఁటి బయట బడి విశ్వకర్మనిర్మితమగు ఖడ్గమును చేత ధరించి తనవారి కన్నులకా విందుచేసి యాఖడ్గముతో శత్రువులఁ దెగటార్చి మీవారురాజ్యము చిరకాలము బాలించెను.

చండుని కథ.

—:(0):—

పదునాల్గవశతాబ్దముయొక్క యంతమునందు మేవారు దేశము నకు లఘుఁడను నతఁడు రాజయ్యెను. అతఁడు దనకుఁ బూర్వులైన హమీరు హమీరునికుమారుఁడు నడచినదారిని నడచి తొల్లి మేవారు రాజులు దుర్బలులైన కాలమున వారివద్దనుంచి ఢిల్లీచక్రవర్తియుఁ దక్కిన రాజపుత్రులు నన్యాయముగఁ దీసికొనిన దేశములను మరల గ్రహించి దిట్టరి యయ్యెను. అంతియగాక యతఁడు వెదనూరనుపట్టణమును గట్టించెను. పూర్వులెఱుఁగనితగరపు గనులను వెండిగనులను గనుఁగొని త్రవ్వించెను. అతనికిద్దఱుకుమారులుండిరి.

అందు జ్యేష్ఠుఁడగు చండుఁడు శూరుఁడు, గౌరవనీయుఁడునై ప్రతిజ్ఞలు నిలుపుకొనుటలో నతినిష్ఠురుఁడై విద్యావంతుఁడై బుద్ధిశాలియై యుండెను. కనిష్ఠుఁడగు రఘుదేవుఁడు చక్కఁదనమునకు శాంతస్వభావమునకును బేరుపొంది ప్రజానురాగమును బడసి యుండెను. ఒకనాఁడు రాణాయగు లఘుమహారాజుకొలువై యుండఁగా నొకరాయబారి వచ్చి వారిపాదములపై నొక కొబ్బరికాయను బడవైచెను. రాజస్థానమునందుఁ దమకూఁతు నెవనికైన వివాహార్థము యర్పింపఁ దలఁచినవారు పెండ్లికొడుకు వారియొద్ద కొక టెంకాయనుబంపుట కాలమునం దాచారము. మార్వారు దేశపురాజగు రణమల్లు తనకూఁతురగు హంసయను నామెను చండునకు వివాహము సేయఁదలంచినాఁడని చెప్పవచ్చి యారాయబారి ముందుగ దేశాచారము నడపెను. కాయ తన కాళ్ళపైఁ బడవేయుటచే నా రాజు తనకే కూఁతురు నీయఁ దలంచుకొన్నాఁడనుకొని యారాణా పక్కన నవ్వి మీసము వడివేయుచు రాయబారితో నిట్లనియె.

,,ఆకాయ తీసికొని నాకుమారుఁడగు చండున కిమ్ము తల

యంతయు నరసిన నేనేమి! పడుచుకన్యను వివాహమాడుట యేమి? ఎవ్వరైన నవ్వరా?''

అనంతర మారాయబారి చండునకావార్త విన్నవించి నప్పుడు తండ్రి మోటతనంబు చేసినాఁ డనుకొని కోపలజ్జాభరితుఁడై ''ఏమీ తండ్రికి ధర్మపత్నిగా నుద్దేశింపఁ బడినకన్యను నేను వివాహమాడుదునా? వారు నానిమిత్తమే కన్యనుద్దేశించి రేని టెంకాయ నాకాళ్ళమీఁదనే మొదట పడవేయరా? కావునఁ దత్ప్రశంస నావద్దఁ దలపెట్టక కాయ మరల మార్వారు దేశమునకుఁ బంపఁదగు నని స్వభావసిద్ధ మగు ధైర్యముతోఁ బలికెను. అప్పుడు రాణా కొడుకునుం బిలిపించి ''నాయనా నామాట వినుము. మనము మిత్రుఁడైన మార్వారు రాజును మన మవమానింపవచ్చునా? రాజపుత్రులు పరాభవమును సహింతురా? ఈయక్కసు మనసునం బెట్టుకొని వారు మనపైఁ బగదీర్చుకొనఁ జూడరా? బాహుబల సంపన్నులగు నతని కొడుకు లూరకుందురా?'' యని మందలింప చండుఁ డామాటలు విని ''నా కదంతయుఁ దెలియదు. జగము తలక్రిం దయినను సరే! ఆమె నాకు తల్లిగాని వేరుగాదు. ఆమాటలు తలఁచుకొనుట మహాపాపము నన్ను కదప వ,, ద్దని తండ్రికి చెప్పెను. అప్పుడు రాణా మండిపడి తనయునితో నిట్లనియెను. నీవింత మూర్ఖుఁడవేని నేనే యాకన్యను వివాహ మాడెదనులే కాని యీసంగతి జ్ఞాపకముంచు కొనుము. ఆమెవలన నాకుఁ గలిగిన కుమారుఁడే రాజ్యప్రతిష్ఠుఁ డగును

తండ్రి కోపోద్దీపితుఁ డైనను జంకక చండుఁడు ''సరే! మీ యిచ్చవచ్చిన తెఱఁగున జేసికొన వచ్చును. హంసాదేవి కుదయించిన నందనులలో నెవనికి రాజ్య మిచ్చినను నాకు సమ్మతమే ఆమెను వివాహమాడి యధర్మకార్యము చేయుటకంటె రాజ్యము వదలుకొనుట యే యుచిత,, మని ప్రత్యుత్తర మిచ్చెను.

అనంతరము రాణా హంసా దేవిని వివాహమాడుట కంగీకరించి మార్వారునుండి యామెను చిత్తూరునకు రప్పించి యచ్చటనే యథావిధిగఁ బెండ్లియాడెను. కొన్నిదినముల కాదంపతులకు ముకుళుఁడను కుమారుఁడు కలిగెను. ముకుళుఁడు పసితనమున నున్నపుడే లఘు మహారాజు వానిని విడిచిపోవలసి వచ్చెను. హిందువుల పుణ్యక్షేత్రమగు గయను మహమ్మదీయులు పట్టుకొని నాశనము చేయఁబోవుదురని యారాణా విని తాను కత్తిగట్టి వారితోఁ బోరవలయునని నిశ్చయించుకొని తురకలబారికిం దప్పి మరల తాను యాయుబిడ్డలను బ్రజలను దేశమును జూడ వీలగునో లేదో యని సందేహించి చందునిం బిలిపించి తన పయన మెఱిఁగించి బాలుఁడగు ముకుళునకు రాజ్యములో నెంతభాగ మిచ్చిన బాగుండు నని యడిగెను. చేసిన ప్రతిజ్ఞల నశిథారావ్రతముగ నడపునట్టి చందుఁడు తండ్రి కిట్లనియె. ముకుళుఁడు మీవారు దేశమునకు రాజగు గాక! అతఁడు గద్దె యెక్కినతోడనే నేను వానికివిధేయుఁడనై ప్రియభృత్యులలో మొదటివాఁడనై యుందును. తండ్రిచేసిన ప్రతిన నిలిపి తా నాడినమాటఁ దప్పక నడచు కుమారుని జూచి రాణా మహానంద భరితుఁడై నిర్విచారముగ గయకుఁ బోయి రణరంగమున నిలిచి మహమ్మదీయులతోఁ బోరి లెక్కకు మీరినవారి నేనలం గెలువలేక తురకలు మతము నిమిత్తమై ప్రాణములు విసర్జించి వీరస్వర్గ మలంకరించెను.

రాణా పరలోకగతుఁడైనవార్త మీవారులోఁ దెలిసినతోడనే చందుఁడు ముకుళుని రాజుగా నభిషేకించి వానికిం [illegible]డుగ దాను రాజ్యము నేయఁబూని తమ్మునిసింహాసనమున కీవల తనపీఠము వేయించుకొని సకలవ్యవహారములయందు రాజునకుం దోడ్పడుచు విధేయుఁడై యుండి జనానురాగము గలుగునట్లు చక్కఁగఁ బ్రజాపాలనము చేయుచుండెను. చందునియం దందఱ కిష్టము నుండెను; కాని యేకారణముచేతనో హంసా దేవికిమాత్ర మిష్టము లేకపోయెను.

అతనియెడ గ్రమక్రమముగఁ బ్రజానురాగ మతిశయించుటచే హంస
యోర్వలేనిదై భయమంది తనలో నీవేళ చంద్రుఁడల్పుఁడై నా
కుమారునకు భృత్యుఁడైనను ముందుముందు నాకుమారునే యితఁడు
భృత్యునిఁ జేయఁగలఁడు. ఈ యొదిగియుండుట యెల్ల రాజ్యసం
పాదనమునకై చేసెడు నటనగాని నిజము కాదు. ఇప్పుడు పేరునకు
రాజైన యితఁడు ముందుముందు నిజముగా రాజే యగు" నని తల
పోయఁ జొచ్చెను. ఈతలంపు లామెలో నడగియుండక క్రమక్ర
మంబున వెలికి వచ్చుట జేసి చంద్రునకుఁ దెలిసెను. దైవముఖముఁ
జూచి తాను సత్యముగా నడచుకొనుచున్నను దనయం దామెకట్టి
యనుమానము గలిగినందుకు విచారించి యింక నెన్ని చెప్పిన నామె
తన్ను నమ్మదని నిశ్చయించి తన యధికార మంతయు వదలుకొని
సవతితల్లియొద్ద సెలవు పుచ్చుకొని చంద్రుఁడు చిత్తూరునగరముఁ బాసి
తనకు నమ్మిన బంటులై తన్నెడబాయంజాలని రెండువందలమందిని
వేఁటగాండ్రను వెంటబెట్టుకొని దూరదేశములకుం బోయెను.

చంద్రుఁడు పోయినతోడనే హంసాదేవి హృదయశల్యమును
బాసినట్లు సంతసించి మారువారునుండి తన చుట్టములం బక్కములం
బిలిపించె. వాండ్రును గొడ్డునేలఁగల మారువారును విడిచి రత్నగ
ర్భయగు చిత్తూరునకుఁ బోవుటకు మహానందభరితులైరి. ఆమెతం
డ్రియగు రిణమల్లు చిత్తూరునకు వచ్చి యాపట్టణము సర్వసంపన్న
ముగా నుండుటచే దానిం బాయఁదలఁపఁడయ్యె. రాణీసోదరులు దమ
[illegible] కుటుంబములతో వచ్చి చిత్తూరున గాఁపుర ముండి కాలక్రమ
మున నధికార మంతయు వహించిరి. వారిమాటయే యాదేశమున
శాసన మయ్యెను. వారియాజ్ఞ నిరంకుశ మయ్యెను. వేయేల? వారే
రాజులైరి. తరములనుండి మీవారు సంస్థానము గనిపెట్టుకొనియున్న
యుద్యోగస్థు లందఱు మెల్లమెల్లఁ దప్పుకొనవలసివచ్చె. ప్రజలు సేవ
కులు జరుగుచున్న దుర్నయములజూచి తమలో తారు సణుగుకొను

చుఁ గోరచూపులఁ జూచుటయె కాని నోరెత్తి పలుకరైరి. ముక్కు-పచ్చలారని యొక రాచకుఱ్ఱని నిమిత్తము చండశాసనులగు రాణిబందుగుల నెదిర్చి యెవ్వఁడు ధనమును బ్రాణమును బోఁగొట్టుకొనఁ గలఁడు? పౌరుషశాలులగు ప్రజలి తెఱంగున నసహాయులై యుండగాఁ నంతిపురమందలి యొకయాఁడుది యీ దౌర్జన్యముల సహింపక తెగువఁ జేసెను. అది ముకుళునకుఁ బాలిచ్చి పెంచిన దాది. రాజస్థానమునందు దాదులు తమ ప్రాణములనేని ధార వ్రోసి రాజకుమారుల రక్షించినకథ లనేకములు గలవు ముకుళుని దాదియు నట్టిదియె.

ఒకనాఁడు రణమల్లుఁడు కొలువుకూటములో రాణాకూరుచుండెడి సింహాసనముపైఁ గూర్చుండితనమనుమనిఁదనకాళ్ళవద్దఁ గూర్చుండఁబెట్టుకొనియాడించుచుండె. అంతలో బాలుఁడు మెల్లమెల్లగదిగజారి నేల గంతులు వేయనాగెను. అప్పుడేనియు రణమల్లు గద్దె దిగక ఠీవితో గూర్చునియుండుటంజేసి సభవారికిని సభవారికంటె నెక్కుడు దాదికిని మనను మండెను. తోడనే దాది పట్టరాని బిట్టలుకతో నంతిపురిఁ బ్రవేశించి రాణియొద్దకుఁబోయి నిలిచి జరుగుచున్న దౌర్జన్యమును విన్నవించి యెక్కడనుండియో పొట్టకూఁటికి జేరిన లాతివారు రాజకుమారునిఁ దృణీకరించి గద్దెయెక్కి కూర్చుండియుండగా సహించియూరకొనుట యుచితముగాదని నొక్కి చెప్పెను. రాణి తనతప్పుఁ దెలిసికొన్న యా రాత్రియే తనతండ్రిని జీవాట్లుపెట్టెను. వృద్ధుఁడగు రణమల్లుఁడుపనికిమాలిన యాఁడుదానిపలుకులకు జంక గూడదని నిశ్చయించుకొని యెదు రామెపై గోపపడి „నేనును నాకొడుకులు చేసెడు పనుల కొప్పుకొని నీవు నోరుమూసికొని పడియుండుము. లేనిచో నీకుమారుని సింహాసనమున కేగాక ప్రాణములకుఁ గూడ నపాయము రాగల" దని ప్రత్యుత్తర మిచ్చెను. ఆపలుకులు విని రాణి తనకును దనకుమారునకును నేమి కీడుమూడునో యని భయపడఁజొచ్చెను.

ఆమె భయము మఱింత యధికమగునట్టులు రాణాయొక్క-

రెండవకుమారుఁడగు రఘుదేవుఁడు తనతండ్రి సేవకులచేతనే వధింప బడెనని యొక్క ఘోరవార్త యామెకుం దెలిసెను. అతఁడు మిక్కిలి యోగ్యుఁడగుటచే రాణియె గాక రాజస్థానమునందలి జనులందఱు ఆబాలగోపాలము వాని యకాలదుర్మరణమునకు విచారించిరి. అతని యందలి భక్తిశ్రద్ధలను సూచించుటకై మీవారు దేశస్త్రీలు వానిప్రతిమను దమయిండ్ల నిలుపుకొని దానికి మ్రొక్కి పూజించుచు నేఁటి నుత్సవములఁ జేయుచువచ్చిరి. సజ్జనుఁడగు రఘుదేవుని గడ తేర్చిన రణమల్లుని బంటులే తన కుమారునిఁగూడ దెగటార్తురని రాణి మిక్కిలి భయమునందుచు వచ్చెను. అట్లుండ మీవారురాజ కుటుంబములోఁ బుట్టి రాణికిం జెలికత్తె యగునొక జవరాలును జూచి రణమల్లుఁడు తన కామెనిచ్చి పెండ్లి చేయుమని కూఁతురును బలవంత పెట్టి దాసినో వెలయాలినో తీసికొనిపోయినట్లు దానిం జేకొనెను. దినదినము నధిక మగుచున్న తండ్రిదుండగముల సహింపలేక రాణి యొట్టకేలకు దిటము తెచ్చుకొని మూసము యమునఁ దనయక్కర గడప గలశూరుఁడు చండుఁడే యని నిశ్చయించి సత్వరము వచ్చి తనను దనకుమారుని రాజ్యమును రక్షింపుమని వానికి వర్తమాన మంపెను.

ఇది జరిగిన కొన్నిదినములకు వెనుక చండుని వెంటఁ బోయిన వేఁటకాండ్రు కొందఱు మఱలఁ జిత్తూరునకువచ్చిరి. ఏలవచ్చిరని వారి ని కొందఱడుగఁగా దాము చండునితో నొంటిగఁ జిరకాల ముండలేక విసికి యాలుబిడ్డలఁ జూడవచ్చితి మని వారు చెప్పిరి. వారి నెవ్వరు ననుమానింపక కోటఁజొరనిచ్చి యెప్పటియట్ల పనులఁ జేయనిచ్చిరి. ఆసేవకులు వచ్చినది మొదలు రాణి మిక్కిలి దైవభక్తి గలదై దేవత లకు నుత్సవములు జాతరలు చేయించుచు చుట్టుప్రక్కలనున్న పల్లెల జనంబులకు నిరతాన్నదానప్రదానము చేయింపసాగెను. ఆయుత్స వములు జూచుటకు బాలుఁడగురాణా తనదాదియుఁ బురోహితుఁ డును వెంటరా గుఱ్ఱమునెక్కి తఱుచుగఁ బోవసాగెను. ఈకార్యము

గర్విష్ఠు లగువాని మేనమామల కనుమానము గలిగింపదయ్యె. నల్ల మందుముద్దలు మింగుటచే మతిలేకయో పడుచుపెండ్లాము వలపులఁ దగులుటచే నోడ లెఱుఁగకయో వానితాత యావిషయము దలపెట్ట డయ్యె. ఇట్లు దినములు జరుగుచుండఁ జిత్తూరున కేడుమైళ్ళదూర మున దక్షిణముగానున్న గోసుంద యనుగ్రామమున దీపావళిపండుగ నాఁడు రాణి హంసాదేవి లక్ష్మీపూజ చేయించి గొప్పయుత్సవము గావించి దానింజూచుట కెప్పటియట్ల తనకుమారుని బంపెను. రాచ నగరును నిరుపేదవాని గుడిసెయు దీపములతో వెలుఁగుచున్న యా మహానందసమయమున చిన్నరాణాయొక్క సేవకులు కొందఱు మిక్కిలి హృదయసంతాప మొంది యేమియుం దోఁచక చిత్తూరుపురప్రాంత మున మొగములు వ్రేలవైచి నిట్టటు తిరుగుచుండిరి.

"ఏమి చెపుమా యతఁడు రాఁకపోవుటకుఁ గారణము! అతఁడు చెప్పినట్లు రాణాను గ్రామములవెంటఁ ద్రిప్పితిమి. దీపావళిపండుగ నాఁడు గోసుందగ్రామమున నతఁడు సెలవిచ్చిన ట్లుత్సవముఁ జేసితిమి. ఈరాత్రి వత్తు నని యతఁడు ప్రమాణము చేసెనే! ఏలరాకపోవలె? ఆమాట మఱచియుండెనా? లేక శత్రువులచే నిరోధింపఁబడెనా? చందుఁడు రానిపక్షమున మావారుగతి యింతే."

అని తలపోయుచు నాబంటులు చిన్నరాణాను వెంటఁబెట్టుకొని తూర్పుద్వారమువద్ద పూర్వ మలాయుద్దీను వేయించిన దిబ్బఁ జేరు నప్పటికి వారిచెవులకు గుఱ్ఱపుడెక్క చప్పుడు వినఁబడెను. అది యే మగు నని నిలిచిచూడ నలువదిమంది యాయుధపాణు లగుజోదులు వచ్చుచుండిరి. అందు మొనగాఁడు మాసినగుడ్డలు ననమానమైన యాయుధములు ధరించివచ్చి యొకసంజ్ఞఁ జేసి తనరాఁక రాణా కెఱిఁ గించెను. ఎవ రావచ్చుచున్న దని కోటకావలివాండ్రు వానిం బలుక రించిరి. మే ముత్సవముఁ జూచుటకు గోసుందకు రాఁగా రాణావారిం గొలిచి వెంటఁబోవలసిన దని రాణిసెలవగుటచే వచ్చితి మని వారుత్తర

మిచ్చిరి. ఆకావలివాండ్రకు దృష్టిపడని యతఁ డనేకద్వారములు గడచి తుట్టతుదకు రామద్వారము పేరుగల లోపలిగుమ్మమువద్దకుఁ బోఁగా నక్కడివాండ్రు వాని నడ్డగించి వానివెనుక నింక నొకపెద్ద సేన వచ్చుటంజేసియు లోపలకుఁ జొరనీయరైరి. అప్పు డుపాయములతో బనులుసాగవని యొరలోనుండి కత్తి నూడఁబెఱికి ద్వారరక్షకుల శిరంబుల కొబ్బరిపుచ్చెలట్లుగ నఱకె. వెంటనే తొల్లిఁటి వేఁటకాండ్రందఱు వానికి సాయమై నిలిచిరి. చండుఁడు వచ్చెవచ్చె నని కోట యంతయుఁ బ్రతిధ్వను లెగయునట్లు కేకలు వెడలెను. రాణిసోదరులు నిశ్చేష్టులై యూరకుండిరి. చండుఁడు నిరపాయముగ సైన్యసమేతుఁడై కోటలోఁ బ్రవేశించె.

చండున కందఱు గనఁబడిరి; కాని ముసలిరాజు గనఁబడఁ డయ్యె. అతఁడు నల్లమందు మింగి యామత్తుచే స్పృహఁ దప్ప నొక మూలగదిలో గడ్డిపరుపు వేసిన మంచముపైఁ బండుకొనెను. ఆభర్త చెంత రాణి చెలికత్తెయగు రాజపుత్రాంగన నిలువంబడియుండె. ఆమె కెవ్వరైన సన్నచేసిరో లేక యావలజరుగు కోలాహలము చేతనో యామె వాని తలపాగ నూడఁదీసి వానిమేనిచుట్టుం ద్రిప్పి గట్టిగా మంచమునకు బిగించికట్టి తా నవ్వలకు దాఁటెను. చండునిబంట్ల సింహనాదముల్లు చచ్చెడువారి యార్తధ్వనులు కత్తులరాపిడిచప్పుడులు నగరమంతయు వినఁబడుచున్నను నల్లమందుతాతకు మెలఁకువ గలిగింపఁ జాలవయ్యె. ఎట్టకేల కతఁడు మెలఁకువఁ దెచ్చుకొని యమకింకరులవలె నెదుట నిలిచిన శత్రువుల మొగములఁ జూచె. అప్పుడు వచ్చియు రాని తెలివితో నాతఁడు కట్టువడిన సంగతి నెఱుఁగక లేవ నుంకించి లేవఁజాలక క్రొత్త పెండ్లాము చేసినమోస మెఱిఁగి చింతించి హా మ్మని మంచముపాళమున లేచి యాయుధమునకొఱకు వెదకుకొను చుండఁగా చండుని సేవకులు వానిం దుదముట్టించిరి.

ఇట్లు చిత్తూరు క్రొత్తప్రభువుల బారినుండి విముక్తిఁ జెందెను

రణమల్లుయొక్క పెద్దకుమారుఁడు జోడా యను నతఁడుతక్క తక్కిన మార్వారుదేశస్థు లందఱు హతులైరి. జోడా 120 మంది బంట్లతో చందుని బారింబడక తప్పించుకొని ప్రాణములు దక్కించుకొని తన స్వస్థానమును మార్వారుదేశమునకు రాజధానియునగు మండూరుపట్టణమునకు పయనమై పోయెను. చండశాసనుఁ డగు చందుఁడు వెన్నంటి తరుముటచే నచ్చట నిలువలేక యతఁడు హర్బశంకరుఁడను నొక మిత్త్రునియింటికి పారిపోయెను. విజయుఁ డగు చందుఁడు మీవారుదేశమును, క్రొత్తగా నాక్రమించిన మార్వారుదేశమును తమ్మునిపేర బాలించు చుండెను.

ఈహర్బశంకరుఁడు మీవారు మార్వారు సరిహద్దులో నున్న యొక యడవిలోఁ గాపురమున్న క్షత్త్రియుఁడు. అతఁడు పరమభక్తుఁడు, మహాశూరుఁడు, ఆపద్బాంధవుఁడు, శరణాగతరక్షకుఁడు. అడిగిన వారికి లేదనకుండ నిచ్చునటుల దానకంకణము గట్టుకొన్నవాఁడు. కాకులనుగొట్టి గ్రద్దలకు వేయున ట్లతఁ డప్పుడప్పుడు చుట్టుప్రక్కల గ్రామములు దోఁచుకొనివచ్చి బీదలకు బ్రాహ్మణులకు సంతర్పణలు చేయుచుండును. తన చిన్నసేనతో జోడా హర్బశంకరుని యింటికిఁ బోయిన దినము పండుగ యగుటచే నచ్చట విశేషముగా నన్నప్రదానము జరుగుచుండెను గనుక తమ కేకొలితియుఁ గలుగదని యతఁడనుకొనెను. కాని శంకరుఁడు వారు వచ్చునప్పటి కొక్క మెతుకైన మిగులకుండున ట్లన్నప్రదానము చేసెను. ఆకలి దప్పికలచేతను మార్గాయాసముచేతను బడిలి యాక్రొత్తగా వచ్చిన నూట యిరువది మంది యతిథులకు నేమిపెట్టుదును నాకేదిన మెల్ల పగవు దక్కనని శంకరుఁడు విచారించి యొకయుపాయము గనిపెట్టెను. అప్పు డప్పుడు రంగులువేయుటకును గఱువుకాలమున బీదలుదినుటకునుపయోగించు నొక కొక్క యతని కప్పుడు జ్ఞప్తికి వచ్చెను. ఆచెట్లు తెప్పించి మెత్తగా నలగదంపించి పిండియుబెల్లమునుగలిపించి వండించి వారికిఁ

బెట్టించెను. వారందఱు మిక్కిలియాఁకలిగొని యుండుటచే నదియేదో క్రొత్తపిండివంట యనుకొని తమకముతో భక్షించిరి. ఆ మొక్కలు రంగువేయుటకుఁ దరుచుగ నుపయోగింపబడుటచే భోజనాంతరమున నతిథుల గడ్డములు మీసములు కొంచె మెఱ్ఱఁబడియుండుటచే వా రొండొరులు మొగంబులు జూచుకొన నారంభించిరి. అప్పుడు శంకరుఁడు వారియొద్దకుఁ బోయి తనపై వారికనుమానము కలుగకుండు నట్లు వారితో నిట్లనియె. "చూచితిరా యీశ్వరమాయ? మీకష్టకాల మిట్లే మారిపోయి సుఖకాల మగునని తెలియఁజేయుటకు భగవంతుఁడు మీమీసముల కీమార్పు కలుగఁ జేసెను" అని యతండు చెప్ప వానియందలి భక్తిచే వారామాటలు నమ్మి యటనుండిపోయి సమయము వచ్చువఱకు మందూరు చుట్టుపట్ల నడవులలోఁ దిరుగుచుండిరి. అంతట ముకుళుఁడు యుక్తవయస్కుఁడై రాజ్యభారము వహించెను. చందుఁడును వానికొడుకులును మందూరు రాణాకు బదులుగ నేలుచుండిరి. రాణీ హంసాదేవి తనకుమారుఁడు రాజ్యభారముఁ బూని నిరపాయస్థితి నున్నందున దిక్కుమాలిన యడవులం దిరుగుచున్న తనసోదరున కేదేని యుపకారముఁ జేయ నిశ్చయించుకొని వాని రాజ్యము వానికిమ్మని కొడుకును బ్రతిమాలుకొనెను. ముకుళుఁడు సరే యని చందునితో నాలోచించుటకు వానిం దనవద్దకు రమ్మని వర్తమానమంపె. ఇరువురుకొడుకులను సపరివారముగ మందూరినం దుంచి చందుఁడు పెద్దకుమారుఁడగు ముంజునితో గలిసి రాణావద్దకుఁ బయనమై పోయెను.

వాని పయనముమాట చారులవల్ల నెఱిఁగి జోడా హార్బశంకరుఁడు మొదలగుకొందఱుజోదులం గూర్చుకొని మందూరునకుఁ బోయి చందునికొడుకుల వధించి పట్టణ మాక్రమించెను. చందుఁడు మార్గమధ్యమున నామాట విని కోటఁ గాపాడుమని ముంజుని వెనుకకంపె; కాని సపరివారముగ సోదరు లదివఱకె మృతినొందుటం జేసి తా

నొంటిగ నేమియుఁ జేయలేక ముఁజుఁకు మరలివచ్చుచుండ జోడా వానిని వెన్నంటి తరిమి త్రోవలోఁ దెగటార్చి ప్రాఁతపగఁ దీర్చుకొనియె. చండుఁడు తనకుమారుల మరణవార్తవిని తాను మొందూరు పట్టుకొని జోధాను సంహరించుటకు సమర్థుఁడయ్యుఁ గయ్యమునకుఁ గాలుదువ్వక తనకొడుకులు రణరంగమున వీరపురుషోచితమైనమర ణము నందినారని సంతసించి జోడా తండ్రిని సోదరులను తాను మున్ను జంపినందుకుఁ దనకుమారుల నిప్పుడతఁడు వధించియుండు నని సరిపెట్టుకొని రాజపుత్రులొకరితో నొకరు పోరాడుట తగనిపనియని హితోపదేశము చేసి ముకుళునితో చెప్పి వానిరాజ్యము వానికిప్పించి మారువారు రాజ్యములోని యొక్క తాలూకామాత్రము చిత్తూరు రాజ్యమునఁ గలిపించి యెల్లల నేర్పఱచి తా నెప్పటియట్ల తమ్మునిం గొలిచి బ్రతుకుచుండెను.

నాఁడు మొదలు మీవార రాజకుటుంబమును మారువారు రాజకుటుంబమును తమతమ ప్రాఁతపగలు మరచిపోయి వియ్యము నెయ్యము హెచ్చ సుఖమున జీవించుచుండిరి. తరువాతఁ జిత్తూరు నగరముపై నొకసారి శత్రువులెవరో దండెత్తిరా జోడా తనసేనలం గూర్చుకొని మేనల్లునకు సాయమయ్యెను. చండునివంటినీతిమంతులు దేశాభిమానులు ననేకులు మనదేశమునఁ బుట్టి మార్గప్రదర్శకు లయ్యెదరుగాక !

రాణా కుంభుఁడు.

:(o):

రాణాముకుళుని దర్బారులో నున్నదొరలలోఁ గాఁచుడు మేరుఁడు ననునిరువురుసోదరు లుండిరి. వారు ముకుళుని తాతయగు ఖేటసింగునకుఁ గుమారు లగుటచే నతనికి సవతిపినతండ్రులైరి. కాచ

మేరులతల్లి ఖేటసింగునకు నగ్నిసాక్షిగా వివాహమైన ధర్మపత్ని గాక యుంపుడుకత్తెయై పేద యగువడ్లబత్తునికూఁతు రగుటచే వారు సంస్థానమందుఁ జండుని తరువాత గౌరవనీయు లయ్యుఁ గొంచెము తక్కువగఁ జూడఁబడుచుండిరి. ఆయన్నదమ్ము లిరువురు తమవడ్లబత్తుల చుట్టరికపుమాట యెవరుఁ దలపెట్టినను మహాకోపోద్దీపితు లగుచు వచ్చిరి. ఈసంగతి రాజుకొలువున నున్నవారి కందఱకు విశదము.

మహారాణా యగుముకుళుఁ డొకనాఁడు కొందఱు బంటిపోటు దొంగల దఱిమికొట్టుచు విశ్రాంతికై యొకమామిడితోఁపులో దొర లందఱుఁ గొలువఁ గూరుచుండెను. అదివఱ కెన్నఁడఁతఁడు చూచి యెఱుఁగని యొకచెట్టక్కడ కనంబడుటచే ముకుళుఁడు దానిపే రేమని దగ్గర నున్నయొకదొర నడిగెను. ఆదొర తనకును గాచమేరుల కును మనస్పర్ధ లుండుటచే వారి నవమానము చేయుటకై యామ్రానిపేరుఁ దా నెఱుఁగనట్లు నటించి వారి నడుగు మని రాజుతో మెల్లఁగఁ జెప్పెను. రాణా యందలికిటుకు నెఱుఁగక పినతండ్రుల బిలిచి యావృక్షముపే రడిగెను. ఆయన్నదమ్ము లిద్దరు వెంటనే తాము వడ్లబత్తుని సంతతి యగుటచేఁ జెట్లయొక్క పేళ్ళు నామెములుఁ దమకుఁ జక్కఁగఁ దెలియు నను నర్థముతో రాజా ప్రశ్న తమ్మవ మానించుటకయి యడిగె నని మహాకోపోద్దీపితులై యప్పటి కూర కుండి సాయంకాలము రాణా జపము చేసికొనుచున్నపుడు కత్తుల దూసి వానిపైఁ బడి తుత్తునియలుగా నఱికి చిత్తూరుకోటం బట్టుకొనుటకు నప్పుడ గుఱ్ఱముల నెక్కి పోయిరి. కోట కావలివాండ్రు జాగరూకత గలవా రగుటచే వారి ననుమానించి తలుపులం దెరువరైరి.

ముకుళుని దుర్మరణవార్త తెలిసినతోడనే ప్రజలు హాహాకార ములు చేసిరి. ముకుళుఁడు చిరకాలము రాజ్యమేలకున్న నేలినన్ని నాళ్లు న్యాయముగాఁ బ్రజాపాలనము చేయుచుఁ బగతురఁ బారఁ

దోలుటలోను స్వరాష్ట్రమును బలపఱుచుకొనుటలోను మిక్కిలి సమర్థుఁ డయ్యెను. అతనికొడుకు కుంభుఁడు తండ్రి మరణమునాఁటికి బాలుఁడయ్యు బుద్ధిమంతుఁ డగుటచే దూరపుటాలోచన చేసి తన తండ్రికిఁ బ్రాఁతపగతుఁడును మేనమామయు నగుజోడాను తనసహాయార్థము రమ్మని వర్తమాన మంపెను. జోడాయు వెనుకవైరము మఱచి దయాళుఁడై కుంభునికి సహాయమునిమిత్తము కొంతసేన నిచ్చి తనకుమారుని బంపెను. అతఁడును చిత్తూరురాణాయుఁ గలిసి రాజద్రోహు లగునన్నదమ్ముల నిరువురను స్థిమితముగ నొక్కచోట నిలువనీయక యొకతావుననుండి యొకతావునకుఁ దఱిమి కొట్ట నట్టకేలకు కాచమేరులు వారిబారి కోడి ప్రాణభీతిచే రాటకోట యను నొక కొండకోటం బ్రవేశించిరి. ఈదుర్గము నట్టడవులలోఁ గొండలపై నుండుటచే దుర్గమ మనియు మీవారుప్రభువును మార్వారుప్రభువును దానిం బట్టుకొనఁజాల రనియు నిశ్చయించి కాచమేరులు దానం బ్రవేశించి మగమ్మతు చేసి బలపఱచిరి.

కాచమేర్లుల జాడలు దెలియుటకై మీవారు, మార్వారు ప్రభువు లొకనాఁ డడవులలోఁ దిరుగుచుండ నొకమనుష్యుఁడు వచ్చి వారిపాదములపైఁ బడి న్యాయము దయచేయుఁడు మహాప్రభూ యని ప్రార్థించెను. నీవృత్తాంత మేమి యని వా రడుగ నతఁ డిట్లనియె. "స్వామీ! నేను రాజపుత్రుఁడను చోహాణవంశస్థుఁడను. నా పేరు సుజా; నాకు చక్కనిచుక్క యనఁగునొకకూఁతురు గలదు. ఈకొండలం దిరుగుచు నొకమారు కాచమేరులు నాముద్దుకూఁతును జూచి దాని నెత్తుకొని రాటకోటకుం బారిపోయిరి. నాదుర్గతినిగూర్చి నేను రాణావారితో మొఱపెట్టుకొనుట కిప్పుడే పోవుచుండఁగా నాయదృష్టవశమున మార్గమధ్యమున మీరే యగపడిరి. రాటకోట లోకు లనుకొనునంత దుర్భేద్యము గాదు. దాని యాయువుపట్లు నే నెఱుఁగుదును. ఈనడుమ కోటమరమ్మతులు జరిగినప్పుడు నే నొకకూలివాని

వేషము వేసికొని పనిచేసినట్లు చేసి దానిగుట్టెఱిఁగితిని. తక్కినచోట్ల కోట దుర్భేద్యమే కాని యొక్కమూల వీలుగ నున్నది. ఏకష్టము పడి నైన నొక్కసారి మనము కోటమీఁది కెక్కఁగలిగితిమా యింక కోట మనస్వాధీనమె. ఏలయందురేని కావలివాండ్రు కోట దుర్భేద్య మనుతలంపున నశ్రద్ధతో నున్నారు.''

ఈకథ చెప్పునప్పు డతఁడు ప్రజలమొగముఁ జూడలేక తలపై ముసుఁగు వేసికొనెను. మీవారు మార్వారుప్రభువులు గుఱ్ఱములపైఁ గూరుచుండియే వానిపలుకులు విని "సరే! యాకొండమీఁదికి దారి జూపగలవా ?' యని యడిగిరి. చిత్తము స్వామీ యని యతఁ డను మతించుటయు మెఱికలవంటిబంట్లను కొందఱఁ గూర్చుకొని మార్వా రు రాజకుమారుఁడు వానివెంటఁ జనియెను. మొదట సుజాయుఁ బిదప మార్వారుప్రభువును జీఁకటిచాటునఁ బర్వతశిఖరమున కెగఁబ్రాఁకిరి. ఆరాత్రి యాకాశమంతయుఁ గారుక్రమ్మినమబ్బులతో నిండియుండు టచేఁ జిమ్మచీఁకటి యెల్లెడలవ్యాపించె. ఆకసము చిల్లిపడినట్లు వాన ద్రిమ్మరింపఁ జొచ్చె. బ్రహ్మాండములు పటపట పగులునట్లురుములు మొఱయసాగె. కన్నులు మిరుమిట్లు గొలుపునట్లు తళుకు తళుకు మని మెఱుపులు మెఱయఁ జొచ్చె. సకలఘాతుకజంతువులకు శరణ్యమైన యాకొండపై నారాత్రియం దాశూరశిఖామణులు కన్నుకన్ను గనఁ బడనిచీఁకటిలో ముం దేమి యున్నదో యెఱుఁగక వ్రేలు మోపుటకు తావు దొరకిన నందు నిలుచుచుఁ జేతి కేది దొరకిన దాని నూఁతగా బట్టుకొనుచు మెఱుపు కనఁబడినపుడెల్ల దారిఁ జూచుకొనుచు నిరుకు సందుల గొందులఁబడి నడువసాగిరి. చీకు చిటుక్కుమన్న నొకబొమ్మ రాయి గదలిన యట్టిచిన్నయలుకు డైనఁ బగతురఁ దమజాడఁ దెలిసి కొని కార్యవిఘ్నము చేయుదు రన్నభయమున నొండొరులతో మాట లాడుకొనక ధైర్యమునిమిత్తె మొండొరులఁ బ్రోత్సాహముఁ జేసికొనక జారిపడినం బరస్పరసహాయము మఱుగక యావీరు లాపర్వతశిఖరముల

మీఁద నడచు చుండిరి. కొంతద వ్వరిగి సుజా యెత్తగు నొకరాతిపై నడుగు పెట్టఁబోవుచుండఁ జింతనిప్పులవంటి గుడ్లు గలిగి యెరకొఱకై చూచుచున్న యొకయాఁడుపులి గానఁబడియె. అచ్చమగు తనకులంబునకు మచ్చ గలిగెనని మనంబున మిక్కిలి పరితపించుటచే యాసుజా పులియైనను సరే భూతమైనను సరే బ్రతికినను సరే చచ్చినను సరే భయముపడక వెనుకంజ యిడక యచ్చటనే నిలువఁబడి మాటలాడ వలనుపడమి యుపాయమును సూచించుటకై రాజకుమారునిహస్తము స్పృశించెను. రాజనందనుఁ డాసన్న మెఱిఁగి యుపాయ మానన్నమయ్యెనని నలుదెసలు పరికించి నెత్తురుముద్దలవంటి కన్నులు గలిగి తమపై నుంకించి దుముకఁబోవుచున్న బెబ్బులిం గాంచి కత్తిదూసి పొడిచి యొక్కయేటున దాని నంత మొందించె. ఆదెబ్బతో నది కొండపైనుండి దొర్లి క్రిందపడియె. కాచునికూఁతు రప్పుడే మేలుఁకువ నొంది యేదో చప్పు డగుచున్న దని తండ్రిని లేపి శత్రువులేమో చూడు నాయనాయని పలికెను. ఆపలుకులు విని కాచుఁడు భయము లేదు. పండుకొనుము. మనశత్రువులు చాలదూరమున నున్నారు. అది యురుములచప్పుడుగాని మఱియొకటిగాదు. దైవమును దలఁచుకొనుచు నిర్భయముగా నిద్రింపు మని తానును గుఱ్ఱుపట్టి నిద్రించె.

అంతటఁ గొంతసేపటికి శత్రువులు కోటలోఁ బ్రవేశించినారని యందఱకు స్పష్టముగాఁ దెలిసెను. కోటలోనిసైనికు లందఱు చప్పుచప్పున నాయుధములకొఱకై పరుగులెత్తిరి. కాని వారిశ్రమ యంతయు వృథ యయ్యె. మార్వారురాజకుమారుఁడు మేరుని గడతేర్చె. సుజా కాచుని దెగటార్చి తనయక్కను దీర్చుకొనియె. ఇవ్విధంబున నొక్కముహూర్తమందే రాజద్రోహంబును స్త్రీమానద్రోహంబును జేసినదురాత్ములు తమదోసంబులకు దగినశిక్షలం బొందిరి. ఇట్లు తండ్రిం జంపినదురాత్ముల నంత మొందించి కుంభుండు సింహాసనమున సుప్రతిష్ఠుఁడై నేలం బాలింప నారంభించెను.

ఆకాలమున ఢిల్లీరాజ్యము పూర్వవైభవము నంతను బాసి నామావశిష్టమై యుండెను. తొల్లి చక్రవర్తులకు లోఁబడినరాజ్యములన్నియుఁ గ్రమక్రమంబున ఢిల్లీకిఁ గప్పము చెల్లించుట మాని స్వతంత్రము లయ్యె. ఈవిధముగా స్వాతంత్ర్యముఁ బడసినరాజ్యములలో మాళవదేశ మొకటి. అది పూర్వము హిందూరాజులపాలనమునుండియు నాసమయంబున మహమ్మదను పేరు గలయొకమహావీరుని పాలనంబున నుండెను. అతఁడు మహాబలవర్ధితుండై ఢిల్లీపైఁ దిరస్కారభావముఁ జూపుటయేగాక యనేకదేశముల జయించి చిట్టచివరకు రాజస్థానముమీఁద దండెత్తుటకు యత్నించెను. కుంభుఁ డాసమాచారము ముందుగానే విని లక్షగుఱ్ఱముల దళమును పదునాలుగు వందల యేనుఁగులను గూర్చుకొని మహాసేనతో మాళవదేశముపై దండు విడిసె. అప్పుడు కుంభునకును మహమ్మదునకును దారుణ యుద్ధము జరిగెను. దైవానుగ్రహముచే నాకయ్యమునందు మహమ్మదీయులకు సంపూర్ణపరాజయమును హిందువులకు పరిపూర్ణజయంబును గలుగుటయేగాక మాళవదేశాధిపతి యగుమహమ్మదు కుంభునిచేఁజిక్కి చిత్తూరునకు ఖైదీగాఁ దీసికొనిపోఁబడెను. అచ్చట నతఁడాఱుమాసములు చెరలో నున్నపిదప కుంభుఁడు వానిం గరుణించి వానివద్దనుంచి ధనమునుగాని కానుకలుగాని రాజ్యమునుగాని గ్రహింపకయే తానే వానికనేకబహుమానము లిచ్చి వానిని విడిచిపుచ్చెను. మహమ్మదు తన కిరీటమునుమాత్రము చిత్తూరుకోటలో విడిచి పోయెను. మహారాణాకుంభుఁడు తనయెడలఁ జూపిన నిర్హేతుకకృపారసమును దలఁచి మహమ్మదు వానియెడ జాల కృతజ్ఞుఁడై వానితో గలసి సాటి తురక యగుఢిల్లీచక్రవర్తిమీఁదికి యుద్ధమునకుఁబోయి యిరువురుం గలసి మరల దల యెత్తకుండ వానిని నోడించిరి.

మాళవదేశాధిపతి గర్వమడంచిన పిదప కుంభుఁడు తనవిజయమాచంద్రతారార్కముగ భూమిలో నిలుచునట్లు చిత్తూరునం దొక

జయస్తంభమును గట్టించెను. అది చిత్తూరురాజ్యలక్ష్మియొక్క తొంటివైభవమును తెలియఁజేయుచు నిప్పటికి నిలిచియున్నది. దానిం జూడనివారు దాని గొప్పతన మూహింపఁ జాలరు. చూచినవారు వర్ణింపఁజాలరు. అది కట్టుటకే పదిసంవత్సరములు పట్టెను. దాని పొడవు నూటయిరువది రెండడుగులు. అది నలుదెసలకు నాలుగుపలకలు గలిగి యున్నది. దానికి తొమ్మిది యంతస్థులు గలవు. ప్రతి యంతస్థునం దొక్కొక్క నల్లరాతిపలకమీఁదఁ జిత్తూరురాజవంశచరిత్రము వ్రాయఁబడియున్నది. అంతియగాక దేవతలయు రాక్షసులయు నప్సరస్త్రీలయు వీరపురుషులయు విగ్రహములు చిత్రచిత్రములుగ విన్నాణమేర్పడ చెక్కఁబడియున్నవి. దానిసొగ సంతయు నిచట వర్ణించుటకు వీలుగాదు.

ఈజయస్తంభమునే గాక యమ్మహావీరుఁడు చిత్తూరునగరమునందు శ్రీకృష్ణునకును బ్రహ్మకును వేరువేరుగ నాలయములును ఆరావళీపర్వతములయందలి యాబూశిఖరముమీఁద మఱియొక కోటను గట్టించెను.

అతఁడు మిక్కిలి దేవతాభక్తుఁడేగాని తనరాజ్యసంరక్షణమునకుఁ గేవలము దేవతలనే నమ్మియుండక మనుష్యప్రయత్నముగూడ నమ్మి ప్రాతకోటలను బాగుచేయించి క్రొత్తకోటలఁ గొన్ని కట్టించి దేశము శత్రుదుర్నిరీక్ష్యముగఁ జేసెను. ఈకోటలలో 'కుంభల్ మియర్' అనునది ముఖ్యమైనది. కుంభల్ మియర్ అనగా గుంభుని కొండ యని యర్థము. ఈకొండకోటలోఁ గూరుచుండియే కుంభమహారాజు తన యిష్టదైవమగు శ్రీకృష్ణునిమీఁద బద్యములు కృతులు చెప్పుచు వచ్చెను. మహారాణా కుంభుఁడును వాని పట్టపుదేవి యగు మీరాభాయియు హిందీభాషలో మిగుల లలితమగు కవిత్వము జెప్పఁగల ప్రోడలు. సత్కులప్రసూనత చక్కఁదనము సత్ప్రవర్తనముగల రాజపత్నులనేకు లుందురు; కాని సాహిత్యము సంగీతము దైవభక్తి గలవా రుండుట యరిది.

మీరాభాయి హిందీభాషలో ననేకపద్యములు కృతులు భగవత్పరముగాఁ జెప్పెను. చెప్పుటతోఁ దనివిసనక చిత్తూరునం దొక కృష్ణాలయమును గట్టించి యచ్చటి కనుదినమును బోయి తాను జెప్పిన కృతులు పద్యములు చదివి స్వామిని స్తుతియించి తాను మహారాజ పట్టపుదేవి ననుమాట మఱచి సామాన్యస్త్రీవలె భగవంతునియెదుట నాడి పాడిపచ్చినవా రందఱి కన్నులకు వీనులకు విందు సేయుచుండును. సహజముగఁ గంఠమాధుర్యముగల స్త్రీ సంగీతశాస్త్రమునందసమాన ప్రజ్ఞ గలదై భక్తిరస ముట్టిపడునట్టు పాడునపుడు వినువారి మనస్సులు కఱఁగి నీరై పోవా? అందుచేత మీరాభాయిపాట విన్నవా రందఱు గృష్ణునియందుఁ బరమభక్తులైరి. ఆమె జగమంతయు శ్రీకృష్ణ పరబ్రహ్మస్వరూపమేయని సంసారపుగోడవలు వదలుకొని స్వామిగుణముల వర్ణించి కవనము చెప్పుటయు పాడుటయు నాడుటయుఁ దక్క తక్కిన పనులజోలికిఁ బోదయ్యె. పురజను లామె గానమును వినుటకుఁ బ్రతిదినము వేనవేలు కృష్ణాలయమునకుఁ బోవుచు వచ్చిరి. ఆమెకీర్తి క్రమక్రమంబుగ నుత్తరహిందూస్థానమంతయు వ్యాపించుటం జేసి దూర దేశమునుండియు ననేక జనులు వచ్చి యామె గానమును విని భక్తికి సంతోషించి పోవుచువచ్చిరి. ఆనాఁటి ఢిల్లీ చక్రవర్తి యామె యసమానప్రజ్ఞలను విని తన చెవులు ధన్యములుగఁ జేసికొనవలయు నని నిశ్చయించుకొని మహారాజు పట్టపుదేవి కరకుతురకయెదుట నిలిచి పాడదనుకొని గోసాయివేషము వేసికొని యొక్క సేవకునితో బయలుదేరి చిత్తూరునకు వచ్చి సాయంకాలమున హిందువులతోఁ గలిసి కృష్ణాలయముఁ బ్రవేశించెను.

ప్రవేశించి జగన్మోహనమగు నామెరూపమును మనసును కరగించు పాటయుఁ గని విని ఢిల్లీశ్వరుఁడు పరవశుఁడయి యామెయందు

గులకు మ్రొక్కి తనజేబులోనున్న యమూల్యమగు రత్నహారముఁ దీసి యామె కిచ్చెను. ఇది యెక్కడిదని యామె యడుగ నతఁడు స్నానము చేయుచుండ నాకిది యమునానదిలో దొరకిన దని చెప్పి యవ్వలకుం బోయెను. ఆదేవియు నతఁడు చక్రవర్తి యని యెఱుఁగక నిజముగ గోసాయి యనుకొని యాహారము స్వామి కర్పించెను.

రాణాకుంభుఁ డాహారమును జూచి యది చక్రవర్తి వద్దనేగాని గోసాయీలవద్ద నుండునది గాదని నమ్మి రత్నాలవర్తకులకుఁ జూప వారు దానిం బరీక్షించి యది ఢిల్లీచక్రవర్తిదని యానవాలుపట్టి చెప్పిరి. కుంభుఁడు భార్యపై ననుమానపడి భార్యం జంపుమని మంత్రుల కానతిచ్చె. ఆమె మహాపతివ్రత యని యెఱుఁగుటచే నామె నెవ్వరుఁ జంపరైరి. అనంతరము భర్త కిష్టములేనప్పుడు తాను బ్రతుకఁ గూడ దని నిశ్చయించుకొని యాదేవి యర్ధరాత్రిమున నెవ్వరికిఁ దెలియకుండ కోట వదలి యావలకుంబోయి యొకనదిలోఁబడెను. అప్పుడు భగవంతుఁడు కృష్ణుఁడే వచ్చి యామెను జావకుండఁ గాపాడెనఁట! పిదప నామె బృందావనమున కరిగి భక్తురాలై తన జీవితశేషము నచ్చటనే గడపెను. ఉత్తరహిందూస్థానమున మీరాభాయి చేసిన కృతులు నాబాలగోపాలముగ నిప్పటికిని బాడుచు నామె పేరు శిరసావహింతురు.

అనంతరము కుంభుని చుట్టములగు మార్వారు రాజకుమారులలో నొకనికి జాల్వారుదేశపు రాజకూఁతు నిచ్చి వివాహముచేయుటకుఁ బెద్దలు నిశ్చయించిరి. కుంభుఁ డావార్తవిని యాకన్యను తానే పెండ్లిచేసికొనఁగోరి ప్రాఁతచుట్టరిక మయినను దలంపక యపకీర్తికి జంకక యాకన్యను బలాత్కారముగా నెత్తుకొనివచ్చియామె కిష్టము లేకున్నను వివాహము చేసికొనెను. ఈయవివేకకార్య మతని ననేక కష్టములపాలు చేసెను. అదివఱకుఁ గొంతకాలమునుండి గలిసియున్న ఘూవారు మార్వారు రాజకుటుంబములకు మరలఁ బ్రబలవైరము

గలిగెను. కొత్తపెండ్లాము మనసున మగనిపై నిష్టము లేదు.

ఆమె మొదట మార్వారురాజకుమారుని వలచుటచే నెల్లప్పుడు నతనినే ధ్యానించుచు చిత్తూరునకు వచ్చి తనను దీసికొనిపొమ్మని వానికి సందేశముల నంపుచు తనహృదయమున మదనానలమిట్లే మండుచున్నదని తెలియఁజేయుటకుఁ దనమేడపై నొకపెద్దదీపమును రాత్రులు పెట్టించుచు వచ్చెను. మీవారు రాజకుమారుఁడు నామెయందే వలపు నిలుపుటచే నామెకొఱకే పరితపించుచు నొకమారు చిత్తూరునకుఁ బోయి కోటలోఁ బ్రవేశించి యామెను దీసికొనిపోవుటకు యత్నించెనుగాని యాతనియత్నము కొనసాగదయ్యె.

కుంభుఁడు కొలువునకు వచ్చినపుడెల్ల ముందుగాఁ దనచేతికత్తిమువ్వారు తనచుట్టు ద్రిప్పుకొని యెరికి వినఁబడకుండ కొన్నిమాటలు తనలోఁదాను గొణుఁగుకొనిపిమ్మటఁగూర్చుండును. ఇదియంతకుమున్నుచాలకాలమునుండి వానికి యభ్యాసము. కుంభుని జ్యేష్ఠపుత్రుఁడును యువరాజు నగురాయమల్లుఁడు తనతండ్రిచేయునట్టి యాపని కేమియర్థమో తెలియక తన సందియము తనలోఁ నణఁచుకొనఁజాలక సందేహనివృత్తిఁ జేసికొనఁదలఁచి దాని యర్థమేమని తండ్రి నడిగెను. తండ్రి దానికి యర్థమును జెప్పలేదు సరిగదా మీఁదుమిక్కిలితనదేశమునుండి తత్క్షణమె వెడలిపొమ్మని కొడుకున కాజ్ఞాపించెను. రారాయమల్లుఁడు విదేశములం దిరుగుచుండ రాణా చిన్నకొడుకులలో నొకఁ డొక చారునకు లంచమిచ్చి వానిచేఁ దండ్రిని జంపించి తన యన్నగారి కావార్త దెలియకమునుపే తానే గద్దెనెక్కెను. ఆపితృద్రోహి తనపదవి స్థిరముగాఁ జేసికొనుటకు జుట్టుప్రక్కల రాజులకు లంచము లిచ్చి వారిమైత్రిఁ గావించి యెట్టెటో దేశము నైదేండ్లు పాలించె. అంతలో రాయమల్లుఁడు మహాసేనఁ గూర్చుకొని తమ్మునిపై నెత్తివచ్చి వాని నోడిసిపుచ్చి పారఁదోలి తాను సింహాసన మెక్కెను. తండ్రిం గడతేర్చిన శూరశిఖామణి స్వరాష్ట్రమున

నిలువ నీడగానక యప్పటి ఢిల్లీ చక్రవర్తి యగు బహలాల్ లోడి వద్దకు బోయి వాని నాశ్రయించి తన యన్నబారినుండి తన్ను రక్షించి రాజ్యప్రతిష్ఠితుని జేయుమని బ్రతిమాలి యట్లు చేసినచో మీవారు దేశము ఢిల్లీకి లోఁబడునట్లు చేయునట్లును విశేషించి సూర్యవంశ ప్రదీపకుఁడగు తాను తనకూఁతును జక్రవర్తి కిచ్చి నిశ్శంకముగా వివాహము చేయునట్లును వాగ్దానము చేసెను. చక్రవర్తి వాని చెలిమి కిచ్చగించి సాయము చేయుదుమని యభయహస్తమిచ్చి వానిని సబహుమానముగ నావలకుఁ బంపె. ఆనాఁడు గొప్పవాన కురియు చుండెను. పితృద్రోహి యగుటయేగాక కులద్రోహియు దేశద్రోహి యునై గౌరవంబునకు బుట్టినయిల్లగు చిత్తూరురాజవంశమున జన్మించిన కన్యను గోవును గోసికొని తిను పశ్చిమ జాతికిచ్చి వివాహము సేయఁదలంచిన యాదురాత్ముఁడు బ్రతుకఁగూడదని తలంచి భగవంతుఁడు వాని జంపఁ బంపిన యాయుధమో యనున ట్లొక పెద్దపిడుగు వచ్చి గుమ్మము దిగఁగానే వాని నడఁచె. పడియున్న యజమానుని కడకు సేవకులువచ్చి చూచునప్పటికి నంతయు మాడినమేనుతో బీనుఁగయై యుండె. మహారాణా కుంభుని యనంతరమున రాజ్యమునకు వచ్చిన యాదుష్టునకుఁ బ్రజలు 'హంత' యనుపేరు పెట్టిరి. హంత యనఁగాఁ జంపినవాఁడని యర్థము. అంతియకాని వాని నిజమయిన నామ మెవ్వరికిఁ దెలియదు. ఈనృశంసుఁడు విరుగడయి పోయినదే మంచిదని సంతోషించి ప్రజలందఱు రాయమల్లుని తమకు రాణాగా నంగీకరించి వానిఁ గొలుచుచు సుఖంచిరి.

పృథివిరాజు సాహసములు.

———:(౧):———

మీవారు దేశపు రాణాయగు రాయమల్లునకు సంగుఁడు పృథివిరాజు జయమల్లుఁడు నను ముప్వురుకొడుకు లుండిరి. అందు పృథివిరాజు నిరుపమాన సాహసుఁడు మహాతేజశ్శాలి. అతఁడు పదు నాలుగేండ్ల వయసు గలిగినది మొదలు ప్రతికక్షు లెందఱు వచ్చినను లెక్కసేయక యాయుధసహాయుఁడై యనేక వీరకర్మముల నొనర్చు చుండెను. మీవారు నందేగాక చుట్టుప్రక్కల దేశములందుఁగూడ పృథివిరాజు ధైర్యసాహసములకు పెట్టినదిపేరు. అందుచేత నతని యకాలమరణమునకుఁ దరువాత కొన్నివందల యేండ్లవఱకు జను లాతని వీరవిహారముల నెంతో చిత్రముగఁ జెప్పుకొనుచు వచ్చిరి.

పృథివిరాజు తనబలము తా నెఱిఁగినవాఁ డగుటచే దనకు తర తరములనుండి శత్రువులయిన మహమ్మదీయులతోఁ జిత్తూరులోని శూరులం గూర్చుకొని యుద్ధముసేయుట పండువుగాఁ దలంచుకొనెను. తనయన్న సంగుఁడు తనకన్న శాంతుఁడును వివేకియు నైనను అతఁడు సింహాసన మెక్కఁడనియుఁ దాను సింహాసన మెక్కి చిత్తూరు నేలునట్లు బ్రహ్మ వ్రాసినాఁడనియు నతండు పలుమాఱు చెప్పుచుండును. ఒక నాఁడు పృథివిరాజు పినతండ్రియగు సురేశమల్లుఁడును సోదరులు నుం డగ పైనజెప్పినట్లు పలికెను. ఆమాటలు విని సంగుఁడు తమ్మునితో ని ట్లనియె.

"తమ్ముఁడా! దేవతలయభీష్టమే చెల్లనిమ్ము. విధినిర్మాణ మట్లున్న యెడల నేను జ్యేష్ఠుఁడ నయినను రాజ్యమును నీనిమిత్తమయి విడిచిపెట్టెదను. అయినను మనయూరుబైట వ్యాఘ్రగిరిమీఁదనున్న చారుణీదేవియొక్క యర్చకురాలియొద్దకుఁ బోయి తండ్రియనంతర మున మాలో నెవ్వఁడు రాజగు నని మన మడుగుదము." అందుకు

సోదరు లంగీకరించి సురేశమల్లునితో వ్యాఘ్రగిరికిం బోయిరి. అక్కడి నమ్మనవారి యర్చకురా లప్పటి లేనందున నామె వచ్చువఱకు వారందు నిలువ నిశ్చయించిరి. పృథివిరాజును జయమల్లుఁడు నాయర్చకురాలి మంచముమీఁదఁ గూర్చుండిరి. సంగుఁడు నేలఁబరచిన యొక సివంగిచర్మముపైఁ గూర్చుండెను. సురేశమల్లుఁడు వానిప్రక్కనే మోకాలు సివంగిచర్మమునకుఁ దగులునట్లు నేలఁగూర్చుండెను. అంత గొంతసేపటి కర్చకురాలు వచ్చుటయు ముందుగా పృథివిరాజు లేచి తమవచ్చిన పని నామె కెఱిగించెను. ఎఱిఁగించుటయు నామె సంగునివంకఁ దిరిగి యిట్లనియె.

"సివంగి చర్మమే పూర్వము రాజులకు సింహాసనము. దానిని నీ విప్పు డధిష్ఠించితివి గనుక ముందు మీవారిసింహాసనమును నీవ యధిష్ఠింపఁ గలవు" అని పిదప సురేశమల్లునివంకఁ దిరిగి యనేకసంవత్సరములు బహుశ్రమల ననుభవించిన వెనుక నీకును దేశమును బ్రభుత్వమును లభింపఁగలవు. అవి యెట్లనిన నింకఁ గొంతకాలమునకు పితృవిహీనుఁడగు నొకరాజకుమారుని బగతుర బారింబడకుండఁ దగ్గి సంరక్షించు చుండుము. ఆమె కతంబున నీకు రాజరికము లభించు నని మొగమాటము విడిచి పలికెను.

ఆపలుకులు విని పృథివిరాజు మండిపడి పట్టరాని బిట్టలుకయు నీర్ష్యయుఁ దన్నుంబురికొల్పఁ గత్తిందూసి సంగుని జంపుటకై వాని మీఁద దుమికెను. అంతలో సురేశమల్లుఁ డడ్డుపడి సంగుని రక్షింప వారలకు మహాకలహము సంభవించె. ఆయర్చకురాలును మిక్కిలి భయపడి తన నెక్కడ చంపుదురో యని గుహవిడిచి పారిపోయెను. ఆమెచిన్నగుహ రాజపుత్రుల హూంకారభాషణములతోను ఖడ్గసంఘట్టనములతోను ప్రతిధ్వనుల నిచ్చెను.

ఆదినమున వ్యాఘ్రగిరికి సమీపమున నొకపల్లెమువద్ద రహతూరు వంశస్థుఁడగు నొక రాజపుత్రుఁడు గుఱ్ఱముపై జీను వేసికొని యెక్కడికో పయనమగుటకు సిద్ధముగ నుండెను. అప్పుడు వాని యొద్దకు నొక పురుషుఁడు తన గుఱ్ఱమును మిక్కిలి వేగముగాఁ బరు

గొత్తించుచు వచ్చెను. అతని శరీరమున నైదు కత్తిపోటు లుండెను. వాని గుఱ్ఱము మిక్కిలి యలసట పడి నోట నురుగులు గ్రక్కుచుండెను. రక్తమున స్నానము చేసినట్లు వాని దేహ మంతయు నెఱ్ఱబడి యుండెను. బాణము తగులుటచే నొకకన్ను పోయి యుండెను. రహతూరు వంశస్థుఁడు నీ వెవ్వఁడ వని వాని నడుగ నాతఁడు ‟నేను రాయమల్లు కుమారుఁడగు సంగుఁడను నన్ను నాసోదరులు చంపనెంచి” రని చెప్ప రహతూరుఁడు వానికభయమిచ్చి చేయూతయిచ్చి గుఱ్ఱము పైనుండి దింపి సేదఁదేర్చు నప్పటికి వారియెదుట గుఱ్ఱపుదళము వచ్చుచున్న జాడ దెలుపుదు మ్మగుపడెను. అది చూచి సంగుఁడు ‟అదె నాతమ్ముఁడు జయమల్లుఁడు నన్నుం దెగటార్చుటకు వచ్చుచున్నాఁడు. పృథివిరాజు సురేశమల్లుఁడు నొండొరులం దాఁకి పోరి యలసటఁ జెంది కదలలేక యచ్చటనే యుండి” రని పలికెను. రహతూరు వంశస్థుఁ డామాటలు విని ‟భయము లేదు. ఈమఠములోనికి వారు రాకుండ నేను నిలిచెదను. ఇంతలో నీవు నిరపాయముగఁ బారి పొమ్మని ధైర్యముఁ జెప్పి వాని నావలకుఁ బంచె. అంతఁ గొంత సేపటికి జయమల్లుఁడు వచ్చి రహతూరు వంశజునిఁజూచి “సంగుని మాకప్పగింపవలసిన” దని యడుగ నతఁడు సంగుఁడు నన్ను శరణుఁజొచ్చెఁ గావున నతని నప్పగింపనని నిర్భయముగాఁ బలికెను. అప్పుడు జయమల్లుఁడు ‟అట్లయిన మేమే వానినిఁ బట్టుకొనెద” మని మఠముం బ్రవేశింపఁబోవ రహతూరుఁడు కోపాయత్తుఁడై కత్తిదూసి జయమల్లుని వానిసేనను లోనం జొరనీయక నిరోధించె. అంతట కొండొకసేపువఱకు సందడికయ్యంబు జరుగ శరణాగత బిరుదమును బూనిన రహతూరుఁడు ప్రాణములు విడిచెను. అతఁడు కూలిన వెనుక జయమల్లుఁడు మొదలగు వారు మఠముం జొచ్చి ముందు సంగుని గానక యతఁడు మఱల తప్పించుకొని పారిపోయె నని విషాదము నొంది చనిరి.

ఈవార్త రాయమల్లునకుఁ దెలిసినతోడనే యతఁడు పృథివిరాజును మందలించి చీవాట్లుపెట్టి యిట్లనియె. "నా గారవు కొడుకగు సంగుని నాకు దక్కనీయక దుండగీఁడ వైతివి. పాపము వాఁడు నీకు వెఱచియేగదా నిలువనీడలేక యడవులఁ గొండలఁ గ్రుమ్మరుచున్నవాఁడు. నీమొగముఁ జూడరాదు. నావద్దనుండి లేచిపొమ్ము. పోయి నీ వెప్పుడు పోరాటములె కోరుచుందువు గావున యెందేని పోరులు సలుపుచు బ్రతుకుము.

అభిమానధనుఁ డగు పృథివిరాజు తండ్రిపలుకులు విని రోషముఁ జెంది తనగాయములు కుదిరిన వెనుక తండ్రివద్ద సెలవు గైకొని యొక గుఱ్ఱము నెక్కి యైదుగురు సేవకులను వెంటఁ గొని తన యాయుధముల సంగ్రహించుకొని తాను గొప్పకార్యములఁ జేసి ప్రసిద్ధుఁ డైనప్పుడు గాని మరలఁ దండ్రియింటికి రాఁగూడ దని నిశ్చయించుకొని యిల్లు విడిచి విదేశములపాలై పోయెను.

రాజస్థానమున గద్వారను చిన్నదేశము కలదు. దానినిఁ బూర్వము మీనవంశజు లగు రాజు లేలుచుండిరి. చిత్తూరురాజు లా దేశమును మీనకులజులవద్దనుండి జయించి పుచ్చుకొని తమపాలనలో నుంచిరి. రాయమల్లుని సోదరుఁడు మీవారుపాలించిన కాలముల గద్వారుసంస్థానము మీవారునకు లోఁబడక స్వాతంత్ర్యము నొందెను. రాయమల్లు మఱల దానిని లోబఱచుకొనలేకపోయెను. పృథివిరా జిల్లువిడిచి క్రమక్రమముగా నాదేశమును జేరెను. అతఁడు పోవునప్పటి కాదేశమునం దంతట బందిపోటుదొంగలు నిరంకుశవర్తనులయి పట్టపగలు దోఁపుడులు చేయుచు చెలరేఁగి యుండిరి. మీనవంశజుఁ డొకఁ డాదేశమునకుఁ దానుఁ బ్రభువునని చెప్పుకొనుచుండును; కాని యతని యధికారము పేరునకు మాత్రమే. రాయమల్లుఁ డాదేశమున నతని యధికారము స్థాపింపలేకపోవుటయే గాక దొంగల దౌర్జన్యము నణపలేక పోయెను. పృథివిరా జాదేశమును జయించి

మఱలఁ దనతండ్రి కర్పింపవలయు నని నిశ్చయించుకొని యేదేని యుపాయము దొరకకపోవునా యని ముఖ్యపట్టణమునకుఁ బోయెను. ఇంతలో నతనివద్దనున్న ద్రవ్యమంతయు వ్యయ మయ్యెను. అతని యనుచరు లతనికన్న నిరుపేదలై యుండిరి. తన యనుచరులకుం దనకు నొకపూట బసయు నన్నమును సమకూర్చుకొనుటకుఁ దన వ్రేల నున్న వజ్రపు టుంగరము గొదువబెట్టుటఁ దప్ప గత్యంతరము కానఁ బడదయ్యె. అతఁ డాయుంగరమును దీసికొనిపోయి ఓజుఁ డనునొక వర్తకునికిఁ జూపి దానిమీఁద కొంతసొ మ్మడిగెను. దైవవశమున నావర్తకుఁడు మును పాయుంగరమును పృథివిరాజున కమ్మిన యతఁడే యయ్యెను. ఆవణిజుఁ డాయుంగరమును, రాజకుమారుని గుర్తుపట్టి తద్వృత్తాంతము వినఁగోర పృథివిరాజు తనసంకల్పమును మర్మము విడిచి యతనితోఁ జెప్పెను. అది విని వర్తకుఁడు సంతసించి యుపాయముచే గద్వారుదేశము ననాయాసముగ గెలువవచ్చు నని యతనికి ధైర్యము చెప్పి వానిఁ ప్రోత్సహించెను.

అనంతరము పృథివిరాజు నేర్పరియగు నతని యాలోచనము విని మారువేసము వేసికొని యూరుపేరు దెలియనీయక తన యనుచరులతోఁ గూడి యచ్చట మీనవంశపు రాజునొద్ద కొలువుకుఁ గుదిరి వానికి మిక్కిలి విధేయుఁడై భక్తిశ్రద్ధలతోఁ బరిచర్య సేయుచుండె. ఇట్లుండ నొకనాఁడు పండుగ రాఁగా మీనరాజు నమ్మికగల తనబంట్ల కందఱకు సెలవిచ్చెను. పృథివిరాజును వానికడ సెలవుఁ గైకొని తన యనుచరులను మాత్రము కోటలో రాజువద్ద నిలిపి తాను పండుగసౌఖ్య మనుభవింపక యూరిబైట చెట్లచాటున దాఁగుకొనెను. అంతలోఁ గోటలోఁ పృథివిరాజుచే విడువఁబడిన సేవకు లైదుగురు పరివారశూన్యుఁడై యొంటిగనున్న మీనరాజుపయిం బడి వానిం దుదముట్టింపఁ దలంప నతఁడు ప్రాణభీతుఁడై గుఱ్ఱముపై నెక్కి కోటవెలువడి యూరుబైట కొండలలోఁ దలఁదాఁచుకొనుటకుఁ

బారిపోవుచుండెను. అతఁడు వచ్చు దారిలోనే చెట్లచాటున దాఁగి యున్న పృథివిరాజు తనపన్నినకుట్ర నిర్విఘ్నముగ నెఱవేఱినందుకు సంతసించి పఱుగెత్తుచున్న మీనరాజును బట్టుకొని బల్లెముతోఁ బొడిచి వాని కష్టము సంహారము నొందించెను. పిమ్మట మీనరాజు పరిజనులు కొంత యాగడము సేయ పృథివిరాజును వానియనుచరులును వారినోడించి పట్టణము పరశురామపురిఁ గావించి దేశమును స్వాధీనముఁ జేసికొనిరి. పృథివిరాజు తానప్పుడు సర్వస్వతంత్రుఁ డయ్యు నా దేశమునకు రాజగుట యిష్టము లేక యోజుని దానికిఁ బాలకునిగాఁ నియమించి తనతండ్రి పేరనే పాలింపుమని వానికిఁ జెప్పి తన కక్కడ కాలు నిలువకపోవుటచే ననేక సాహసకార్యములు నింక నొనర్చి ప్రఖ్యాతిం గాంచవలయునని గద్వారు విడిచి యనుచరసమేతుఁడై యన్యదేశములకుఁ బోవ నిశ్చయించుకొనెను.

ఆకాలమున మీవారురాజ్యమునందలి బదనూరు పట్టణములలో రాజ్యభ్రష్టుఁడైన యొకరాజపుత్రప్రభు వుండెను. అతని రాజధాని తోడా యనుపట్టణము. అతఁడొక తురకరాజువలన జయింపఁబడి యూరువిడిచి తల దాఁచుకొనుటకు బదనూరునకువచ్చి మరలఁ దనరాజ్యమును దాను సంపాదించుకొనుటకనేకపర్యాయములు సేవకులఁ బంపి విఫలప్రయత్నుండై యూరకుండెను. ఆరాజునకు తారాభాయి యనునొక చక్కని కూఁతురు గలదు. ఆబాలిక సూర్యరశ్మి రాని యంతఃపురములఁ గూపస్థమండూకమువలెఁ బడియుండుటకిష్టము లేక ఘోషావిడిచి విల్లువంచుటయుఁ గత్తిదూయుటయు గుఱ్ఱపు సవారు చేయుటయు భటులం గూర్చుకొని కయ్యములు నడపుటయు నేర్చి తండ్రినిమరలరాజ్యప్రతిష్ఠితునిఁ జేయ నిచ్చగించె. ఆవన్నెలాడి చక్కఁదనమును సాహసమును విని జయమల్లుఁడు తన కాకన్నియ నిమ్మని తండ్రికి సందేశ మంపెను. ఆయెతండ్రి యామాట కుత్తరమును దానియ్యక యాపని కూఁతురుమీఁదనే పెట్టఁగా నామె

నాతండ్రి కెవఁడు మరల రాజ్యము సంపాదించి యిచ్చునో యతఁడే నాపాణిగ్రహణము సేయుగాక" యని యుత్తర మిచ్చెను. జయమల్లుఁ డట్లు చేయుదు నని ప్రమాణముచేసి నమ్మిక వొడమునట్లు సంచరించి తారాదేవినిం జూడఁగోర నామెతండ్రి దాని కంగీకరించె. వా రుభయులు పరస్పరసందర్శనము చేయువేళ జయమల్లుఁ డామె చక్కఁదనమును జూచి పరవశత్వముఁ బొంది మతిభ్రష్టుఁ డౌటచేతనో లేక రాజపుత్రు లందఱు మైకమునిమిత్తము ద్రావు నల్లమందు మద్దతు మితిమీరఁ ద్రావుటచేతనో యామె గౌరవమునకుఁ దనగౌరవమునకుఁ దగనట్లు వర్తించి యాబాలిక నవమానించె. వెంటనే యభిమాననిధియగు నామెతండ్రి ఖడ్గపాణియై వచ్చి జయమల్లుని నిలుచున్నవానిని నిలుచున్నయట్లు ఖండించివైచె.

జయమల్లుని మరణవార్తలు రాయమల్లుమహారాజునకుఁ దెలిసినప్పుడు వాని కొలువునందున్న రాజపుత్రు లనేకులు కోపోద్దీపితులై తారాదేవితండ్రినిం దెగటార్చి పగదీర్చుకొనక తప్పదని రాజుతో విన్నవించిరి. రాజు వారిని వారించి యిట్లనియె. రాజ్యమును గోల్పోయి నిలువ నీడలేక మనయండనుండి యెట్లో కాలక్షేపము సేయుచున్న యారాజున కంత యవమానము చేసినవాఁడు నాకొడు కైనను జావవలసినవాఁడే, మానరక్షణమునకై యీసాహసమొనర్చిన యారాజుశౌర్యమునకు మెచ్చి బదనూరుభూముల నతనికి బహుమానములుగ నిచ్చుచున్నాను.

అంతం గొన్నినాళ్ళకు పృథివిరాజు తనసోదరుని మరణమును తారాదేవి యొనర్చిన ప్రతిజ్ఞయు విని సత్వరంబుగ బదనూరునకువచ్చి తన్ను వివాహమాడు మని యామె నడిగెను. తనతండ్రిని రాజ్యప్రతిష్ఠితునిఁ జేయువానినేగాని వివాహమాడ నని యామె మెప్పటియట్లఁ బలుకుటయుఁ బృథివిరా జట్లుచేయుదునని శపథముచేయ వానిసాహసములయందు నమ్మిక గలిగి తారాదేవినిచ్చి యామెతండ్రి యతనికి

వివాహము చేసెను. వధూవరు లిరువురును తోడాపట్టణమును బట్టు కొనుటకు సమయము వెదకుచుండిరి. అంతలో తురకల మొహరము పండుగ వచ్చెను.

తురకరాజు వాని సైనికులు చుట్టములు నానందపరవశులై యుత్సవముం జూచుచుండిరి. పండుగ కడపటిదినము నీళ్ళంబడిన వెనుక పీరులను శవాకారముగం గట్టి తురకలు నాలుగువీధుల మొగలో బెట్టి వారియాచారప్రకారము దుఃఖించుచుండిరి. జనులనేకులు గుంపులుగూడి యావినోదమును జూచుచుండిరి. అప్పుడు గంభీరాకారములును చిత్రవేషములుం గలిగిన మువ్వురు మనుష్యులాగుంపులో గానంబడిరి. తురకరాజు తన మేడమీందనుండి యాయుత్సవమును జూచుచు క్రొత్తమనుష్యులపై దృష్టినిలిపి వారెవ్వరని ప్రక్కవారి నడిగెను. ఆమాటలు వానినోటనుండి కడదేరకమునుపె రివ్వు రివ్వున యొకబాణ మాగుంపులో నుండి వెడలి నిలుచున్న యారాజును గుభాలున నేలంబడవైచి శవముగం జేసెను. అంతట నగరమంతయుం గళవళము పుట్టెను, ఉత్సవముం జూడవచ్చినవారు నిర్విణ్ణులై పరుగెత్తిరి. మ్లేచ్ఛసైనికులు యుద్ధాయత్తులైరి. ఆక్రొత్తమనుష్యులు మువ్వురు పృథివిరాజు తారాదేవి వారిసేవకుండు దక్క మరొకరు గారు. వారువచ్చిన పని నిర్వర్తింపంబడినదిగదాయని యూరుబైటకుం బోవుచుండిరి. అప్పుడు కొందఱు మ్లేచ్ఛసైనికులు ధైర్యము దెచ్చుకొని వారిని దఱుమ నారంభించిరి. ఆమువ్వురు వారిని లెక్కసేయక చనుచుండ నగరద్వారమువద్ద కొండవంటియొక యేనుంగు వారికడ్డము వచ్చె. తోడనే తారాదేవి యొరలోనుండి ఖడ్గము నూడబెరికి ఝళిపించి తొండమును నఱికి యేనుంగును పీనుంగును గావించె.

అనంతర మామువ్వురు నూరుబైట సిద్ధముగానున్న తమసైన్యముం గలసికొని యనాయకమై యరాజకమైన మ్లేచ్ఛసైన్యము పయింబడి దానిం జెల్లాచెదరుగా జేసిరి. కాలికొలంది పరుగెత్తిన

వారు తక్కఁ దక్కిన మ్లేచ్ఛులు హతులైరి. తారాదేవియొక్క మనో రథము సంపూర్ణముగ సఫలమయ్యె. తోడానగర మామెతండ్రి స్వాధీనమాయె. సాటి తురకరాజునకు జరిగిన పరాభవమును విని యజమీరును బాలించుచున్న మ్లేచ్ఛప్రభువు పృథివిరాజును దండింప వలయునని నిశ్చయించుకొనెను. ఆవార్త విని పృథివిరాజు వాఁడు తనమీఁదికివచ్చువఱకుఁ గనిపెట్టుకొని యుండక తానే వానిమీఁదికి ముందుగ యుద్ధమునకు సిద్ధమయి సైన్యముం గూర్చుకొని తనజాడ వారెఱుంగకుండ నడిరేయి పయనముఁ జేసి యుదయ మగునప్పటి కాయూరఁ జేరి వారిదళంబుల నోడించి కోట నొక్కపూఁటలోఁ బట్టుకొనియె.

రాయమల్లుఁడు తనకుమారుని మహాసాహసములు విని యానందభరితుఁడై వానిం దనసన్నిధికి రమ్మని వర్తమాన మంపె. జయమల్లుఁడు కులమునకు పరాభవము దెచ్చి దుర్మరణము నొందు టయు సంగునిజాడ యొక్కింతయుఁ దెలియరాకుండుటయుఁ దలంచి రాయమల్లుఁడు పృథివిరాజొక్కఁడే తనకుం గొడుకని యెంచి చిత్తూ రునకు రావించి వానిని సబహుమానముగా నాదరించె. పృథివిరాజును తండ్రికి విధేయుఁడై యుండఁదలంచెను, కాని వానికిఁ జిత్తూరునగర మున శూరకర్మలునూని సోమరియై భోగపరాయణుఁడై యుంటకు ఇష్టము లేకపోవుటచే తనయిచ్చవచ్చిన తెఱంగున వీరవిహారము సలు పుటకు మీవారుదేశమున పడమటిభాగమున నున్న కమల్మియర్ కోటలోఁ గాఁపురము చేయఁదలంచి యచ్చటికిఁ బోయెను. ఆకోట యిప్పుడు మిక్కిలి పాడుపడియున్నను మిగిలినభాగములం జూచువారికి దాని తొంటిగొప్పతనము తెలియకపోదు. దృఢమయిన రాతిగోడలు మహోన్నతము లయినగోపురములు గుమ్మటములు మంచిమంచి మేడలు గలిగి యాకాలమున నది సకలసౌఖ్యనిధానమై శత్రుదుర్భేద్య మయి యుండెను. పృథివిరాజందు భార్యాసమేతుఁడై వసియించి దుష్టుల

దండించుచు దొంగల నడఁచుచు హాయిగ నుండె. రాజపుత్రులనేకు లామహావీరునిఁ గొలుచుటకు వచ్చి యాతఁడు చిచ్చురకుమన్న నురుకుటకు సిద్ధముగ నుండిరి. ఇట్లుండి పృథివిరాజొకనాఁడు తండ్రిని దర్శించుటకు చిత్తూరునకు వచ్చెను. అప్పుడు రాయమల్లుఁడు మాళవ రాజుయొక్క సేవకునితో మిక్కిలి చనువిచ్చి తనగౌరవమునకు దగనట్లు వానితో మాటలాడఁజొచ్చె. ఆసంభాషణము విని పృథివిరాజు సేవకుఁడు చనినవెనుక తండ్రినిఁ బిలిచి యట్టినీచుల కంత చను విచ్చి మాటలాడుట రాణావంటివాని కనుచిత మనియు నాఁడుజరిగిన సంభాషణము తనకే కాక రాజబంధువుల కందఱకు నలుక పుట్టించిన దనియు నట్టిచనువు లింక నియ్యఁగూడ దనియు జెప్పెను. రాయమల్లుఁ డామాటలు విని కుమారునితో ,,నాయనా! నీవు మహాసాహసుఁడవు రాజులంబట్టి బంధింపఁగలవు. నాకంత ప్రయోజకత్వము లేదు. నేను చుట్టుపక్క రాజులతో మంచిమాట చేసికొని యెట్లెటో నారాజ్యము గాపాడుకొనుచున్నాఁడ'' నని ప్రత్యుత్తర మిచ్చెను.

పృథివిరాజది విని తండ్రికి మాటలతో నుత్తర మియ్యక వెంటనే యుచ్చోటు వాసి తననెలవునకుం బోయి యొకసేనం గూర్చుకొని మాళవదేశముపై దండువిడిసె. మాళవరాజు వానిదౌర్జన్యమునకు సైపక మహాసేనాసమేతుఁడై వేశ్యాంగనల యాటపాటలు, హెగ్గడల హెచ్చరికలు, వందిమాగధుల కైవారములు సెలంగ మహేంద్రవైభవముతోఁ గయ్యమునకు బయలుదేరెను. ఈమహాసేన యొకనాటిరేయి యొకచో విడిసియుండి సంగీతసాహిత్యములతో మహాకోలాహలము చేయుచుండ రాజు గుడారమునకు సమీపమున పెద్దకలకలము పుట్టెను. అది యేమగు నని కొందఱు చూచునప్పటికి శూరశిఖామణులు కొందఱాయుధపాణులై గుఱ్ఱముల నెక్కి శిబిరముం జొచ్చి నిర్భయముగా రాజున్నకడ కరుగుచుండిరి. ఆకస్మికముగా శత్రువులు పయింబడుటచే మాళవసైనికులు నిశ్చేష్టులై పగతురను

నిలువరింప నేరరైరి. అప్పుడు పృథివిరాజు సింగపుంగొదమువ్రాలె మాళవరాజున్న గుడారములోనికి దుమికియామహారాజుం జెరబట్టవాని సైనికులు రిచ్చవడి చూచుచుండ వానిం గొనిపోయెను. అంతఁ గొంత వడికి మాళవసైనికులు ఱిచ్చవాటునుండి మేలుకాంచి యాయుధముల సంగ్రహించి తమరాజును విడిపించుటకు పృథివిరాజు వెన్నంటి తఱుమఁ జొచ్చిరి. ఆసైనికులు తనకుఁ గూతవేటుదూరంబునకు వచ్చినప్పుడు పృథివిరాజు వారిని వారించి సమీపమునకు రావల దనియు సాహసించి రాజును విడిపించుటకు వచ్చి రేని రాజు నప్పుడ పొడిచి చంపెద ననియు రాక నిలిచినపక్షమున రాజున కేయపాయమును సేయ ననియు మాళవరాజును తనజనకుని పాదములపయిం బడవైచి మఱల వానిని విడిచిపుత్తుననియు వారికి సందేశ మంపెను. ఆమాటలు విని మాళవ సైనికులు వెనుకకుం జనిరి.

పృథివిరాజు మాళవేంద్రుని దీసికొని చిత్తూరునకుఁ బోవునప్పటికి రాయమల్లుఁడు కొలువుఁదీర్చి యుండె. వీరరసావతారుఁ డగు కొడుకును బిక్కమొగముతో నున్నమాళవపతినిఁ జూచి రాయమల్లుఁడు మాళవపతి నదివర కెన్నఁడు జూచియుండమి నతఁ డెవ్వ రని కొడుకుం దఱచితఱచి యడిగెను. కొడుకు తండ్రితో "నీతఁ డెవ్వఁడో నేను చెప్పను. తొల్లి మిక్కిలి చనవుతో మీతో మాటలాడిన యాసేవకునిం బిలపింపుఁడు. అతఁడే చెప్పగలఁ" డని పలికెను. రాణా యాసేవకునిం బిలిపించి యతఁ డెవ్వఁ డని యడుగ నాతఁడు మహేంద్రవైభవుఁ డగు తనయేలిక యంత నీచదశలో నుండుట గనుంగొని ఱిచ్చవడి నోట మాటరాక యెట్టకేల కతఁడు మాళవేంద్రుఁ డని రాణాతో విన్నవించెను. రాణాయును వాని సామాన్యనట్లాదరింపక రాజునకు దగుగౌరవముతో నాదరించి చిత్తూరులోఁ గొన్నిదినము లుంచి వానివద్దనుండి కప్పము గ్రహించి లోఁబఱచుకొని సబహుమానముగ విడిచిపుచ్చె. పృథివిరాజు తండ్రికి తనప్రతాపమంఁ జూప

గలిగెగదా యని సంతసించి మఱల కమలమియరుకోటకుం జనియె
ఇట్టిశూరకర్మల పృథివిరా జవలీలగా ననాయాసముగఁ జేయుచుండును
గాని వానికై పెద్దప్రయత్నముఁ జేయ నక్కరలేదు.

పృథివిరాజు కమలమీయరుకోటకుఁ బోయి కొన్నిదినము
లుండునప్పటికి వాని పినతండ్రి యగుసురేశమల్లుఁడు రాణాపై తిరు
గబాటు చేసి యుద్ధమునకు సిద్ధమయ్యెను. పూర్వము చారుణీదేవి
పూర్చకురాలు తనకు ప్రభుత్వము రాజ్యము వచ్చునని చెప్పినమాట
మనసులో నుంచుకొని సురేశమల్లుఁ డది యెంతకాలమునకు సఫలము
కాదయ్యెనని వగచి 'సాహసేలక్ష్మీ!' యనుమాట నమ్మి భుజబలము
చేత రాజ్యము సంపాదింపఁదలఁచి తనసోదరుఁడును మహారాణాయు
నగురాయమల్లునిమీఁద గత్తికట్టెను. రాణాకు మున్ను మిక్కిలి నమ్మ
కము గలవాఁడును దగ్గరచుట్టము నగు సారంగదేవుఁ డనురాజ
పుత్రుఁడు రాజద్రోహియై సురేశమల్లునితోఁ జేరెను. వారిఉవురుం
గలిసి మీవారు దేశముం జొచ్చి గ్రామంబుల దోఁచుకొని గృహంబుల
పరశురామప్రీతి గావించి కొంత దేశము నాక్రమించిరి. రాయమల్లుఁడు
తనసైన్యములం గూర్చుకొని వారిపై నడచి యెదుర్కొని సంకుల
సమరము గావించి తాను నొక్కసామాన్యపుజోదువలె ఘోరి యిరువది
రెండుగాయములఁ దిని యేమియుం జేయలేక యుండెను. అప్పుడు
రాయమల్లుని సైన్యము పగతురచేత నిర్మూలింపఁబడుటకు సిద్ధముగ
నుండెను. అంతలో పృథివిరాజు వచ్చి తండ్రిసేన నిర్మూలింపఁబడ
కుండఁ గాపాడెను; కాని శత్రువులను పరాజయము నొందింపలేదు.

ఉభయులసేనలు నొండొంటికి తీసిపోక వెనుకంజ యిడక చావు
నకు వెరువక రాత్రులాయుధములమీఁదనే బవ్వళించుచు నెప్పుడు
తెల్లవారు నెప్పుడు పోరుసేయఁ గలుగునని యువ్విళులూరుచు దినము
లం బుచ్చుచుండిరి. అట్లుండ నొకనాఁడు రాత్రి సురేశమల్లుఁడు
మంచముపైఁ బండుకొని వ్రణవైద్యుఁ డగునొకమంగలివానిచే

గాయముల గుట్టించుకొను చుండెను. అప్పుడు పృథివిరాజు మెల్ల మెల్లగ శిబిరముం జొచ్చి సైనికులచేఁ జిక్కకుండ పినతండ్రి గుడారమునకు వచ్చి వానికట్టెదుట నిలిచెను. వానిం జూచి సురేశమల్లుఁడు భయవిస్మయములతో బలిమిని లేచెను. లేచునప్పటి కదివఱకు కుట్టినగాయములన్నియుఁ బటాలున బగిలి నెత్తురులం గ్రక్కఁజొచ్చె. పృథివిరాజు వానిసంభ్రమము వారించి భయములేదని సేమ మడిగెను. సురేశమల్లుఁడును „నాయనా! సుఖముగానున్నాను. నీరాకచే మఱింత సుఖము గలిగినది సుమీ'' యని కుమారునకుఁ బ్రత్యుత్తర మిచ్చెను. పిదప పృథివిరాజు ‚నేను మిక్కిలి యాఁకలిగొనియున్నాను ని న్నెప్పుడు చూతునో యెట్లుచూతునో యని బెంగగొని మాతండ్రి నైనం దర్శింపక యన్నమైనం దినక నీతావునకు వచ్చితిని. నాకించుక యన్నము బెట్టింపు' మని పినతండ్రిని బ్రార్థించె. సురేశమల్లుఁడు నన్నము తెప్పింప పగలెల్ల నొకరిప్రాణముల నొకరు దీసికొనుటకై ప్రయత్నము చేసిన యారాచకొడుకు లిరువురు నారాత్రి జుట్టరికము నెయ్యము మెరయ కలసి మెలసి భుజించిరి. అనంతరము పృథివిరాజు పినతండ్రితో „రేపు మనకయ్యమును ముగింపవలయు''నని పలుక „నాయనా! పెందలకడ రమ్ము పొ''మ్మని సురేశమల్లుఁడు బదులు చెప్పి వానిం బుచ్చె.

మరునాఁ డుదయమున యుద్ధ మారంభ మయ్యెను. ఆకయ్యమున నెప్పటియట్లు పృథివిరాజే జయమునందె. సారంగదేవుఁడును సురేశమల్లుఁడును యుద్ధభూమి విడిచి పలాయితులైరి. పృథివిరాజు వారిం దరుముకొనిపోవ నెడనెడ చిన్నచిన్నపోరాటంబులు జరుగుచుండె. వానిలోనయితే మెప్పుడు పృథివిరాజే విజయమునందుచు వచ్చె. ప్రళయాంతకునిఁబోలు రాచకుమారునిదాడి కోడి సురేశమల్లె ట్టకేల కొకయడవిం జొచ్చి యందు నట్టనడుమ దుర్భేద్య మగు నొకప్రదేశము నెలవుగాఁ జేసికొని పగతురకు తమజాడలు తెలియ

వనుకొని యచ్చట నుండిరి. అట్లుండ నొకనాఁడు రేయి నిశ్శబ్దమైన యడవిలో కత్తులరాపిడిచప్పుడు వినంబడియె. అది విని సురేశమల్లుఁడు 'మా యన్నకొడుకు వచ్చినట్లు తోఁచుచున్న'దని యింక నేమో చెప్పఁ బోవుచుండఁగనే పృథివిరాజు సపరివారముగ వానిముందరకు దుమికి ఖడ్గముతోఁ బినతండ్రి నొక్కవేటు వేయుటయు సారంగదేవుఁడు వాని కడ్డమువచ్చి "సురేశమల్లుఁడు గాయములచేఁ బీడితుఁడై కదల లేక యున్నవాఁడు. తొల్లి యిరువదిదెబ్బలకైనను సరకుసేయని యీ శూరుఁ డిప్పు డొకగుద్దునకైన నోపలేఁడు గావున నవధ్యుఁ" డని పలికె. అప్పుడు సురేశమల్లుఁడు 'నేను పోయెనని నాయన్నకొడుకు చేతిలోనే గదా' యని పృథివిరాజువంక జరిగి 'కుమారా! కయ్యము మానుము. నీవు నన్ను జంపినది యొకలెక్కలోనిది గాదు. నాకుఁ గుమారులు కలరు వారు రాజపుత్త్రు లగుటచే వారికి సాముసంపత్తులు గలుగును; కాని మేము నిన్నే చంపుట సంభవించినయెడల చిత్తూరుగతి యేమగునో? నిన్నుఁజంపి నేనెల్లకాలము లోకనింద పాలు గావలసివచ్చు' నని వీరపురుషోచితముగఁ బలికెను. దయనీయము లగు పినతండ్రిపలుకులు విని పృథివిరాజు హృదయము గరుఁగ గత్తు లొరలలో నుంచుఁడని తనసైనికుల కానతిచ్చెను. పిమ్మట పినతండ్రి యుం గొడుకును నొండొరుల బిగ్గఁగౌఁగిలించుకొనిరి. తోడనే యిరు బలములు తమతమ ప్రాతపగలు కొండొకతడవు మరచి మరల కలసిమెలసి కూరుచుండి యిష్టగోష్ఠిం బ్రవర్తిల్లిరి.

అనంతరము పృథివిరాజు పినతండ్రిని జూచి "అయ్యా! నేను వచ్చునప్పటికి మీ రేమి చేయుచుండి" రని యడిగెను. చేయుట కేమి యున్నది. ఉన్నమట్టునకు దిని యుబుసుపోక పిచ్చపాటి చెప్పుకొనుచుంటి మని సురేశమల్లుఁ డుత్తర మిచ్చెను. "కాని నీజాడ లరయుటకయి నేను విశ్వప్రయత్నము చేయుచుండుట నీ వెఱిఁగియు నింత యజాగ్రత్తతో నేలయుంటి" వని మరల గుమారుఁ డడుగఁ బినతండ్రి

యిట్లనియె. ‘‘నాయనా! నే నేమి చేయఁగలను? నీవు నన్నొక్కఁడ కాలూఁది నిలువకుండఁ దఱుముచుంటివి. నే నెచ్చట నైనతలదాఁచుకో వలయునుగదా! అందుచే నిచ్చట నుంటి’’ నని సురేశమల్లుఁడు ప్రత్యుత్తర మిచ్చె. ఆరాత్రి యట్లుగడపి మఱునాఁడుదయమున పృథివిరాజు పినతండ్రిని జూచి యచ్చటకు సమీపమున నున్న భవానీదేవాలయమునకుఁ దనతో వచ్చి యాదేవికి బలి సమర్పింపుమని యడిగెను. సురేశమల్లుఁడు లోకానుభవ మెఱింగినవాఁ డగుటచే పృథివిరాజు దన కీనెపమున నేదేని యపాయము సేయునని యనుమానించియో యంతకుమున్ను కొన్నినెలలనుండి తెరపిలేక పోరులుసలుపుచు గాయములచేఁ బీడితుఁడై కదలఁజాలకయో పృథివిరాజును జూచి క్రిందటి రాతిరి తగిలినగట్టిదెబ్బకే తాను కదలఁజాలకున్నవాఁడ నని వంకపెట్టి తనబదులు సారంగదేవునిం గొంపొమ్మని యొత్తి పలికెను.

ఎవరు వచ్చినను మంచిదే యని పృథివిరాజు సారంగదేవుని దనవెంట నాలయంబునకుం గొంపోయి యచ్చట వానిం జంపనుంకించుటయు నావీరుఁడును పృథివిరాజునకు లొంగక కొంతసేపు పోరొనర్చి తుదకు వానిచేత హతుఁడయ్యె. తొల్లి మీవారురాజులలో మొట్టమొదటి వానికి నప్రతిహతమగు ఖడ్గముఁ బ్రసాదించిన యామహాదేవికిఁ బృథివిరాజు భక్తిమెఱయ సారంగదేవునితల బలిగా సమర్పించి తండ్రికిఁగల క్రాఁతపగ దీర్చికొని సంతుష్టాంతరంగుఁడయ్యె.

సారంగదేవుని దుర్మరణవార్తఁ లు విని సురేశమల్లుఁ డేదియో నెపము పెట్టి యన్నకొడుకుతో జనకపోవుట చాలమేలయ్యె నని సంతసించి గుఱ్ఱము నెక్కి ప్రాణభయంబున నచ్చోటు విడిచి సపరివారముగ నొండొక యెడకుఁ బోవఁదలంచి మున్ను తాను జయించి యాక్రమించిన భూములకుం జనియె. ఆభూములలో నిరపాయముగఁ దాను నన్నినాళ్ళనుండి పగతురబారి కోడి తా నందు నిలువలేనప్పుడు

తనభూములు రాణాకు దక్కనిచ్చుట కిష్టము లేక సురేశమల్లుఁడు రాజుకన్న బలవంతులు బ్రాహ్మణులేకదా యని నమ్మి వారికి దాన మిచ్చిన మాన్యములు రాజు మరల గ్రహించుటకు భయపడు నని యాభూములను వారికి దాన మిచ్చి తా నెందేనిఁ జనియె. రాణా సురేశమల్లుఁడు చేసిన యావనికిఁ గోపోద్దీపితుఁడయ్యు బ్రాహ్మణ క్షేత్రములను మరల గ్రహించినచో దానును దన వంశస్థులును నఱువదివేల యేండ్లు నరకకూపముల బాధపడవలయు నని నమ్మి యాబాధలు పడుట కిష్టము లేక బ్రాహ్మణుల జోలికి పోవక యొక దండము పెట్టి యూరకుండెను.

అనంతరము సురేశమల్లుఁడు మీవారు శాశ్వతముగ విడిచి దక్షిణాభిముఖుఁడై చని యడవుల కొండలఁ గ్రుమ్మరుచుండ నొక్కనాఁ డొక యాఁడుమేక తనపిల్లను తోడేలు కబళింపకుండ సంరక్షించు చుండఁగాఁ జూచి తొల్లిచారుణీదేవి యెఱుకురాలు తనకు జెప్పిన భవిష్యద్వృత్తాంతంబు జ్ఞప్తికిం దెచ్చుకొని యాసమయ మిప్పుడు వచ్చిన దని యామేఁకను బిల్లను తోడేలుబారినుండి కాపాడి యాప్రాంతములందె చరియించుచు మెల్లమెల్లగ నచ్చటి యాటవికుల లోబరచుకొని చుట్టుప్రక్కల దేశ మాక్రమించుకొని దేవల యను గ్రామముఁ దనకు నివాసముగఁ జేసికొని యందొకకోట గట్టి రాజై తన జీవితశేష మచ్చటనే గడపెను. దైవయోగమున సురేశమల్లుఁడు తాను చిత్తూరునకు దొంగ యైనను యచ్చటం బుట్టిపెరిగిన వాఁడగుటచే నాపట్టణమందును మీవారుదేశమునందును ప్రేమము విడువఁజాలక తా నాపురమం దభిమానము గలవాఁ డగుటయేగాక యెల్లయపుడు చిత్తూరునే మాతృస్థానముగ నెంచుకొనవలసిన దని తనకొడుకుల కవసానకాలమున జెప్పిపోయె. ఆమాటలయందు వాని కొడుకులు విశ్వాసముంచుటచేతనే చిత్తూరున కగ్బరుచక్రవర్తివలన మహాపాయము వాటిల్ల రాణా యప్రయోజకుఁడై చావునకు వెఱచి

యిల్లు దూరినప్పుడు సురేశమల్లుని తనయులలో నొకండు చిత్తూరు నిమిత్తము తనప్రాణములు ధారవోసె.

ఇట్లు పినతండ్రిని స్వదేశమునుండి పారదోలి యనంతరము పృథివిరాజు తనయన్నయగు సంగుఁడప్పటికిని జీవించియున్నవాఁడనియు వానికి వివాహ ప్రయత్నములు జరుగుచున్నవనియు విని తొల్లి చారుణీదేవి యర్చకురాలు చెప్పినమాట తలంచి సంగుఁడు జీవించి యుండినచోఁ దనకు రాజయోగముఁ బట్టదని వానిని వెదకి వెదకి జంపుటకు బయనమైపోవ నిశ్చయించుకొనియె. అంతలో వానిసోదరి వచ్చి దీనమగు తనవృత్తాంతముఁ జెప్పి సోదరుని పయన మాపెను.

రాయమల్లుఁడు తనకూఁతును సిరోహి దేశపు రాజున కిచ్చి వివాహము చేసెను. ఆకన్యక చక్కఁదనంబునకును సౌజన్యతకును పాతివ్రత్యమునకును పేరువడసిన యోగ్యురాలైనను మగఁడామెను నిరంతరమును దగిన యాదరణము సేయక నీచముగా జూచుచుండెను. ఆరాజు నల్లమందు మద్దత్తు మితిమీరునప్పుడు దాసి యెడ లెఱుంగక భార్యను కొప్పుపట్టి పాన్పుమీఁదనుండి లాగి రాత్రియంతయు గటికి నేలం బండుకొన జేయుచుండెను. ఆభిజాత్యముగల రాజకన్యక కంత కంటె నెక్కుడవమానము లేదు. కావున యాబాలిక తనదైన్యమును బాపుమని సోదరునకు విజ్ఞాపనము నంపుకొనియె. పృథివిరాజు సోదరీ వత్సలుండై సంగునిమీఁదికి బోవలసిన పయనము మాని సిరోహి పట్టణమునకు బయనమైపోయి యానగరముఁ జేరి యర్ధరాత్రిమున నెవ్వ రెఱుంగకుండ కోటగోడలం దాఁటి యంతఃపురము బ్రవేశించి సందుకొన్నగదిలో నిలిచె. అప్పుడు సిరోహిరాజు నల్లమందుమత్తుచే మేనుమఱచి మంచముపైఁ బవ్వళించి యుండె. వానిభార్యయు భర్తచేత నవమానింపఁబడి వట్టినేలం బండుకొని యుండె.

పృథివిరాజు తన గారాపుఁ జెలియలి దురవస్థ గన్నులారఁ గనుంగొని కోపావేశంబున పరవశత్వంబు జెంది పరాభవానలమ్ముం

జల్లాల్పగోరి నిద్రించుచున్న మరఁది మీఁదికి ఖడ్గము నెత్తెను. తన యన్న మగనిం దెగటార్చుటకు నుంకించుట జూచి యాబాలిక మహా పతివ్రత యగుటచే నట్టి క్రూరకార్యముఁ జేయ నిష్టపడక సోదరుని వారించి భర్తప్రాణముల రక్షించెను. ఈకళవళములో సిరోహిరాజు మేలుకాంచి యమదూతవలె నెదుట నిలిచిన బావంజూచి భయముచే వడఁకుచుండ పృథివిరాజు వాని నుద్దేశించి యిట్లనియె. 'నీవు మా చెలియలికిఁ గావించిన పరాభవమునకుఁ దగిన ప్రాయశ్చిత్తంబు జెప్పెద వినుము. నీ వామె పాదములంబడి వేఁడుకొని యామె చెప్పుల నీ తలం దాల్చితివా నిన్ను రక్షించెద. లేనిచో నొక్కవేటున నిన్నుఁ గడతేర్చెద,' నని గంభీరనాదముతోఁ బలుక నాసల్లమందు పిఱికి చేయు నదేమియు లేక ప్రాణభయంబున నాపని కొడంబడి యట్లు చేసె.

తన చెప్పినచొప్పున నతఁడు కావించినతోడనే పృథివిరాజు మరదిం గౌఁగిలించుకొని వానిపై నెనరు కలిగి యాదరింప వారిరువురు కలసిమెలసి సౌహార్దముననుండిరి; కాని రాచకొమరునకు భార్యచెప్పులు నెత్తినిదాల్చుటకన్న నెక్కుడవమానము లేదు. కనుక సిరోహిరాజుహృదయమున నీ పరాభవాగ్ని రవులుచుండె. పందయగుటచే నప్పుడేమియుఁ జేయలేక యుతఁడు సమయమునకయి నిరీక్షించుచుండె. పృథివిరాజు రాచనగరు దొంగతనముగాఁ బ్రవేశించినను రాజుగారికి స్నేహపాత్రుఁడై విందుల నారగించుచుమహా నందమున కొన్నిదినము లచ్చటపుచ్చి తన కమల్మీరు కోటకు బోవ బయనమై మరఁదిని పీడుకొనియె. సిరోహి మంచి మంచి మిఠాయిలకుబ్రసిద్ధికెక్కిన దగుటచే రాజు మార్గమధ్యమున దినుమని పృథివిరాజునకు గొన్ని భక్ష్యముల నొసంగె.

పృథివిరాజు తనపై తనతండ్రిపైఁ గత్తికట్టిన పినతండ్రి శిబిరమునకు బోయి నిర్భయముగ నిశ్శంకముగ నన్నముతిన సాహసికుఁ డగుటచేఁ దన బావయిచ్చిన భక్ష్యములనుగూడ మనంబున నేయును

మానంబు నిలుపక పుచ్చుకొని మార్గమధ్యమున వానిని భక్షించెను. భక్షించి కొంత దవ్వరుగునప్పటికి వానిగుండెలు బరువెక్కెను. నోట మాట రాదయ్యెను గుఱ్ఱముపైఁ గూరుచుండలేక పోయెను. అతఁ డప్పటికి దనకోటకు కొంతదూరములోనున్న మామాదేవి యాలయమువద్దకు వచ్చె. అక్కడనుండి యొకయడుగైన గదలలేక యతఁడు కడసారి తనప్రియురాలిని గనుంగొనఁగోరి తారాదేవి నచ్చటికి రమ్మని వర్తమాన మంపెను; కాని యాదేవి వచ్చులోపలనె తనకు బ్రియనిదానంబైనయాకోటపై దృష్టినిలిపి చూచుచు సిరోహిరాజు చేసిన విషప్రయోగముకతంబున ప్రాణంబుల విడిచె.

అనంతరము తారాదేవి యచ్చటకు వచ్చి భర్తకళేబరమును గాంచి విలపించి వీరపుత్రికయు వీరపత్నియు నగుటం జేసి పతివ్రతల మార్గ మనుసరింపనిశ్చయించి భర్తకు జితిపఱిపించి నిర్విచారముగ స్వయంవరమునకరుగు కన్యకవోలె చిచ్చురికి తన భర్తతో గూడ పరమపద మొందెను. ఇప్పటికి కాదంపతులు గతించి రమారమి నాలుగువందల సంవత్సరము లైనను మామాదేవిగుడివద్ద నేటికిని తద్దంపతులు తమదేహములు నగ్నిహోత్రున కాహుతిచేసిన స్థలము గనఁబడుచుండునఁట. పృథివిరాజు తనచేసిన యుద్ధములన్నిఁటియందు జయము కపటోపాయములచే నొందినను మొత్తముమీఁద నతఁ డధికసాహసుం డనియు రణమున వెనుకంజ యిడని వాఁడనియు పిఱికి కండలేనివాఁ డనియు జెప్పవచ్చును.

అన్నను జంపి తాను చిత్తూరు సింహాసన మెక్కఁ దలఁచుట యీతనియం దొక గొప్పలోపమే యనవచ్చును. ఈతఁడు గాక రాజపుత్రులలో మిక్కిలి ప్రసిద్ధికెక్కిన పృథివిరా జింకొకఁడు కలఁడు. అతఁడు చోహాణవంశస్థుఁడు. ఢిల్లీ చక్రవర్తి. అతఁడే మహమ్మదుగోరి యను మ్లేచ్ఛరాజును మొట్టమొదట జయించి మరల నామ్లేచ్ఛుఁడు కన్యాకుబ్జభూపాలుఁ డగుజయచంద్రుని గలిసి యెత్తివచ్చినప్పుడు

వారిరువురచే నోడింపఁబడి రణముఖంబున ప్రాణములు విడిచిన శూర శిఖామణి. చిత్తూరు రాజకుమారుఁడగు నీ పృథివి రాజును ఢిల్లీచక్రవర్తి యగు నాపృథివిరాజని చదువరులు భ్రమ చెందఁదగదు. కాలాంతరమునందాపృథివిరాజు చరిత్రముగూడ ప్రకటింపఁబడును.

రాణా సంగుఁడు.

పదునారవ శతాబ్ద ప్రారంభమునందు మీవారు సంస్థానమునం దొక మారుమూల నొక గ్రామమున బీదకాఁపు కుటుంబమొకటి యుండెను. ఒక చిన్న మేఁకలమంద నాలుగు కాళ్ళపశువులు కట్టుకొను ముతకగుడ్డలు మొదలగునవి తక్క వారికితర సొత్తేమియు లేదు. ప్రపంచమునం దెంతటి దరిద్రులున్నను వారికన్న దరిద్రులు కొందఱు కనఁబడుచునేయుందురు. ఆకుటుంబయజమాని యొకనాఁడు పొలమునుండి వచ్చుచుండ దారిలో చినుగుగుడ్డలు కట్టుకొని యన్నము లేక మలమలమాడుచున్న యొక క్రొత్తమనుష్యుఁడు వాని కగుపడెను. పశువులఁ గాచుట కెవనినైన నొక సేవకుని బెట్టుకొనుట కదివరకే యోచించుచుండుటచే నతఁడీక్రొత్తవాని నా పనియందు నియోగించెను. ఆకాఁపువాని భార్య యీసేవకుని దెచ్చుట కిష్టపడక కొంచెము సణుగుకొని యిట్లనియె. "బ్రాహ్మణులకు బిచ్చగాండ్రకునన్నము పెట్టుట పుణ్యముగాని తక్కినవాండ్రకు దానముచేసిన నేమిలాభము. దేశములో దుర్మార్గులనేకులు పనిపాటలుమాని తిరుగుచుందురు. ఈమహానుభావుఁ డెంతటివాఁడో మన మే మెఱుగుదుము? అదిగాక పశువులను మేపుటమాత్ర మంత సుళువైనదా? ఆపని యందఱు జేయఁగలరా? చిన్నప్పటినుండియు యలవాటుపడిన కుఱ్ఱవాండ్రకే లొంగునుగాని పశువులు క్రొత్తవానిని దరికిఁ జేరనిచ్చునా? ఈమనుష్యుని వలన మనపని యగునని తోఁచదు."

భార్య పలుకులు ఆనిమిటి మొదట సరకుచేయలేదు. కాని పిమ్మటఁ గొన్నినాళ్ళకవియే నిశ్చయము లయ్యెను. ఏలయన సరిగా నడువనైన లేనికుఱ్ఱవాండ్రు కఱ్ఱపుచ్చుకొని యదలించినంత మాత్రమున గడగడ వడఁకి దారినిఁ బోయి దారిని వచ్చుమోటపశువు లాక్రొత్త కాపరిని లక్ష్యము సేయక విజృంభించి తిరుగఁ జొచ్చెను. యజమానుఁ డాసేవకుని తెలివితేటలు గనిపెట్టి యతఁ డందుకు పనికిరాఁడని యాపనిలోనుండి తప్పించి యింటిపనులు సేయుమని వానిని నియోగించెను. అతని దురదృష్ట మేమోకాని యాతఁ డింటిపనులకుం బనికి రాఁడయ్యె. ఒకనాఁడు యజమానునిభార్య రొట్టెలు కాల్చుచు తానేదో మఱియొక పనిమీఁద లోనికిం బోయి యవి మాడిపోకుండా జూచుచుండుమని సేవకున కానతిచ్చెను. సేవకుఁడు సరేయనియామాట మరచిపోయి పరధ్యానముగా నుండునప్పటి కంతలో రొట్టెలుమాడి బొగ్గులయ్యెను ఆపూట భోజనము బుద్ధిలేని సోమరిపోతు మూలమున నిష్కారణముగఁ జెడిపోయెఁగదాయని యజమానుని భార్యయేగాక యింటిలోనున్న వారందఱు వానిపై మండిపడి ‘‘రొట్టెలు కమ్మఁగా వేఁగినప్పుడు పొట్టబద్దలగునట్లు తినుటకు నీవు నోరు తెరవఁగలవు గాని యవి మాడిపోవుచున్నవేమో చూచుటకుఁ గన్నులు తెరవలేవు. నీవు మాకక్కరలేదు. నీయిష్టమువచ్చిన చోటికిఁ బొ’’ మ్మని చెప్పిరి.

ఆమందభాగ్యుఁ డామాటలు పడి బదులుచెప్పక యాయిల్లు విడిచి మెల్లఁగ నవతలకు నడచెను. పశువుల కాపరిగను వంటలవాఁడుగను పనికిరాకున్న నతఁడు తెలివి తేటలు లేనివాఁడు కాఁడు. అతని శరీరము సుందరమయ్యు దృఢమయ్యు చాకచక్యము కలదియు కష్టమున కోర్చునదియునై యుండెను. రాజపుత్రదేశమందుఁ బుట్టినవాఁడెవ్వఁడు చేత నాయుధములేక సంచరింపఁడు. ఈపురుషుఁడు నిరాయుధుండగుటయేగాక నిర్భాగ్యుఁడై దారిద్ర్యమును వెళ్ళఁబోయుచుండెను.

ధగ ధగ లాడు నతనిశరీరచ్ఛాయనుబట్టి యతఁడు కాపువాఁ డను కొనుటకు వీలు లేదు.

రాయమల్లుని జ్యేష్ఠకుమారుఁడగు సంగుఁడు వాఁడట్లొం మఠమువద్ద నొకరాజపుత్రవీరుని సహాయమున నెట్టెటో ప్రాణములు దక్కించుకొని యాఁలకు దాఁటి మహారాజ కుమారునిగా నెవ్వఁడును పశువుల కాపరులయిండ్లు వెదకరని నమ్మి గొల్లవాండ్రతో గలిసి మెలసి కాలక్షేపముఁ జేయుచుండెను. తాను నమ్మిన గొల్లలే తన్ను లేవఁగొట్టినప్పుడు పట్టుట కాయుధము తినుట కన్నము తలఁ దాఁచుకొనుటకు పంచ కష్టసుఖములు జెప్పుకొనుటకు మిత్రుఁడు లేని విదేశములో నింక నెట్లు బ్రతుకుదునాయని సంగుఁడు విచారింపఁ జొచ్చెను. అట్లు విచారించుచు నతఁ డేమియుఁ దోఁచక నడవులఁ దిరుగుచుండ నొకనాఁడు కొందఱు గుఱ్ఱపురౌతులు వాని కగపడి వెంటనే గుఱ్ఱములనుండి దిగి వినయమున వానిపాదములపైఁ బడి నమస్కరించిరి. శరీరమునకు గాయపుమచ్చలు కొంతచూర్పు దెచ్చినను ఆవిశాలలోచనములు ఆచక్కఁదనము నొకమాఱు చూచినవారెవ్వ రతనిని మరచిపోరు. అందుచేతనే కనఁబడిన రాజపుత్రవీరులాతఁడు తమకు ముందు రాజగు నని గ్రహించి సంగుని గౌరవించి "అయ్యా! మీరు బ్రతికియున్న వార్త పృథివిరాజు విన్నపక్షమున మీ కపాయము గలుగును గనుక మేము మీరహస్యమును వెలిపుచ్చము; కాని మేము మిమ్ము విడువక సేవించుచుందుము. ఈ ప్రాంతములకు సింహస్వప్నముగా నున్న శ్రీనగరరాజుయొక్క కొలువులో మే మున్నాము. మీరుకూడ నారాజును కొలుతురేని మీకుఁ గావలసిన యాయుధములు గుఱ్ఱము నిప్పించెదము." అని వారు పలుకుటయు దాను బాగుపడుట కింతకన్న మంచిసమయము దొరకదని నిశ్చయించి సంగుఁడు శ్రీనగరరాజు కొలువు నంగీకరించి

రాజపుత్రవీరులు విశ్వాసము గలిగి తన్ను సేవింప దినమ్ము లొకతర
బడిగాఁ బుచ్చుచుండెను.

ఒకనాఁడు శ్రీనగరరాజు పరివారసమేతుఁడై ప్రయాణమున నలసి సొలసి మట్టమధ్యాహ్నమున నెండ కోర్వఁజాలక యొక పెద్ద మఱ్ఱిచెట్టు క్రింద పండుకొనెను. సంగునకు వంటయందు నేర్పు కుదురనందున దక్కినవా రందఱు వండుకొనుచుండ నతఁడు వంట మాని యాచెట్టుక్రింద చల్లగఁ బండుకొనెను. అన్నము వండి వాని మిత్రులు దెచ్చునప్పటికి సంగుఁడు కత్తి తలక్రిందఁ బెట్టుకొని గాఢముగ నిదురించెను. ఆమఱ్ఱిచెట్టు తొఱ్ఱలోనుండి యొక మహాసర్పము వచ్చి సంగునితలవద్ద నిలిచి పడగవిప్పి వానితల కెండ సోఁకకుండ గొడుగు పట్టినట్లాడుచుండెను. ఆపాము పడగమీఁద చిత్రవర్ణములు గల యొక పక్షి యవ్యక్తమధురముగాఁ గూయుచుండెను. ఆసమయమున నొక వెఱ్ఱిగొల్లఁ డాదారినిఁబోవుచు నిది యేమివింత చెప్పుమా యని నోరు తెఱచి రెప్పవేయక చూచుచుండెను. తక్కిన రాజపుత్రులు వానిదగ్గఱకు రాఁగానే సంగుఁడు మేల్కని కన్నులు దెరచెను. ఆగొల్లబోయఁడు నేలపైఁబడి సంగునకు సాష్టాంగనమస్కారమొనర్చి భయసంభ్రమములతో "భళి భళీ! ఈబాబు గొప్పరాజు కాఁగలఁడు. ఇంతప్రభువు లోకములో లేఁడు.

ఆమాటలు విని సంగుఁడు తన రహస్యము వెల్లడిచేయుట కిష్టములేక తాను వట్టినిరుపేదననియుఁ దన కట్టియోగము పట్టదనియు వాదించెను. గొల్లబోయఁడు వాని పలుకులు చెవిఁబెట్టక తనకు పాములయొక్కయు పక్షులయొక్కయు భాషలు తెలియుననియు నవి ఱేఁడు నిద్రఁబోవువానికి మహారాజభోగముపట్టనున్నదని చెప్పుకొన్నవనియు దృఢముగాఁ బలికెను. సంగుఁ డప్పటికిని గొల్లవానిమాటలు కల్లయని నిరసించెను; కాని శ్రీనగరరాజు తనకు బంటై పని చేయుచున్న రాజకుమారుఁడు నిజముగా బాటులా గుండక పోవుటచే నతఁ

డెవ్వరో ప్రచ్ఛన్నవేషుఁడని నమ్మి వాని జన్మవృత్తాంతాదికము నెఱిఁగింపుమని బలవంతపెట్టి యెఱిఁగించినచోఁ దనకూఁతు నిచ్చి వివాహముచేసి రాజ్యము రావలసియున్న సాయముచేసి యిప్పించెద నని వాగ్దానముఁ జేసెను.

అప్పటికి సంగుని తమ్ముఁడు జయమల్లుఁడు నీచ మగుమరణమును బొందెను; కాని పృథివిరాజు మాత్రము మహోన్నతదశలో నుండెను. సంగుఁడు మొదటినుండియు దురదృష్టవంతుఁడే యగుటచే శ్రీనగరరాజు వానినిఁ జేరదీయుట కూఁతునిచ్చి పెండ్లిచేయుట సాయము చేయఁ దలంచుట మొదలగు వార్తలు కర్ణాకర్ణికగ పృథివిరాజు నకుఁ దెలిసినందున నతఁడు తన యన్నగారిని బెద్దపులినిఁ దరిమినట్లుఁ దరిమి చంపఁ దలఁచె. అంతలో దైవయోగమున సంగుని పున్నెము బాగుండబట్టి పృథివిరాజు తన చెల్లెలి యాపదఁ గడువఁ బెట్టుటకుఁ బోయి తనకు మిక్కిలి ప్రియమయిన కమలమియరుకోటకు దరిగి రాక యె దారుణమరణము నొందెనని వెనుకటి రాజుచరిత్రలోఁ జెప్పఁ బడి యున్నది. పృథివిరాజు గతించిన కొన్నిదినములకె తండ్రి యగు రాయమల్లుఁడు మహాదుఃఖభారముచేత గ్రుంగిపోయిన యామేను విడిచి పరమపదమును బొందెను. రాయమల్లుఁడు మేవాడుదేశమున కంత యెక్కువ యభివృద్ధిని దేలేకపోయినను మునుపున్నదానిఁ జెడ గొట్టకుండఁ గాపాడెను. రాయమల్లుఁడు కృపాళువై గౌరవనీయుఁడై రాజపుత్రులయం దుండఁగూడని శాంతరసమునకు స్థానమైయుండెను; కాని కొడుకులను వంచుకొనలేకపోయెను.

పితు రనంతరమున సంగుఁడు వచ్చి సింహాసన మెక్కి చారిణీదేవి యర్చకురాలిమాటయు గొల్లబోయనిమాటయు నిశ్చయములుగా జేసి రణసింహుఁ డను పేరు వహించెను; రాజస్థానమునందె గాక యితరదేశములందును గట్టిరాజు గద్దె యెక్కెనని వెల్లడి యయ్యెను. మార్వారు, అంబరు, అజమీరు, బూంది, గ్వాలియరు, కాల్పి మొద

లగు రాజపుత్రసంస్థానములు సంగుని యాజ్ఞను శిరసావహించుచు వచ్చెను. మాళవదేశము మొదలు ఆబూయను పర్వతశిఖరమువఱకు నతఁడేక ఛత్రాధిపత్యము వహించెను. రాజ్యమారంభించిన వెనుక నాతఁడు పదునెనిమిది చిన్నచిన్న యుద్ధములు ఢిల్లీచక్రవర్తితోను మాళవరాజుతోను జేసి గెలుపు చేకొనుచు వచ్చెను. ఢిల్లీచక్రవర్తిని యొకమారు గాక యనేకమారులు గెలిచెను. మీవారు రాజ్యము యొక్క సరిహద్దు లన్నిప్రక్కలను పెరిగెను. ఉత్తరపుటెల్ల బయానా యను కోటవద్దనున్న పసుపుటేరు వఱకు వ్యాపించెను. సంగుఁడు మీవారురాణాలో నెల్ల నగ్రగణ్యుఁ డగుట కొక కథ కలదు.

ఒకమారు దేవతలలో నొకఁడు మనుష్యావతార మెత్తి తన పూర్వశత్రువగు నొక మనుష్యునిమీఁద పగదీర్చుకొనుటకు భూమి మీఁదకు వచ్చి తిరుగుచు చిత్తూరునకు వచ్చెనఁట. సంగుఁడు వానిని చూడఁగనే యతఁడు మహాపురుషుఁడని గ్రహించి యాదరించి గౌరవించెనఁట. ఆదివ్యుఁడు సెలవుపుచ్చుకొని పోవునప్పుడు పటుత్వముగల యొక రక్షరేఖ నొకసంచిలోఁ బెట్టి సంగున కిచ్చి దానిని మెడలో గట్టుకొమ్మనియు నది మెడలో నున్నంతకాలము వానికి జయము గలుగుననియు నదిపోరబాటునగాని దైవవశమునఁగాని వీపుమీఁదకుఁ దిరిగినపక్షమున వానికి చెడ్డదినములు వచ్చినవని నమ్మవలసినదనియు దృఢముగాఁ జెప్పెనఁట. తనమాట నిశ్చయమని ఋజువు చేసికొనుటకు దివ్యపురుషుఁడు సంగునకు నెమిలియీఁక నిచ్చి "దీనిని దీసికొని పోయి మీనగరమునందుఁ మృతినొందినవారి నందఱి దీనితో స్పృశియింపుము. వా రందఱు మరల బ్రతుకుదురు" రని పలికెను. ఆమాట చొప్పున రాణా చిత్తూరునకువచ్చి కనఁబడిన ప్రతిశవమును కానెమలి యీఁకను దగిలింప నామృతకళేబరము ప్రాణవంతమై లేచి నిలుచుచు వచ్చె. అంతట దేవునిమాటలు నిజమనినమ్మి సంగుఁ డాదివ్యపురు

షుని పేర తనయూర నొక యాలయము గట్టించెను. ఆయాలయము సంగుఁడు పోయిన వెనుక చాలకాలమువఱకు నుండెను.

దివ్యపురుషుఁ డిచ్చిన రక్షరేఖ రాజపుత్రులమీఁదను మహమ్మదీయులమీఁదను పలుమారు ప్రయోగింపఁబడి యజమానునకు జయముకలిగించుచు వచ్చెను: కాని స్వల్పకాలములోనే మహావీరాధివీరుఁడై మేటిమగల గండడగించి శూరమండలము గడగడ నడఁకించిన రాజసింహమునకుఁ దనకు వెరపు గలిగింపఁగల సాహసుఁ డొకఁడు బయలుదేరుచున్నాఁ డన సంగు డించుకయు నెఱుఁగఁడయ్యె. అప్పుడు సుల్తాను యిబ్రహీమను నతఁడు ఢిల్లీచక్రవర్తిగా నుండెను వాని క్రూరత్వము దౌర్జన్యము గర్వము మితిమీరియుండుటచే మంత్రి సామంతాదులు వానితో వేగలేక వానిని విడిచిపోయిరి. దేశమందంతట పితూరీలు బయలుదేరెను. చక్రవర్తి యొకదానిని క్రౌర్యముతో నడప మఱియొకటి తలయెత్తుచుండెను. ఇట్లుండ చక్రవర్తి పినతండ్రి ఢిల్లీమీఁద దండెత్తుమని బేబరును ప్రేరేపించుటకు కాబూలు నగరమునకుఁ బోయెను.

ఈబేబరు మొగలాయివంశస్థుఁ డగు మహమ్మదీయుఁడు. ఈతని పూర్వులు చంగిసుఖాను టామరులేను మొదలగువా రింతకుమున్ను హిందూస్థానముపై దండెత్తి తురకల కందఱకు దారిచూపిరి. బేబరు చిరకాలమునుండి హిందూదేశముపై నెపుడుదండెత్తుదునా యని యూటలూరుచు మంచి యదనుకై వెదకుచుండెను. అదివఱ కతఁ డొకసారి పాంచాలదేశముపై దండెత్తెను. ఆదండయాత్రలో నతనికి రాజ్యలాభ మంతగా లేకపోయినను వాని సైనికులు పర్వతమయమగు తమ గొడ్డుదేశముల నెన్నఁ డెఱుఁగని మహాభోగముల రత్నగర్భమగు హిందూదేశమున ననుభవించుటఁ జేసి యీదేశమును వదలి పోఁజాలక దండెత్తుమని తమ యజమానుని బురికొల్పిరి. యజమానుని యొక్కయు సైనికులయొక్కయుఁ గోరికలకనుగుణముగా ఢిల్లీ చక్రవర్తి

బందుగుఁడు గూడనచ్చి పిలుచుట సంభవించెను. అందుచేత బేబరు దిట్టమయిన సేనం గూర్చుకొని పర్వతములలోనుండి బయటఁబడి పంజాబు దేశమును గడచి తన్నెదిరింపవచ్చిన సేనల నొకదాని వెనుక నొకటి జయించి క్రమక్రమమున ఢిల్లీమీఁదికి వచ్చెను. అట్లు వచ్చివచ్చి పానిపట్టుగ్రామమునను లక్షసైన్యముతో యుద్ధమునకు సిద్ధముగానున్న ఢిల్లీ యిబ్రహీంలోడీని గాంచెను. ఇబ్రహీం రణరంగమున మృతినొంది చక్రవర్తియని యానవాలుపట్టుటకు వీలులేని స్థితిలో పడియుండెను. బేబరు చక్రవర్తి యగుటచే మసీదులో ప్రార్థనలతని పేర నే జరిగెను.

మహాసేనానిమేతుఁ డగు ఢిల్లీచక్రవర్తి కాబూలు ప్రభువగు చిన్నదొరచేత నోడింపఁబడుట హిందువులకు సంతోషకరముగాదయ్యె. ఏలయన నిద్దఱు గోమాంసముఁదినుపచ్చితురకలె. ఇద్దఱు హిందువుల దేవాలయముల నాశనముచేయు ఘాతుకులె. వారిరువురిలో నెవరు గెల్చిన వానిని దరిమికొట్టుభారము రణసింహుఁ డగు మీావాఁగు రాణా దని జనులు చెప్పుకొనిరి.

అందుచేత రణమల్లుఁడును తేజోరాశియు నగు సంగమహారాజు బేబరుపైఁ గత్తికట్టి కయ్యమునకు వెడలెను. ఆరాజసింహునకు సాయమై యెనుబదివేలగుఱ్ఱపుదళము, నుత్తమవంశజులగు నేడుగురు మహారాజులు, రావు బిరుదముగల తొమ్మండుగురు సామంతులు, రావలులు రావుత్తులను బిరుదులుగల నాయకులు నూటనలుగురు నడుచుచున్న కొండలవంటి యేనుఁగు లైదువందలును వచ్చి సంగర రంగమున నిలిచె. ఈసేనం గూర్చుకొని సంగుఁడు మొట్టమొదట బయానా యనునూరికి బోయి యచ్చటి కోటను ముట్టడించెను. ఆ ముట్టడి జరుగుచున్న కాలమున నే సంగుఁ డొకనాఁ డచ్చటిపసుపునీటి యేటిలో స్నానము సేయుచుండ గంఠమునందలి రక్షరేఖ వెనుక ప్రక్కకుం దిరిగి వీపుపై వ్రేలఁబడియె. అప్పుడు దన మరణ మాసన్నమైన దని యతఁడు దెలిసికొని తగుప్రయత్నముఁ జేయునప్పటి కంత

లో బేబరు బయానాకోటను విడిపింపు మని పదునై దువందలసైనికుల నంపెను. కాని యాసైనికులలోఁ గొందఱుమాత్రమే బ్రతికివచ్చి రాజపుత్రవీరుఁడు సామాన్యుఁడు కాఁడనియు జీతములకొఱకే యుద్ధములు సేయు ఢిల్లీసైనికులకును రాజపుత్రసైనికులకును జాలభేదము కలదనియుఁ జెప్పిరి. మీవారురాజ్యమున కుత్తరపుసరిహద్దుగానుండ వలయునని సంగుఁడు కాణ్వాహ యను గ్రామమున గొప్పమేడ గట్టించెను.

అమేడయెదుటనే బేబరు శిబిరము వేయించెను. ఫిరంగులబండ్లను సరకులబండ్లతో గలిపి గొనసంచులతో గట్టి సేనలో మొదటివరుస నమర్చి వానివెనుక సేనను నిలిపెను. ఆబండ్లు చాలనిచోట్ల కాఁపుదల నిమిత్తము గోతులు త్రవ్వించెను. వాని ఫిరంగులలో జముఫిరంగి యనుపేర నొకఫిరంగి యుండెను. దానిని ఉస్తాదా యను సేనానాయకుఁడొకఁడే మిక్కిలి నేర్పుతో నుపయోగించుచుండు నఁట. అతనిశక్తియేమోకాని యొక్కమారాతఁ డాఫిరంగిని దినమునకు బదియాఱు సారుల్తెనను బ్రయోగింపఁ గలిగి యుండె నఁట. ఆయుద్ధ ముభయ కక్షులవారికిఁ గడుబాధకరముగ నుండెను; కాని పైనుండి చూచిన వారికి మిక్కిలి వినోదముగ నుండెను. ఉభయులు నొకరి కొకరు తీసిపోవువారు కారు. జన్మమంతయు యుద్ధములయందె గడపి దేశసంరక్షణమునిమిత్తము రక్తము ధారపోసి యుద్ధములలో నొకకన్ను నొకచేయు నొకకాలు పోగొట్టుకొని యెనుబది గాయములచేత తూట్లుపడియున్న శరీరము గలిగి శూరశిఖామణి యనుపేరు గాంచిన సంగుఁ డొకప్రక్క నుండెను. పెద్దపులిమీసములు మెలిపెట్టుటకైన సింగపుజూలు నూడబెరుకుటకైన వెనుకదీయనివారును గయ్యముల యందు మడమ దిరుగనివారును బ్రతికియుండిన మహాకీర్తిని మృతి నొందిన వీరస్వర్గమును జూరగొనుటకు సిద్ధముగ నున్నవారు నగు రాజపుత్రవీరు లనేకు లామహారాజు వెనుక బాసటనై నిలిచిరి. వా

రందఱుఁ దరతరములనుండి పూర్వులు చేసినశూరకర్మములఁ దలంచి గర్వోద్దీపితులై యుండిరి. ఆరాజకుమార రత్నములు క్రొత్తపెండ్లి కూఁతులను వరించునట్లు మృత్యుదేవతలను కూడ వరించు విద్యను నేర్చికొని వీరపురుషునకు నంతఃపురమున హంసతూలికాతల్పము శాశ్వతమయినపాన్పు కాదనియుఁ దమయాయుధములచేఁ దెగిన పగతుర కళేబరములతో నిండిన యుద్ధభూమియే శాశ్వతమయిన పాన్పనియు నమ్మిన మహాశూరులు.

ఇఁక రెండవపక్క నున్నవాఁడో పదునొకండేండ్ల ప్రాయముననే రాజ్యమున కభిషిక్తుఁడైనవాఁడు. పరరాజుల పీడవలన పితృపితామహార్జితమయిన రాజ్యమును గోల్పడి దేశద్రిమ్మరియై చిరకాలము గడపినవాఁడు. అదివఱకు సమర్కంందునగరమున నతఁడు రెండుసారులు సింహాసన మెక్కి రెండుసారులు దానిని వదలుకోవలసినవాఁడయ్యు నెప్పటికైన దాని నుఱల సంపాదించి మఱి చావవలయు నని తలంచుచుండువాఁడు. సంగునివలెనే యిల్లువాకిలి లేక గొడ్లఁగాసికొనియు కొండలవెంబడి తిరిగియుఁ గొంతకాలము పుచ్చి యెట్టకేలకు 'కాబూలు' నగరమును బట్టుకొని దానికిం బ్రభువై యంతకన్న మంచిదేశమును స్వాధీనము చేసికొనుటకై యదను వెదకుచున్నవాఁడు. ఈయుద్ధమునాఁటికైన నతఁడు నడివయస్సును దాఁటినవాఁడు గాక మంచి శరీరదార్ఢ్యముఁ గలిగి శత్రుదుర్నిరీక్షుఁడై వెలయుచుండెను. బలముగల మనుష్యులనిద్దఱను చెరియొకచంకఁ బెట్టుకొని కోటగోడలపైఁ బరుగెత్తుటకును వానికి సామర్థ్యముఁ గలదు. అతఁ డెప్పుడు గుఱ్ఱపుజీనుమీఁదనే కాఁపురము చేసినవాఁడని చెప్పవచ్చును. మార్గమధ్యమున నడ్డమువచ్చిన ప్రతినదిని నతఁడు నిండువరదలోనైన ననాయాసముగా నీదుకొనిపోవునేగాని దోనెలనైన నెక్కువాఁడు కాఁడు. అంతటి శూరాగ్రేసరుఁడయ్యు బేబరు పారశీకభాషలో మృదువయిన కవిత్వము చెప్పఁగల రసికుఁడు. అతనికి స్వమతాభి

మాన మెక్కుడుగ నున్నదికాని యాయభిమానావేశముచేత శత్రురాజులయందు మంచిగుణము లేవైన నున్న వానిని మఱచిపోవక వానిని మెచ్చుకొనుచు నతఁడు వ్రాసిన గ్రంథములలో నెక్కుడౌదార్యమును జూపుచు వచ్చెను.

రాణాసంగున కింతకంటె సుగుణవంతుఁడు నింతకంటె పౌరుషశాలియు నగుశత్రువుం డెన్నఁడు దొరికి యుండలేదు. రెండు తెగలవారి కది మంచియుద్ధమే. రాజపుత్రులందఱు తమ దేవాలయముల నెల్ల నేలమట్టముగఁజేసి దేవతావిగ్రహములఁ బగులఁగొట్టి పాడుచేసిన మ్లేచ్ఛులను తమకులదేవత యగుభవానిమాత తప్పక యడచి తమకు జయమును గలిగించునని నమ్మి ధైర్యముగ నుండిరి మొగలాయీలు విగ్రహారాధనము చేయుపాపాత్ము లగుహిందువుల సంహరించుటకుఁ దోడ్పడు మని అల్లాను ప్రార్థించిరి. ఈరాజపుత్ర మొగలాయి ప్రభువులు తక్కినగుణములలో సమానులైనట్లె కైపునకు నల్లమందు మద్దతుబీల్చుటలోఁగూడ సమానులే. పదునైదుదినములవఱకు రెండుసైన్యములు యుద్ధ మారంభింపక నొకదాని నొకటి చూచుకొనుచు నేది ముందుగాఁ గయ్యమునకు దిగిన నేమిప్రమాద మగునో యని శంకించుచు నూరకొనిరి. బేబరుసైనికులు కొంతవఱకు నిరుత్సాహులయి యుండిరి. ఏలయన వారు తమయాలుబిడ్డలను గృహములను బాసి చిరకాల మగుటచే నిండ్లపై దృష్టులు బార మిడిమిడి యెండలు గాయు హిందూదేశపుబయళ్ళను విడిచి తమ కొండగేహముల కెప్పుడు పోవుదుమా యని బెంగఁగొని స్వదేశమునకుఁ దోడ్కొని పొమ్మని బేబరును బలవంతపెట్టిరి. వెనుక బేబరు పంపిన పదునైదువందల సైనికులలో హతశేషులు వచ్చి సంగుని సైనికులపేరు విన్న గడగడ వడఁకునట్లు తక్కినవారిని భయపెట్టిరి. తురక శిబిరము నంటివచ్చిన జ్యోతిష్కు లెప్పుడు చెప్పినను నీచదశ నేగాని యుచ్ఛదశను జెప్పరైరి. అంగారకుఁ డప్పుడు పడమట నున్నందున వాని కెదుట దిక్కున

నుండి యుద్ధము చేయువారికి తప్పక యపజయము కలుగునని వారు నొక్కి పలికిరి.

ఆ రెండువారములలోను రాణాకును ఢిల్లీచక్రవర్తికిని సంధి మాటలు జరిగినవని రాజపుత్రచరిత్రకారులు కొందఱు వ్రాసిరి. బేబరు తాను విదేశములలో పంచాగ్ని మధ్యమువంటి శత్రుమండల మధ్యమున నొంటిగ నుండుట యెఱుంగును. ఈయుద్ధములో తన కపజయము సంభవించెనా పగతురు నలువురు నాలుగుమూలలనుండి వచ్చి తన్ను చుట్టుకొందురనియు నప్పుడు తాను కష్టపడి సంపాదించిన ఢిల్లీరాజ్యము చేయి దాటిపోవుటయేగాక స్వస్థానమైన కాబూలునైన చేరుట సంభవింపదనియుఁ గూడ నతఁ డెఱుఁగును. రాణాసంగుఁడు చాకచక్యము గలవాఁడు వివేకియునై మీవారురాజ్యమునిమిత్తము స్వసౌఖ్యమును గణియింపక పాటుపడుచున్నవాఁడని యతఁడు విని యుండెను. అందుచే రాజపుత్రచరిత్రకారులు చెప్పినట్లుభయులు సంధిప్రయత్నములు చేసి యుందురనియే మనము నమ్మవచ్చును. ఆయొడంబడికలో బేబరు కోరిన పద్ధతు లన్నియు రాణా కవమానకరములు గానివియు నతఁడు తప్పక యంగీకరింపదగినవియునై యుండెను.

పద్ధతులివి 1. పసుపునీటియేరు మీవారురాజ్యమున కుత్తరపు టెల్లగా నుండవలయును. 2. బేబరు ఢిల్లీరాజ్యము నాక్రమించినందుకు రాణావారి కేఁటేఁట కొంతకప్పము నిచ్చుచుండవలయును. కాని యిట్లు సంధినిగురించి మాటలు జరుగుచుండ సంగుఁడు బేబరు వద్దకుఁ బంపిన రాయబారి తురకలవద్ద లంచము గ్రహించి నీచుఁడై తనయజమానుని గుట్టు బయలు పెట్టెనని రాజపుత్రులలో నొకవాడుక కలదు. ఆరాజద్రోహి తారావంశస్థుఁ డగు శిలాదేవుఁ డనువాఁడు. బేబరు పలుమారు తాను జేసినతప్పులను గూర్చి నిజమయిన పశ్చాత్తాపమును బడుచు వచ్చెను. దాని కుదాహరణముగ నొక చిన్నకథ గలదు.

అతఁడదినటకు మద్యపానము విశేషముగాఁ జేసెడు వాఁడుక కలదు. అది పాపకునియు నాకారణంబున భగవంతునకుఁ దనపై నాగ్రహంబు వొడముననియుఁ దెలిసికొని యతఁడాదినము మొదలు సారాయములను ద్రాఁగనని గొప్పయొట్టు పెట్టుకొని యంతకాలమును సారాత్రాఁగెడు వెండి బంగారుగిన్నెలు పళ్ళెములు ముక్కముక్కలుగా బగులఁగొట్టి యాముక్కలను పకీరులకు బీదలకు పంచిపెట్టెను. అంతతో తనివిసనక యతఁడు గూనలతో నున్న సారానంతయు నేలఁ బారఁబోయించి యాదినమున దనకు జయము లభించిన పక్షమున మహమ్మదీయులవద్దనుండి తాను గ్రహించుచున్న దస్తావేజుపన్ను కొట్టివేయుదునని ప్రమాణము చేసెను. మాటలతో బోనక కార్యముఁజేసి చూపిన తనచక్రవర్తియొక్క మార్గము ననుసరించి సేనాపతులు సామంతులు ఉమ్మరావులు అమీరులు మొదలగువారు మున్నూరుమంది యొక్కదినము లోపుగ త్రాఁగమని శపథము చేసి త్రాగుబోతుతనమును మాని పవిత్రులయిరి. ఇట్లు జరిగినపిదప బేబరు విచారగ్రస్తుడయిన సైనికులను సేనాపతులను బిలిచి వారికి మతావేశము గలిగించి కర్తవ్యమునకుఁ బురికొల్పవలయునని తలంచి యిట్లని విజ్ఞాపనము చేసెను.

ఓవీరులారా! ఈ ప్రపంచమునఁ బుట్టినవాఁడు గిట్టక మానఁడు. ఎప్పుడో యొకప్పు డీలోకమును విడువక తప్పదు. బ్రతికియుండి పరాభవములు పొందుటకంటె చచ్చి గౌరవమందుట మేలు నేను చచ్చినను సరే మంచిపేరుతో చనిపోయితినా చాలును. భగవంతుఁడు దయామయుఁడు. మన మిందు గడతేరితిమా మతముకొఱకు మృతినొందిన శూరులమగుదుము. గెలిచితిమా దేవునిమెప్పించినవారమగుదుము. కాబట్టి మనము మరణమునకు జంకమనియు యుద్ధభూమినుండి వెనుకంజ యిడమనియు నొకసారి ప్రమాణములు చేయుదము."

ఆపలుకులు విన్నవారికందఱకు పౌరుష మెక్కెక్కించెను. సైనికులకంఱుఁ దమ వేదమగు ఖురాను జేతఁ బట్టుకొని యుద్ధమున గెలువవలయు లేక చావవలయు నని ప్రమాణములు చేసిరి. ఒడలిలో నూపిరిలేనివాఁడు సయితము మతావేశముచేత పరవశత్వమునొంది ప్రాణములపై నభిమానము వదలుకొని ముక్కాకలను దేరిన పగతురం బొడుచుటకు సిద్ధముగ నుండెను. అంతట శత్రువులపయిం బడుటకు నారేర్పాటు జేసికొన్నందున మొసలుతీరిన వెనుక బేబరు గుఱ్ఱము నెక్కి సైనికుల కుత్సాహము గలిగించుచు సేనాపతులకు నడచుకొన వలసిన పద్ధతులను గఱపుచుఁ గొంతసేపు దిరిగెను.

1527 వ సంవత్సరము మార్చి 27 వ తేది శనివారమునాఁడు రాజస్థానముయొక్క భాగ్య మెట్లున్నదో నిర్ణయించెడు యుద్ధము జరిగెను. రక్తరేఖ మతియొక లాగై పోయినను మొట్టమొదట జయ మెప్పటియట్లు రాణాసంగునికే యగునని యెల్లరు భావించిరి. బేబరు చక్రవర్తియొక్క సైన్య మదివఱ కెన్నఁడు రాజపుత్రవీరుల పోటు చవిచూచి యెఱుఁగదు. నల్లమందుమత్తుతో కన్నులెఱ్ఱఁబడ రాజపుత్రయోధులు శత్రువులపయింబడి కత్తులను బల్లెములను రక్తములో ముంచియెత్తుచు వీరవిహారము చేయనారంభింప, దిట్టతనమునకు ప్రసిద్ధికెక్కిన కఱకుతుఱక లేమియుం జేయలేక యూరకొనవలసి వచ్చెను. పూర్వ మెన్నెన్ని యుద్ధములలో వైరుల యవరిపాటుల నడఁచిన బేబరుయొక్క జయభిరంగియైన రాజపుత్రుల నించుకయుదు పులో నుంచజాలదయ్యె. ఆసమయము నెఱిఁగి బేబరు మంచియుపాయము నాలోచించి తనసేనలోఁ గొంతభాగమును గుండ్రముగా దిరిగివచ్చి రాజపుత్రుల జుట్టుకొమ్మని యానతిచ్చి ఫిరంగులను ముందునకు జరిపించి మూలబలమునకు తుపాకులిచ్చి ముందునడిపించి బాణవర్షమును గురిపింప నారంభించెను. అప్పుడు రాజపుత్రసైన్యములో నొకభాగమున కధిపతియైన శిలాదేవుఁ డనునతఁడు రాజద్రోహ

ము సేయఁదలంచి గుడాఁ రాయిఁ జేసికొని తన సేనతో బయలు దేరి వచ్చి శత్రుపక్షమునఁ జేరెను.

పగతుర సేన వచ్చి యాకస్మికముగ వెనుక దాఁకుటచేతను స్వజనము మోసపుచ్చుటచేతను, తురకలు పట్టినపట్టు విడువకపోవుట చేతను రాజపుత్రసేన యెట్టకేలకు కట్టుచెడి తిరిగి పారిపోవలసివచ్చెను. మహమ్మదీయులు రాజపుత్రసేన నొకమూలకుం దరిమి ఫిరంగులు బారుచేసి కొట్టఁజొచ్చిరి. అందుచే దాదాఁపుగా నందఱు హతులయిరి. కొందఱు తెట్టెటో దెబ్బలు తప్పించుకొని పాఱిపోఁగలిగిరి. వారిలో రాణా యొకఁడు ఆ రణమునఁ దగిలినగాయములచేత రాణా కుంటి యగుటచే రణరంగమునుండి పారిపోవుట కతని కిష్టము లేకున్నను సేవకులే యతనిని మోసికొనిపోయి యపాయమునుండి దాఁటించిరి. కాని యనేకులు యుద్ధభూమినుండి విడువక ప్రాణములు విడిచిరి. అట్టి వారిలో చందావతువంశస్థుఁడగు రాజపుత్రవీరుఁ డొకఁడు మహా శూరు లగు మూఁడువందలమంది చుట్టములతో మృతినొందె. రాణా వారికి తొల్లి రాజ్యము సేయునప్పు డాలోచనలు చెప్పుటలో నెట్లు ప్రథముఁడుగ నుండెనో వారినిమిత్తము ప్రాణములు విడుచుటలో నట్లే ప్రథముఁడుగ నుండెను. అతనికి సాయమై మార్వారురాజ కుమారుఁడు మఱి యిరువదిమంది రాజకుమారులతోఁ గూడి నేలం బడియుండె. ఈయుద్ధము జరిగినచాపునకు సమీపమునందే బేబరు రణనిహతు లయినరాజపుత్రశూరులపుర్రెలతో నొకజయస్తంభమును గట్టించెను.

ఇట్లుసంపూర్ణ పరాజయము నొంది కూరుచున్న చోటనుండి కదలలేని కుంటియయ్యు రాణాసంగుఁడు శౌర్య గాంభీర్యములయందు సింహమునలె మెలఁగ జొచ్చెను. తలుపు వేసికొని చిత్తూరుకోటలో దాఁగికొనుట కతనికిష్టములేక కోటతలుపు లెప్పుడు తెఱచి యుండ లసినదని యానతిచ్చి తానెప్పటికైన శత్రువులను జయించి జయ

ధ్వనులతోఁ గోటలోఁ బ్రవేశింతు నని చెప్పుచువచ్చె. ఈపరాజయమువలన గలిగినపరాభవమును పోఁగొట్టుకొనువఱకు యుద్ధభూమిలో నొకగుడారము వేసికొని యదియే యిల్లుగా నతఁ డుండెనఁట. అదివఱకు యుద్ధములో మృతినొందిన రాజపుత్రశూరులయొక్క భార్యలు సేనలం బోగుచేసి ఢిల్లీచక్రవర్తి మీఁదికిఁ జను మని రాణాకు సమర్పించిరిగాని పరాజయమునొందిన యొక్క సంవత్సరములోనే యతఁడు పరలోకగతుఁ డగుటచే నా సేనలం గూర్చుకొని తురకలతో పోరు నంతటిభాగ్య మతనికిఁ బట్టదయ్యె.

సంగుఁడు విషము దిని చచ్చె నని కొందఱు అందురు; కాని యది నిజము కాదు. చిన్నతనమునుండియు నిల్లువిడిచి తిరిగి యతఁడు పడిన కష్టములను మహాయుద్ధములయందు దగిలిన యెనుబదిగాయములను విశేషించి 'కణ్వాహా' దగ్గర జరిగినయుద్ధమును విషముకంటె నెక్కుడు తీక్ష్ణములై వాని కకాలమరణమును గలిగించెను. మేవారు రాజ్యమును పాలించిన రాణాలలో సంగుఁడు మహాప్రతాపశాలి. అందుచేత నతఁడు యందఱికన్న గొప్పవాఁడని యప్పుడప్పుడు కొందఱు అనుచుందురు. అతనివెనుక సింహాసనమునకు వచ్చిన వానివంశస్థులు సంగునివలె దృఢచిత్తులై చరించినచో చిత్తూరునకు దీనదశ రాక యుండును.

సంగుని చరిత్రము సమగ్రముగాఁ జెప్పఁబడినది గావున నింక నతని వైరియగు బేబరు చరిత్రము నించుక చెప్పవలసి యున్నది. ఇతఁడు మొగలాయివంశస్థుఁడు ఈతని పూర్వుఁడగు చంగిసుఖానుఁడు ఆశియా, యూరోపుఖండముల రెంటను దండెత్తి మిడుతలదండువంటి తురకసేనలతో నింపి రక్తప్రవాహములు ప్రవహింపఁజేసి యానాటి మానవజాతి నంతను గడగడ వడఁకించిన చండశాసనుఁడు. అతఁడు పదమూఁడవశతాబ్దముయొక్క ప్రారంభమున హిందూదేశముపై దండెత్తి సింధునదికిఁ బడమట నున్నభూముల నాక్రమించి యెందుచేతనో

మన దేశమున నిలువక స్వస్థానమునకుఁ బోయె. వానితరువాత వాని వంశస్థుఁడును వానికంటెను క్రూరుఁడు నగు తామరలేను 1399 వ సంవత్సరమున హిందూదేశముపై దండెత్తి వచ్చెను. ఈతనికా లొకటి కుంటిగ నుండెను. సహజముగ దుర్బలుఁడయ్యు నితఁడు మెచ్చఁదగిన మనోబలముచే మొగలాయిలకెల్ల ప్రభుఁడై తార్తారు దేశమున నున్న సమర్కందునగరమున సింహాసన మెక్కి యనేకదేశముల జయించెను. బేబరు తామరలేనున కాఱవతరమువాఁడు. ఇతఁడు తనవంశస్థులవలె ప్రతాపవంతుఁడె కాని వారివలె నిష్కారణముగా మానవజాతిని నిర్మూలించునట్టి క్రూరుఁడు కాఁడు. ఇతనితలిదండ్రులు చిన్నతనమునందె మృతినొందుటంజేసి బాల్యమునందె సింహాసనస్థుఁడై పలుమారు రాజ్యభ్రష్టుఁడై యనేకస్థలములయందు క్రొత్తరాజ్యములు స్థాపించి యెట్టకేలకు హిందూస్థానముపై దండువిడిసి ఢిల్లీ చక్రవర్తి యయ్యెను. ఇతఁడు ప్రతాపవంతుఁ డగుటయేగాక పారశీకభాషలో మంచి కవనముగూడ జెప్పఁగల సమర్థుఁడు. ఇతఁడు హిందూదేశమును జయించినాఁ డన్నమాటయే గాని జయించినపిదప పట్టుమని పదికాలములపాటు దేశము నేలలేను. అతఁడు 1526 సంవత్సరమున చక్రవర్తియై 1530 సంవత్సరమున మృతినొందెను. ఆనాలుగుసంవత్సరములైనను మనస్థిమితము లేక యుద్ధములోనే గడపవలసివచ్చెను. ఇతని మరణమునుగూర్చి యొకచిత్రకథగలదు. అతని పెద్దకుమారునకు జబ్బుచేసి ప్రాణముమీఁదికి వచ్చెనఁట. కుమారునియందు బేబరుకు మితిమీరిన ప్రేమయుండుటచే దనకొడుకును రోగవిముక్తునిజేసి తనకాజబ్బు తెప్పింపుమని భగవంతుని ప్రార్థించెనట. అతఁడు ప్రార్థించినట్లుగానే క్రమక్రమముగా హుమాయూనున కారోగ్యము గలుగుటయు బేబరు జబ్బుపడి మృతినొందుటయు సంభవించెను. ఢిల్లీపాలించిన మొగలాయిచక్రవర్తుల కితఁడె మూలపురుషుఁడు.

చిత్తూరు రెండవముట్టడి.

———:(౦):———

కణ్వాహాయుద్ధ మైనతరువాత పాడుపడినస్థలములు బాగుచేసి కొనుటకును మరల పూటుపడుటకును రాజస్థానమునకుఁ గొంత విశ్రాంతి కలిగినది. ఎవఁడో యొకవీరుఁడు మృతినొందని కుటుంబము గాని గృహముకాని లేకపోవుటచే రాజస్థానమం దంతట శోకదేవత విహారము చేయుచున్నట్లు కనఁబడెను. ఆదారుణయుద్ధ మైనతరువాత గలిగిన విశ్రాంతిచే రాజపుత్రస్త్రీలు తమ మగవారలకు జరిగిన పరాభవపు మచ్చను దుడిచివేయఁగల శూరులగు కుమారులను గని పెంచుచుండిరి.

రాణాసంగుఁడు పోయిన రెండుసంవత్సరములకే బేబరుచక్రవర్తియుఁ గాలధర్మము నొందుటచేఁ గ్రొత్తగా జయించిన భూము లన్నిటిని గలియఁ గట్టుకొని సంరక్షించుకొనుభారము వాని కుమారుఁడగు హుమాయూనుపైఁ బడెను. హుమాయూను ధైర్యశాలియు నౌదార్యవంతుఁడు నై స్వగౌరవముఁ గాపాడుకొనువిషయమున రాజపుత్రు లెంత తీవరముగా నుందురో యంత తీవ్రముగ నుండి దయాళువై సర్వజనులచేతఁ బ్రేమింపఁబడుచు వచ్చెను. రాచరికమున కుండవలసిన కాఠిన్యము మనోధైర్యము చిత్తనైర్మల్యము మొదలగు గుణములు లేకపోవుటయేగాక తొల్లి వానితండ్రి కభ్యాసములైన నల్లమందు మద్దతు మొదలగునవి వాని కలవడెను. అందుచే నతఁడు స్థిరబుద్ధి లేనివాఁడై బేబరువలె నలుదెసలం జెదిరియున్న రాజ్యమును గూడగట్టుకొని పాలింప లేకపోయెను.

అదియటుండ రాణాసంగుని జ్యేష్ఠపుత్రుఁడు రత్నసింగు రాజపుత్రకులజులవద్ద నుండు శౌర్యగాంభీర్యాది సమస్తలక్షణములు గలిగి తండ్రి పరోక్షమున రాజ్యమునకు వచ్చెను. గద్దె యెక్కినతోడనే

యతఁడు కోటకావలివాండ్రం బిలిచి "తొల్లి మాతండ్రియగు రాణా
సంగుఁడు తెరచియుంచు మనిన తలుపులు తెరచియేయుంచవలయును;
కాని మరల మూయవద్దు. వాని నాలాగుననే యుండనిండు. ఢిల్లీ
మండూరు పట్టణములే చిత్తూరునగరద్వారములగు గాక" యని
నొక్కి చెప్పెను. కాని యతఁ డెన్నోకష్టము లనుభవింపవలసివచ్చెను.
ఆకష్టములలోఁ గొన్ని స్వయముగ దెచ్చుకొన్నవియుఁ గొన్ని వాని
యనుచరుల బుద్ధిహీనతచేతను ద్రోహబుద్ధిచేతను దెచ్చినవియునై
యుండె. మొట్టమొదట నతఁడు నిగ్రహింపవలసిన ప్రబలశత్రువు వాని
సవతితల్లి యగుజవాహీరుభాయి. ఆమె మార్వారురాజుల యాఁడు
బడుచు. తనకుఁదోఁచినంతయేగాని యొకరు చెప్పినట్లు వినకపోవుటయు
దురాశచే నెప్పుడు కుట్రలజేయుటయు నామెచేయు ప్రధానకార్యము
లై యుండెను. భర్తయగు రాణాసంగుఁడు మృతినొందినతోడనే జవా
హీరుభాయి సవతికొడుకును రాజ్యభ్రష్టునిఁ జేయఁదలంచి తనకుమా
రుఁడు విక్రమజిత్తును చిత్తూరుసింహాసనమునందు నిలుపు మనియు
నట్లుచేసినపక్షమున మాన్ను మాళవదేశపు రాజగు మహమ్మదు
చిత్తూరులో విడిచిపోయిన కిరీటమును రంతంబారను కొండకోటను
బహుమానములుగ నిత్తుననియు బేబరుచక్రవర్తికి రహస్యముగ
వర్తమాన మంపెను. బేబరు పనితొందరలోనుండి తెలిపి లేఖ
యామెకు ప్రత్యుత్తరమునైన నొసంగకపోవుటచే నామె సంకల్ప
మంతరించెను.

ఇది యటుండ రత్నసింగు అంబరుదేశపురాజు కూఁతును
వివాహ మాడఁదలఁచి తనకత్తి యక్కడకుఁ బంపి యామెను పెండ్లి
చేసికొనెను. వివాహమాడియు నెంతకాలమునకు నామెను దనవద్దకు
దీసికొనిరాకపోవుటచే బూందీసంస్థానాధిపతియగు సురాజమల్లుఁ డా
బాలికను వివాహమాడి తన యంతఃపురమునకుఁ దీసికొని పోయెను.
ఈకార్యముచేత సురాజమల్లునకును రత్నసింగునకును మనసులలోఁ

గోత్రఘాగ్నులు పోడమి రవులుచుండెను. అట్లుండ రత్నసిం గొకసారి వసంతకాలమున నొక యడవిలో వేటాడుటకు వచ్చిన సురాజమల్లును నిష్కారణముగఁ బొడిచి యాతనిచేత మరల నొకపోటు తిని పగతుని చంపిన సంతోషము లేకుండ తానును జచ్చెను. రత్నసింగు స్వయం కృతాపరాధమునఁ దెగుటచే జవాహీరుభాయియొక్క చిరమనోర థము ప్రయత్న మక్కరలేకయే సిద్ధించెను. విక్రమజిత్తు చిత్తూరు సింహాసన మెక్కెను. విక్రమజి త్తెట్టివాఁడని నిర్ణయించి వ్రాయుటకు వీలులేదు. రాజస్థానచరిత్రకారులు వానియొద్ద సద్గుణము లేవియు లేవని వ్రాసిరి. బంధువులయెడను సామంతులయెడను నిరాదరణము చూపుటయే గాక యతఁడు నీచులతో సహవాసము చేయుచు రాణా సంగుని కొడు కైనందుకుఁ బ్రజలవలనఁ బొందవలసిన గౌరవమును బొందక నిరసింపఁబడుచు వచ్చె. రాజ్యవ్యవహారములను జూడక వస్తాదులను పందెగాండ్రను గలిసి యతఁడు కాలమంతయు నేల వ్యర్థముచేసెనో తెలియదు. ఇట్లు దుస్సహవాసములు చేసి పాడగు చున్నను విక్రమజిత్తు సహజముగ తెలివిగలవాఁడని యీక్రింది కథ వలనఁ దెలియవచ్చును. ఆతని కాలము వఱకు రాజపుత్రవీరులు గుఱ్ఱ ములనెక్కి కత్తులు బల్లెములు పూని యుద్ధములు చేయుచుండిరి. రాజపుత్రుల శత్రువులు తుపాకులను ఫిరంగులను బూని యుద్ధము సేయుచు వచ్చిరి. అందుచేత రాజపుత్రులు తరుచుగ నోడిపోవుటయు మహమ్మదీయులు గెల్చుటయు సంభవించెను.

విక్రమజిత్తు బుద్ధిశాలి యగుటచే రాజపుత్రు లెంతశూరు లైనను నిప్పులఁజిమ్ము ఫిరంగులు మొదలగు నాయుధములు లేక పట్టి కత్తులు కఠారులు బూని గుఱ్ఱములపై నెక్కి యుద్ధము చేసినంతమా త్రమున గెలువఁజాల రని నమ్మి ప్రాతపద్ధతిని విడిచి క్రొత్తపద్ధతిప్ర కారము నూతనాయుధములను బూనవలసినదని తనవారి నందఱినిఁ బురికొల్పెను. క్రొత్తపద్ధతి యనఁగా రాజపుత్రశూరులు యుద్ధరం

గమున కొండలు గుఱ్ఱములు దిగి ఫిరంగులు కాల్చుటయు మఱికొందఱు నేలనేయుండి కాల్బలమై తుపాకులతో యుద్ధముచేయుటయు నని దెలిసికొనవలయును. విక్రమజిత్తు చెప్పినమాటలు రాజపుత్రులకు మిక్కిలి గౌరవభంగమని దోఁచుటఁ జేసి వారందఱు బుట్టపోయినను గుఱ్ఱములు దిగి కత్తివిడిచి యుద్ధముచేయుమని వాదించిరి. అట్టి మోటయుద్ధమువలనఁ గలుగు నష్టమును తుపాకియుద్ధమువలనఁగలుగు లాభమును జూపి రాజు వారి నెంత వేఁడుకొన్నను వినక వారు “గుఱ్ఱములమీఁద నుండియే శత్రువుల ఫిరంగులఁ బాలుపడి ప్రాణములనైనను విడుతుము; కాని నేల దిగి తుపాకి చేతఁబట్టుకొని పరువు ప్రతిష్ఠలు జంపుకొనము సుమీ” యని ప్రత్యుత్తర మిచ్చిరి. అట్టి వారితో వాదించుట నిరుపయోగ మని గ్రహించి రాణా వారియెడల నాస వదలుకొని జీతములనిచ్చి కొందఱు సిపాయిల నేర్పఱచి వారికి నూతనపద్ధతిప్రకారము యుద్ధముచేయుట నేర్పించెను.

ఈపనివలన రాజపుత్రులకు మనసులలో రాణాపై క్రోధము నిలిచెను. దానికిఁ దోడు విక్రమజిత్తు క్రొత్తసిపాయిలకు బహుమానములిచ్చి వారిని గౌరవించి వారితో గలిసిమెలిసి యుండుటచే రాజపుత్రులు తమ క్రోధమును లోలోపల నణచుకొనఁజాలక పైకి వెడలి రాణాతోఁ గలహమునకు డీకొనిరి. రాజ్యమున ప్రతిష్ఠలమందు ప్రజలు రాణాయొక్క యధికారముఁ దిరస్కరించి రాజశాసనముల నతిక్రమించి యుద్యోగస్థులను బరిహసించి యథేచ్ఛముగఁ దిరుగఁ జొచ్చిరి కొండలలోనుండు మన్నెగాండ్రు గుంపులు గుంపులుగఁ జిత్తూరు నగరమువఱకు వచ్చి రాణాకన్నులయెదుటనుండియే ప్రక్క పల్లియల దోఁచుకొని పశులమందలను దోలుకొనిపోవఁజొచ్చిరి విక్రమజిత్తు కొండదొంగలను దరిమి కొట్టిరండని తన గుఱ్ఱపుదళముల కాజ్ఞాపింప రౌతులందఱు నవ్వుచు “జీతబత్తెము లిచ్చి నిల్పిన క్రొత్తకాల్బలమును బంపుఁడు. మే మేమి చేయఁగల” మని పలికిరి.

చిత్తూరురాజ్య మట్టిదుస్థితిలో నుండుటచే శత్రువులు తమతమ పాతపగలు దీర్చుకొనుట కదియే సందని విజృంభించిరి. గుజరాతు దేశప్రభువగు మహమ్మదుషా యనుతురక కొంతకాలముక్రిందట బేబరుచేత జయింపఁబడి ఢిల్లీరాజ్యముతోఁ గల్పఁబడిన మాళవదేశము నాక్రమించుకొనెను. అప్పటికి బేబరు చనిపోవుటయుఁ బరమసాధువగు హుమాయూను సోదరులచేతను బంధువులచేతనుపలుచిక్కులం బడి మనస్థిమితము లేక యుండుటయు బహదూరుషాకు మాళ్వాను బుచ్చుకొనుటకు మంచివీలు కలిగించెను.

ఇట్లు బహదూరుషా ప్రక్కలో బల్లెమై మునుపు మాళవదేశపుప్రభువు లగుతురకల నిద్దఱిని చిత్తూరురాజులు ఖయిదీలుగా దీసికొనిపోయి వానిలో నొకనికిరీట మపహరించి యవమానించిన పాతవృత్తాంతమును జ్ఞప్తికిఁ దెచ్చుకొని నాటితురకలకు జరిగిన దారుణపరాభవమునకుఁ దగినప్రతీకారముఁ జేయుటకు సమయమును వెదకుచు నెట్టకేలకు విక్రమజి త్తొకసారి బూందీనగరమునకుఁ బోయి యున్నప్పుడు పెద్దసేనం గూర్చుకొని చిత్తూరుపై దండు విడిసెను.

విక్రమజిత్తు సహజముగ తొందరగలవాఁడగుటచేఁ దన ప్రతికక్షులు తనసేనకన్న నధికసంఖ్య గలవారై యున్నను సరకుగొనక మహమ్మదీయసైన్యములం దాఁక నిశ్చయించుకొనెను. విక్రమజిత్తు తత్సమయమున నేమి సేయుటకుం దోఁచక మనోవేదన నందవలసి వచ్చె. కూలికి వచ్చినసిపాయిలు శత్రువుల గొప్పసేనం జూచి భయపడి పోరుటకు సాహసింప రైరి. రాజపుత్రసైనికులం బోరుమని రాణా యడుగ తమ్మవమానించి జీతగాండ్రఁ బిలిపించిన రాజుపక్షమున నిలిచి పోర నొల్లరైరి. అట్లు పోరకపోవుటయేగాక యారాజపుత్రులు యుద్ధభూమిని విడిచిపోయి రాణాసంగునకు నొక బూందీరాజపుత్రికవలనఁ బుట్టిన యొకచిన్నకుమారుని రాణాగా జేయఁ దలంచి కోట శత్రువులబారిఁ బడకుండఁ గాపాడుటకుఁ జిత్తూరు [illegible]

ఈనగరమును గాపాడుట కామీవారు రాజపుత్రులను రాజస్థానమందున్న రాజు లందఱు సాయపడిరి. కన్వాహాయుద్ధమున దమవా రనేకులు నిహతులయినను, హతశేషు లగుచందావతువంశస్థులు చిత్తూరు సంరక్షణమునకు మరల సిద్ధపడిరి. ఆబూపర్వతముపద్ద నుండి యాప్రాంతముల నేలుచుండిన రావు వచ్చి మీవారునకుం దోడు సూపెను. అట్లే మఱి యిరువురు రాజులును దమ ప్రాతపగల మఱచి యీయాపదను వచ్చి మీవారునకు బాసటయై నిలిచిరి. వెనుకటిరాణా యగు రత్నసింగు బూందీసంస్థానప్రభు వగు వెనుకటిరావును వేటాడు వేళ జంపెను. అతని వెనుక సింహాసనమునకు వచ్చిన యర్జునరావు మనసులో నామాట నుంచుకొనక మేరియులవంటి తనసైనికుల నైదు వందలమందిని దోడ్కొని చిత్తూరునకు వచ్చెను. పృథివిరాజునకును వాని పినతండ్రి యగు సురేశమల్లునకును నెంతెంత మహాయుద్ధములు జరిగినవో పృథివిరాజు సాహసములఁ జదివినవారంద ఱెఱుంగుదురు. ఆసురేశమల్లుని కొడుకు భాగ్జీ యనునతఁడు గతించినకార్యముల దలపక తనతండ్రిని చిత్తూరురాణాలు దేశమునుండి వెడలఁగొట్టిరని క్రోధమున్నైన నిలుపక దేవలకోటనుండి కొంతబలముం దోడ్కొని వచ్చెను. ఈపైన పేర్కొనఁబడిన శూరులేగాక మఱియు ననేకప్రభువులు కత్తిఁగట్టుకొని వచ్చి చిత్తూరును సంరక్షించుచున్నయాదేవత యాపత్కాలమున రాజవంశస్థులను గాపాడక పోదని నమ్మి యుత్సాహముతో రణోన్ముఖులైరి కాని ప్రపంచములో నున్నశౌర్యమంతయు ముద్దచేసి యొకచోటికిఁ జేర్చినను బహదూరుషా యొక్క ఫిరంగులముందట నెందుకుం గొఱకాదు

ఆతురకరాజు తన గొప్పఫిరంగులను కోటబురుజుల సమీపమునకు లాగించుకొనిపోయి వానిసేవలోఁ బనిఁ జేయుచున్న పోర్చుగీసువారిచేతఁ గడునిపుణముగఁ బనిజేయింపఁ జొచ్చెను. ఒకమూల నుండి దారుణము లగుఫిరంగిగుండ్లు కోటలోనున్న మనుష్యులమీఁద

బడి నాశనము చేయుచుండ రెండవమూలనుండి మఱికొన్నిగుండ్లు వచ్చి కోటగోడలను గుభాలు గుభాలు మని పడఁగొట్టఁ జొచ్చెను. పూర్వ మలాయుద్దీను ముట్టడించినప్పుడువలెనే యిప్పుడును దక్షిణ దిక్కున నున్నకోటభాగము బలహీనమై యుండెను. ఆవైపు బురుజు మీఁద బూందీప్రభు వగునర్జునరావు తన యైనువందలమంది సైనికులతో నిలిచెను. తురకసేనలో నున్నపోర్చుగీసుదొర యాబురుజుల కెదురుగా నేల సొరంగము ద్రవ్వి యందు తుపాకిమందు కూరి దాని నంటించెను. అది బ్రహ్మాండము గడగడ వడఁకునంతటి ధ్వనితోఁ బగిలి దక్షిణదిక్కున నున్నకోటగోడను నలువదియైదుమూళ్ల పొడుగున గుభాలున కూల్చెను. అతిధైర్యముతో నాభాగమును గాపాడుచున్న యర్జునరావును వాని జోదులును పేలిపోయి యానవాలైనలేకుండ నశించిరి. ఈరంధ్రమునుండి మహమ్మదీయులు కోటలోఁ బ్రవేశింపఁ జూచుచుండ వీరరసావతారు లగుచందావతువంశస్థు లక్కడకు వచ్చి శత్రువులు లోనఁ బ్రవేశింపకుండఁ బోరిరి. ఎక్కడనుండి యైనమఱి కొంతసేన దోడు వచ్చిననేగాని చిత్తూరుకోట నిలువదని యందఱు గ్రహించిరి. అప్పుడు ముఖ్యసేనానాయకు లందఱు గూడి సభజేసి యాయాపద గడవఁబెట్టుట కుపాయము వెదుకఁ జొచ్చిరి. వారికి మొట్టమొదట యాలోచన జెప్పినది విక్రమజిత్తు తల్లి యగు జవాహీరుభాయి. ఆమెమగఁడు పోయినస్వల్పకాలములోనే తన సవతికొడుకును రాజ్యభ్రష్టునిఁ జేసి తనకుమారుని రాజుని జేయుమని తురక చక్రవర్తిని బ్రతిమాలినందుకు నిటీవలఁ జాల పశ్చాత్తాపము నొంది యాసమయమున తనకుమారుని లాభమునుగాని తనలాభమునుగాని జూచుకొనక మేవారుయొక్క జిత్తూరుయొక్కయు గౌరవమును గాపాడుకొనుటకు సమస్తవిధములఁ బాటువడి తాను యుద్ధమునకుఁ బోవుదు నని సేనానాయకులతోఁ జెప్పి వారి నొప్పించి తనమందిరమును తనకేశము విడిచి కవచము దొడుగుకొని యాయుధముల

ధరించి కొంత సేన నడపించుకొని పోయి యొడలు దాచుకొనక కార్యము చేసి స్వర్గస్థురాలయ్యెను.

ఈజవాహీరుభాయి గాక రాణాసంగునకు మఱియొక భార్య యుండెను. ఆమె పేరు కర్ణావతి విక్రమజిత్తును రాజుగా నంగీకరింపక యీమెకొడుకగు నుదయసింగునే రాణాగాఁ జేయఁదలంచి రాజపుత్రవీరులు నాభాగములనుండి వచ్చి చిత్తూరులోఁ బ్రాణములు విడుచుచుండిరి. వీరస్వర్గమును జూరగొన్నయర్జునరావుదేవి సోదరుఁడే. మరణమునకు జంకని శూరుని గర్భమునఁబుట్టి శూరాగ్రేసరుఁడగు రాణాసంగుని చెట్టఁబట్టిన యీదేవియు భయమెట్టిదో యెఱుఁగని సాహసికురాలై తనప్రాణములు విడువఁదలంచెను; కాని చిన్నకుమారుని ప్రాణములు సంరక్షించుట కర్తవ్యమని యూరకొనెను వీరందఱు కోటసంరక్షణమునకై యుపాయములు వెదకుచుండ కుమారరక్షణమునకై యామె యుపాయములు వెదకి తుదకొకటి కనిపెట్టెను.

రాజపుత్రులలో నొక చిత్రమైన యాచారముఁ గలదు. రాజపుత్ర స్త్రీ తన కేదేని యాపద వచ్చినప్పుడా యాపద దీర్పఁగల సమర్థుఁడని తనకుఁదోఁచిన పురుషుని శరణువేఁడి వానికి రత్నఖచితమైన కంకణమును గాని పట్టుదారమును గాని పంపుచుండును. ఆపురుషుఁడు రాజపుత్రుఁడు గావచ్చును లేక తురకగావచ్చును. ఆస్త్రీ వాని నెఱింగియుండ నక్కఱలేదు. వానిపేరు విని శరణు వేఁడవచ్చును. ఆపురుషుఁ డాస్త్రీనిఁ జూడవలసిన యావశ్యకమును లేదు. ఆస్త్రీ పంపిన బహుమానము నాపురుషుఁడు ముంజేతికిం గట్టుకొని యామెను రక్షించుటకుఁ గంకణము కట్టుకొన్న శూరుఁడై యానాఁడు మొదలామెకు నెప్పుఁడు సోదరుఁడై యామెయేదికోరిన నది చేయునట్లు ప్రమాణము చేయును. ఒకవేళ నాస్త్రీ యీపురుషునకుఁ బ్రాణహాని కలుగు పనులు చేయుమన్న నతఁడు చేసి తీరవలయును.

ఆపత్సమయమునం దున్న స్త్రీ లీవిధముగఁ గంకణమును బంపుట తమ కెంతో గౌరవమని మహమ్మదీయచక్రవర్తులు హిందూరాజులుం గూడఁ దలంచిరి.

కర్ణావతి యీయాచారము నడపి తనకుమారుని సంరక్షించుకొనవలయునని సంకల్పించి యంతఃపురమున మెత్తని పట్టుదారములతోఁ గడువిన్నాణముగ నొక పట్టుతోరము నల్లి నమ్మికగల యొక బంటును బిలిచి యిట్లనియె. "శత్రుసేనల బారిఁ బడకుండ తప్పించుకొని యెట్లయిన హుమాయూను చక్రవర్తివద్దకుఁ బోయి యీతోరమును వానికిచ్చి యీతోరమువలన మీవారురాణీయగు కర్ణావతికి నతఁ డిప్పుడు సోదరుఁ డయ్యెం గావున యాపద గడువంబెట్టవలయునని చెప్పుము." ఆతోరముఁ దీసికొని యాబంటు నిరంతరప్రయాణంబుల ఢిల్లీపురమునకుఁ జేరి యాసమయంబున నక్కడ చక్రవర్తి లేమిం జేసి యాశాభంగ మొంది యాగ్రానగరమున బేబరు వేయించిన గులాబిపూలతోటలో నతఁడు విహారమును జేయుచుండు నని నిశ్చయించి కాళ్ళీడ్చుకొనుచు నచ్చటికిఁబోయి యచ్చటను వానిం గానక నిర్విణ్ణహృదయుఁడై హుమాయూ నాసమయమున పితూరీల నడఁచుచు రాజద్రోహుల శిక్షించుచు బంగాళాదేశమం దున్నవాఁడని విని చిత్తూ రెక్కడ శత్రువుల పాలైపోవునో యను భయము తన కాళ్ళకింతిం తనరాని సత్తువ గలిగింప నెట్టకేలకచ్చటకుం బోయి హుమాయూనుని సందర్శించి యాదేవి యిచ్చిన పారితోషిక మతనికి సమర్పించెను. సమర్పించుటయు హుమాయూను మహానందభరితుఁడై దానిం గ్రహించి యాతోరము ముంజేతికిఁ గట్టుకొని రాజపుత్రస్త్రీరక్షణకుఁ దీక్షవహించి "కర్ణావతి కేమికావలయును. ఆమె యేమడిగిన నది యిచ్చెద. చెప్పు" మని యడిగెను. "స్వామీ! ఆమె కేమియు నక్కఱలేదు. ఆమె మీతోఁబుట్టు వగుటచే చిన్నవాఁడగు మీ మేనల్లుని రక్షింపుఁడు. ఇదియే యామె కోరిక."

యని యా సేవకుఁడు ప్రత్యుత్తర మిచ్చెను ఆపలుకులు విని వల్లె యని హుమాయూను బంగాళిమునం దింకను దాను చేయవలసిన పని యున్నను దానిం గట్టిపెట్టి విపత్సముద్రమునం దున్న స్త్రీని సముద్ధరించుట ప్రథమకర్తవ్యమని నిశ్చయించి మహాసేనాసమేతుఁడై రాజస్థానమునకుఁ బోవఁ బయన మయ్యెను.

అప్పటికి బహదూరుషా యింకనుఁ జిత్తూరుకోటలోఁ బ్రవేశింప లేదు. హుమాయూ నించుక త్వరపడినపక్షమున పట్టణము పరులచేతం బడక యుండును. కాని యెందుచేతనో పట్టణసమీపమునకు వచ్చియు బహదూరుషా పయిం బడక కాలహరణము చేసి యుదాసీనుఁ డయ్యెను. మహమ్మదీయ మతద్వేషు లగు హిందువులను గెలుచుచున్న సాటితురకమీఁద గత్తికట్టి పోరుట తనవంటితురకకను చితమనియు మతవిరుద్ధ మనియుఁ దలంచి హుమాయూనుఁ డట్లుపేక్షించె నని కొందఱు చెప్పుదురు. రాజపుత్రులకుఁ బ్రత్యక్షముగ సహాయము సేయకున్నను ఢిల్లీచక్రవర్తి యిట్టియకార్యములు చేసినందుకు బహదూరుషాను మిక్కిలిచీవాట్లుపెట్టి యధిక్షేపించెనందురు.

కోటలోనున్న రాజపుత్రులు లోపలి బలము క్రమక్రమముగ క్షీణమగుటయు పయిసహాయము రాకుండుటయుఁ జూచి చిత్తూరున కంత్యకాల మాసన్నమయిన దని గ్రహించి సర్వము సిద్ధము చేసికొనిరి. బాలుఁ డగు నుదయసింగును విశ్వాసముగల యొక సేవకున కప్పగించి పగతురచేతఁ జిక్కకుండ నావలకుఁ దాఁటించి తొల్లి లక్ష్మణసింగునకుఁ గలిగిన దేవతాసాక్షాత్కారమును జ్ఞప్తికిఁ దెచ్చుకొని తమకు రా జుండవలయునని రాజపుత్రసేనాపతు లెవ్వని రాజుం జేయుద మని యోచింపుచుండ దేవలకోటనుండి వచ్చినసురేశ మల్లుని కుమారుఁడు భాగ్జి యనునతఁడు ముందఱికివచ్చి నేను చిత్తూరురాజులకు రక్తస్పర్శగల జ్ఞాతివర్గములోనివాఁడను. నేను నాయకుఁడనై మిమ్ము నడపెద. నన్ను రాజుం జేయుఁడని కోరగా నప్పుడు యథా

విధిగా పట్టాభిషేకము చేయుటకు వీలులేక వారందఱు వానిని రాణాగా నేర్పఱచిరి. కోటగోడ లొక్కటొక్కటిగా నేలం గూలం జొచ్చెను. చిత్తూరు నలుమొగంబులును శత్రుప్రులు చుట్టుముట్టిరి. ఒక్కగడియలో కఱకుతురకలు బెబ్బులులవలె వచ్చి కోటలోం బడుటకు సిద్ధముగ నుండిరి. అప్పుడు స్త్రీలు ప్రత్యేకముగా చితుల నేర్పఱచుకొని యందుం బడి చచ్చుటకు వీలు లేదు. అందుచే పుట్ట కొలంది యెండుపుల్ల లొక్కటే కాడుగా పరికించి దానిపై బారువుల కొలంది తుపాకిమందు పోయించి రాణీ కర్ణావతి పదమూండువేల రాజపుత్రస్త్రీలతోం గూడి యాకాడుం బ్రవేశించి చిచ్చుపెట్టుకొని యగ్నిహోత్రున కేకాహుతి సమర్పించెను. మిగిలినస్త్రీలు కొందఱు విసముదినియుం గొందఱు ఖడ్గములతోం బొడుచుకొనియు కర్ణావతి మార్గము ననుసరించిరి.

ఇట్లు నిశ్శేషముగ నంతఃపురకాంత లందఱుం గులాచారమును నడపి గౌరవంబును నిలుపుకొన్న పిదప హతశేషు లగురాజపుత్రవీరులు నిర్విచారముగ రక్తాంబరములు ధరించి యాయుధపాణులై మృత్యుదేవతం దృణీకరించి కోటతలుపులం దీయించి ముట్టడివేయు మ్లేచ్ఛసైన్యముపయిం బడిరి. ఆదినము ముప్పదిరెండువేల రాజపుత్రులు దేశాభిమానమునిమిత్తము ప్రాణములు విడిచిరి. రాజస్థానమునం దున్నశూరు లంద ఱానాండు పంచత్వము నొందిరి.

అనంతరము బహదూరుషా చచ్చినవారితోడను చచ్చుచున్నవారితోడను నిండియున్న చిత్తూరుకోటలో పదునైదుదినముల వఱకు కొలువుం దీర్చియుండెను. అట్లుండ హుమాయూను దండెత్తి వచ్చుచున్నవాం డనువార్త విని దానికిం దగినప్రయత్నములం జేయ నారంభించెను. బహదూరుషాయొక్క సేనలో పోర్చుగీసువారు కొందఱుండి ఫిరంగులను మిక్కిలి నైపుణితోం బ్రయోగించి కోట లోం బరుచుకొనిరి. అందుచే నతనికి పోర్చుగీసువారిమీందను వారిఫిరంగుల

మీఁదను గడువిశ్వాస ముదయింప నతఁడు వా రెంత చెప్పిన నంత సేయుచుండెను. ఆపోర్చుగీసువారి సహాయమున హుమాయూను రాక నడ్డగింపగల శిబిర మొక దానిని నిర్మించి దడులు గట్టించి కందకములఁ ద్రవ్వి యాశిబిరము దుర్భేద్యముగఁ జేసిరి. దానిబలముఁ జూచుకొని బహదూరుషా యింక తాను సురక్షితుఁడ ననుకొని నిర్భయముగ నందుఁ గూర్చుండెను.

ఆవ్యూహము పన్నిన నేర్పరులు మిక్కిలి బుద్ధిమంతులే యగుదురు. కాని శత్రువులు లోపలికి వచ్చుట యెంత కష్టమో లోపలివారు బైటికిఁ బోవుటయు నంతియే కష్ట మనుమాట వారు మరచిరి. వ్యూహము పన్నినయతఁడు పరాజయము గలిగినప్పుడు సేన పారిపోవుటకుఁ దగినవీ లుండునట్లు పన్నవలయును. పోర్చుగీసువారు బహదూరుషా సేన కట్టివీలును కలుగఁజేయరైరి. హుమాయూను సేనలు నాలుగుదెసలం జుట్టుముట్టి యొక్కడచూచిన దామె యై కనఁబడుచుండెను. తన సేనకు తిండిసరకు లంతకంతకు తరిగిపోవుటయు వానిని దెప్పించుకొనుటకు మరల వీలు లేకపోవుటయు సేన యావలకుం బారిపోవుటకు దుస్సాధ్య మగుటయు శత్రుసేనను జయించుట స్వప్నవార్త యగుటయు నెఱిఁగి బహదూరుషా తనయవస్థకుఁ దానే సిగ్గుపడి యైదుగురుబంట్లను సాయము దీసికొని మారువేసము వేసికొని యర్ధరాత్రమున నావలఁబడి ప్రాణములు దక్కించుకొని సేనకర్మము సేన దని యూరకొనెను. సేన మేలుకొని ప్రభువును గానక వానకుఁ గఱిగిపోయిన యుప్పులాగున నదృశ్య మయ్యెను. బహదూరుషా కష్టపడి జయించిన చిత్తూరుకోట హుమాయూనునిస్వాధీన మయ్యెను.

బహదూరుషా తఱుమఁబడి యొక నెలవుననుండి యొక నెలవునకు బసువులెత్తుచుఁ గొంత కాలమున కెచ్చటఁ గానఁబడఁడయ్యె. హుమాయూను సమయమునకు వచ్చి చిత్తూరునగరమును గాపాడలేకపోయినను బహదూరుషాయొక్క మంత్రుల తెలివితక్కువప్రయత్నమువలన

విక్రాంతకీర్తియు నగుపృథివిరాజున కొకకుమారుఁడు గలఁడు. వాని పేరు వనవీరుఁడు. హిందీభాషలో వానిని బన్బీరుఁ డందురు. అతనిని చిత్తూరురాజ్యసంరక్షకునిగా నేర్పఱచు టుచిత మని వారు నిశ్చయించిరి. అతఁడు బలసంపన్నుఁడును సింహవిక్రముఁడు నగుపృథివిరాజునకుఁ గుమారుఁడు నగును గాని దాసిపుత్రుఁ డగుటచేత వానిని వారు రాణాగాఁ జేసికొనఁజాలక కొన్నిసంవత్సరములపాటు చిత్తూరు రాజ్యమున కతఁడు సంరక్షకుఁడుగా నుండి దానిని గ్రామస్థితిలోనికిఁ దెచ్చినపక్షమున నింతలో నుదయసింగు యుక్తవయస్కుఁడై పరిపాలనకుఁ దగినవాఁ డగునో కాఁడో తెలిసికొనుటకు వీలు గలుగు నని నిశ్చయించిరి.

వనవీరుఁడు తొలుదొల్త సందేహించి సూర్యవంశప్రదీపకులు మహాసాహసులు నగు చిత్తూరురాజులు పాలించిన రాజ్యమును తన వంటిహీనకులజుఁడు పాలింపఁదగదనియుఁ గావున తన కదిష్టములేదనియు వారిం బ్రార్థించెను. కాని రాజపుత్రవీరులందఱుఁ జిత్తూరురాజ్యము యొక్క దురవస్థను వర్ణించిచెప్పి రాజ్యలక్ష్మి నట్టిదురవస్థనుండి తప్పింపఁగల సమర్థుఁ డతఁడుతక్క వేరొకఁడు లేఁడని నొక్కిపలికి బ్రతిమాలుటచే వారిమాటం ద్రోసిపుచ్చలేక యెట్టకేల కతఁ డంగీకరించెను.

కార్యగతు లిట్లుండ విక్రమజిత్తుని సవతితమ్ముఁడగు నుదయసింగు పసిబాలుఁడగుటచే రాజపుత్రప్రభువులు చేయు కుట్రలెఱుఁగక యాఁకలి యగునప్పుడు భుజించుటయు వేడుక గలిగినప్పు డాడుకొనుటయు నిద్రవచ్చినప్పుడు పవ్వళించుటయు వ్యాపారములుగ నంతిపురమున బెఱుగు చుండెను. తల్లిదండ్రులు చిన్నతనమందే గతించుటచే పున్నయను నొకదాసి వానికిఁ దల్లియై పెనుచుచుండె. అది తల్లిగా తనయీడువాఁడగు దాసికొడుకు తనకుం జెలికాఁడుగా నుదయసింగు క్రమక్రమముగా నభివృద్ధి పొందుచుండె.

ఒకనాఁడు సాయంకాల మెప్పటియ ట్లంతఃపుర సేవకుండగు మంగలిఁ డుదయసింగునకు నన్నముఁదెచ్చి పెట్టి యారగింపఁ జేసెను. రాజపుత్రగృహములలో మంగలివాండ్లు తక్కిన పతిలకుఁ దోడుగ వంటలుగూడ చేయుదురు. ఉదయసింగు భోజనముచేసియొకపాన్పుపై నిద్రపోయెను. వానిమంచముప్రక్కనే దాసీపుత్రుఁడును పండుకొని నిద్రించెను. పన్నయుఁ దన కన్నకుమారునికన్న నెక్కుడు ప్రేమం బెనుచుకొనుచున్న రాజకుమారుని గాపాడుకొనుచు నించుక మేలుకొని యుండె. అట్లుండ నాకస్మికముగ నంతఃపురములనుండి గోలయు రోదనము డనవచ్చె. పన్న తొందరపడి యదియేమో తెలిసికొనుటకు లేచి చెవియొగ్గి వినఁజొచ్చెను. సాధారణముగ నంతఃపురములో దప్పు చేసినబానిసలను శిక్షించునప్పుడును నందకత్తెయలగు సవతు లొండొరులతో కలహించునప్పుడును నార్తనాదములు వినఁబడుటకలదు కాని యానాటిధ్వను లట్టివిగా నుండవయ్యె. ప్రశడణదారుణమై గర్భ నిర్భేదకమైవినఁబడిన యారోదనము మరణసంబంధమైనదిగాఁ గ్రహించి పన్న యేదో యపాయము వాటిల్లెనని తలంచి తాను తనజాగ్రత్త మీఁదనుండెను.

అంతలో వంటలవాఁడగు మంగలి పరుగుపరుగున వగర్చుకొనుచువచ్చి యాకళవళమునకుఁ గారణ మేమని పన్న యడుగ నిట్లనియె. "నీ వెఱుగనేయెఱుఁగవా? ఈమూల నుండుటచే నీకేదియు దెలియలేదు గాబోలు! మనదొరలందఱు విక్రమజిత్తును సింహాసన భ్రష్టుని జేసి వనవీరుని చిత్తూరునకు సంరక్షకుఁడుగా నేర్పఱచిరి. ఆవనవీరుఁడు రాజ్యము స్వాధీనము చేసికొని విక్రమజిత్తును వధించినాఁడు. ఆరాజు నిమిత్తము వానిభార్యలు చుట్టములు నేడ్చుచున్నారు ఈరోదనమది."

ఆపలుకులువిని పన్న నిశ్చేష్టయై యేమియుఁదోచక పండుఁకొనియున్న రాజపుత్రునిఁజూచి తనలో "విక్రమజిత్తు చంపినవా

విశ్రాంతకీర్తియు నగుపృథివిరాజున కొక కుమారుఁడు గలఁడు. వాని పేరు వనవీరుఁడు. హిందీభాషలో వానిని బన్బీరుఁ డందురు. అతనిని చిత్తూరురాజ్యసంరక్షకునిగా నేర్పఱచు టుచిత మని వారు నిశ్చయించిరి. అతఁడు బలసంపన్నుఁడును సింహవిక్రముఁడు నగుపృథివిరాజునకుఁ గుమారుఁడు నగును గాని దాసిపుత్రుఁ డగుటచేత వానిని వారు రాణాగాఁ జేసికొనఁజాలక కొన్నిసంవత్సరములపాటు చిత్తూరురాజ్యమున కతఁడు సంరక్షకుఁడుగా నుండి దానిని గ్రమస్థితిలోనికిఁ దెచ్చినపక్షమున నింతలో నుదయసింగు యుక్తవయస్కుఁడై పరిపాలనకుఁ దగినవాఁ డగునో కాఁడో తెలిసికొనుటకు వీలు గలుగు నని నిశ్చయించిరి.

వనవీరుఁడు తొలుదొల్త సందేహించి సూర్యవంశప్రదీపకులు మహాసాహసులు నగు చిత్తూరురాజులు పాలించిన రాజ్యమును తన వంటిహీనకులజుఁడు పాలింపఁదగదనియుఁ గావున తన కదిష్టము లేదనియు వారిం బ్రార్థించెను. కాని రాజపుత్రవీరు ల దక్షుఁ జిత్తూరురాజ్యము యొక్క దురవస్థను వర్ణించి చెప్ప రాజ్యలక్ష్మి నట్టిదురవస్థనుండి తప్పింపఁగల సమర్థుఁ డతఁడుతక్క వేరొకఁడు లేఁడని నొక్కిపలికి బ్రతిమాలుటచే వారిమాటం ద్రోసిపుచ్చలేక యెట్టకేల కతఁ డంగీకరించెను.

కార్యగతు లిట్లుండ విక్రమజిత్తుని సవతితమ్ముఁడగు నుదయసింగు పసిబాలుఁడగుటచే రాజపుత్రప్రభువులు చేయు కుట్రలెఱుఁగక యాఁకలి యగునప్పుడు భుజించుటయు వేడుక గలిగినప్పు డాడుకొనుటయు నిద్రవచ్చినప్పుడు పవ్వళించుటయు వ్యాపారములుగ నంతిపురమున బెఱుగు చుండెను. తల్లిదండ్రులు చిన్నతనమందే గతించుటచే పున్నయను నొకదాసి వానికిఁ దల్లియై పెనుచుచుండె. అది తల్లిగా తనయీడువాఁడగు దాసికొడుకు తనకుం జెలికాఁడుగా నుదయసింగు క్రమక్రమముగా నభివృద్ధి పొందుచుండె.

ఒకనాఁడు సాయంకాల మెప్పటియ ట్లంతఃపుర సేవకుండగు మంగలిఁ డుదయసింగునకు నన్నముదెచ్చి పెట్టి యారగింపఁ జేసెను. రాజపుత్రగృహములలో మంగలివాండ్రు తక్కిన పనులకుఁ దోడుగ వంటలుగూడ చేయుదురు. ఉదయసింగు భోజనముచేసియొక పాన్పుపై నిద్రపోయెను. వానిమంచముప్రక్కనే దాసీపుత్రుఁడును పండుకొని నిద్రించెను. పున్నయుఁ దన కన్నకుమారునికన్న నెక్కుడు ప్రేమం బెనుచుకొనుచున్న రాజకుమారుని గాపాడుకొనుచు నించుక మేలుకొని యుండె. అట్లుండ నాకస్మికముగ నంతఃపురములనుండి గోలయు రోదనము డనవచ్చె. పున్న తొందరపడి యదియేమో తెలిసికొనుటకు లేచి చెవియొగ్గి వినఁజొచ్చెను. సాధారణముగ నంతఃపురములో దప్పు చేసిన బానిసలను శిక్షించునప్పుడును సందకత్తెయలగు సవతులు లోం డొరులతో కలహించునప్పుడును నార్తనాదములు వినఁబడుటకలదు కాని యానాటిధ్వను లట్టివిగా నుండవయ్యె. శ్రవణదారుణమై గర్భనిర్భేదకమైవినఁబడిన యారోదనము మరణసంబంధమైనదిగాగ్రహించి పున్న యేదో యపాయము వాటిల్లెనని తలంచి తాను తనజాగ్రత్త మీఁదనుండెను.

అంతలో వంటలవాఁడగు మంగలి పరుగుపరుగున వగర్చుకొనుచువచ్చి యాకళవళమునకుఁ గారణ మేమని పున్న యడుగ నిట్లనియె. "నీ వెఱుఁగనేయెఱుఁగవా? ఈమూల నుండుటచే నీకేదియు దెలియలేదు గాబోలు! మనదొరలందఱు విక్రమజిత్తును సింహాసనభ్రష్టునిజేసి వనవీరుని చిత్తూరునకు సంరక్షకుఁడుగా నేర్పఱచిరి. ఆవనవీరుఁడు రాజ్యము స్వాధీనము చేసికొని విక్రమజిత్తును వధించినాఁడు. ఆరాజు నిమిత్తము వానిభార్యలు చుట్టములు నేడ్చుచున్నారు ఈరోదనమది."

ఆపలుకులువిని పున్న నిశ్చేష్టయై యేమియుఁదోచక పండుఁకొనియున్న రాజపుత్రునిఁజూచి తనలో "విక్రమజిత్తును జంపినవా

దుదయసింగును బ్రతుకనిచ్చునా? రాచపురుగేది మిగిలినను వనవీరు నకు క్షేమకరము గాదుగదా" యనుకొని చప్పుచప్పున రాజపుత్రుని మేననున్న విలువగల బట్టలు నగలు నొలిచివైచి వానినొక పండ్ల గంపలో పండుకొనఁబెట్టి మీఁద కొన్ని యాకులను పండ్లను గప్పి యది యొరులకంటఁబడకుండ జాగరూకతతోఁ దీసికొనిపొమ్మని మంగలి వానికప్పగించి "నీవీక్షణమే యిచ్చటినుండి పోయి నదిలో నిసుక తిప్పమీఁద నీగంప పెట్టుకొని కూర్చుండుము. నేను త్వరలో వచ్చి మిమ్ముం గలిసికొనియెద" నని చెప్పి వానిని సాగఁదోలెను.

మంగలి యాగంపెత్తుకొని కావలివాండ్ర యెదుటనుండియే యనేక కవాటములు దాఁటిదాఁటి కోటవెలుపలికిం జనియెను. రాజ భటులు వానింజూచియు రాజులు తినఁగా మిగిలిన కూరలు నన్నము మంగలి తన యాలుబిడ్డల నిమిత్తము పట్టుకొనిపోవుట నిత్యము జరుగుచుండుటచే నాదినమునుగూడ నట్లే మంగలి గొనిపోవుచుండఁ బోలునని గంప బరీక్షించి చూడకయే వానిని విడిచివచ్చిరి. పన్న యింకను గొంతపని చేయవలసినది. రాజపుత్రుని మీఁదనుండి తీసిన విలువబట్టలు తనకొడుకునకుఁ దొడుగవలసి యుండెను.

ఆబట్టలు నిద్రించియున్న తనకొడుకునకు విసవిసఁదొడిగి రాఁబోవు దురవస్థ కెదురుచూచుచు నామెకూర్చుండెను. అంతట నచిరకాలములోనే యామెకు మనుష్యుని యడుగుల చప్పుడు వినఁ బడియె. వనవీరుఁడు తలుపులు దీసికొని ఖడ్గపాణియై యామె యెట్ట యెదుట నిలిచి "అమ్మా! నీయధీనమునందున్న రాజకుమారుఁడేడీ? ఉదయసింగును నాకుఁ జూపు"మని గంభీరధ్వనితోఁ బలికెను. కన్నకడు పగుటచే యాదాసిహృదయము నీరైపోయినందున నేమియుం బలుక జాలక యొక్కనిముసమూరకుండి పిమ్మట ధైర్యముఁ దెచ్చికొని యతఁడే రాజకుమారుఁ డని చేతితో నిదురించుచున్న తనకొడుకుం జూపెను. క్రూరకర్ముఁడగు వనవీరుఁడు ఖడ్గముతో వానితల రెండు

ముక్కలుగ లరికెను. నిదురించుచున్న దాసిపుత్రుఁడు నిదురించుచుం డగనే కన్నతల్లికన్నులముందట యొక్క కేకవేసి ప్రాణములు విడిచెను. వనవీరుఁడును రాజ్యము నిష్కంటకమైనదని నమ్మి తాను రాణానైతినని సంతసించి సంతుష్టితో నంతఃపురము విడిచిపోయెను.

రాజకుమారుఁడు బ్రతికియుండిన పక్షమునఁ దనవంటి దీనుల ననేకుల నన్నవస్త్రములిచ్చి పోషింపఁగలడని యెంచి దాసియగు పన్న తనజుం జిత్తూరు రాజకుటుంబమువారు చేసిన మేలు మరువక కృతజ్ఞతగలిగి రాజపుత్రుని ప్రాణములు గాపాడుటకై తనకుమారుని ప్రాణముల నర్పించి యుత్తమచరిత్రగలదై యెల్లరచేతం గొనియాడ బడుచున్నది. రాజకుమారునకు దహనక్రియలు వాని కీవికిదగినంత గొప్పగా జరుపఁ బడెను. అవి ముగియువఱకు పన్న కన్నీరు సంతత ధారగాఁ గార్చనట్లేడ్చి యనంతరమున క్రొత్తరాణావద్దకు దక్కినరాజు బంధువుల వద్దను సెలవుగైకొని రాచనగరుఁబాసి యావలకుం బోయెను. పోయి పురమువెలుపల నేటిలో నిసుకతిప్పమీఁద గంపతో దనరాక కెదురుచూచుచున్న మంగలిం గనుగొనియెను. నల్లమందు పెద్దమోతాదు ప్రయోగించుట చేతనో మఱి యేకారణముచేతనో యుదయసింగు గంపలోనుండి యింతవఱకును మేలుకొనలేదు. మూరు మూల త్రోవలంబడి నొరులకంటఁ బడకుండ నడచి యాపన్న మెల్ల మెల్లగ దేవలనగరముఁ జేరెను. ఆనగరమును జిత్తూరురాజ్యము నిమిత్తము తనప్రాణములు విడిచిన బాగ్జీయను శూరశిఖామణి కుమారుఁడు పాలించుచుండెను. ఆతనివలన రాజపుత్రునకు సంరక్షణము జరుగునని దాసి పుట్టెడాస పెట్టుకొని యరిగెను. ఆరాజును రాజ కుమారుని దాసిని సత్కరించి యాదరించెను. కాని చండశాసనుఁడు వనవీరునకు జడిసి తనరాజ్యమునం దారాజకుమారుని నిలిపినపక్షమున దేవలకోట చిత్తూరునకు సమీపమున నుండుటచే నావార్తఁ వేగుల వాండ్రవలనఁగాని మఱియొకరివలనఁగాని వనవీరునకుఁ దెలియకపో

దనియుఁ దెలిసినచో నతఁడు తనకెగ్గుసేయుననియుఁ జెప్పి వారిం దన రాజ్యమున నుండనీయక వేఱొకతావునకుం బంచె దాదియు, మంగలియు మఱల గంపనెత్తుకొని పయనమై యిట్టటుఁ దిరిగి దాజరుపుర మను గ్రామము చేరిరి.

ఆయూరిరాజు నుదయసింగునకు దగ్గరచుట్టమే కాని తాను బలవంతుఁడను కాననియు బాలకునకు శరణమిచ్చినట్లుఁ దెలిసినచో వనవీరుఁడు తనప్రాణముల దక్కనీయఁడనియుఁ గావున దాను సహాయము చేయఁజాలననియుఁ జెప్పి యతఁడు వారి నక్కడ నిలువనీయక పయనము చేసి వేఱొక తావునకుఁ బంపెను.

ఇట్టిరువురుచేత నిరాకరింపఁబడియుఁ బన్న మనోధైర్యము విడువదయ్యె. మున్ను పృథివిరాజు కొంతకాలము వసియించిన కమలమియరుకోటలో నాకాలమున జైనుమతస్థుఁ డగునొకవర్తకుఁడు కొంతసేనం గూర్చుకొని వాసము జేయుచుండెను శూరుల మని వీరుల మని చెప్పుకొనుచు సమయమగునప్పుడు రాజపుత్రునకు శరణమొసంగలేని యాక్షత్రియుల నాశ్రయించుటకన్న మతాంతరుఁ డగునీకోమటి నాశ్రయించుటయే యుక్తమని తలంచి పన్న బాలుని, మంగలిని వెంటఁబెట్టుకొని కమలమియరుకోటకుఁ బయనమయ్యె.

ఆపన్న తానెంత రాజపుత్రస్త్రీయైనను ఉక్కునరములునిండు పౌరుషముఁ గలమగవానికన్న తా నెంత ధైర్యముగల దైనను నోరు లెఱుఁగకుండ నామహారణ్యమధ్యమున నాకొండలమీఁద కనుమలం గడచి శిఖరంబుల నెక్కి దిగి సెలయేళ్ళ దాఁటి ఘాతుకమృగంబుల బారినుండి తప్పి యెట్లు కమలమియరుకోటఁ జేరినదాయని యాచిక్కుమార్గముల నెఱిఁగినవారంద రాశ్చర్యపడకపోరు. ఆమె యసహాయయై యావనమధ్యమునఁ బోవునప్పుడు ఘాతుకమృగంబుకన్న నెక్కుఁడు ఘాతుకు లగుభిల్లులు మొదలగు నడవిమనుష్యులుసహిత మామె కథను విని జాలిపడి యామెకుం దోడుపడిరి.

పూర్వకాలమున బప్పరావులకు భిల్లుఁ డొకఁడు మొగమున టీకా వేసి యనగా నెత్తురిచిహ్నము వేసి నజాతికతఁడు రాజని చెప్పి వానికి లోఁబడియెను. అట్లే యాభిల్లులందఱు నుదయసింగు తమకు రాజని యంగీకరించి వానికిం దోడ్పడుదు మని వాగ్దానము చేసిరి. కమలమియరుకోటలో జైనమతస్థుఁ డగుకోమటి యసాసా యనునతఁ డొకనాఁడు తల్లియు దానును కూరుచుండి మాటలాడుచుండఁగా తననిమిత్త మొకయాఁడుది వచ్చి వేచియున్న దని విని యామెను లోపలికి రమ్మని యానతిచ్చెను. అప్పుడు మేలిముసుంగు వేసికొని యున్నయొకరాజపుత్రస్త్రీ వానియెట్టయెదుట నిలిచెను. నావల్ల నీ కేమికావలయు నని యసాసా యడుగ నామె తనప్రక్కనున్న రాజకుమారు నెత్తుకొని "యితఁడు నీరాజు ఈబాలకుని రక్షింపుమని యాబిడ్డను వానిపాదములపైఁ బడవైచెను. అసాసా కొన్ని ప్రశ్న లడిగి పున్నవలన బాలకునివృత్తాంత మంతయు నెఱిఁగి యేమి చేయుటకుఁ దోఁచక కళవళపడఁజొచ్చెను. స్వామిభక్తినిబట్టి చూచినను మతమునుబట్టి చూచినను గౌరవమును జూచినను బాలకుని రక్షించితీరవలయు నని యతనికిఁ దోఁచెను. కాని దుర్జనుఁ డగు వనవీరునితోఁ గయ్యమునకుఁ గాలుద్రువ్వుట కిష్టము లేదు. జైనమతస్థునకు రాజపుత్రున కున్నంత సమరోత్సాహము లేదు. అదిగాక రాఁదలంచినయవస్థ తనస్వవిషయము కాకపోవుటచే నసాసా యుద్ధమునకు మొదలే సమ్మతింపడయ్యె. అందుచేత నతఁడు సందేహించుచు దీర్ఘాలోచనము చేయుచు ననేకకష్టములు పడిపడి వచ్చినపున్నకేసి చూచుచు తనకు రాఁగలయిక్కట్టులనెల్లఁ జెప్పుచుఁ గాలయాపనము చేయుచుండ నంతలో నతనితల్లి కుమారుని పిలిచి 'నాయనా! యేల సందేహించి భయపడెదవు? స్వామిభక్తిగలవారు కష్టముల గణియింపరుగదా. ఇతఁడు నీరాజగు సంగునికుమారుఁడు. మనయదృష్టము బాగున్నచో మనకే జయము కలుగఁగూడదా' యని పలికి వాని

కుత్సాహము గలిగించెను. అసాసాతల్లి పలుకులచేరోషముఁ దెచ్చుకొని వారికభయ మిచ్చెను. కాని మహాసాసికురాలగునాస్త్రీ యింత కంటె నెక్కువకష్టమగుపని యొకటి చేయవలసియుండెను. ఉదయ సింగు నాఁడు మొదలుకొని యసాసాయొక్క మేనల్లుఁడని చెప్పుటకు వారు నిశ్చయించిరి. అసాసా కోమటి యగుటచేత నతనివద్ద రాజ పుత్రస్త్రీ పరిచారికగా నుండిన లోకు లనుమానింతురు. ఆ కారణ ముగా తనకొడుకునైనం జంపుకొని వానినే నమ్ముకొని యున్నయా దాది యాబిడ్డను విడిచి పోవలసివచ్చెను. బాలకుని విడువలేక విడువ లేక పున్న యెట్టెటో విడిచికన్నులు వాచిపోవున ట్లేడ్చి యెక్కడ నైనం బాలుఁడు బాగున్న చాలునని యథేచ్ఛం జనియెను.

ఆకొండలలో నుదయసింగు పెరుగుచుండ బందుగులందఱు నతఁడు వనవీరునిచేతిలో మృతినొందినాఁడని యొక్కయేడు పేడ్చి యూరకొనిరి. వనవీరుఁడును రాజకుటుంబములో వారినందఱఁ గడ తేర్చి తనపదవి దిట్టపరచుకొని తాను దాసిపుత్రుఁడనుమాట మరచి రాజపుత్రప్రభువుల యనుగ్రహముచేతఁ దన కింత మహైశ్వర్యము పట్టిన దని తలంపక తా నాగర్భశ్రీమంతుఁడే యనుకొని గర్వించి తిరుగఁజొచ్చెను. అతని రాజ్యసంరక్షకునిగా నేర్పఱచిన రాజపుత్ర ప్రభువు లందఱుఁ దముచేసిన లోపమునకు పశ్చాత్తాపము నొంది రాజపుత్రవంశమెల్ల నిర్మూలికపఁబడిన దనుకొని చేయునది లేక యెట్టెటో యేడుసంవత్సరములు వానిపాలనకు లోఁబడి యుండిరి.

అటులుండ నొకమా రొకపండుగకు కమలమియరుకోట కనేక బంధువులు వచ్చి యసాసాచేత సత్కరింపఁబడి విందులనారగించిరి. వచ్చినరాజపుత్రుల కందఱకు లోపలమందిరమునను తనవర్ణమువా రగువర్తకులకు మఱియొకమందిరమునను నతఁడు వడ్డనలఁ జేయిం చెను. భోజనములవేళ నసాసా మేనల్లుఁడు రాజపుత్రుల బంతిలోనికి బోయి యచ్చట నొకకంచములో పెరుగన్నము తిన నారంభించెను.

ఆ బాలుఁడు కోమటి యనుకొని వానిని పంక్తి బాహ్యుఁడుగా నెంచి యావలకుం బొమ్మని రాజపుత్రులు కొందఱు బ్రతిమాలిరి. కొందఱు వేఁడుకొనిరి. కొందఱు బెదరించిరి. బాలుఁడు వేడికోలు వినిపించు కొనఁడయ్యె. బెదరింపులకు బెదరఁడయ్యె. అసాసా యాబడబాలు నేమియు నేయలేక యూరకొనియె నని కొందఱు తలఁచిరి. అందులో నొకరిద్దఱు బుద్ధిమంతులు బాలునియొద్ద కోమటిగుణము లేవియు లేక పోవుటచే నతనికి నసాసాకు నేమియు సంబంధము లేదని నిశ్చయించిరి.

అనంతరము కొంతకాలము జరుగ నొకనాఁడు కమలమియరు మార్గమున నొక రాజపుత్రుఁడు మార్గవశమునఁ బోవుచుఁ దనరాక నసాసాకుఁ దెలియఁబరచెను. వానిని సగౌరవముగాఁ దోడి తెచ్చుట కసాసా తనమేనల్లుని పంపెను. రాజచిహ్నములు ధీరలక్షణములు గలయాబాలునిముఖవైఖరిఁ జూచి యావచ్చినయతఁ డాశ్చర్యపడి యతఁ డసాసకు చుట్టముగాఁ డని నమ్మి వానివృత్తాంతము దెలుపుమని యసాసాను నొక్కి యడిగెను. అసాసాయుఁ దగినపని చేయవలసినకాలము వచ్చిన దని గ్రహించి యాబాలుఁడు తనమేనల్లుఁడు కాఁడనియు సంగుని మూఁడవపుత్రుఁ డగునుదయసింగనియు జెప్పి నిజము నొప్పుకొనియెను. ఈవచ్చినరాజపుత్రవీరుఁడు తొల్లి రాణా హమీరును వితంతువయిన తనకూఁతు నిచ్చి వివాహము చేసి వంచించిన మాల్ దేవుని వంశస్థుఁడు. సోనిగుఱ్ఱ మనుసంస్థానమునకు ప్రభువు.

ఈకొండకోటలో సంగునికుమారుఁ డగునుదయసింగు వసించుచున్న వాఁడన్న వార్తఁ లె దేశమంతట కొలఁది కాలములో నలముకొనెను. ఆమాట నిజమో యబద్ధమో తెలిసికొని రాజపుత్రుని కన్నులార చూచుకొనుటకై మీవారునుండియుఁ దక్కిన సంస్థానములనుండియు రాజపుత్రప్రభువులు విరామము లేక కమలమియరునకు రాఁదొడఁగిరి. ఇటు లుండఁ జందావతుకులస్థుఁ డగురాజపుత్రప్రభువు వనవీరునివలన

పరాభవము నొంది వానిని విడిచి కమలమియరుకోటకు వచ్చి రాజపుత్రుని కలిసికొనెను. వాని పరాభవకారణ మిది. పూర్వమునుండి మీవారు రాణా రాజబంధువులను విందులకు పిలిచినప్పుడు తనకెవ్వరి మీఁద నత్యంతగౌరవము గలదో వానిని గౌరవించుటకు తనకంచములోనుండి కొంచె మెంగిలియన్నము వానికిఁ బంపుట యాచారమయి యుండెను. ఈయాచారము రాణా సరిగా నడుపనప్పుడు రాజపుత్రవీరు లనేకపర్యాయములు రాణాపైఁ గోపించుచు వచ్చిరి.

ఒకమా రొక రాజపుత్రవీరుఁడు తనకు రాణా పంపవలసిన యన్నము మఱియొకనికి పంపుటచే గోపించి విందారగింపకయే లేచి పోయెను. వనవీరుఁడు తనస్థితిని మఱచి తాను నిజముగా రాణాయే యనుకొని యాయాచారమును నడుపఁజూచి తనయెంగిలి యన్నము మీవారు ప్రభువులగు కొందఱికి పంపఁగా వారాయుచ్ఛిష్టమును గుడువక యూరకొనిరి. అభిమానధనుఁడగు చందావతు వంశజుని గౌరవించుటకు మఱియొకమా రెంగిలి యన్నమును పంప నతఁడు కోపోద్దీపితుఁడై యాకంచముపొత్తును నిరాకరించి మీరు మిక్కిలి యిట్లని వానికి వర్తమాన మంపెను. "బప్పరావుల వంశస్థుని యుచ్ఛిష్టము దినుటయే మాకు గౌరవము కాని దాసీపుత్రుని యెంగిలి కూడ దినుట మాకు గౌరవముకా" దని చందావతువంశస్థుఁడు చివాలున లేచి తనయూరికిఁ బోయి వనవీరునకు లోఁబడక వానిని రాజ్యభ్రష్టుని జేయుటకై యోచించుచు సంగునికుమారుఁడు కమలమియరుకోటలో నున్నవాఁడని విని మహానందభరితుఁడై యచటికిఁ జనియె. ఆమహావీరునితోఁ గూడ ననేకరాజపుత్రు లాకోటకుంజని కొలువుదీర్చి కర్తవ్యము విచారింపఁ దొడంగిరి. అప్పుడు పున్న వెనుకటిమంగలిం దోడ్కొనివచ్చి యాకొలువుకూటమున నిల్చి రాజపుత్రుని పూర్వవృత్తాంత మంతయు వానికిం బూసగ్రుచ్చినట్లు చెప్పి వనవీరుఁడు విక్రమజిత్తును వధించిన నాటిరాత్రి చంపఁబడినబాలుఁడు

తనకుమారుఁడుగాని రాజపుత్త్రుఁడు కాడనియుఁ గడుపుదీపియైనను మానుకొని తాను రాజపుత్త్రుని రక్షించితిననియు నతఁడు సంగుని కుమారుఁడగు నుదయసింగనియు గోమటి మేనల్లుఁడు కాఁడనియుఁ బ్రమాణముచేసి వానికి నమ్మకము పుట్టునట్లు పలికెను. అక్కడకు వచ్చిన రాజపుత్త్రప్రభువులలో నప్పుడు చోహాణవంశస్థుఁడగు వీరుడుండెను. అతఁడు చిత్తూరురాణాలకు దగ్గర చుట్టము కులవృద్ధు. అసాసా యాసభవారి యెదుటకువచ్చి యాబాలుఁడు తన మేనల్లుఁడు కాఁడని చెప్పి వానిని చోహాణవంశస్థుఁడగు రాజపుత్త్రులకుఁ జేతిలోఁ జేయివేసి యప్పగించి తనభారము తొలఁగినదని సంతసించెను.

అప్పుడా వృద్ధరాజు బాలుని గాఁగిలించుకొని యతఁడు తన యేలినవాఁడని వానితోఁగలిసి వానియెంగిలియన్నము భుజించెను. అప్పు డుదయసింగు మొగమున లత్తుకటీకా యనఁగా రాజచిహ్నముంచఁబడెను. వెంటనే యచట జేరిన రాజపుత్త్రప్రభువులందఱు నతఁడు తమరాజని వానిపాదములకు సాగిలఁబడి మ్రొక్కిరి.

ఉదయసింగునకు సహాయముచేయు మిత్త్రులు వందలకొలఁది వచ్చి వానికిఁగావలసిన సాధనసామగ్రులన్నియు సమర్పించిరి. అట్లు వచ్చినవారిలో మొట్టమొదటివాఁడు ముందుగా నీబాలుని వృత్తాంతము బయలుపెట్టిన సోనిగుఱ్ఱ సంస్థానప్రభువు. అతఁడు రాణాతోఁగలయుటయే గాక తనకూఁతును వానికిచ్చి వివాహము చేయఁదలఁచెను. శోనిగుఱ్ఱప్రభువువంటి బలవంతునితో సంబంధ బాంధవ్యము లుండుట మంచిదని యుదయసింగుయొక్క ముఖ్యబంధువులు దానికంగీకరించిరి కాని యీసోనిగుఱ్ఱప్రభువుయొక్క వృద్ధప్రపితామహుఁడగు మాలదేవుఁడు తన వితంతుపుత్త్రికను రాణాహమీరునకు మోసమున వివాహము చేసినప్పుడు హమీరు మహాకోపోద్దీపితుఁడై తన సంతతివారెవ్వరు మాలదేవుని సంతతివారితో వియ్యమందఁ గూడదని శాసించెను. ఆమాట కొందఱు రాజపుత్త్రవృద్ధులు జ్ఞప్తికిఁ దెచ్చుకొని యుద

యసింగు సోనిగుఱ్ఱపుప్రభువు కూఁతును బెండ్లి యాడఁగూడదని పట్టు పట్టిరి. అయిన నుదయసింగుని బంధుమిత్రులు కలిసి యోచించి సోని గుఱ్ఱపుప్రభువుతో వియ్యమొందుట వలన గలిగెడు ననేకలాభముల నుగ్గడించి హమీరుని శాసనము రెండువందల యేండ్లనాఁటిదనియు దేశకాలపాత్రములనుబట్టి తామది మార్చుకొన వచ్చుననియు నప్పటి స్థితిని జూచిన పక్షమున రాణాహమీరే తన ప్రతిన మార్చుకొను ననియు నొక్కి చెప్పి యాపట్టుపట్టినవారి నొడంబరచి వివాహము చేసిరి.

ఉదయసింగున కన్నియు శుభసూచకములే యయ్యెను. ఆదినములలోనే వనవీరుఁడు తనకూఁతునకు వివాహము చేసి యామెకు నైదువందల గుఱ్ఱములను బదివేల యెద్దులపై వేసి యమూల్యవస్తువులను సారె పంపెను. ఉదయసింగుని మిత్రులు కొంద ఱాసారె నడ్డముగొట్టి యాసరకులను దోఁచుకొని ఉదయసింగు వివాహము నిమిత్త ముపయోగించిరి. ఇరువురుతప్ప పేరుప్రతిష్ఠలుగల రాజపుత్రులందఱు వివాహమునకు వచ్చిరి. వివాహమహోత్సవములు మహావైభవముతో జరిగినపిదపఁ బెండ్లికిరాని యాయిరువురు దొరలకు బుద్ధిచెప్పుటకై తక్కినరాజపుత్రులు వారిపై దండువెడలిరి. ఆయిరువురిలో నొకఁడు రణరంగమున వధియింపఁబడెను. రెండవవాఁడు తెలివిగలిగి యుదయసింగునకు లోఁబడియె. వనవీరుఁడు ఇరువురు రాజపుత్రులకు సహాయము చేయఁదలఁచి తనసేనలం గూర్చుకొనిపోయెను. కాని మంచిసమయమున వానిసైనికులే వాని విడిచి పగవారితో గలిసినందున నతఁడు నిర్విణ్ణుఁడై పారిపోయి చిత్తూరు కోటలో దాఁగెను.

రాజపుత్రు లెన్నిఫిరంగులు తెచ్చి యెన్నియేండ్లు కోటముట్టడించినను వనవీరుఁడు నిశ్చయముగాఁ గోటలో సురక్షితుఁడై యుండ వచ్చును; కాని వనవీరుని మంత్రిపైకి తనస్వామి కిష్టముగనున్నను

లోలోపల నుదయసింగునకే కడుగూర్చును. ఒకమారు చిత్తూరుకోటలోనున్న వనవీరుని సైనికులకు భోజనసామగ్రులు కావలసియుండి నందున వేయిబండ్లమీఁద సరకులు వచ్చుచున్నవని మంత్రి వనవీరునితోఁ జెప్పి తలుపులు పూర్తిగా దీయించెను. వేయిబండ్లును గోటలోఁ బ్రవేశించిన పిదప బండ్లలోనుండి సరకులకుమారు వేయిమంది రాజపుత్రవీరులు వడివడి దిగి కావలివాండ్ర నందఱఁ దెగటార్చిరి.

ఉదయసింగు విజయుఁడై భేరీ భాంకరణములతోఁ గోటలోఁ బ్రవేశించెను. వనవీరుఁడు వెనుక విక్రమజిత్తును నుదయసింగును జేసినట్లు వాని నప్పుడు రాజపుత్రప్రభువులు చేసినచో బాగుండును, కాని తామే వానిఁ జిత్తూరు సంరక్షకునిఁగా నేర్పఱచినందున తామే వానిం జంపుట యనుచితమని కరుణించి వానిం గడ తేర్పక సకుటుంబ సపరివారముగ కోటవిడిచి యావలకుం బొమ్మని వానిని విడిచిరి. వనవీరుఁడును రాజ్యభ్రష్టుడై బంధువిరోధియై నిర్భాగ్యుఁడై యసహాయుఁడై తనవస్తువులను దాను తీసికొని కోటవిడిచి దక్షిణహిందూస్థానమునకుం బోయి యచ్చట నొక చిన్నసంస్థానమున కధిపతి యై కాలము సుఖముగఁ గడపెను. ఉదయసింగు చిత్తూరు రాణా యయ్యెను. పున్న యనఁగా హిందీభాషలో వజ్రమని యర్థము. ఆశబ్దమునకు నిజముగా పున్న దగినది యగుటచే నామెకీర్తి యాచంద్రార్కము లోకమున నిలుచుఁగాక!

చిత్తూరు మూడవముట్టడి.

చిత్తూరు దేశములోని సమస్తజనులకుఁ గన్నులు చల్లఁబడునట్లుదయసింగు రాజ్యపాలన మారంభించెను. అతఁడు చిత్తూరునకు

వచ్చినసంవత్సరమే చిత్తూరుకోటను పూర్ణముగఁ బాడుచేసిన యొక మహాశత్రువు జన్మించెను ఆశత్రువుఁడు ప్రసిద్ధికెక్కిన అక్బరు చక్రవర్తియే.

ఉదయసింగు కొండకోటలోఁ గోమటియింటఁ బెరుగుచున్న ప్పుడు ఢిల్లీలో మార్పులనేకములు జరిగినవి. హుమాయూను చక్రవర్తి పరమసాధువగుటచేఁ దనమీఁద పితూరీలు చేసి జనులను తనపైఁ దండెత్తివచ్చి తన్నుఁ జాలచిక్కులు పెట్టుచువచ్చిన తమ్ములను క్షమియించి కనికరించి యెప్పటియట్లు గౌరవమున జూడఁదొడఁగెను. యుద్ధములో నతఁడెంత శౌర్యవంతుఁడై మొదలు మఱచి పోరుసేయునో తదితరకాలములయం దతఁడంత భోగపరాయణుఁడై నిశ్చింతతోఁ గాలము పుచ్చును. వేయేల? వాని దయాస్వభావమును, వాని సోమరితనమును తుట్టతుదకు వానిని సింహాసనభ్రష్టుని జేసినవి. అతఁడు కష్టపడి చెమటయోడ్చి మాళవదేశమును జయించెను. కాని లొంగినదానిని పూర్తిగ లోఁబఱచుకొనక సంతోషపరవశుఁడై బంధుమిత్రులతో విందులనారగించుటతోను మహాభోగములతోను గాలము వెళ్ళబుచ్చెను.

ఇట్లుండ 'షర్ఖాను' అను పఠాణీజాతిలోఁ జేరిన యొకతుఱక బంగాళమునందు చక్రవర్తి యధికారమునకు తిరుగుబాటు చేసి యొకసేనం గూర్చుకొని దానిం జయించి తాను నవాబగుటకుఁ దలఁచుచుండెను. వెనుక హుమాయూను బంగాళాదేశమును జయించుచుండఁగాఁ జిత్తూరునుండి కర్ణావతీదేవి వానిని రమ్మని వర్తమానమంపుటయు నతఁడు బంగాళము సరిగ లోఁబఱచుకొనకయే కర్ణావతి కుమారుని రక్షించుటకుఁ ద్వరపడి చిత్తూరునకు బోవుటయుఁ జదువరులందఱెఱుంగుదురు. షర్ఖానుఁడు రేఁగినవాఁడని వినినతోడనే హుమాయూను సేనాసమేతుఁడై వాని నడఁచుటకు బంగాళమునకుఁ బోయెను. అతఁడక్కడకుఁ బోయినతోడనే తొల్లి వానిచే

దెబ్బలుతిని రాజ్యమును విడిచి యునామకుఁడై యెందో యడఁగి యున్న బహదూరుషా మరలఁ దలయెత్తి గుజరాతు మాళవదేశ ముల నాక్రమించుకొనెను. హుమాయూను కనఁబడినతోడనే షర్ఖానుఁ కొంచెము వెనుకదీసెను. చక్రవర్తియు బంగాళమునఁ బ్రవేశించి పగతుఁడు పారిపోయెనుగదా యని గర్వించి యెప్పటియట్లు భోగాసక్తుఁడై కేళీవినోదములతోఁ గాలము బుచ్చుచుండెను. వాని జాడ యెఱిఁగి షర్ఖానుఁడు దారులరికట్టి చక్రవర్తికి ఢిల్లీకి నుత్తర ప్రత్యుత్తరములు జరుగకుండ నాటంకము గలిగించెను. హుమాయూ నునితమ్ము లప్పుడయినను వానికి సాయము చేయరయిరి. అందొ కఁడు హుమాయూను సేనకు భోజనపదార్థములు పంపుదునని వెళ్ళి యాగ్రానగరమున దానే చక్రవర్తినని లోకులకుఁ జాటఁబంచెను. రెండవసోదరుఁడు గద్దెయెక్కిన యాతమ్ముని నావలకుఁ బారఁదో లెను; కాని గట్టిపగతుఁడగు షర్ఖాను విషయమున నేమియుం జేయఁ డయ్యె. అందుచే హుమాయూను తన పగతునితో సంధిచేసికొన వలసివచ్చెను. అంతట సంధిమాటలు జరుగుచుండఁగా పాతపగలు మరచిపోయి హుమాయూనుని సైనికులు శత్రుసైనికులతో మన సిచ్చి మాటలాడుచుండఁగా నాకస్మికముగా నొక్కనాఁడు షర్ఖా నుఁడు తనసైనికులం దీసికొని చక్రవర్తి సేనపయిం బడి నిద్రపోవు చున్నసిపాయిలను నందఱను గటికవాఁడు మేఁకలం గోసి చంపినట్లు చంపెను. అప్పుడు హుమాయూను ప్రాణములు దక్కుటయే దుర్ఘట మయ్యెను.

పరాజయమునందిన యాచక్రవర్తి తాను తప్పించుకొని పారి పోవుట కేయుపాయమును గానక గంగానదిలో దుమికి యీదిపోవు టకుఁ బ్రయత్నించి మిక్కిలి శ్రమపడుచుండఁగా నీళ్లకావటివాఁ డొకఁడువచ్చి మేఁకతోలుతోఁ గుట్టినయొకసంచి తెప్పగాచేసి దాని పై హుమాయూనుని గూర్చుండఁబెట్టి యెట్టటో నావలకు దాఁటిం

చెను. ఆవలఁబడి యతఁ డొక సంవత్సరము మందిసైన్యము పోగు చేసి రాజపుత్రవీరులకు నిలయమని పూర్వము పేరుపడిన కన్యాకుబ్జ నగరమువద్ద షర్ఖానుని గలిసికొని యుద్ధము చేసెను. అతఁ డప్పుడు తెచ్చిన సైన్యము వెనుక వాని తండ్రియగు బేబరు తీసికొనివచ్చిన సేనవంటిది కాదు. ఆసేనలో లెక్కకు లక్షమంది బంట్లుండిరి. కాని వారందఱు చావు పేరు చెప్పిన నడలి పారిపోవువారే. అందుచే కొందఱు యుద్ధప్రారంభముకన్న మున్నే యాచోటు విడిచిరి. కొందఱు శత్రువుల మొదటిఫిరంగిచప్పుడు వినినతోడనే గుండెలు చెదరి చెల్లాచెదరై సిగ్గులేక కాలికొలఁది పరుగెత్తిరి. హుమాయూను మరల ప్రాణములతో దాఁటిపోయి కొలఁదిపరివారముతో నొకతావునుండి మరియొకతావునకుఁ బోవుచు నుండుట కిల్లులేక భగవంతునిపై భారము వేసి తిరుగుచుండెను.

ఎంతమెత్తని మనసుగలవాఁడైనను హుమాయూనునివద్ద తండ్రికడనున్న పట్టుదలయుఁ బ్రజ్ఞయు గొంతవఱకున్నట్లు గనఁబడుచున్నది. ఏలయన నతఁడు తనకుఁ గలిగిన దుఃఖముచే నుత్సాహభంగమునందక నాపదలు గడచుచు క్రొత్తస్నేహితుల సంపాదించుకొనుచు దారపుత్రాది వియోగదుఃఖము ననుభవించుచు పదునైదు సంవత్సరములు గడపెను. మొట్టమొదట కొంతకాల మతఁ డతిదారుణములగు దుఃఖముల ననుభవించుచు నెప్పటికప్పుడు తలఁగొట్టుకొనిపోవునట్టి యాపదలను గడచుచు సింధుదేశమునందు రాజపుత్రస్థానమునందుఁ గల యెడారులలోఁ దిరిగెను. ఆయవస్థను గనిపెట్టి రాజపుత్రప్రభువులు చక్రవర్తికి తమ యోపినకొలఁది ధనమును సైన్యము నిచ్చి సాయముచేసి వానిని సింహాసనప్రతిష్ఠితునిఁ జేసిన పక్షమున మొగలాయివంశస్థులు సూర్య చంద్రవంశస్థుల నెల్లకాలము కృతజ్ఞులై యుందురు; కాని యట్లు జరుగలేదు. హుమాయూను సహాయము చేయుమని జసల్మీరుసంస్థానప్రభువు నడుగ తన కత

నితో స్నేహము చేసికొనుట కిష్టములేదని ప్రత్యుత్తరము చెప్పెను. అనంతరము చక్రవర్తి మార్వారుసంస్థానప్రభువగు రావుమాల్దేవుని దోడుపడుమని యడుగ నతఁడు సహాయముఁ జేయకపోవుటయే గాక మీఁదుమిక్కిలి యాహుమాయూనుబట్టి చెరసాలలో బెట్టింపఁ బ్రయత్నించెను. ఆచక్రవర్తి రాజ్యభ్రష్టుఁడై తిరుగుచున్న కాలమునందే యొక మహమ్మదీయయోగికూఁతురు హామిడా యనునామె వానిని మోహించి తినుట కన్నము నిలుచుటకు నీడలేని యారాజును వివాహము చేసికొనియెను. మంచియవస్థలోనున్నపు డెందఱుభార్యలైన రావచ్చును. దురవస్థలోనున్నపుడు మరల రాజ్యప్రాప్తియు గుననిర్మైన లేనపుడు తనయంతనేవచ్చి తనతోఁ గలిసి తన కష్టములనే యనుభవించుటకుఁ దన్ను వివాహమాడిన యాకాంతను వెంటఁబెట్టుకొని హుమాయూను ప్రాణభీతిఁ బరుగెత్త నారంభించెను.

ఆబాలిక కష్టదినములు వెంటనే బయలుపడెను. దేశమునందెచ్చటఁ దలఁ దాఁచుకొనుటకు వీలులేక యాదంపతులు స్వసంరక్షణనిమిత్తము సింధుదేశపు టెడారిం బ్రవేశించిరి. ఈయెడారి నీళ్ళులేని సముద్రమువలె యంతములేనిదై యుండెను. ఇందు ప్రచండవాయువు లప్పుడప్పుడు వీచుచుండును. ఆగాడ్పులు విసరునపు డిసుకనేలనుండి నూరడుగుల యెత్తువఱకుఁ బెద్దకెరటములాగున లేచి బాటసారులను మట్టిలో గప్పిచంపివేయును. అక్కడక్కడ నెన్నో యామడల కొకచోట నొకనూయి యుండును. అది రమారమి యెనుబది నిలువులలోతు గలిగియుండును. అందుచే నాయెడారిలో నీరుదొరక నే దొరకదు. ఇట్లు దుర్గమమగుటచేత నే యీయెడారి మరణభూమి యని పేరు [illegible]గినది. ఎంతో జాగ్రత్తతోఁ బోయినవారికే యనేక యాపదలు సంభవించుచుండును. ఇట్టి భయంకరప్రదేశమును, క్రొత్తభార్యను, కొలదిపరిజనమును వెంటఁబెట్టుకొని హుమాయూను ప్రవేశించెను. నడచినకొలఁది మధ్యమధ్య వారికి యెండమావులగపడి భ్రమపెట్టి మోసముచేయుచు వచ్చినవి.

వారిప్రయాణములు వారిగుఱ్ఱముల బలమునే యాధారము చేసికొనియుండెను. అవి కదలలేకపోయిన వారిప్రయాణములు తుద ముట్టినవని చెప్పవచ్చును. మార్గమధ్యమున వడగొట్టి యెవఁడైన పడిపోయెనా వానిగతి యంతే. కాని తక్కినవారు వానికొఱకు కాఁగుటకు వీలులేదు. ఒకనాటి యర్ధరాత్రమున హుమాయూను గుఱ్ఱము నెక్కి స్వల్పసేనాపరివార సమేతుఁడై కుటుంబము తోడ్కొని యమరకోటయను నగరమును జేరుటకుఁ బయనమై పోవుచుండెను. అప్పుడాయన యెక్కినగుఱ్ఱము మార్గాయాసమునఁబడి చచ్చెను. చక్రవర్తి తనకుం దోడై వచ్చుచున్న 'టార్డీబేగ్' అనువాని యొద్దకుఁబోయి దృఢముగా నడచుచున్న యాతని గుఱ్ఱమును తనకిమ్మని యడిగెను. చక్రవర్తి యాదినములలో మిక్కిలి యల్పుఁడగుటచే 'టార్డీబేగ్' వానిమాట లెక్కసేయక నిర్దయాత్ముఁడై నే నియ్యను పొమ్మని బదులు చెప్పెను.

మాల్దేవుయొక్క సైనికులు హుమాయూనుం బట్టుకొనవలెనని వెనువెంటఁ దరుముకొనివచ్చుచుండిరి. కాబట్టి యెక్కుటకు గుఱ్ఱమైనను లేని యాచక్రవర్తి వెంటనే యపాయము తప్పించుకొనుటకొక యొంటె నెక్కెను. అతనియవస్థఁజూచి జాలినొంది పరిజనులలో నొకఁడు నీడంకోలాయనువాఁడు గుఱ్ఱముమీఁదనుండి తనతల్లిని దింపి యాగుఱ్ఱమును జక్రవర్తి కిచ్చి చక్రవర్తియెక్కిన యొంటెమీఁద యామె నెక్కించి యామెప్రక్కనే పాదచారియై తానునడచెను. వారుపోయెడుదారి జలశూన్యమగు గొప్ప యడారియగుటచే దాహమునకు నీరుదొరకక కొందఱు మృతులైరి. కొందఱు పిచ్చివాండ్రయి కేకలువేయ నారంభించిరి. ఆక్రందనధ్వనులతోడను హాహాకారములతోడను నింగి నిండిపోయెను ఈకష్టములకుదోడు పగవారు దాఁపునకు వచ్చిరను వర్తమానము దెలిసెను. యుద్ధము చేయఁగలవారి నందఱిని పయనము మానిపించి తనవద్దనుంచి స్త్రీలను

సామగ్రులను సాగిపొమ్మని పంచెను. శత్రువు లెంతసేపటికి రానం దున చక్రవర్తి తనకుటుంబ మెట్లున్నదో చూచుటకు ముందువెళ్ళెను. ఆకారుచీఁకటిలో హుమాయూను సైనికులలోఁ గొందఱు దారితప్పి శత్రువులకంటఁ బడిరి. అప్పుడు రాజపుత్రులకు మొగలాయిలకు నొకచిన్నయుద్ధము జరిగెను. మొగలాయీలు ప్రాణములపై నాసవిడిచి ఘోరముగఁ బోరి రాజపుత్రసేనాపతిం జంపి సేనం బారదోలి వారియొంటెలను గుఱ్ఱములను సామగ్రులను దోఁచుకొనిరి.

ఎన్నిదొరకినను మూఁడుదినములవఱకు నీటిచుక్కయైన వారికి దొరకదయ్యె. నాలుగవనాఁడు వారికిఁ గన్నులపండువుగ నొకబావి గనఁబడెను. అది యెంతలోతున్నదో చెప్పఁజాలముగాని మోటఁ గట్టి నీళ్లు తోడునపుడు బొక్కెన పైకి వచ్చిన దని మోటయెద్దును తోలువానికి తెలియఁజేయుటకై మాట వినఁబడక పెద్దభేరీ వాయించ వలసి వచ్చెను. ఇట్లతిప్రయత్నముచే వచ్చినయానీటినిమిత్తమువఱకే నోళ్లు తెఱచుకొని యున్న యాజనులలోఁ గొందఱు దాహాతురులై నిలువలేక తిన్నగా బొక్కెన నూతియంచువఱకు రాకమునుపే దాని పయింబడి నీరు త్రాగఁబోవ వెంటనే యాత్రాడు తెగి బొక్కెన నూతిలో బడెను. బొక్కెనతోఁగూడ కొందఱుమనుష్యు లానూతిలో బడి మృతినొందిరి. కొందఱు మితిమీరిన దాహబాధ తాళలేక నాలుకలు దెఱచుకొని వగర్చుచు వేడియిసుకపైఁ బడి పొర్లసాగిరి. మఱికొందఱా బాధ కోర్వలేక నూతిలో గుభాలున నుఱికి తక్కిన వారికంటె త్వరగా ప్రాణములు విడిచి సుఖపడిరి. మరునాడు వారు మరల నొక నీటిపట్టుఁ జేరిరిగాని వారిదురవస్థ వెనుకటిదినముకంటె తక్కువ కాలేదు.

అదివఱకు చాలదినములనుండి నీరు ద్రాగి యెఱుఁగకపోవుటచే నొంటెలు నీరు పోసినతోడనే మితిమీరఁ ద్రావి యెక్కసముచే నెన్నియో తత్క్షణమే మృతినొందెను. ఆయొంటెలవలెనే మనుష్య

లును గొందఱు నీరుద్రావిన కొంత సేపటికి గుండెల బరువువలన బాధ పడి చనిపోయిరి. ఎట్టకేలకు హుమాయూను కొందఱుపరిజనులతో చచ్చిచెడి యమరకోటఁ జేరెను. అమరకోట మృత్యుదేవతకోటలలో నొకటియని చెప్పఁదగి యున్నను అక్కడికోట యిటుకగోడను రాతిబురుజులు చుట్టుగుడిసెలు గలిగి దర్శనీయముగ లేకున్నను నిరాధారులగునాజనులకు నయనోత్సవము గావించెనుఁ ఆయూరి కుత్తరమున మంచినీళ్ళకాలువ యొకటి యుండెను. హుమాయూను పరిజనులందఱుఁ దమ కాదినము పండగదినమట్లు భావించి కడుపుదీర నీరుద్రావి సుఖించిరి. ఆయూరిరాజు వారిబాధలు తొలఁగించుటకు తనకుఁ జేతనైనంతపని చేసి చక్రవర్తికి విధేయుఁడై యుండెను. హుమాయూనుని క్రొత్తభార్యయగు హామిడా నిండుచూలాలై యామెయొడానులతో మగవారికంటె నెక్కుడుధైర్యముఁ గలిగి యద్భుతశక్తితోఁ బయనము చేసి దారుణకష్టములఁ గడచి యమరకోటఁ జేరెను. అక్కడ వారున్నకాలముననే 1542 వ సం॥ ము అక్టోబరు నెలలో నక్బరు పుట్టెను. అతఁడు చక్రవర్తిచూడామణి యనియు రాజన్యచూడామణియనియు భరతఖండమును బాలించినదొరలలో నగ్రగణ్యుఁడనియు పేరువడసెను. తనభార్యలను బిడ్డలను ప్రాణప్రదాత యగునమరకోటరాజు సంరక్షణములో నుంచి హుమాయూను బయన మారంభించెను. ఇటు కొంతకాలము తిరిగి తిరిగి యతఁడు పారశీకదేశము జేరి యారాజనుగ్రహమున తనపిత్రార్జితమగుకాబూలు గాంధారదేశములను జయించెను. అవి మొదలతఁడు కొంచెము నిలువఁద్రొక్కుకొని క్రమక్రమముగా బలపడఁజొచ్చెను. వానిసోదరులలోఁ గొందఱు మృతినొందిరి. కొందఱు రాజ్యభ్రష్టులై దేశముపాలైరి.

ఇక్కడ ఢిల్లీలో షర్ఖాను హుమాయూనుం బ్రాఁదోలి గద్దె యెక్కి ధర్మాత్ముఁడై దేశమును జక్కఁగా పాలించి చివరకు యుద

ములతో మృతినొందెను. వానివంశస్థులు నీతిదూరులు బలహీనులు నగుటచే రాజ్యము వారికిఁ దక్కదయ్యె. అయప్రయోజకులు దేశము నంతయుఁ బాడుచేసి యరాజకమగునట్లు గావించి ప్రజల నవాతు లగుటంజేసి యాయద నెఱిఁగి హుమాయూను ముందుగా పాంచా లము జయించి తరువాత శత్రువుల నోడించి ఢిల్లీని పట్టుకొని మరల చక్రవర్తి యయ్యెను. అతఁడు మఱల సింహాసన మెక్కినపిదపఁ జిర కాలము రాజ్యమేలలేదు. గద్దెయెక్కిన యారునెలలకే యతఁడు తన మేఁడమీఁది స్ఫటికపురాళ్ళమీఁదనుండి జారి మెట్లమీఁదనుండి దొర్లి క్రింద పడి తత్కారణమున కొన్నిదినములలో మృతుఁడయ్యెను.

అతని యనంతరమున రాజ్యమును వహించిన యతఁడు తొల్లి యమరకోటలో నుదయించిన బాలుఁడే తండ్రి పోవునప్పటి కతఁడు పదుమూడేండ్ల ప్రాయమువాఁడు. అక్బరు పాంచాలమును ఢిల్లీని మఱి యు దండ్రిపాలనముక్రిందనున్న కాబూలుఁగాంధారములను జేకొనినయెను చిత్తూరును బాలించుట కుదయసింగెంత చిన్నవయస్సులో నారంభిం చెనో యక్బరు ఢిల్లీ నేలుట కంత చిన్నతనమున నారంభించెను. కాని వీ రిరువురు వేరువేరు స్వభావములవారు.

ఉదయసింగు రమారమి ముప్పదిసంవత్సరములు రాజ్యపాల నము చేసి యున్నను వానియేలుబడిలో మంచిపని యని చెప్పఁదగిన దొకటియు జరుగలేదు. శూరశిఖామణులలో నగ్రగణ్యుఁడని చెప్పఁ దగిన రాజుకడుపున బుట్టియు నుదయసింగు సింగముకడుపున బుట్టిన మేఁకపిల్లవలె సమయము వచ్చినప్పుడు పిఱికియై మూర్ఖుఁడై నగు బాట్లనొందుచువచ్చెను. వేయునూట లేల? బప్పరావులవంశస్థుల యొద్దఁ గానఁబడవలసిన శుభచిహ్నములు రాజలక్షణములు వాని యొద్ద కానబడకపోవుటచే వెనుక పున్న యనుదానిచేఁ బెంపఁబడిన మీవారురాజపుత్రుఁ డతఁడు గాఁడనియు నెవరో యొకదొంగపిల్ల వానిం దెచ్చి యతఁడే రాజపుత్రుఁడని భ్రమపెట్టి రనియుఁ గొందఱు దలంచిరి.

అది యట్లుండ నిచ్చట హుమాయూనునకు నమ్మినచెలి కాఁడును మంత్రియు నైనబేరాంఖా ననునతఁ డక్బరుయొక్కచిన్న తనమందు నాలుసంవత్సరములు చక్కఁగా పరిపాలించి పిదపనక్బరున కప్పగించెను. అక్బరు చక్రవర్తియై తాను బాలుఁడైనను దృఢ మనస్కుఁడై తనమాటయందు ప్రజలకు మంత్రికి గౌరవమునిలుచు నట్లు నడచుకొనజొచ్చెను. అతఁడు రాజ్యముబూనిన కొద్దిదినములకే రాజపుత్రులమీఁద దండయాత్ర చేసెను. వానితండ్రి సింహాసన భ్రష్టుఁడై దేశాంతరములపాలై పోయినప్పుడు రాజపుత్రప్రభువులు చేసినయనాదరణము ద్రోహముఁ బలుమారు తల్లి యగు హామిడా దేవివలన విని యుండుటచేతనో లేక తల్లి పడినబాము లన్నియు గర్భములో నున్నపుడు వానిమనస్సుమీఁద ముద్రితము లయ్యెనో లేక శూరులను జయించి కీర్తి వొందగోరుటచేతనో యతఁడు రాజస్థానము మీఁదికే వెడలెను.

ఆమహాశూరుఁడు తొలుదొల్త మారువారు దేశము మీఁదికిఁ జని మాల్ దేవుని నోడించెను. అంబరు సంస్థానప్రభువు చక్రవర్తికి జడిసి కప్పముగట్టి తనకూఁతును వానికిచ్చి వివాహముచేయుటచే నక్బరు వానిం గరుణించెను. తురకరాజునకుఁ దనకూఁతునిచ్చి పెండ్లి చేసి యుత్తమక్షత్రియవంశమును పవిత్రముచేసిన రాజపుత్రులలో మొట్టమొదటివాఁ డితఁడే. తక్కిన రాజపుత్రప్రభులందఱు తెలివిఁ దెచ్చుకొని జాగ్రత్తపడి చక్రవర్తికి లోఁబడి కప్పముఁ గట్టిరి. అక్బ రును వారిమతముజోలికిఁ బోక లోఁబడినపిదప వారినందఱ సన్మానిం చెను. హిందువులు తమ పుణ్యక్షేత్రములకు యాత్రనిమిత్తముపోవు నపుడు తురకచక్రవర్తులు వారియొద్ద నొకపన్ను గ్రహించుచువచ్చిరి. అదిగాక తురకలు కానందుకు హిందువు లేడాదికి తలకొకరూపాయ వంతున పన్నియ్యవలసివచ్చెను. హిందువులమీఁద నన్యాయముగఁ గట్టఁబడిన యీరెండుపన్నుల నక్బరు చక్రవర్తి తీసివేసెను. ఇట్లు

నేక రాజపుత్రులు ఢిల్లీశ్వరునకు లోఁబడినను సంధికిరాని మూర్ఖుఁ డొకఁ డుండెను. అతఁడు చిత్తూరు రాణా యగు నుదయసింగు.

ఆయన గర్వముచేతఁ బౌరుషముచేత నక్బరునకు లోఁబడక పోలేదు. సోమరితనముచేత మూర్ఖతచేత నతఁడు చక్రవర్తి దర్శనముచేసి సంధి కోరఁడయ్యె. ఉదయసింగు బాల్యము నతిక్రమించి యౌవనమును బ్రాపించి తన సంరక్షకుల నానలకుఁ బాపి యొకయుంపుడుకత్తెను జేరఁదీసి దానివలలోఁ జిక్కి రాజ్యవ్యాపారాదివిముఖుఁడై దానితోడనే బ్రతుకని యొడలు మఱచి యుండెను. అక్బరు మాళవదేశమును జయించి దాని రాజగు రాజబహదూరును బారఁదోల నుదయసింగు వానికి శరణ మిచ్చి యట్టిపనివలన గలుగు నష్టము నాలోచింపకయే వానిం దనకడ నుంచుకొనెను. అందుచే నక్బరు కుచ్చితుఁడై పగఁదీర్చుకొనుటకు మీవారుపై దండువిడిసెను. ఢిల్లీచక్రవర్తి యంటివాఁడు మహాసేనాసమేతుఁడై తనపై కెత్తివచ్చుచున్నాఁడని వినియు నుదయసింగు విననివాఁడువలె నే ప్రయత్నములు చేయక మొద్దువలె నూరకుండెను.

ఉదయసింగు స్త్రీకన్న నధముఁడై యింటఁ గూర్చుండుటం జేసి వానియుంపుడుకత్తె నగరమునకు రాఁదలఁచిన దుస్థితిఁ జూచి రోసముఁ దెచ్చుకొని పనిఁ జేయబూనెను. సిగ్గులేనిదియు వంచకురాలు నైనను నాపడఁతి రాజస్థానమునఁ బుట్టినదగుటచే దేశాభిమానముం గలిగి పౌరుషవంతుఁడగు పురుషుఁడట్లు పనిచేయఁజొచ్చెను. వెనుకటి చిత్తూరిముట్టడిలో రాణి జవాహిరీభాయి చేసినట్లే యీమెయుఁ గవచము ధరించి పురుషవేషము వేసికొని సేనలం దోడ్కొని మొగలాయి శిబిరముం బ్రవేశించి యొకమా రక్బరుచక్రవర్తి యున్నస్థలమునకే సాహసించి పోయెనఁట. ఇట్లీమె పనిచేయుచుండ దైవవశమున నక్బరుచక్రవర్తి పనులతొందరచేఁ జిత్తూరు విడిచి సేనాసమేతుఁడై మఱియొకచోటికిఁ బోవలసివచ్చెను. చక్రవర్తి చిత్తూరు

విడిచిపోవుటకుఁ దన యుంపుడుకత్తెయే కారణమనియు నామె తనకుఁ జేసినమహోపకారమువలననే తనరాజ్యము తనకుఁ దక్కినదనియు నుదయసింగు చెప్పి సంతోషించెను. రాణాకు దనయుంపుడుకత్తెమీఁద నున్నంతమాత్రపుగౌరవమైనఁ దనమీఁద లేదనియుఁ దాము కష్టపడి ప్రాణములకాశపడక పోరాడుటయెల్ల నిరర్థకము జేసి యెప్పనంతయుఁ తుద కతఁడు తనవలపుకత్తెయుకే యిచ్చెననియు రాజబంధువులు కోపోద్దీపితులై యీ వలపులాడినిఁ జంపించిరి. అప్రయోజకుఁ డగు రాణా దనరాజ్యమును నిలిపిన యాపడఁతి ప్రాణరక్షణముఁ జేయం బ్రయత్నింపలేదు సరిగదా, దానిం జంపినవారిని శిక్షింపనైన లేదు. ఈపర్యాయ మక్బరు రాణాయొక్క భోగభార్యవలనఁ బరాజితుఁ డయ్యెనని మహమ్మదీయచరిత్రకారు లెవ్వరు వ్రాయరైరి. చరిత్ర కారులు వ్రాసినదేమనఁగా 1567 వ సంవత్సరమున నక్బరుచక్రవర్తి రాజస్థానమును దండెత్తి చిత్తూరుకోటను బట్టుకొనుటకు నాలుగువేల సేనతో వచ్చెనని ఈసంవత్సరమునఁ జక్రవర్తి కోటను ముట్టడించి పట్టుకొనుటచే నదిమాత్రమే వారు వ్రాసి వెనుకటిపరాజయమును వారు వ్రాయరైరి. అక్బరు మంచిఫిరంగులతోడను సాధనసామగ్రుల తోడను వచ్చియున్నను జిత్తూరుకోటలో భోజనసామగ్రులు జలము సమృద్ధిగా నుండుటచే దుర్గసంరక్షకులు మొగలాయిసేనం జూచి పీరా! మనల జయించువారని పరిహసించిరి. అక్బరు సైనికులును మొట్టమొదట కోట దుస్సాధ్యమని యాస వదలుకొనిరి. కోటగోడఁ దూర్పున నుత్తరమున నల్లరాతితోఁ గట్టఁబడుటచే నావైపులగోడలకు ఫిరంగులవలన నేమియు భయము లేదని వార లనుకొనిరి. అట్టికోట ప్రపంచమం దెచ్చట లేదని విదేశీయు లనేకులు వ్రాసిరి. బురుజులు మిక్కిలి దృఢముగా నుండెను. తుపాకిమందు కొట్లకొలఁది యుండెను. అక్బరు కోటకు దూరముగా నొకకొండమీఁద బసచేసి తనసైన్యము నకు రాత్రులు వెలుతురు కలుగునట్లు తనయున్న పర్వతముయొక్క

శిఖరముమీఁద పెట్టమంట వేయించుచువచ్చెను. ఆమంటలు చిత్తూరు కోట కావలివాండ్రకుఁ బ్రతిరాత్రము స్పష్టముగఁ గనఁబడుచు వచ్చెను. ఉదయసింగుమహారాజు ప్రాణముల కానపడక చిత్తూరు గౌరవము నిలుపుటకై రేలుఁబవళ్ళు పోరాడుచున్న వీరయోధులకుఁ బ్రోత్సాహముఁ గలుగఁజేయుటకు నూరు దుర్గరక్షణ మనుష్యులపాలు చేసి, తాను కోటవిడిచి హారావళీపర్వతములకుం బారిపోయెను. అయినను మీవారుదేశముపై నభిమానముఁగల తక్కిన రాజపుత్రులు తత్సహాయార్థము రాకపోలేదు. బదనూరుప్రభు వగు జయమల్లుఁడును చందావతువంశస్థుఁడై 'ఖేల్వా' సంస్థానప్రభు వైన పుట్టాయను పదునాఱేండ్ల బాలుఁడును వచ్చి తోడుసూపిరి. వారిలో నప్పాను పుట్ట తక్కినరాజపుత్రులకన్నఁ జిన్నయయ్యె. చందావంశస్థుఁ డగుటచే తాను రాణాకు ముఖ్యుఁడనియు రాణా లేనపుడు కోట సంరక్షించు భారము తనదనియు దాను మొనఁగాఁడై సేనల నడుపుదు ననియుఁ జెప్పి కయ్యమునకు మొదట సిద్ధమయ్యెను. దేవలనగరాధిపతి తన పితృపితామహుల జన్మస్థాన మగుచిత్తూరుపై మహాభిమానముఁ గలిగి యావిపత్సమయమున దానికిం దోడ్పడుటకుఁ దనకొడుకు నంపెను.

అక్బరుచక్రవర్తి యీకోటఁ బట్టుకొనుట కెన్నిప్రయత్నములు చేయవలయునో యన్నియుఁ జేసి హిందూదేశ మంతటనుండి నేర్పు గలపనివాండ్ర ననేకులఁ బిలిపించెను. కోటబురుజులమీఁదనుండి రాజపుత్రులు నిప్పులవర్షము గురియించుచున్నను వెరువక మొగలాయీ సేన లంతకంతకు దరికిఁ బోవసాగెను. గెలిచినచో చాలబహుమానము లిత్తునని చక్రవర్తి యాశపెట్టుటచేఁ బనివాండ్రును సైనికులు నొడలు దాఁచుకొనక యెవరు చేయవలసినపని వారు చేయఁబూనిరి. సొరంగములు త్రవ్వువారు సొరంగములు త్రవ్విరి. అందులో మందులు కూరువారు మందులు కూరిరి. మొగలాయిసైనికులు దినమునకు

నూరుగురు చొప్పున చచ్చిరి. చావనివారు చచ్చినవారికళేబరములను దమకు దెబ్బలు తగులకుండ నడ్డముపెట్టుకొనుచు బనిచేసిరే గాని జంకి వెనుకంజ నిడరైరి. కోట సంరక్షించుచున్న రాజపుత్రులు తమదుర వస్థ నప్పుడు దెలిసికొని భయపడఁజొచ్చిరి. రాణా యదివఱకే తమ్ము విడిచిపోయి తనదారి తాను జూచుకొనుటచే వారు నిరుత్సాహులై ధైర్యలక్ష్మియే తమ్ము విడిచినట్లు కళవళ పడఁజొచ్చిరి. కోటదెస చూడ రాజుతోఁగూడ రాజ్యలక్ష్మి యాతావువిడిచి పోయినట్లు పాడు వారు చుండెను.

అందుచే రాజపుత్రు లేమియుం దోఁచక తడబడుచుండ నింతలో తుపాకిమందు కూరిన యొక నేలసొరంగ మంటుకొని చుట్టు ప్రక్కలప్రదేశ మంతయు నాశనము చేసెను. ఒకప్రక్క కోటగోడ గుభాలునఁ గూలెను. దానితో ముట్టడించుతురకలు, ముట్టడింపఁబడు రాజపుత్రులు వందలకొలఁది జచ్చిరి. తరువాత నుభయసేనలు కలియం బడి సందడికయ్యముఁ జేసెను. అంతలో మరియొక నేలసొరంగ మంటు కొన, తురకలు రాజపుత్రులు మేనులు దెగి తుత్తునియలై మృతి నొందిరి. బ్రహ్మాండము వగులునట్లు మహాధ్వనితో నాసొరంగము లంటుకొనుటచే కోటగోడలు కూలిపోయెను. ఆప్రాంతమం దాకాశ మంతయు దుమ్ముతోను పొగతోను నిండి యుండుటంజేసి మనుష్యుల కూఁపిరి సలుపదయ్యె. ఆకసమున కెగిరిన మనుష్యావయవశకలములు మట్టిముద్దలు రాతిముక్కలు వర్షము కురిసినట్లు క్రింద రాలఁజొచ్చెను. దుర్గసంరక్షణము చేయవచ్చిన వీరులలో వృద్ధులు కొందఱు ముందుగా వీరస్వర్గము నలంకరించుటచే సైన్యాధిపత్యము బాలుఁడగు 'పుట్ట' మీఁదఁ బడెను. ఆబాలుని తల్లి చిత్తూరునగరమునందె యాసమయ మున నుండుటచేఁ దనకుమారుఁ డదివఱకుఁ గొన్నిదినములక్రిందట నూతనముగా వివాహమాడిన బాలికపైఁ గలయనురాగాతిశయముచే చావునకు వెఱచి వెనుకఁదీసి యప్రతిష్ఠ తెచ్చునేమొ యని బెంగ

బెట్టుకొనెను. కాని యావీరమాతకడుపునఁ బుట్టినబాలకుఁడు కుల మున కప్రతిష్ఠ రానీయలేదు. చిత్తూరుకోటలో దలనెరసిన వృద్ధులు, మీసములు రాని బాలురు, మహాయుద్ధములలో గాయములు దిని బ్రతికినశూరులు, నంతఃపురము విడిచి యెఱుఁగని పుష్పకోమల లగు స్త్రీలు, సేవకులు మొదలగు నందఱు గెలువవలయు చావవలయు నను మాటమీఁద నిలువఁబడి యుండిరి. ఈయుద్ధములోనె నూతనముగ భర్తను గోల్పోయిన యాబాలుని తల్లియు, వానిం గోరి వరించిన క్రొత్తపెండ్లికూఁతురును కవచములఁ దొడుగుకొని, బల్లెములు బూని యుద్ధసన్నద్ధులై మావాఱు రాజపుత్రులతో గలిసి పోరుసలిపి వీరస్వర్గ మును జూరగొనిరి. ఆఁడువాండ్రే యంతసాహస మొనర్చినపుడు మగ వాండ్రు వెనుకదీయక సమరోన్ముఖులైరి. చిత్తూరుముట్టడికథ యన్నిటి కంటె నెక్కువ దుఃఖకర మయినదియు నతిసాహసవంత మయినదియు నని చెప్పవచ్చును. అక్బరు తాను వసియించు కొండచివఱనుండి చూచుచు నడుమనడుమ మంటవెలుతురులోఁ గోటమీఁద నెవ్వరైన మనుష్యులు నిలిచినట్లు గనఁబడినపుడు తనతుపాకితో వారిం గొట్టు చుండును. ఆదినమున సాయంకాలము నమాజువేళ నక్బరుచక్రవర్తి మున్ను వేఁట కరణ్యమునకుఁ బోవునప్పుడు పట్టపుటేనుఁగు నెక్కి పెద్దపులిరాఁకకై యెదురు చూచినట్లు పర్వతశిఖరమునుండి మెలకు వతో నెవరినిమిత్తమో కనిపెట్టి యుండెను.

అప్పుడు దుర్గసంరక్షణము చేయుచున్న జయమల్లుఁడను రాజ పుత్రవీరుఁడు తనబంట్లకు గొంతయుపదేశముచేయవలసి బురుజుమీఁ దికి వచ్చెను. కొండమీఁదనుండి జాగరూకతతోఁ జూచుచున్నయక్బరు నకు వానియాకృతి చూచాయగఁ గనఁబడియె. కనఁబడినతోడనే చక్రవర్తి సంగ్రమను తనతుపాకిని బట్టుకొని గురిజూచి కొట్టెను. వెంటనే జయమల్లుఁడు ప్రాణములు విడిచి నేలఁబడియెను.

అతఁడు వడుటయుఁ గోటలోపల సైనికులు జయమునం దాశ వదలుకొని కడపటి కృత్యమునుఁ జేయఁబూనిరి. ఆఁడువాండ్రు బారులం కట్టి జోహారు సేయుటకు సిద్ధమైరి. మగవారు రక్తాంబరధారులై తాంబూలములు నములుచు నూరేగింపు మహోత్సవమునకు జనునట్లు యుద్ధమునకుఁ జనిరి. పర్వతశిఖరమునందున్న యక్బరునకుఁ గోటలో పొగలు మంటలు గనఁబడి కమురుకంపు కొట్ట నారంభించెను. మొగలాయి సైనికులు తత్కారణము లెఱింగి రక్షణము బొత్తిగా లేకయున్న యుత్తరపువైపుననుండి లోపలఁ బ్రవేశించిరి. కాని యప్పటికినిఁ జిత్తూరుకోట పగతురచేఁ జిక్కలేదు. ఏలయన నిర్భయముగా నగ్నికుండములఁబడి మృతినొందిన వీరపత్నుల యొక్కయు వీరమాతలయొక్కయు గన్యలయొక్కయు భర్తలు పుత్రులు తండ్రులు రక్తవస్త్రములు గట్టి కోటలోఁ బ్రవేశింపఁబోవు మొగలాయిసైనికుల హుమ్మని దలపడిరి. ఆ యుభయవీరులు పోరు సల్పినతావునఁ బ్రత్యంగుళము రక్తముతోఁ దడిసి యడుగు జారుచుండెను. తురక సైనికులు చిత్తూరునగరమునందలి యిఱుకుసందులును వంకరవీథులను జొచ్చి యడుగడుగునకు నొక్కొక్క రాజపుత్రవీరుని వధియించుచుఁ గ్రమక్రమంబునఁ జొరుచుకొని లోలోపలకుఁ బోయిరి. ఆదుర్దినమున నెనిమిదివేలమంది రాజపుత్రసైనికులు మృతులై రణరంగము నలంకరించిరి. మృతినొందిన యాఁడువాండ్ర బలగములో దొమ్మండుగురు పట్టపుదేవులు నైదుగురు రాజపుత్రికలు నుండిరి. ఆనాఁటితో చిత్తూరు యొక్క భాగ్యము కడముట్టెను. అది మొద లానగరము మీవారు రాజ్యమున కెన్నఁడు మరల రాజధానిగ నుండలేదు.

అట్లు చిత్తూరునగరమును నిర్వీరముగఁ జేసి యక్బరుచక్రవర్తి 1567 వ సంవత్సరము మెయినెలలో నొకదినమున కోటలోఁ బ్రవేశించెను. మీవారు రాణా తరువాత నెన్నఁడు నాభయంకర ప్రదేశమునకు వచ్చి కాపుర ముండలేదు. మరల మీవారు దేశస్థులు

పగతురపాలి బడకుండ దానిని సంరక్షింపలేదు. రాజస్థానకథావళిం జదివి మీవారు రాజ్యము యొక్కయుఁ జిత్తూరునగరముయొక్కయు మహావైభవమును దెలిసికొన్నవారందఱుఁ జిత్తూరుయొక్కయానాఁటి యవస్థం జూచినపక్షమున మున్ను సకలైశ్వర్య సంపన్నమై బహుజన సంకులమైన యానగర మంతపాడుగ నుండుటకును రాజ్యలక్ష్మి కిట్లు వైధవ్యము గలుగుటకును కారణమేమని తలంపకపోరు. తలంచి విచారింపకపోరు. ఉదయసింగు హిరావళీపర్వతములోనికిఁ బారిపోయి మరల నెన్నఁడు జిత్తూరురాక యాపర్వతములసమీపముననే యుదయపుర మను పేర నొకపట్టణమును గట్టించి దానిని రాజధానిఁ జేసికొని దేశమును పాలించుచు దనజీవితకాలశేషమును గడపెను. అందుచేతనే నేటికిని మీవారురాణా యుదయపుర మహారాణా యను పేరం బిలువఁ బడుచుండును. ఉదయసింగు తనజీవితకాలమం తయు మరలఁ జిత్తూరును బట్టుకొని విజయము నొందవలయునని తలంచుచుండువాఁడు. అందుచేతఁ దనయుద్యమము నెరవేఱువఱకు గడ్డమును కత్తిరించుకొనననని యతఁడు ప్రతినఁ జేసెను. ఆప్రతిన నెరవేరకమునుపే యతఁడు లోకాంతరగతుఁడగుటం జేసి యాతని సంతతివారగు నుదయపుర మహారాణాలు నేటివఱకుఁ దమవంశకర్తవలెనే గడ్డములు కత్తిరించుకొనక యుందురు.

చిరకాలమునుండి మీవారు సంస్థానమునకు రాజధానియగు చిత్తూరునగరమును నామావశేషముగ నొనర్చి యక్బరుచక్రవర్తి చరిత్రము సంగ్రహముగా నిచ్చట దెలిపెదము. ఢిల్లీపాదుషాలలో నక్బరువంటి యోగ్యుఁడు గుణసంపన్నుఁడు మఱియొకఁడు లేఁడని చెప్పవచ్చును. తండ్రి రాజ్యభ్రష్టుఁడై సింధుదేశపు టెడారులలోఁ జరియించుకాలమున 1542 సం॥ రమున నమరకోట పట్టణమునం దతఁడు జన్మించెననియు జనకుని మరణానంతరము 1556 వ సం॥ రమున బదునాలుగేండ్ల ప్రాయమువాఁడై యున్నపుడు సింహాసన

మెక్కినసియు నిదివఱకెఁ జెప్పియుంటిమి. ఇతఁడు గద్దె యెక్కిన తోడనే షర్షాయొక్కసంతతివారికి మంత్రియగు హేముఁడను హిందువుఁడు తనస్వామిపక్షమున నభిమానము గలిగి మహాసేనం గూర్చుకొని యక్బరుమీఁదికి యుద్ధమునకు వచ్చెను. అక్బరును వానిగుండెకాయయు సంరక్షకుఁడు నగు బేరామ్ ఖానును గలిసి హేమునిమీఁదికిఁబోయి వాని నోడించి పట్టుకొనిరి. హేముని స్వహస్తముతోఁ జంపుమని బేరాముఖానుఁ డక్బరుతో జెప్పెను. అసహాయుఁడై చెరలోనున్న దీనునిఁజంపుట యనుచిత మని యతఁ డట్టిపని కొల్లఁడయ్యె. బేరాముఖానుఁడు హేముని స్వహస్తముతో నరికిచంపెను. బేరాముఖానుఁ డక్బరును పుత్రప్రేమతో నాదరించి యుక్తవయస్కుఁడైనపిదప రాజ్యము నప్పగించెను. అక్బరు రాజ్యభారమును వహించి హిందువు లొక కన్నుగ మహమ్మదీయులు రెండవకన్నుగ నెంచుకొని భరతఖండమును న్యాయముగఁ బాలించెను. ప్రజలందఱు అక్బరుని కేవలము ధర్మరాజని కొనియాడిరి. మహమ్మదీయు లని పక్షపాతము లేక హిందువులని క్రోధములేక యిద్దఱను సమానముగ సమ్మించియిరువురకు గొప్పగొప్ప యుద్యోగములు భేదము లేకుండఁగ నిచ్చెను. సేనాధిపతులు దేశాధిపతులు వానిక్రింద హిందువు లనేకు లుండిరి. రాజపుత్రులకుఁ దనకు మైత్రి హెచ్చునట్లు వారిపిల్లలం దాను బెండ్లియాడిపట్టపుదేవులం జేసెను. ఈతనిజ్యేష్ఠపుత్రుఁడును వానియనంతరమున రాజ్యమునకు వచ్చినయతఁడునగు జహాంగీరుచక్రవర్తి యొకరాజపుత్రస్త్రీవలనఁ గలిగినకుమారుఁడే. రాజపుత్రవీరులును దమయెడలఁ జక్రవర్తి చూపు గౌరవమునుబట్టి తాముగూఁడ జక్రవర్తికి విధేయులై చుట్టములై నెచ్చెలులై యవసరమగునప్పుడు తమ ప్రాణములనైన నడ్డమువేసి వాని ప్రాణమును గాపాడుచు వచ్చిరి. అక్బరు మిక్కిలి పండితపక్షపాతి. ఆచక్రవర్తియాస్థానమున అరబ్బీ పారసీభాషలు నేర్చినపండితులే గాక సంస్కృతమును దేశభాషను

నేర్చిన పలుపండితు లుండి యనేక బహుమానముల నందుచువచ్చిరి. అతనికి స్వమతమునందు గౌరవము దక్కినమతములందు నిరసనము లేదు. ఖురాను నేర్చిన మౌలవీలను క్రైస్తవమతబోధకులను బౌద్ధ పండితులను వేదాంతశాస్త్రజ్ఞులగు బ్రాహ్మణులను పారసీమతస్థులను దనకొలువునకు బిలిపించి వారిచే వాదములు చేయించి సర్వమతముల సారములం గ్రహించుచుండువాఁడు. వానిని హిందువులు వేదాంతి యనియు క్రైస్తవులు క్రైస్తవుఁ డనియు మహమ్మదీయులు మహమ్మదీయుఁడనియు జెప్పుచుందురు. ఉపనిషత్తులయెడ నక్బరునకుఁ గడుప్రేమయని చరిత్రకారులు చెప్పుదురు. ఆ మన వితంతు వివాహములు హిందువులలోఁ జేయింపవలయునని కొంతప్రయత్నము చేసెను. ఘోరదురాచారమగు సహగమనమును దనదేశమునఁ జాల వఱకు మానుపించెను.

ప్రజలకు భారముగానున్న పన్నుల నేకములు దొలగించెను. రాజాటోడర్ మాల్ అను హిందువునకుఁ గొప్పయుద్యోగమిచ్చి దేశమునందున్న యీనాం జిరాయితీ భూములను వానిచేత జాగ్రత్తగా గొలిపించి పంటనుబట్టి యాభూములకు పన్నులుగట్టించెను. పండిన పంటలో నాలుగవవంతు చక్రవర్తి పన్నుక్రింద గ్రహించుచుండును. అక్బరుచక్రవర్తి విద్యావంతుఁడు మహావీరుఁడు లోకవ్యవహారములు చక్కఁగఁ దెలిసినవాఁడు. ఈతనివంటి చక్రవర్తి నేటివఱకు హిందూదేశమునకు మరల రా లేదని జనులు చెప్పుకొందురు. ఆయన రమారమి యేఁబదిసంవత్సరములు భరతఖండమును బాలించి సకల జనస్తవనీయుఁడై క్రీస్తుశకము 1605 సంవత్సరమున లోకాంతరగతుఁ డయ్యెను.

హాల్దిగట్టు యుద్ధము

—:(o):—

అక్బరుచక్రవర్తి చిత్తూరును నాశనముచేసి పోవునప్పుడు దేశమునం దంతట దారిద్ర్యమును మనుష్యుల హృదయములయందు నిరుత్సాహమును నెలకొలిపి పోయెను. మీవారుయొక్క గొప్పతనమంతయుఁ గథావశేష మాయ్యెను. పుణ్యభూములు పుష్పవనములు కోటలు కోవెలలు సంపూర్ణముగ నాశనము నొందెను. దేవతాచరిత్రములను రాజపుత్రవీరుల దిగ్విజయములను దెలుపుటకు దేవాలయపుగోడలమీదను మేడలమీఁదను వ్రాయఁబడిన చిత్తరువులు రూపుమాసెను. విజ్ఞానమును దెల్పు వింతవస్తువులను తీసికొనిపోవుటకు వీలైనంతవఱకు శక్తివంచనలేక మహమ్మదీయు లెత్తుకొని పోయిరి. దిగ్గజములను జెవుడు వఱుపఁజాలు గణభేరులు మ్రోగెడుకాలము పోయినది. నగరరక్షణము చేయుమని ప్రార్థించి నగరదేవత కఖండదీపారాధనము జరుగు మేలుదినములు గతించినవి. వేయేల? రాణావారి మందిరద్వారములే యక్బరు కట్టింపఁదలఁచిన క్రొత్తపట్టణమునందలి మందిరము నిమిత్తము తీసికొని పోఁబడెను. దేశమునంతను దుడిచివేయుచున్న యుద్ధతరంగ మంతతో నిలిచిపోయెను.

రతంభారుకోట వెనుక బహదూరుషా చేతఁజిక్కెనని చదువరు లెఱుఁగుదురు. తరువాత దాని నా మహమ్మదీయ ప్రభువువద్దనుంచి బూందీసంస్థాన ప్రభువగు హార యనునతఁడును జోహాణవంశస్థుఁడగు మఱియొకఁడును మఱలఁ బట్టుకొనిరి. ఆకోట యీకాలమున బూందీప్రభువగు సూర్జనుఁ డనునతని యధీనమున నుండెను. అతఁడు మీవారురాణాకు లోఁబడి యరిగాఁపై యాకోట నేలుచుండెను. ఈసూర్జనుఁడు వెనుక చిత్తూరిముట్టడిలో 'బహాదూరుషాతో యుద్ధముచేసి మృతినొందిన యర్జునరావు కుమారుఁడు. అక్బరుచక్ర

వర్తి యీకోటను గొంతకాలము ముట్టడించి పట్టుకొనలేకపోయెను. దానికిఁ దోడుగ నతఁడు కార్యాంతరములమీఁద మఱియొకచోటికి బోవలసివచ్చినందున నీముట్టడి నాపదలంచుచుండెను. అంతలో నక్బరునకు నమ్మికబంట్లును రాజస్థానమునకు ద్రోహులు నగు నిరువురు రాజపుత్రులు మోసము చేసి యీకోట జక్రవర్తి కప్పగించిరి. అంబరు దేశ ప్రభువగు భగవానుదాసుఁడును వాని యన్నకొడుకగు మానసింగు ననువారే యీమహానుభావులు. ఈయిద్దఱు ద్రోహము చేయనిపక్షమున రంతంబరుకోట శత్రుదుర్గమమై నిరపాయస్థితి నుండి యుండునుగదా !

సూర్జనుఁ గలిసి మాటలాడినపక్షమునఁ జక్రవర్తికిఁ జాల లాభము గలుగునని నమ్మి మానసింగు దర్శనముచేసి మాటలాడ వలయునని యున్నది గనుక కొంతకాలమువఱకు యుద్ధము మానవలసినదని సూర్జనునకు వర్తమాన మంపెను. సూర్జనుఁ డందుకు సమ్మతించినందున మానసింగు తాను చక్రవర్తి రాయబారినని పేరుపెట్టుకొని కొంతపరివారముతోఁ గోటలోనికి బోయి యాతనిచేత సబహుమానముగ గౌరవింపఁబడెను. మానసింగు సూర్జనుఁడునొండొరులతో సంభాషింపుచుండ హఠాత్తుగ సూర్జనునిమేనమామ కూర్చున్నచోటునుండి లేచి రాజా మానసింగుయొక్క వెనుక నిలిచియున్న చోపుదారువంకఁ జూడఁదొడంగెను. అటు కొంతసేపుచూచి యతఁడు చోపుదారు చేతిలోనుండి వెండికఱ్ఱను వినయమునఁ దీసికొని సూర్జనుఁడు సాధారణముగాఁ గూర్చుండుస్థలమున నాచోపుదారుం గూర్చుండఁబెట్టెను. అపు డందఱు తెల్లబోయి చూడఁదొడఁగిరి. నిగనిగలాడునట్టి యాకాటుకకన్నులును మేని చామనచాయను ముక్కుమీఁద నెడమప్రక్కనున్న పుట్టుమచ్చను జూచి యతఁడు తప్పక యక్బరుచక్రవర్తి యని మున్ను వాని నెఱింగినవారు కొందఱు నిశ్చయించిరికాని గ్రహించినవారు సందేహించి చెప్పక యూరకొనిరి.

గ్రహింపనివారు వెఱవెలబారి చూచుచుండిరి. ఇంటికివచ్చిన యతిథికి హాని చేయుట రాజపుత్రధర్మవిరుద్ధము. హాని చేయక యుండవలయునన్న దుర్భేద్యమై పోతుటీఁగకైనఁ జొరరాక సింహగుహ యని చెప్పఁదగిన యాకోటలోనికిఁ దనకుఁ దానై చక్రవర్తి వచ్చి లోటుపాటులనెల్ల గ్రహించెఁగదా! చక్రవర్తి మాట యటుండ తమకంత మహాద్రోహము జేసినమానసింగు నేమి చేయవలయునని యక్కడనున్న రాజపుత్రులకెందఱకు సందేహములు దోఁచెను

రాజపుత్రులెల్లు కళవళ మందుచుండ నక్బరు నదరుబెదరు లేక నిర్భయముగఁ గూర్చుండి కొంతసేపటికి గంభీరమగుస్వరముతో 'సూర్జనా! ఇప్పుడు కర్తవ్యమే' మని యడిగెను. సూర్జనుఁడు తెల్లఁబోయి యుప్పలుకుల కేయుత్తర మిచ్చుటకుఁ దోఁచక యుండ మానసింగు ధైర్యము తెచ్చుకొని 'కర్తవ్య మేమున్నది? రంతంబారుకోట దేవరవారికి సమర్పించి సూర్జనుఁడు మీవాఁడై గౌరవ మందుటయే' యని పలికెను. చేయున దేమియు లేక కోట యక్బరున కప్పగించి తొలఁగెను. ఈవిధముగ బంధుద్రోహము చేత రంతంబరుకోట మొగలాయీలపాలైన దని రాజస్థాన చరిత్రకారులు వ్రాసిరి. అట్టి యవస్థలో నెంతటి మానవంతుఁడైన నట్లే చేయవలసి యుండును గదా? రాజస్థానమునందలి సంస్థానములు తమలోతమ కైకమత్యము లేక దేనిమేలు నదియే చూచుకొనుచు బనిచేయుటయే గాని యావద్దేశముయొక్క మేలును జూడక పోవుటచే స్వనామమును గ్రమక్రమముగఁ దెచ్చుకొనఁజొచ్చెను. దేశమునందు గల శూరశిఖామణుల నెల్ల రావించి దేశాభిమానము గలిగించి యుద్ధములు చేయింపఁ గల సమర్థుఁడు రాణాసంగుఁడు గతించుటయు సూర్యవంశపు రాజుల గద్దె యెక్కుటకనర్హుఁడగు నుదయసింగు రాజగుటయు నాశనమునకు ముఖ్యకారణములు. అక్బరు చూపిన సాహసమును మనోధైర్యమును 'రంతంబగు' కోటలో నున్నవారి కత్యద్భుత

మును గలిగించెను. విశేషించి యతఁడు ధీరోదాత్తుఁడగు పగతుఁడనియు నీచశత్రువుఁడు కాఁడనియు వారికిదోఁచెను. మఱియు నతఁడు రాజపుత్రస్త్రీని వివాహముజేసికొని యామెను తన మతములో గలియుమని బలవంతపెట్టక యామె యిచ్చవచ్చిన దేవతల నారాధించుకొనవచ్చునని సెలవిచ్చుటంజేసి యాచక్రవర్తి మహోదారుఁడని యారాజపుత్రులు గ్రహించిరి. బూందీసంస్థాన ప్రభువు లదివఱకు మీవారునిమిత్తము పోరి చాల నష్టపడిరి. అందుచే నక్బరు వారియభిమానమునకు భంగముగలుగకుండునట్లు సంధిఁజేయుఁదలంప సూర్జనుఁడు సంతోషముతో నంగీకరించెను. ఆసంధినిబంధన లివి. సూర్జనరావు తన యేఁబదిరెండుజిల్లాల నెప్పటియట్లు పాలించుకొనవచ్చును. అవసరమగునపుడు ఢిల్లీపాదుషాకుఁ గొంతసేన నతఁడు పంపవలెను. బూందీరాజులు మొగలాయీలకు నెప్పుడు తలపన్ను నీయనక్కఱ లేదు. చక్రవర్తి బూందీప్రభువులను సింధునది దాఁటి యావలకు యుద్ధములకుఁ బంపఁగూడదు. బూందీరాజకన్యను మొగలాయీలు పెండ్లియాడఁ దలంపఁగూడదు. బూందీవారి భేరీలు ఢిల్లికోటగోడల నడుమ వాయింపవచ్చును. ఆరాజులు ఢిల్లీచక్రవర్తి దర్బారు బ్రవేశించునపుడు తమయాయుధములనెల్ల ధరించి యుండవచ్చును. చక్రవర్తికిఁ దక్కినరాజులంబలె నేల సాగిలంబడి మ్రొక్కనక్కఱ లేదు. షరతు లింతయనుకూలముగ నున్నపుడు సూర్జనుఁడు వాని కంగీకరించుట యొకవింత కాదు. కాని యతఁడు సమ్మతించిన మాత్రమున పోరణఁగలేదు. ఏలయన తొల్లి బహదూరుషా యాకోటం బట్టుకొన్నపుడు వానివద్దనుండి 'శాంతహారుఁ' డనునొక రాజపుత్రవీరుఁడు దానిని వదలించి సూర్జనరావున కప్పగించి మీవారు రాణాలకు లోఁబడి దాని నేలుకొమ్మని చెప్పెను. అందుచే నతఁ డిప్పుడు జరిగిన స్వామిద్రోహమును సహింపక సూర్జనుఁడు చేసికొన్నసంధి కొడంబడక చక్రవర్తి నెదిరింప నిశ్చయించుకొనెను. కాని యతనివద్దనున్నసైన్య మతిస్వల్ప

ముగ నుండెను. అయిన నేమి! చేఁజేతుల కోటను పగతుని కప్పగించి సుఖించుటకంటె నిష్కళంక చరిత్రులై దేశమునిమిత్తము గౌరవముగ బ్రాణముల విడుచుటయే యుత్తమమని యతఁడునిశ్చయించుకొనెను. అట్లు కృతనిశ్చయుఁడై హారవంశజుఁడగు రాజపుత్రుఁడెవ్వఁడు ప్రాణములు కంఠమునం దుండఁగా రంతంభారుకోటవిడిచి పోవఁగూడదని యొట్టుపెట్టి యది యొకస్తంభముమీఁద వ్రాయించి యనంతరము రక్తాంబరధారుఁడై, దేశాచారప్రకారము తాంబూలము వేసి తన పరిజనులతోఁగూడి చక్రవర్తిసేనల నెదిర్చి ప్రాణములువిడిచెను. అది మొదలు నేఁటివఱకు హారవంశజుఁడగు రసపుత్రుఁడాకోటదరిం బోవునపుడు సిగ్గునం దలవంచుకొని పోవుచుండును.

అనంతర మక్బరు చిత్తూరుం దోఁచుకొని యాద్రోఁపుడుధనముతో ఢిల్లీ ప్రవేశించెను. అతఁడు మహమ్మదీయుఁడైనను హిందువులలోఁబరాక్రమవంతుఁడగుశత్రువుఁ డుండినపక్షమున వాని నతఁడు తగునట్లు గౌరవించుచు వచ్చెను. ఈచిత్తూరు దండయాత్ర ముగిసినది మొదలు, అక్బరుచక్రవర్తి రాజపుత్రులకు గొప్పయుద్యోగము లియ నారంభించెను. ఆతనిప్రధానమంత్రులలోఁ గొందఱు సేనాధిపతులలో గొందఱు రాజపుత్రు లుండిరి. చక్రవర్తి మీవారు విడిచిపోయినపిదప నుదయసింగు తానదివఱకు దాఁగియున్నయడవులలోనుండియుఁ గొండలలోనుండియు వెలువడివచ్చి తనగౌరవహీనమగునజీవితమును నిచ్చట కొంతకాలము గడపి వసియించుటకుఁ బట్టణమైన లేకపోవుటచే నొకనగరమును నిర్మింపఁ దలంచి ముందుగా నొకసరస్సు గల్పించి యాసరోవరతీరమున నుదయపుర మనుపేర రాజధానింగట్టి యందుఁ బ్రవేశించె. ఆసరోవర మిప్పటికి నుదయసాగర మనుపేరం బరగుచున్నది. అది యేమిదోసమోకాని మీవారు రాజధానిలో శూరశిఖామణులనేకులుండగ వారిలో నెవరిపేరంబరగక పౌరుషహీనుఁడగునొక యపాత్రునిపేర నేఁటికిఁ బఱగుచున్నది. ఉదయసింగుమహారాజునకు

నిరువదియైదుగురు కుమారులు గలరు. బహుపుత్త్రులకు జనకుఁడై యుండుటఁ దప్ప యుదయసింగునివద్ద లోకులు సంతసింపదగిన యోగ్యత మఱి యేమియు లేదు. అతని ప్రియపుత్త్రుఁడు జగ్మల్ అను నతఁడు. తన యనంతరమున వానినే రాజుఁ జేయుట కతఁడు నిశ్చయించుకొని సింహాసనమునకు న్యాయముగ రాఁదగినవాఁడును ప్రథమ భార్యకుమారుఁ డగు ప్రతాపుని రాజ్యహీనుం జేసెను. కొడుకుల యెడల నుదయసింగు మిక్కిలి కఠినుఁ డని చెప్పవచ్చును. వేఱొక మారు సూక్తుఁడను మఱియొకకుమారుని జంపింపఁ దలంప బంధువు లందఱు బతిమాలి యాపి యాకుఱ్ఱవాని దేశమునుండి యవ్వల కంపిరి.

సూక్తుఁడు పుట్టగానే వానిజాతకమును వ్రాయుమని తండ్రి జ్యోతిష్కులం బిలుపింప వారు మీనమేషములు లెక్కపెట్టి గ్రహచారములఁ జూచి నోరు చప్పరించి "ఈబాలుఁడు స్వదేశమునకు శత్రుఁ డగుటయేగాక స్వకులమునుఁగూడ నిర్మూలముఁ జేయు" నని చెప్పిరి. అప్పలుకులు విని తండ్రి భయపడి యది మొదలు వానిని గడుజాగరూకతతోఁ జూచుచుండెను. సూక్తుఁ డైదేండ్ల ప్రాయము గల బాలుఁడైనప్పు డొకనాఁడు తండ్రివద్ద నాఁడుకొనుచుండఁగా లోహకారుఁ డొకఁడు పదునైనకత్తిని దెచ్చి రాణా కిచ్చెను. అది వాడి గలదో లేదో చూచుట కుదయసింగు దానితోఁ దూదిబుంగ నఱికి యది పదునైనదే యని సంతసించి యక్కడ పెట్టెను. వెంటనే సూక్తుఁ డాఖడ్గమునుఁ బట్టుకొని "కత్తులు మనుష్యులను నఱుకుటకు గాని దూది నఱుకుటకుఁగా" నని పలుకుచు నొక్కయేటున నెముక గనఁబడునట్లు తన చేయి నఱుకుకొనెను. ఆచేతినుండి క్రొన్నెత్తురు జోట జోటగారి నేలఁబఱచిన రత్నకంబళమును దడిపి చూపఱకన్నులకు వెరపు గొలుపుచున్నను బాలుఁడుమాత్రము బెదరక నొప్పి యని యేడ్వక యెప్పటియట్ల నిశ్చలుఁడై నిలిచెను. కడుపిఱికియగు నుదయ

సింగు కుమారుని మహాసాహసమునుఁ జూచి సహింపలేక యాయీాడు బాలునియందంత వైపరీత్యము గనఁబడుట దేశమున కరిష్ట మని భావించి తత్క్షణమే యాబాలుని వధియింపుఁడని తలారుల కప్పగించెను. తలవరు లాకుఱ్ఱని వధియించుటకుఁ గొనిపోవుచుండ మార్గమధ్యమున చందావతుకులస్థుఁడగు రాజపుత్త్రుఁ డగపడి యావృత్తాంతము విని తెలివి యుట్టిపడుచున్న యాబాలుని మొగముఁ జూచి విడువలేక కనికరము పెంపున వానిం జంపనీయక వెంటఁబెట్టుకొని రాణావద్దకు వచ్చి బాలుని బ్రతికింపు మని ప్రార్థించి ,,నాకు సంతానము లేదు నేను వీనిం బెంచుకొనియెద. వీఁడు నాకులదీపకుఁడై యుండుఁగాక !" యని పలుక దగ్గరచుట్టమును మిక్కిలి ప్రబలుఁడు నగు చందావతువంశస్థునిమాట కెదురాడలేక యుదయసింగు తల యూచి యూరకొనియె. చందావతుఁడును బాలుని తనరాజధాని యగు సాలుంబ్రమానగరమునకు గొంపోయి నేల నడువనీయక కడు గారాబమునం బెనుచుచుండె.

చిత్తూరు విడిచివచ్చిన నాలుగుసంవత్సరముల కుదయసింగు శరీరస్థితి చెడినందునఁ దనమరణ మాసన్న మగుచున్న దని యెఱిఁగి లోకాంతరప్రయాణమునకు పలయుప్రయత్నము చేయసాగెను; అది వసంతకాల మగుటచే మావాడుసంస్థానమునఁ గల సామంతరాజు లందఱు రాణాతోఁ గలిసి యడవిపందివేఁటకుఁ బోవునట్టి సమయము. ఈవేఁటకుఁ బోవునప్పుడు రాణా సామంతప్రభువుల కాకుపచ్చని బట్టలు కొన్ని బహుమానముగ నిచ్చి వారిని వెంటఁబెట్టుకొని వేఁట నలుపు వాడుక గలదు. ఆవాడుకంబట్టి ప్రభువులందఱు నుదయసింగు మంచముచుట్టుఁ జేరిరి. ఉదయసింగు చావకమునుపు నోటిమాట యున్నపుడె తనయనంతరమున జగ్మల్ రాణా కావలయునని చెప్పెను. అతనిమనసులో నేమున్నదో కాని యపుడైన జ్యేష్ఠపుత్త్రుఁ డగుప్రతాపునిమాట యెత్తనేలేదు. అనంతరము కొన్నినాళ్ళ కుదయసింగు

మృతినొందెను. ఆదేశాచారప్రకారము పీనుఁగును పురోహితుని యింట బొఱవైచి దహనాదికర్మములు జరుపు మని చెప్పి రాజబంధువులు కుమారుని పట్టాభిషేకమునిమిత్తము మందిరము నలంకరింపఁ జొచ్చిరి.

ఉదయసింగు జగ్మల్లును రాజ్యార్హుఁడుగఁ జేసినప్పుడు సోనిగుఱ్ఱసంస్థానప్రభు వొక్కఁడుండెను. ఉదయసింగుని పట్టపుదేవి యాతనికిఁ జెల్లె లగుటంజేసి యాంప్రభువు ప్రతాపునికి మేనమామ. అందుచేఁ దన మేనల్లుఁడు సింహాసనభ్రష్టుఁడుగఁ జేయబడుటకు సహింపనోపక యావీరుఁడు చావునున్న చందావతువంశస్థుఁ జూచి మీరు దగ్గఱనుండియే యిట్టియక్రమము జరుగుచుండ నుపేక్షింతురా? యని యడిగెను. చందావతుఁ డావలుకులు విని మఱియొక మాటమీఁద బెట్టి యిట్లనియె. "చావునకు సిద్ధముగనున్నయతఁడు పాలిమ్మని యడుగుచుండఁగ మనము వద్దననేల? మృతినొందుచున్న వానిమాట కడ్డము చెప్పనేల? వానికోరిక యాలాగే చేయుదమని తరువాత మనయిష్టము వచ్చినట్లు చేసికొనగూడదా' యని యామాటల యభిప్రాయము అల్లుపలికి తనపలుకుల యర్థము విస్పష్టమగునట్లు ప్రభువుకు వెండియు నిట్లనియె. "అయ్యా? నేను నీమేనల్లుని పక్షమువాఁడనే తప్పక నేను ప్రతాపునకే సహాయము చేయుదును."

ఇట్లు వాగ్దానములు జరిగినను జగ్మల్లునకు పట్టాభిషేకము చేయుటకే ప్రయత్నములు జరుగుచుండెను. సామంతరాజులందఱు నుదయసింగు కోరిక చొప్పున జగ్మల్లును రాణాగాఁ జేయుటకు వచ్చి కూర్చుండిరి. ప్రతాపుఁడు సోదరుని రాజ్యమునం దుండుట తనకు సేమముకాదని తలంచి యేదేశాంతరములకైనఁ బోవనిశ్చయించి గుఱ్ఱములకు జీనువేసి పయనముగమ్మని సేవకుల కాజ్ఞాపించెను. జగ్మల్లు పట్టాభిషేకమహోత్సవమునకై లేచి గద్దె యెక్కఁబోయెను. పట్టాభిషేకమప్పుడు చందావతుకులవృద్ధు రాణాకు నడుమునకుం గత్తి

కట్టవలసిన యాచారము గలదు. ఆయాచారము నడపుటకు జగ్మ ల్లున కొక్క-ప్రక్క చందావతువంశస్థుడును రెండవప్రక్క వాని చేయిపట్టుకొని తారువంశస్థుఁ డగు వేరొకవీరుఁడు నుండిరి. అపుడు చందావతుఁడు గద్దెయెక్కఁబోవుచున్న జగ్మల్లుయొక్క హస్తముఁ బట్టుకొని "దేవా మీరు పొరఁబడుచున్నారు. ఈపీఠము మీ రెక్క వలసినదిగాదు. ఇది మీసోదరుఁ డగు ప్రతాపుఁ డధిష్టింపవలసినది." అని నిర్భయముగఁ జెప్పెను. జగ్మల్లు వానిపలుకులు సరకు సేయక యతనిచేయి విదల్చుకొని యాగడముచేయఁ దలంచెను; కాని చందావతుఁడు వానిని సందిట నిఱికించి యొకచోటఁ గూలవైచి ప్రతాపునిం దోడితెచ్చి గద్దెయెక్కించి వాని మొలకుఁ గత్తికట్టి సాగిలఁబడి ముమ్మాఱు వానిచరణములకు మ్రొక్కిమీవారు రాణా ప్రతాపసింగేయని మేఘగంభీరభాషణములతో నొక్కి చెప్పి చప్పట్లు కొట్టెను.

అంతకుమున్ను రాజ్యభ్రష్టుఁడై దేశములపాలై పోవలసిన యవస్థలోనుండి యాకస్మికముగ మండలాధిపతియై సింహాసన మెక్కఁగలిగినందులకు గర్వించి విజృంభింపక ప్రతాపుఁడు నిశ్చలమనస్కుఁడై శాంతముతో నుండెను. పట్టాభిషేకమహోత్సవము ముగిసినతోడనే ప్రతాపుఁడు సామంతప్రభువులం బిలిచి యది వసంతకాలమనియు నడవిపందిని వేఁటాడి గౌరికి సమర్పించి ముందుసంవత్సరము తన యదృష్ట మెట్లుండునో తెలిసికొనవలయుననియుఁ జెప్పి గుఱ్ఱమెక్కి వారిం దోడ్కొని వేటకుఁ బయలువెడలెను. రాజస్థానమునందంతట గౌరి యిప్పటికి ననేకనామములతోఁ బూజింపఁబడుచున్నది. ఇట్లు వెడలి వారడవిపందిని జంపి దానిని దేవి కర్పించి యామెను సంతుష్టిపఱచి మఱుచటియేఁడు తమకు జయకరముగ నుండునని తెలిసికొని సంతసించిరి. అది మొదలు రాణాప్రతాపసింగు పలుమాఱు బీభత్సముగఁ బలుకుచు వచ్చె. "రాణాసంగునకు నాకును

నడుమ మాతండ్రి యుదయసింగు లేకుండ నేనే సంగునికుమారుడ నైనపక్షమున గొడ్డుమాంసము తినుతురకవాఁడు వచ్చి యీ దేశమున నడుగు పెట్టఁగలఁడా. రాజపుత్రికలను లోఁబఱచుకొనఁగలఁడా."

మీవారు రాజ్యమునకు స్వాతంత్ర్యమును దేవలయు నని ప్రతాపునకు గోరిక యున్నది; కాని యది నెఱవేఱుట యసాధ్యము. ఏల యనఁ బ్రతాపసింగునకు ఢిల్లీచక్రవర్తి సైన్యములె కాక స్వబంధుజనములలోఁ గూడ శత్రువు లుండిరి. మార్వారు, బూంది, బికనీరు, అంబరు మొదలగు సంస్థానముల యధిపతులు చక్రవర్తికి దాసులై యుండిరి. అందు బూందీసంస్థానప్రభువు దక్కఁ దక్కినవారు దాసు లగుటతోఁ దనివినొందక తమ యాఁడుపడుచులఁ దురకకిచ్చి పెండ్లి గూడ చేసిరి. వారిమాట యేల? ప్రతాపుని సోదరులలో నొకఁ డగు సాగ్రుఁ డనువాఁడు తన యన్నను విడిచి యక్బరుచక్రవర్తి శరణంబు సొచ్చి యాతనిచేత నేలుటకు గ్రామంబులం బడసి మాన్యుఁడై యుండె. అతఁడును బిడ్డలును సాగ్రావతు లనుపేరఁ జక్రవర్తికొలువులోఁ బ్రతిష్ఠితులై యుండిరి. మీవారుదేశము నిరంతర యుద్ధములచేత ధనశూన్య మగుటయేగాక జనాయుధశూన్యమై వీరశూన్యమై యడవియయి యుండె. ఆయవస్థలో మహావీరుఁ డగు ప్రతాపుఁ డొక్కఁడు చక్రవర్తితోఁ బగసాధించెనుగాని మఱియొకఁడైనపక్షమున సందుదొరికినదే చాలునని చప్పుచప్పునఁ చక్రవర్తితో సంధిచేసికొని యాతని మన్ననలకుం బాత్రుఁడై సుఖముగ నుండి యుండును.

మీవారుదేశములోఁ బుట్టిన రాచవాఁడు ఢిల్లీచక్రవర్తికి లొంగి సలాము చేయఁగూడదనియు వానిని తాము గెలువలేకపోయినను తఱిమి దోఁచుకొని బెదరగొట్టి సిలుగులం బెట్టవచ్చు ననియు వీలుదప్పివచ్చినప్పుడు గౌరవముగ రణముఖంబునఁ జచ్చి వీరస్వర్గము జూఱగొనవచ్చు ననియు నందుచే సంధి చేసికొనఁగూడదనియు వాని

19

యభిప్రాయము. ఆయభిప్రాయముంబట్టి తురకలను స్వదేశమునుండి వెడలఁగొట్టి మీవారును తొల్లింటి గొప్పదశలోకిం దెచ్చువఱకుఁ గడుపారఁ గూడు తిననినియుఁ గంటినిండ నిదురపోననియు నతఁడు ప్రతిన జేసెను.

ఇట్లు సంకల్పించి యాగడియ మొదలు ప్రతాపుఁడు సంకల్ప సిద్ధి యగువఱకుఁ గొన్నినియమముల నేర్పఱచుకొనియెను. సేన బయలుదేరునప్పుడు ముందుమ్రోవు రణదుందుభు లది మొదలు వెనుక వాయింపవలయును. శత్రువులను జయింపలేని పిఱికివాని రణదుందుభులు వెనుక నుండవలయునేగాని ముం దుండదగవని యిట్లుచేసెను. 2. రాణావారు భోజనముచేయు వెండిబంగారుపళ్ళెములు పాత్రములు తీసివేయించి తనకును తనతోడిసామంతప్రభువులకును శత్రునాశనము సేయువఱకు భోజనార్థము విస్తళ్ళు చాలునని యానతిచ్చెను. 3. ఆయన నిత్యము పవ్వళించు హంసతూలికాతల్పము లవ్వలఁ బాఱవైచి తనగుఱ్ఱమును శత్రువులకోటలోఁ గట్టివేయువఱకుఁ దాను గడ్డిపాన్పుమీఁదనే పండుకొనునట్లు శపథము చేసెను. 4. చిత్తూరునగర మెప్పటియట్లు రాజస్థానమునకు దీపమై వెలయునంతవఱకు ప్రతాపుఁడు తాను తన సామంతులు గడ్డములు కత్తిరించుకొనఁగూడదని శాసించె. ఆదినము మొదలు చిత్తూరు రాజధానిం జేసికొనువఱకు మఱల రాజధానిలో నుండఁగూడదని యుదయపురమును విడిచి కమలమీరుకోటలోఁ గాపురముండి యెందేని బోవలసివచ్చినప్పుడు గుడారములోనే వసించుచు వచ్చెను.

ఇట్లు సంకల్పించినతోడనే మున్ను తనతండ్రి మూర్ఖతవలన యన్యకుటుంబమునకు బోయిన తనతమ్ముని సూక్తుని రావించెను. ఆబాలుని పెంచుకొన్న తండ్రికి ముసలితనమున గొడుకు లనేకులు పుట్టినందున దత్తపుత్రుపై మోహము తగ్గెను. కావున సూక్తుఁడును పాలకపితను విడిచి వచ్చుటకు వగవక కుసుంతోషమున నన్నవద్దకు

వచ్చి యతని యనుగ్రహంబునకుఁ బాత్రుఁడైవానిం గొల్చుచుండెను. వచ్చినక్రొత్తలో నన్నదమ్ము లిద్దఱు మిక్కిలి సౌహార్దముతో నుండిరి; కానిదినములు గడచినకొలఁది స్థితి వెనుకటియట్లే యయ్యెను. తమ్మునికన్నపై ననూయ పొడమెను. రాజ్యమేలుటకు తనయన్నకంటెఁ దానే యెక్కువ సమర్థుఁడ నని శక్తుఁడు తలఁచి యప్పుడప్పుడు దుర్వినయములు జూపుచుండ నొకనాఁడు వేఁటాడుతఱి నన్నదమ్ములకు మాటపట్టింపులు వచ్చెను. ఆమనస్పర్థ యంతంతకుఁ బ్రబలవైరముగ బరిణమింప శక్తుఁ డన్నతో నిట్లనియె. "మనమిరువురము గుఱ్ఱములనెక్కి బల్లెముల చేఁబట్టుకొని ద్వంద్వయుద్ధము చేసి యెవఁడెక్కువబలవంతుఁడో నిర్ణయించుకొందము. పూర్వము తనతాత వ్యాఘ్రగిరియొద్ద జయము గొన్నట్లె తానును జయము గాంచవచ్చునను ధైర్యమునఁ బ్రతాపుఁడాయుద్ధమునకు సమ్మతించెను. దేశాచారప్రకారము గౌరవ మీల నడపఁదలఁచి వారుభయులు ముందు నీవు కొట్టుము ముందు నీవుకొట్టుమని యొకరినొకరు హెచ్చరించుకొని యుద్ధారంభించుట కెవరికిం జేతులు రాకపోవుటచే నొక్కసారిగ నిరువురు నొకరిపై నొకరు దుముకుటకు సిద్ధముగనుండ నంతలోఁ బురోహితుఁడు వారిరువురనడుమ నడ్డముగ నిలిచి యతిదారుణమై కులనిర్మూలకారణ మైనయాపోరుడుగుమని వేఁడెను.

అప్పటికా వీరుల క్రోధములు మేరమీఱినందున గురువు మాటమీఁదిగౌరవముచేతగాని బంధుత్వముచేతగాని వారు పోరు మాననొల్లక పొడుచుకొనుటకు బల్లెముల దూసిరి. ఏయుపాయమునైననీకుటుంబకలహమును నివారింపదలఁచి పురోహితుఁడు కర్తవ్యమేమియుం దోపమి నెట్టకేలకుఁ దనచేతిబల్లెముతోఁ దాను బొడుచుకొని యిరువురకు నడుమ నేలబడియె. ఆయమానుషకృత్యముఁజూచి రాజపుత్రు లిరువురు సంభ్రాంతులై గురుప్రాణరక్షణము చేయుటకు గుఱ్ఱములమీఁదనుండి క్రిందికి గుభాలున దుమికిరి, కాని గురువుగా

రంతకుమును పే మేనుదొరగిరి. పవిత్రమగు గురువుగారి శరీరరక్తము సోదరుల కిరువురకు మధ్యగ బాఱుటచే నదిదాటి యొకరిపై నొకరు దుముకుటకు వారికి మనస్సొప్పదయ్యె. గురువుపోయినఁ బోయెగాని కలహముమాత్రము నివారితమయ్యెను. ప్రతాపుఁడు కొంతసేపటికిఁ దెలివి తెచ్చుకొని సోదరునింజూచి నీవు నా యెదుటనుండి దేశాంతరములకుం బొమ్మా ఇచట నిలువవలదని పలికెను. చిత్తమని కపటవినయముతో నమస్కరించి సూర్యుడు గుఱ్ఱమెక్కి వెంటనే ఢిల్లీకిఁ బోయెను. ఆనాటి పోరువలన రాణాప్రతాపునకు సోదరవియోగమును ఢిల్లీచక్రవర్తికి గొప్ప మిత్రలాభమును గలిగెను.

ఇట్లు కొందఱు ఆప్తబంధువులు కొందఱు రాజపుత్రులు విడిచినను ముఖ్యసామంతప్రభువు లనేకులు ప్రతాపునకుఁ దోడుపడిరి. జగన్మల్లును సింహాసన మెక్కింపదలఁచిన నాఁడెట్లుండెనో యట్లే చందావతురాజును నేటికిని రాణాపక్షము వహించియుండెను. జయమల్లుని కొడుకులును, పుట్టయొక్క కొడుకులును తండ్రిమార్గము ననుసరించి రాణాకు విధేయులైరి. అక్బరుచక్రవర్తి వారికెంతెంత లంచముల నియ్యదలఁచుకొన్నను వారు తమ స్వామిభక్తిని దుచ్ఛధనమునకై విక్రయింపనొల్లరైరి.

శౌర్య మెంతయున్నను సేనాబలము తక్కువగుటచే రాజపుత్రులు తురకలను బ్రత్యక్షముగ నెదిరింపఁ జాలరైరి. అందుచే వెనుక రాణాహమీరు "అల్లాయుద్దీను" మీఁదఁ బ్రయోగించిన మాయోపాయములే రాజపుత్రులు మరలఁ బ్రయోగింపవలసివచ్చెను. అంతట రాణాప్రతాపసింగు కొండలలో వసియింపఁ బోవుచుండుటచే దేశమందలి జనులందఱు వానిని వెంబడింపవలయుననియు రానివారు కాసివారేయనియు దేశమందంతట నతఁడు చాటఁబంచెను. ప్రజలు రాజాజ్ఞ శిరసావహించి నేలఁ దున్నుట పొలముల పైరుసేయక తమ పశువులనెల్ల శత్రుదుర్గము లగుహారావళిపర్వతములలోని

కిందోలి తాము రాజువద్దకుఁ జనిరి. పట్టణములు పల్లియలు నిర్జనములై భయంకరములయ్యెను. మహావీరులు వసియించినతావుల వనములనుండి వెలువడివచ్చి ఘాతుకమృగములు సంచరింపఁ జొచ్చె. బాటసారులు నడువకపోవుటచే మార్గములన్నియు ముండ్లతోనిండి బయనంబునకు నిరోధము గలిగించెను. ఢిల్లీచక్రవర్తి ప్రతాపుని మీఁద దండువిడిసియు వానిసైనికులకుఁ దినుటకన్నము గాని త్రాగుటకు జలంబులుగాని లభింపవయ్యె. ఆయిక్కట్టులకు. దోడుగ మహారాణా ప్రతాపసింగు నడుమ నడుమ కొండలమీఁదనుండి కోటలోనుండియో మఱియేయడవిలోనుండియో నాకస్మికముగ బయలువచ్చి సూరతు నగరమునుండి ఢిల్లీచక్రవర్తి నిమిత్తము విలువగల సరకులం గొని పోవు బిడారములను కొల్లఁగొనుచుండును. మఱియొకమాఱు తన యాజ్ఞఁ జెల్లింపక బుద్ధిహీనుఁ డెవండైన కర్షకుఁడతిచే నేలదున్నుట పశులమందలను మేపుట మొదలగు కృత్యములఁ జేయుచున్న వాఁడేమో పరీక్షించి చూతమని రాజస్థాన మధ్యభాగమునకువచ్చి శోధించుచుండును. ఇట్లువిహరించుచుండ నొకనాఁడొకధోట మంద భాగ్యుఁ డొకఁడు రహస్యముగఁ దన మేఁకలమందను పచ్చికబీళ్ళ మేపుకొనుచుండెను, అది రాణా చూచి వానిం బిలిచి నాలుగుమాటలు వాని నడిగి సంగతి తెలిసికొని తత్క్షణమే వానికిమరణదండన విధించెను. ఆనిర్భాగ్యుని శవము దహనముచేయుటకైన దిక్కులేమిచేఁ .గాకుల గ్రద్దలపాలయ్యెను.

అక్బరున కీకార్యములన్నియు నసహ్యములుగనుండెను. అతఁడీవిరోధమును మితిమీఱునట్లు చేయుటకిష్టపడఁడయ్యె. సహజముగ పరిశుద్ధమనస్కుఁ డగుటచే నక్బరు భరతఖండమునంతయుఁ దా నేకఛత్రముగఁ బాలింపవలయు ననియు, దన చల్లనిపాలనముక్రిందట నన్ని తెగలవారు సుఖముగ బ్రతుకవలయుననియు సంకల్పించెను. అందుచేతనే యతఁడు రాజపుత్రుల నడవడికే తక్కిన తెగలవారి

కలెబు నెక్కున గౌరవించుచుండెను. అతని పట్టపుదేవి యగు జహాంగీరు తల్లి రాజపుత్రిల యోగ్యపడుచు. ప్రధానమంత్రులలో నొకఁడైన తోడరుమాలు రాజపుత్రుఁడు మఱియు నంబరుసంస్థానాధిపతి యగు భగవానుదాసుఁడును వాని యన్నకొడుకగు మానసింగును సేనాపతులై చక్రవర్తిని గొలుచుచుండిరి. ప్రజలనిమిత్తము చట్టములు చేయునప్పు డక్బరు చక్రవర్తి యతిబాల్యవివాహము, యజ్ఞములలో జీవహింస, బలాత్కారసహగమనము, మొదలగు దురాచారములు జరుగఁగూడదని నిషేధించి హిందువులకుఁ గొంచె మనిష్టమే గలిగించినను మొత్తముమీఁద సర్వమతసహనముఁ గలిగి యెవరిమతము వారిపూజలు తనకోటలో సయితము జేసికొనవచ్చు నని యొప్పుకొని గోవుల నితరజాతులవారుగూడ చంపఁగూడ దనికట్టుబాటుచేసి ధర్మోత్తరముగఁ బ్రజాపాలనము చేసెను. ఈసౌమ్యతవలన నక్బరునకు ననేకరాజపుత్రులు లోఁబడి కప్పముఁ గట్టుటకు సమ్మతించిరి; కాని చిత్తూరునగరమును నాశనము చేసి తానుగొంచెనలోనికిం బాఱఁదోలినను రాణాలకిఁకను బుద్ధిరాలేదని యక్బరు విచారింపజొచ్చెను. రాజపుత్రులయెడల చక్రవర్తి చూపుదయాగౌరవాదులంబట్టి స్వమతాభిమాన మెక్కువగల మహమ్మదీయులకక్బరుపై కోపముగూడ గలిగెను. కాలక్రమమున రాణాయును చక్రవర్తికిని దొంగపోటుయుద్ధములు కడముట్టి ప్రబలయుద్ధములు జరుగనారంభించెను. దానికి కారణము రాజపుత్రకవు లిట్లు చెప్పియున్నారు.

“అంబరురాజవంశస్థుఁ డగుమానసింగు చక్రవర్తి పంపున నేడేశమునకో పోయి పగతుల జక్కడఁచి మరల ఢిల్లీకిఁ బోవుచు మార్గవశమున మీవారు దేశములోనుండి పోవలసివచ్చెను. ప్రతాపసింగు ధనహీనుఁడై దుర్బలుఁడై యుండినను ముప్పదివేలు రాజపుత్రకుటుంబములకు నాయకుఁడై వెలయుచుండుటచే “మహారాణావారి దర్శనము నేను జేసికొనవలయునని యున్నది రావచ్చునా?” యని

మానసింగు వినయముగ వర్తమాన మంపెను. అప్పుడు ప్రతాపుఁడు కమలమీయరుకోటలో నున్నందున వాని నక్కడ కలిసికొనఁ డనియు నుదయసాగర మనురసస్సుతీరమున గలిసికొందు ననియు, వర్తమాన మంపెను. దానికి సమ్మతించి మానసింగు సపరివారముగ నటకుం జన, వాని నెదుర్కొనుటకుఁ బ్రతాపుని పెద్దకొడుకగు ఉమారి యనునతఁడు మీవారుప్రభువులను దోడుకొని యక్కడకు వచ్చెను. వచ్చి మానసింగును సన్మానించి తలనొప్పిబాధచే రాణావారు స్వయముగ రాలేక తన్నుఁ బంపిరని చెప్పి పిండివంటలు చేయించి విందారగింపుమని వానిం బ్రార్థించె

ఉమారికు నక్కడ నున్న తక్కిన రాజపుత్రులను బ్రతాపుఁడు స్వయముగ వచ్చి మానసింగునకు నెందుకు విందు సేయలేదో కారణము తెలియదు. అంబరురాజులు తురకలతో వియ్యమందుటచే ప్రతాపుఁడు వారిపంక్తిని దినఁడు. ఆసంగతి గ్రహించి మానసింగు ,,ప్రతాపుని తలనొప్పికారణము నే నెఱుఁగుదును. అతఁడే స్వయముగ వచ్చి నాకు విందు సేయవలయును కాని వానిస్థానమున వేఱొకరు పనికిరారు'' అని పలికెను. ఆపలుకుల విని ప్రతాపసింగు నిర్భయముగ నిట్లు ప్రత్యుత్తర మిచ్చెను. తనయింటి యాడుపడుచును దురకకిచ్చి పెండ్లిచేసి వానితోఁ గలిసి కూడుదిను వతనితో నేను భుజియింపఁ ల.'' జా

ఆపలుకులు విని క్రోధలజ్జాపరవశుఁడై మానసింగు విందారగింపక దిగ్గున లేచి ,,దేవున కారగింపుచేసి తెచ్చినయన్నమేగాని మీ చేతియన్నము నేను దినను. మీమానములఁ గాపాడుటకే మీరాజ్యములు నిలుపుటకే మేము తురకలతో వియ్యమంది వారికూడు తినుచుండుట. సరేయిఁక మీమీఁద నీవేమాత్రము పౌరుషశాలివో చూతము కాచుకొమ్ము'' అని పలికి తనపరిజనుల నందఱిని లెమ్మని పయనమయి పోవుచుండ నింతలో ప్రతాపుఁ డీవలకు వచ్చి మానసింగును

జూచుచుండెను. ఒక్క శల్యమయి మనోవ్యథచే పాలిపోయి మాసిన బట్టలు గట్టుకొని సామాన్యునట్లుండియు రాజతేజంబుచే మెఱయుచున్న ప్రతాపసింగును జూచినతోడనే మానసింగున కెక్కడలేని కోపము రాఁగా నాపుకొనలేక ప్రతాపునితో “నేను నీపొగ రణగింపక పోదునేని నా పేరు మానసింగు గాదు సుమీ” యని పలికి మొట్టు పెట్టుకొని పోవఁదొడఁగెను. ప్రతాపు డాపలుకులకుఁ గోపింపక మానసింగుతో యుద్ధము సేయుట నాకును సంతోషమే యగు గౌరవముగఁ బలికెను; కాని ప్రతాపుని పరిజనులలో నొక్కఁడు కోపమాపుకొనలేక చప్పటులు గొట్టి మానసింగును వెక్కిరించుచు మీ యక్బరు నీమాటు తీసికొనిరా! ఈసారి వానికి నీకునుగూడఁ దగినట్లు బుద్ధి చెప్పించెద నని బిగ్గఱగఁ జెప్పి యిక్కడ వ్రాయుటకు వీలులేని తిట్లు చక్రవర్తిని వానిని దిట్టెను. మానసింగు సపరివారముగఁ బయనమయి పోయిన వెనుక నతఁడు సతపసైనికులు బసదిగినచోటఁ గూర్చున్నచోట నడచినచోట పవిత్రమగు గంగానదిజలము తెప్పించి చల్లించి పుణ్యాహవాచనము చేయించి యంతతోఁ బోక వారి మైలగాలి తమపై సోకినందుకుఁ బ్రాయశ్చిత్తముగ దానును దనబందుగులును శిరస్స్నానము చేసి వెనుకటిబట్టలు విడిచి మంచిబట్టలు కట్టుకొని కమలమీరాయకుకోటకుం జనిరి.

పరాభవము నొందిన మానసింగు వడివడిం బయనము చేసి ఢిల్లీకిఁ బోయి యక్బరును దర్శించి ప్రతాపుఁడు తనయెడలం జూపిన యగౌరవంబును జక్రవర్తి యధికారమునెడం జూపిన తిరస్కారమును బ్రతాపుని పరిజనులు చక్రవర్తిని జేసిననిందలను మఱచిపోక యొకటికిఁ బది జేర్చి పూసగ్రుచ్చినట్లు విన్నవించెను. ఈకొండెములు విని యక్బరు మీవారుపై దండెత్తుటకు సేన సిద్ధము చేసెను. ప్రతాపునితో మానసింగు చెప్పినవిధమున నక్బరు స్వయముగ దండయాత్రకు రాలేదుగాని తనకుమారుఁ డగు సలీమును సేనాధిపతిగఁ జేసి మానసింగును వానికి ముఖ్యమంత్రిగ నొనర్చి దండయాత్ర నడపించెను.

ప్రతాపసింగు తన చిన్నసేనతో నెనుబది చతురపుమైళ్ళ వైశాల్యము గల నుదయపురజిల్లాలో నొకయడవిలో నుండెను. మొగలాయిసేన నానాటికి రాణాచుట్టు నలుదెసలం గ్రమ్ముకొనెను. ఆయడవి కొండలతో నిండి సమప్రదేశము లేక నిమ్నోన్నతముగ నుండుటచే నిలిచి యుద్ధము చేయుట కిద్దఱకు వీలు లేకయ్యె. ప్రతాపుఁడు దాఁగొనియున్న కారడవికి సమీపమున హల్దిఘాటనుబయలుండుటచే నది యుద్ధమునకుం దగినభూమి యని యిరువు రచ్చటఁ జేర నిశ్చయించి 1576 వ సంవత్సరము జూలై నెలలో జేరిరి.

ప్రతాపవంతుఁడగు ప్రతాపుఁడు చైటకమనుపేరుగల తన గుఱ్ఱము నెక్కి రాజలాంఛనమగు శ్వేతఛత్రమును సేవకులుపట్ట కవచము ధరియించి ఖడ్గపాణియై యుద్ధమున నిలిచినతోడనే ప్రాణములెంతో తీపియని చావునకుం బెదరి మూలదాఁగొన్న పిఱికిసయితము తెగించి కత్తిఁబూని తనరాణాకుఁదోడుపడియెను. శత్రుసైన్యములఁ జూచినతోడనె మనోనిశ్చలమగు ప్రతాపునిమనస్సుఁగూడ నించుక జంకెను. దీనింబట్టి యక్బరుపంపిన గొప్పఫిరంగులు సాధనములు మహాయంత్రములు మొదలగువానిం జూచి రాణా జంకెనని మనము దలఁపరాదు. అన్నను జంపుటకు తమ్ముఁడును తమ్ముని దెగటార్చుటకన్నయు నొండొరులం జంపుకొనుటకుఁ జుట్టములు నచ్చఁట జేరినందుకతఁడించుక వగచె. ఆమహాసైన్యములో ప్రతాపుని సోదరుఁడగు సూక్తుఁ డొకమూలనుండెను. మఱియొక సోదరుఁ డగుసూగ్రుని కుమారుఁడు కొంతసేన కధిపతియై నిలిచెను. చక్రవర్తి పుత్రుఁడగు సలీము రాజపుత్రుల మూఁకుపడుచు నాడుకే గదా! ఈసేనాచక్రమునంతను ద్రిప్పుచున్న యంబరరాజపుత్రుఁడు మానసింగు ప్రతాపునకుఁ జుట్టమేకదా? అతనిం జూచినతోడనే ప్రతాపుఁడు రోషావేశపరవశుఁడై యుద్ధమేమయిన సరే వానిపై కసితీర్చుకొనవలయునని ప్రతిన చేసెను.

ప్రతాపుని పక్షముననున్న సైనికులందఱు నిరువది రెండువేల మంది. వారు మహాపౌరుషశాలురేగాని సకలసాధన సంపత్తిఁ గల ఢిల్లీసైన్యమున కీడగువారుగారు. వారిలో ననేకులు రాజపుత్రులు గడువిశ్వాసముఁగల భిల్లులు గలిసియుండిరి. ఆయడవిలోఁ గొండఱు వనచరులుండిరి. వారిని యుద్ధమునకు రప్పింపవలయు ననుకొన్నఁ గ్రమమయిన యుద్ధమున నిలుచుట యెట్లో పోరుటయెట్లో వారెఱుంగరు. ఆకారణమున వారు రణమునకు రాఁకయే రాణాకు సాయముఁ జేయఁదలంచి కొండ లెక్కి చెట్లచాటున నుండి వీలగునప్పు డొకటి రెండుబాణముల విడుచుచు శత్రువులు కొండలనడుమనుండి పోవునప్పుడు వారిపయిన పెద్దపెద్దఱాళ్ళను దొర్లించుచు యథాశక్తిగ స్వామిభక్తిని జూపుచుండిరి. అంతట నుభయసేనలకు ఘోరయుద్ధ మారంభమాయెను.

కొండకనుమ నాక్రమించినచోఁ దమకు సేమమగునని తురకలు ప్రయత్నించిరి. రాజపుత్రులు వీరావేశముతోఁ గొండదారి తురకలపాలఁ బడకుండఁ గాచుకొనిరి. ఎక్కడ యుద్ధము సంకులమయ్యెనో యక్కడ భానుబింబ చిహ్నముగల ధ్వజముతోడను, వెల్లగుబ్బ గొడుగుతోడను తప్పక ప్రతాపుఁడు గానఁబడుచువచ్చెను. ఆతని ముఖ్యాభీష్టము మానసింగునుగలిసి వానినోడింపవలయునని. అందుచే నంతకంతకు ముందుకు చొరుచుకొనివచ్చి ప్రాణములపై నపేక్ష విడిచి యతఁడు బోరఁజొచ్చె. రణరంగమున నతఁడు కొంతదవ్వు పోవునప్పటికి వివిధాలంకారములచేత నలంకృతమును బంగారపు టంబారీగల యొకపట్టపుటేనుఁగు వాని కగపడియెను. దానిచుట్టు వందలకొలఁది జనులు జేరుటచే నది చక్రవర్తిపుత్రుండగు సలీముని యేనుఁగని గ్రహించి ప్రతాపుఁడు విజృంభించెను. విజృంభించుటయు సలీముని యంగరక్షకులు రాజపుత్రులచే నిహతులై నేల నొఱిగిరి. మావఁటివాఁడు కూర్చున్న చోటుననే క్రుంగిపోయె. అంబారీకి నలు

ప్రక్కలనున్న యినుపపలక మూలమున సలీము బ్రతుకఁ గలిగెను. గాని లేకున్నచో ప్రతాపుని బాణప్రహారములచేత చక్రవర్తి పుత్త్రుఁడు నాఁడే కడతేఱియుండును. అప్పుడు పోరు మిక్కిలి సందడి యయ్యెను. చక్రవర్తి కుమారుని రక్షించుటకు మొగలాయిసేన లన్నియు నచ్చటికివచ్చె. రసపుత్త్రవీరు లందఱు తమస్వామికి బాసటయై నిలిచిరి. ప్రతాపుఁడు మూఁడుబల్లెపు పోటులచేతను మూఁడు కత్తిదెబ్బలచేతను గాయములనుండి నెత్తురు సంతతధారగఁ గాఱు చున్నను లెక్కసేయక పోరుచుండ నొకతుపాకిగుండు కవచమును భేదించుకొని వానిశరీరమునఁ జొచ్చెను. ప్రతాపుని గుఱ్ఱము కైటక మామదగజమును డీకొన నింతలో నామదపుటేనుఁగు దెబ్బలచే నొడలునొచ్చి పిచ్చియెత్తినట్లు విజృంభించి వేఱొకయెడకుం బాఱి పోయెను అందుచే సలీము పులినోటి కండవలె దాఁటి యావలఁ బడియె.

మొగలాయిసైనికులు మిడుతల దండువలె రాజపుత్త్రులం జుట్టుముట్ట నారంభించిరి. ప్రతాపుఁడు మున్నూర్గురు పగతులచేఁ జుట్టు ముట్టబడియు మున్నూర్గురును వారిం దనశక్తికి బలియిచ్చి యప్రతి హతుఁడై నిలిచెను. రాజపుత్త్రులు క్రమక్రమంబుగ నశించుటయుఁ దురకసేన నెందఱుబంట్లు వచ్చిన నినుకపాతరవలె తఱఁగకుండు టయుఁ జాలవంశస్థుఁడగు నొక రాజపుత్త్రవీరుఁడు చూచి ప్రతాపుని యపాయస్థితినిఁ దప్పించుటకు సూర్యబింబధ్వజమును తన చేతం బట్టుకొని గబగబ పఱుగెత్తెను. తురకసైనికు లది చూచి ధ్వజ మెక్కడనుండునో రాణా యక్కడనే యుండుననుకొని జాలవంశ స్థుని వెంటఁబడిరి. ఇంతలోఁ గొందఱు రాజపుత్త్రులు ప్రతాపుని గుఱ్ఱపుకళ్ళెమును బట్టుకొని వాని కిష్టములేకున్నను రణరంగముచుండి వాని నవ్వలకుఁ దీసికొనిపోయిరి,

ఆరాజసింహు మావలకుఁ జనినపిదప వెనుక చిత్తూరు ముట్టడిలోఁ జిక్కు చెదరక బ్రతికిన తువరవంశస్థుఁడును వానికుమారుఁడును రాజప్రాణసంరక్షణార్థము ధ్వజముపట్టుకొనిపోయిన జాలవంశస్థుఁడును ఉక్కుతునుకలవంటి మఱియేన్నూరు రాజపుత్రవీరులును హోరాహోరిగాఁ దురకలతో యుద్ధముచేసి మృతినొంది వీరశయన మలంకరించిరి. నాఁడు యుద్ధమునకు వచ్చిన యిరువదిరెండువేల రాజపుత్రులలో నెనిమిదివేలుమాత్రము గాయములతో బహిష్కృతులైరి. అప్పుడు శూరశిఖామణియైన ప్రతాపుఁడు వెంటనొక్క బంటుయినను లేక యొంటరిగ గుఱ్ఱము నెక్కి దనకు శరణమీయఁగలతావు లవియేయని కొండలలోనికిఁ బోవుచుండెను. రాజపుత్రసైనికులు శత్రువులు తమ రాణామీఁదికిఁ బోకుండ వారినాపి పోరుచు చేతనయినంత సాయము చేసిరి. తనకుమారుఁడగు అమ్రా తాను మృతినొందినచోఁ స్వదేశమును గాపాడఁ దురకల నెదిరింపలేఁడని రాజ్యలక్ష్మినిమిత్తము ప్రతాపుఁడు కొంతకాలము బ్రతుక నిశ్చయించుకొనియుఁ దనతోడివీరులు గౌరవముగ రణరంగమునఁ బ్రాణములవిడిచివీరస్వర్గమును గొల్లఁ గొనుచున్నందుకునుఁ దాను పిఱికివాఁడై యేకాకియై ప్రాణములు గాఁచుకొనుటకు బ్రతికివచ్చినందుకు నతఁడు తద్దయు విచారించుచుఁ జైటకము నెక్కి మెల్ల మెల్లగ రాళ్ళనడుమ బయనము సేయుచుండ నంతలో వాని వెనుక గుఱ్ఱపుడెక్కల చప్పుడయ్యె. అప్పుడేమి యని యతఁడు తిరిగి చూచునప్పటికి నిద్దఱు తురకలు వానిం బట్టుకొనుటకు వెంట దగిలివచ్చుచుండిరి. వారికంటెదూరముగ నింకొకఁడు వచ్చుచుండెను. గుఱ్ఱముకంటె ప్రతాపుఁడును ప్రతాపునికంటె గుఱ్ఱమును నలసియుండిరి. గోరుచుట్టుపై రోకలిపోటువిధమున వారి దారి కడ్డుగ కడువేగమునఁ బాఱు నొక కొండయే ఱడ్డమువచ్చెను. ప్రతాపుఁడు చైటకమును కొంచెము తరటచేయ నది యెక్కడలేని యోపికఁ దెచ్చుకొని నొక్క యెగురెగిరి యేఱు దాఁటి యావలంబడియె, తరుము

కొనివచ్చిన తురకలిద్దరు ఆళ్ళమీఁద జారిపడిరి మా చావవలసివచ్చు ననియు ప్రతాపునివంటి యసహాయశూరుని మీఁదికి తమరిద్దఱు చనగూడదనియు దమవారు మఱికొందఱు వచ్చువఱకు నిలుచుట మంచిదనియుఁ దలంచి గోడదాఁటఁబాఱిరి.

ప్రతాపుఁడు పలుగాయములతో నెట్టుకొని కొంతదూరము పోయి నడచుటకు గుఱ్ఱమునకు దానిపైఁ గూరుచుండుటకుఁ దనకు బొత్తిగ నోపిక లేకపోవుటచే నేమిసేయఁదగు నని యోచించుచుండ నంతలో వెనుకనుండి కడువేగముగ దఱుముకొనివచ్చు నొకశత్రువుఁడు కనఁబడెను. వాని బాఱినుండి తప్పించుకొని పోవుటకు వీలు లేదని తెలిసి పోరాడి గౌరవముగ మృతినొందవలయునని నిశ్చయించి ప్రతాపుఁ డెదురుతిరిగి నిలిచెను. నిలిచినతోడనే „యోమహావీరుఁడా! యుద్ధమునుండి పాఱిపోవు వీరుని మనసెట్లుండునో యిప్పుడు చెప్పగలవా!" యనుమాటలు వానికి వినఁబడియె. ఆమాట లెవరివో యని యతఁడు చూచునప్పటికిఁ దన మరణముఁగోరి శత్రుపక్షములోఁ గలిసిన తన సోదరుఁడు సూక్తుఁడే యతఁడని గ్రహించె. యాపలుకుల కుత్తరమియ్యక ప్రతాపుఁడు పోరునకు సిద్ధముకాఁగా కైటకము నిలువలేక నేలఁబడి మృతినొందెను. అప్పుడు చేయున దేమియు లేక ప్రతాపుఁడు నిశ్చేష్టుఁడై నిలువ „నీవు భయపడనక్కఱలేదు నేను నీకు హాని సేయుటకు వచ్చినవాఁడను గాను. నీప్రాణములు పుచ్చుకొనుటకు వచ్చిన తురకలిద్దఱు నది కావలనే యున్నార"ని చెప్పి సమీపమునకు బోవ నన్నదమ్ము లిరువురులో నడగియున్న చిరక్రోధానలము చల్లఁబడనట్లు వైరము మఱచి యొండొరులం గౌఁగిలించుకొని కన్నీరువిడిచిరి. అట్లు కొండొక వగచినపిదప సూక్తుఁ డన్నతో నిట్లనియె.

„అనేక మహావీరులచే నిరంతరము కొలువఁబడు శూరశిఖామణులగు మీరు గాయములచే బడలి కొండలంబట్టి పోవుచుండుటఁజూచి సహింపలేక యేకగర్భజనితున కింతకంటె సాయముచేయవలసిన సమయ

ముండదని నేను పరుగుపరుగున వచ్చి మిమ్ము తఱుముచున్న తురకల నిద్దఱను, నేనే పొడిచి చంపితిని. ఇదిగో నాగుఱ్ఱము దీనినెక్కి మీ ప్రాణముల దక్కించుకొనుఁడు. నేను ప్రస్తుతము సలీమువద్దకుం బోయి కొలఁదికాలమున మీపాదసేవ చేయుటకు వచ్చెద" అని పలికి సూక్తుఁ డన్నకు తనగుఱ్ఱమిచ్చి తనదారిం జనియె. చిరకాలము తనకుఁ గడువిశ్వాసముతోఁ బనిజేసిన చైటకను దనవైపుఁ జూచుచు నప్పుడే ప్రాణములు విడుచుటచే బ్రతాపుఁడు దాని కాపత్సమయమున దగునుపచారములు చేయలేనైతినని కన్నీరువిడిచి క్రొత్తగుఱ్ఱము నెక్కి మరలఁ బయనమయ్యెను.

సూక్తుఁడును సోదరునివద్ద సెలవుపుచ్చుకొని పాదచారియై మొగలాయిశిబిరముం బ్రవేశించెను. అంతయాలస్యముగ నొంటిగఁ గాలినడకను వచ్చుటకు గారణ మేమని సలీము వానినడుగ సూక్తుఁ డొక పెద్దకథ కల్పించి యిట్లని చెప్పెను. "అయ్యా! దేవరవారియెడ ద్రోహియగు ప్రతాపుఁడు రణరంగము విడిచి పలాయితుఁ డగుచుండ నాదురాత్ముని బట్టుకొని దేవర పాదపద్మములయొద్దఁ బడవేయవలయునని నేనును ముల్తాను ఖొరసాను ప్రభువులగు నిద్దఱు తురకలును బయలుదేఱితిమి ఆప్రతాపహతకుఁడు మీతురకబంట్ల నిరువురఁ గడతేర్చి నాగుఱ్ఱము నపహరించి నన్నుఁగూడఁ జంపనుంకించెను; కాని యేలినవారిపాదములు మరలఁ జూడనోచుకొనుటచే నెట్టెటో గండముగడపి నేను బయటఁబడితిని." అనపుడు నాపలుకుల యం దొక్కయక్షరమైనను సలీము నమ్మఁడయ్యె. నమ్మకపోయినను మహాక్రూరస్వభావుఁ డగు నతఁ డెందుచేతనో సూక్తుని వెంటనే చంపింపక వానితో "జరిగిన నిజమును నీ వొప్పుకొంటివేని నీ కభయ మిచ్చెద నున్న దున్నట్లు పలుకు" మని నిర్బంధించెను. అట్టి సమయమున నిజ మొప్పుకొనుటయే మంచిదని వానికి సూక్తుఁ డిట్లనియె. "మీవారు రాజ్యభారము మాప్రతాపుని భుజములపై నిలిచియున్నది.

అతని దురవస్థఁజూచి నామనసు కరఁగిపోవ నేను నాసోదరునిం గాపాడుకొంటి” నని యావద్వృత్తాంతము జెప్పెను. అది విని సలీము వానింజంపింపక తనసేన విడిచిపొమ్మని యానతిచ్చెను. సూక్తుఁడు బయలుదేఱి వచ్చుచు నొకచిన్నసేనం గూర్చుకొని మధ్యమార్గమున మొగలాయిల యాధీనములోనున్న భిల్సురారను పట్టణమును బట్టుకొని యాకస్మికముగ నొకనాఁడు ప్రతాపునియొద్దకు వచ్చి నమస్కరించి నిలిచెను. అతఁడు విస్మయమునంది తమ్ముని రాకకు గారణమడుగ సూక్తుఁ డంతయు జెప్పి “నేను మీసేవకుఁడనైతిని. ఉపాదర్శనమునకు వట్టిచేతులతో రాఁక భిల్సురాపట్టణము పట్టుకొని వచ్చితిని. అది కానుకగ గ్రహించి మీవాఁడ నన్ను మన్నింపఁదగు” నని ప్రార్థించుటయుఁ బ్రతాపుఁడు కృపాయత్తుఁడై భిల్సురారాజ్యము నుసూక్తునకిచ్చి తనకు లోఁబడి పాలింపుమని యానతిచ్చె. అదిమొదలు సూక్తునిసంతివారు సూక్తావతులను పేరం బరఁగి రాణాకు విధేయులై యుండిరి. సూక్తునిపేరు గాక యీయుద్ధమున మనము జ్ఞాపకముంచుకొనఁదగిన మఱియొకవీరుని పేరుఁ గలదు. ధ్వజమును మఱియొకచోటికిఁ గొనిపోయి రాణాప్రాణములను గాచి మృతినొందిన ఝాలవంశస్థుఁడే యీ రెండవవీరుఁడు. అతఁడు చూపిన స్వామిభక్తికి మెచ్చి ప్రతాపుఁడు వాని సంతతివారికి రాజబిరుదమును నగారానౌబతుల నిచ్చి చాల గౌరవించెను. ఆవంశస్థుఁడు రాణా బయలుదేఱునప్పుడు వానికిఁ గుడిప్రక్కను బోవునట్టి గౌరవముఁ గలిగి యుండె. ఈవిధముగ హల్దిగట్టుయుద్ధము ముగిసెను.

రాణా ప్రతాపసింగు.

—:(o):—

హల్దిఘాటుయుద్ధమునందు రాణా ప్రతాపసింగు సంపూర్ణము గనోడింపఁబడినాఁడను నమ్మకముచేతను, యుద్ధయాత్రలు చేయుట కనర్హమైన వర్షకాలము వెంటనే ప్రాపించుటచేతను జహాంగీరు చక్రవర్తి తాను గెలిచిన గెలుపు సఫలమగునట్లు రాజపుత్రుల నణఁగంట ద్రొక్కక విడిచి తనసేనలను ఢిల్లీనగరమునకుఁ దీసికొనిపోయెను. అందుచేత స్వేచ్ఛగా నూపిరి విడుచుకొనుటకు నలుదెసలకుం జెదిరి పోయిన తనమూఁకల మరలఁ జేర్చికొనుటకుఁ బ్రతాపునకు వీలుదొరకెను. మరుచటిసంవత్సరము దండయాత్రలు సేయుట కనుకూలమగు వసంతకాలమున జహాంగీరు తన విజయమును సంపూర్ణము సేయుటకు మరల రాజస్థానముపై దండువిడిసెను. అప్పుడు ప్రతాపుఁడు రణరంగమున మొగలాయిసేనలం దాఁకి దారుణయుద్ధము చేసెను. కాని దైవయోగమున రాజపుత్రులు పూర్ణముగఁ బరాజయమునొందిరి. అందుచేత మున్ను పృథివిరాజే కోటలోనుండి శత్రువులఁ దృణప్రాయముగఁ జూడఁగలిగెనో యా కమల్మీరుకోటకుఁ బోయిన, తాను సురక్షితముగ నుండవచ్చునని ప్రతాపసింగు సపరివారముగ నక్కడికిం జనియె.

ఎచ్చటికిఁబోయిన నాపదలు వెంట వచ్చునన్నట్లు ప్రతాపునకు నక్కడఁగూడ దన కపాయము సేయనెంచిన మహాద్రోహి యొకఁడుండెను. వెనుక పృథివిరాజునకు విసము పెట్టిన దేవరకోటరాజువంశస్థులలో నొకఁడు ప్రతాపునిపక్షమున నున్నట్లై యుండి కోటలోని సైనికులు త్రావు నీటిలో విసము గలిపించెను. అది కారణముగ ప్రతాపునినిమిత్తము రాజపుత్రమహావీరులు ప్రాణములు విడువ వలసి వచ్చెను. ఆవీరులు చాటుచాటున దమ రాణాను గోడ దాఁటించి

యుపలకుఁ బంపి సోనిగుఱ్ఱసంస్థానప్రభువును నాయకునిఁ జేసికొని మొగలాయిసేనల నెదిరించి తుట్టతుదవఱకు దుర్గమునుఁ గాపాడి ఖడ్గహస్తులై యొక్కఁడు లేకుండ వీరమరణము నొందిరి. ఆజనముతో పాటు ప్రతాపునిపరాక్రమములు పాటలుగ పద్యములుగఁ జేసి పాడుచు వానిసైనికులకు మహోత్సాహమును గలిగించుచు వచ్చినయాస్థానకవి కూడ మృతినొందెను.

అనంతర మొకదానివెంట నొకటిగ కోట లన్నియు మొగలాయీల సేనాధిపతి యగుమానసింగు చేఁజిక్కెను. రాజు దాఁటిపోయెనని గ్రహించి మొగలాయీసేనలు ప్రతిపర్వతమార్గమునరికట్టి నలుదెసల జుట్టుముట్టి వానికి విశ్రాంతి నొసఁగక తఱుముచొచ్చిరి. వేయేల! ప్రతాపుని రాజధాని యగునుదయపురమే పగతురయధీనమయ్యెను. అందుచే పులులు వసించుపొదలు, సింగములుండుగుహలు నుదయపురమహారాజుగారికి విడిదు లయ్యెను. అడవిమృగములతో గలసి మెలసి చాలకాల ముండుటచేఁ బ్రతాపమహారాజు వనమృగంబులవలెనె దాగి యుండుటయు, పొంచుండుటయు, నదను నెదకి తన పగతురమీఁద దుముకుటయు మొదలగులక్షణముల నేర్చికొనెను. పలుసారులు తాము ప్రతాపుని జుట్టుముట్టి పట్టుకొనఁగలిగితి మని మొగలాయిసేనలు సంతసించుచు నుండఁగనే వారియాసలు భంగమగునట్లు ప్రతాపుఁడు తనసేనతో నింకొకమూల శత్రుసేనలఁ దఱుముచుఁ గానఁబడుచువచ్చె. ఒకప్పుడు రాణా చాలదూరమున నున్నాడని విని తురుష్కసైన్యము నిర్భయముగఁ బోవుచుండ నాకస్మికముగ నేమూలనుండియో ఇదె రాణా వచ్చెవచ్చె నని కేక వినఁబడుటయు వినఁబడినతోడనె ప్రతిపొదనుండి ప్రతిమూలనుండి వీరులచేతుల నుండి బాణవర్షములు గురియుటయుఁ దఱుచుగ సంభవించుచు వచ్చెను. ఈవిధముగ వారిం దప్పుదారులఁ బెట్టుచు నొకమాఱు ప్రతాపుఁడు మొగల్ సేనలలో నొకపెద్దభాగమునే పట్టుకొని నిశ్శేష

ముగ సంహరించెను. వనవాసు లగుభిల్లులు విధేయులై మిత్రులై వానికిఁ గన్నులట్లు చెవులట్లు నుపచరించిరి. ఒకానొకప్పు డతఁడు పలాయితుఁ డగుటకు వీలు లేనపుడు దైవమే వానికి సాయముఁ జేయుచు వచ్చె. అది యెట్లన నయ్యెడపులంగో నాకస్మికముగఁ గాఱు మబ్బులు పొడము, జడివానలు దిమ్మరించి మొత్తుచుండును. అందుచే వాగులు నేఱులు కొండకాలువలు నిండి మార్గ మరికట్టుటయెగాక దేశమంతయు జలమయము యుండును. చక్రవర్తిసైన్యము లాకారణమునఁ బ్రతాపుని విడువవలసి వచ్చుచుండును.

ప్రతాపుఁ డెక్కడనున్న నక్కడనే యతనికొలు వుండును. రాజ్యపరిపాలనము చేయుచున్నపుడు, భ్రష్టుఁడై తిరుగుచున్నపుడు, గృహమునం దున్నపుడు, కారాగృహమునం దున్నపుడుకూడ ప్రతాపుఁడు రాచరికమె చేసెను. సింహాసనముమీఁద నున్నపు డెంత గౌరవమొ నిరాధారముగఁ జెట్టుక్రింద కూర్చున్నపుడు వానియెడ వాని యనుచరుల కంతె గౌరవ ముండెను. చెట్లనుండి కోసినపండ్లు, బీడు గడ్డితోఁ జేసినరొట్టె తప్ప వారికి వేరాహార మేదియు లేదు. రాణా తన కొలఁదియాహారములోనుండి యొకభాగమును దీసి దయతో నేసేనాధిపతికైన నిచ్చెనేని తొల్లి యుదయపురమున మహైశ్వర్య సంపన్నుఁడైననాఁడు దయచే నిచ్చినబహుమానముల కెంత సంతసించుచువచ్చెనో యిప్పుడు నతఁ డంతియ సంతస మొందుచుండెను. కడుపునిండఁ గూడు లేక కట్ట సరియైనగుడ్డ లేక తల దాచుకొనుటకుఁ దాపు లేక యరచేత ప్రాణము లుంచుకొని యొకయడవినుండి యొక యడవికిఁ దిరుగునాశూరశిఖామణులవద్దఁ గనఁబడు పరస్పరప్రేమము గౌరవము వేఱొంకతావునఁ గనఁబడుట యరిది. అతని యనుచరులీకష్టములఁ బడుటకంటె ఢిల్లీచక్రవర్తికి లోఁబడితి మని యొక్క మాట నోట నుచ్చరించినఁ జాలు. వెంటనే వారికి కేలుట కూళ్ళు, కడుపుటకు సేసలు, వహించుటకు బిరుదులు, కావలసినన్ని వచ్చి పడి

యుండును; కాని యైశ్వర్యము రాని రాకపోని యన్న ముండనీ లేక పోనీ వారామాటమాత్ర మనరు. రాణా వారియెడ దయగా నున్నన్ని నాళ్లు వారు వానియెడఁ గృతజ్ఞులై యుందురు ఈకష్టములకు నపాయములకుఁ దోడుగఁ బ్రతాపుని యాలుబిడ్డలు వానివద్దనే వనములలో నుండిరి. బంగరుతొట్లలో నూగవలసిన యామహారాజు చిన్నిపాపలు చెట్లకొమ్మలకు వ్రేలఁగట్టిన గుడ్డయుయ్యేలలో నూగవలసి వచ్చె. ఒకప్పుడు మగవాఁడు యుద్ధములకుఁ బోయినసమయమునను నాడువాండ్రు పగతురకు జంకి పొదలలోఁ దాఁగొన్నసమయమునను జిన్నబిడ్డలను బుట్టలు దీసికొని పోకుండ బుట్టలలోఁ బెట్టి చెట్లకొనకొమ్మలకుఁ గట్టవలసివచ్చెను. ప్రతాపుఁడు గతించిన రెండువందల యేఁబదియేండ్ల తరువాత నన్నఁగా నేఁడుసయితము వనవాసులు ప్రతాపమహారాజు కునికిపట్లగుచెట్లను రాచబిడ్డ లుయ్యేలలూఁగిన కొమ్మలను జూపుదురు. శత్రుభీతిచేతఁ బలుమారు లాఁడువాండ్రు మగవాండ్రుఁ బరుగులెత్తవలసి వచ్చుటచే నొకమారు ప్రతాపుఁడు తనబిడ్డలను దనతో తీసికొనిపోవుటకు వీలు లేకపోయెను. అప్పుడు భిల్లులు కొందఱు కనికరముఁ బూని యాశిశువులను గంపలలోఁ బెట్టి తీసికొనిపోయి తగరపుగనులలో దాఁచి శత్రువులు దాఁటిపోవువఱకు పాలుపోసి పెంచి మరల తలిదండ్రుల కప్పఁజెప్పిరి.

వీరిగతి యిట్లుండ నక్బరునకు లోఁబడినరాజపుత్రులు సమస్తసంపదలు గలిగి సుఖపడుచుండిరి. చక్రవర్తిని శరణుజొచ్చిన రాజపుత్రులలో ముఖ్యులిరువురు గలరు. బికనీరుసంస్థానప్రభువు యొక్క యిరువురుకొడుకులు రాయసింగు పృథివిరాజు ననువారు. అక్బరుచక్రవర్తి యయ్యిరువురు రాచకొమరులను గడుగౌరవమున నాదరించి యుందు రాయసింగు కూఁతునుఁ దనకుమారుఁ డగుజహంగీరున కిచ్చి పెండ్లిచేసెను. పృథివిరాజు మహావీరుఁ డగుటయేగాక మంచికవి యు నగుటచే రాజపుత్రులలో నెల్ల నతఁ డగ్రగణ్యుఁ డని యక్బరు వానిని

తద్దయు సమ్మానించె. నూనవతియు సౌందర్యవతియు ప్రతాపసోదరుఁడగుసూక్తసిపుత్రికయు నగునొకయువతి నాపృథివిరాజు వివాహమయ్యెను.

అక్బరుచక్రవర్తి తన వినోదమునిమిత్తము, తన్నుఁ గొలుచువారి వినోదమునిమిత్తము, ప్రతిమాసము తన యంతిపురమున నొకసంత జరుపవలయునని యానతిచ్చె. చక్రవర్తి యాదరణమున జరుగుటంజేసి యాసంతకు విదేశములనుండియు స్వదేశమునుండియు వర్తకులభార్యలు వచ్చి విలువసరకుల నమ్మఁజూపుచు వచ్చిరి. చక్రవర్తిభార్యలు కొమార్తెలు వారి చెలికత్తెలు దాసీజనములు మంత్రులు సేనాపతులు మొదలగువారి భార్యలునచ్చి యాసంతలో దుకాణములు పెట్టి తాము స్వయముగఁ గుట్టి సిద్ధముచేసిన పట్టుదుస్తులు మొదలగువాని నమ్మవలయును. అమ్మకయున్న వర్తకుల భార్యల వద్దనుండి కొననైనఁ గొనవలయును. చక్రవర్తి యంతఃపురస్త్రీలు దుకాణములు పెట్టి యమ్మునటచే విలువలేనిసరకులసయితము మితిమీరిన వెల వచ్చుచుండెను. ఆసంతకు స్త్రీలేగాని పురుషులు రాఁగూడదు. చక్రవర్తి యప్పుడప్పుడు స్త్రీవలె మాఱువేసము వేసికొని యాసంతయొక్క వైభవమును జూచుచుండును. ఆసంగతులు వెల్లడియైనప్పుడు రాజపుత్రులు కోపించి చక్రవర్తి దురుద్దేశముతోడనే యాపని చేసెనని నమ్మిరికాని యక్బరు వివిధదేశములనుండి వచ్చిన వింతవింతసరకుల వెలలు నాణెములు స్వయముగఁ దెలిసికొనుటకు వాణిజ్యము నభివృద్ధిచేయుటకు నట్లు చేసెనేకాని చెడ్డతలంపున నాతావునకుఁ బోవలేదని మహమ్మదీయ చరిత్రకారులు వ్రాసిరి. ఎట్లయినను రాజపుత్రుల కీవిషయమున గట్టియనుమాన ముండుటచేత వెనుక నక్బరునకు లోఁబడి రంతంబరుకోట నప్పగించిన బూందీసంస్థాన ప్రభువు తన యాఁడువాండ్రను సంతకు రమ్మని బలవంతపెట్టఁగూడదని యొడంబడికలో స్పష్టముగ వ్రాయించెను.

ఈవింతసంతలో నొకమారు అక్బరు తన వియ్యపురాలగు రాయసింగుభార్యను జూచెను. ఆచూపు మిక్కిలి యనర్థకమును దెచ్చెను. ఆరాజు దృష్టితగిలిన కొలఁదికాలముననే రాయసింగుభార్య యమూల్యము లగుమణులను వెలలేని బంగారునగలను చక్రవర్తి వద్దనుండి తెచ్చుకొని కులుకుచుండె. మహాకవియగు పృథివిరాజు తన యన్నకుజరిగిన యీదారుణపరాభవము వర్ణించుచు గొన్నిపద్యములు వ్రాసి వాని యన్నకు చాల దుఃఖించెను. ఇది యెఱింగియు బృథివి రాజుభార్య సంతజరిగినపుడెల్ల నంతఃపురమునకుఁబోక తప్పదయ్యెను. అట్లు పోవునపు డొకసారి యామె చక్రవర్తిదృష్టిపథమునం బడి యెను. పడినతోడనే యతఁ డామె జగన్మోహనాకారమును జూచి మోహపరవశుఁ డయ్యెను

ఆమె సంతలో తనకుఁ గావలసిన సరకులనెల్లఁ గొని చీఁకటి పడినవెనుకఁ దనమందిరమున కరుగఁదలఁచి నిర్జనములగు గదులు దాఁటి పలుచిక్కుదారులం బడి చనుచుండ గొంతదవ్వరుగునప్పటికి యెట్టయెదుట నొకమనుష్యుఁడు దారికడ్డముగ నిలిచెను. ఆమనుష్యుని చూడఁగనే యతఁ డెవ్వఁడో, యేలవచ్చెనో యామె తత్క్షణమె గ్రహించెను. చక్రవర్తి మానభంగము చేయఁదలఁచి యెదుట నిలిచినపుడు రాత్రి చేతనాయుధమైన లేక యొంటికత్తెయగునామెది యేమిచేయఁగలదు? బప్పరావులవంశపు మొలకయగు నీమానవతి తన తోడికోడలువంటిది కాదుగనుక వెంటనే ధైర్యముఁ దెచ్చుకొని యసహాయురాలగు తనకుఁ దోడుపడి మరణముకంటె దారుణమగు నీపరాభవమును దప్పించుమని తన యిష్టదేవతను వేఁడుకొనెను. ఆదేవియు భక్తరాలిమొఱ నాలకించి పులివాహనమెక్కి వచ్చి ప్రత్యక్షమై యొకఖడ్గమును రాజపుత్రికకిచ్చి యంతర్హిత మయ్యెనఁట. ఆకత్తి చేఁబూని యావీరపత్ని డేగపగిది చివాలున చక్రవర్తిపై దుమికి యతఁడు మరల నామెను గొట్టఁ బ్రయత్నింపకమునుపే ఖడ్గము వాని కంఠ

ముపై మోపి మరల దయఁదలచి యతనితో నిట్లనియె. “నీవు బ్రతుకఁదలఁతువేని యిఁకముం దెన్నఁడు రాజపుత్రస్త్రీకి మానభంగము చేయ నని ప్రమాణము సేయుము.” ఆపలుకులు విని యక్బరు చక్రవర్తి యట్లె ప్రమాణముచేసి గండము తప్పించుకొని చల్లఁగ నావలకుఁబోయెను. రాజపుత్రికయు మానరక్షణముఁ జేసికొనఁగలిగె నని సంతసించి గృహమునకుఁ బోయెను.

అనంతర మొకనాఁడు చక్రవర్తి పృథివిరాజును పిలువనంపి యొకయుత్తరమును జేతికిచ్చి చదువు మనియె. ఆయుత్తరము ప్రతాప మహారాజు తనపై ననుగ్రహము చూపవలసిన దని చక్రవర్తిని వేడు కొనుచు వ్రాసెను. పృథివిరాజు కాలవశమున ఢిల్లీచక్రవర్తికి లోఁబడవలసివచ్చినను వానిమనసునఁ బ్రతాపునిపై నతిగౌరవ ముండెను. చక్రవర్తి కొలువులోనున్న మహాకవులు మహాశూరులు సైతము సంపదలను సౌఖ్యములను రోసి యాకులలముల దినుచు వనముల వసియించుచు వీరధర్మము నడపుచు నామహాశూరునియందే గౌరవము గలిగియుండిరి. చక్రవర్తులిచ్చు నైశ్వర్యము మాన్యములు మన్ననలు నశించునుగాని కీర్తి నశించదుగదా. రాజపుత్రరక్తముగల పృథివిరాజు దృష్టికి, తురక చక్రవర్తి కెన్నఁడు తలవంచి సలాముచేయని ప్రతాపుఁడు దేవుఁడువలెఁ గనఁబడుటఁ జేసి ప్రతాపుఁడు లోఁబడినా ప్రపంచమంతము గావలసిన దేయని యతఁడు నమ్ముచు వచ్చెను. పృథివిరాజాయుత్తరముఁ జదివి క్రిందఁబెట్టుచుండ “నీయభిప్రాయ మేమి? అతఁడు లోఁబడునా” యని చక్రవర్తి యడిగెను. పృథివిరాజు కోపవిషాదములు మొగమునఁ దేటపడ “అతనిని నే నెఱుంగుదును. అతఁడు దీనిని వ్రాసినట్టు నమ్మను. శత్రువు లెవ్వరో వాని పేరు పెట్టి యిట్లువ్రాసియుందురు. ఈరాజ్యమంతయు ధారవోసిన నతఁడు లోఁబడువాఁడు కాఁడు. అయిన నతఁడు లోఁబడఁదలఁచుకొను నేమో వానికి వ్రాసి కనుఁగొనియెద.” నని ప్రత్యుత్తర మిచ్చెను.

నిజస్థితి యేమన నొకనాఁడు ప్రతాపుఁడు మహాకష్టములో నుండి నిరుత్సాహుఁడై యాజాబుచక్రవర్తికి వ్రాసెను. ఆయేటి కాయేఁడు గడచుచున్న దన్నమాటయే గాని యతనికష్టము మాత్రము గడువక యంతకంత కెక్కువ కాసాగెను. అతని నమ్ముకొనిన యను చరులు కష్టములచేతనో గాయములచేతనో క్రమ క్రమముగ నంత రించిరి శత్రువులుమాత్రము విసుగులేక వారిని బాధించుచునే యుండిరి. వేటకాండ్రపగిది పగవాండ్రు వెనువెంట నంటితరుము చుండుటం జేసి యొకనాఁడు వారైదుసారు లన్నము వండుకొనియైదు సారులు దినుటకు వీలు లేక విడిచి ప్రాణభీతిం బఱచిరి. ఒకసారి ప్రతాపుం డడవిలో నొకచెట్టుక్రిందఁగూరుచుండి చిన్నకూఁతు రేడుపు వానికివినఁబడె. తల్లియాపిల్లకుఁ దినుమని యొకరొట్టె యిచ్చెను. ఆబిడ్డ సగముదిని యాఁకలి పూర్ణముగ దీరకున్నను రాత్రికుండదను భయమునతక్కినసగమును దాఁచుకొనెను. అంతట నొక మానుపిల్లి చెట్టుమీఁదనుండి దిగివచ్చి యాసగముఱొట్టె నెత్తుకొనిపోవ బాలిక వెక్కివెక్కి యేడ్చెను. అదివఱకెన్నికష్టములకైనఁగరుగని ప్రతాపుని మన సాచిన్నబిడ్డయేడ్పులతోఁ గరగినీరై పోయెను. "నామట్టుకు నేను సకలసౌఖ్యములను రాజ్యవైభవమును విడిచి యీయడవులఁ బడి నట్లే యెంతకాలమైనను గష్టములఁ బడఁగలను; కాని దారపుత్రా దులను నానిమిత్తము సుఖములను జుట్టములను బాసి వచ్చినమిత్రు లను బాధపెట్టి చంపుటన్యాయము కాదు. వారంద ఱింతవఱకుఁ నభి మానము నిమిత్తము పడవలసినన్నికష్టములను బడినవారు. పరువుగల వీరులంద రింతకుమున్నె చక్రవర్తికిలోఁబడియుండ నే నిప్పుడు లోఁబ డుట తప్పుగా"దని తనలో తానువిచారించి ప్రతాపుఁడు తాను లోఁబడుదు నని చక్రవర్తి కాయుత్తరమును వ్రాసి పంపెను.

ఎట్టకేలకు ఢిల్లీనుండి యుత్తరము పట్టుకొని యొకదూత వచ్చెను. కానిప్రతాపుఁడు సకుటుంబముగ ఢిల్లీకివచ్చి చక్రవర్తి

సింహాసనమున కెదుట మ్రొక్కవలయు నని యాయుత్తరమందు లేదు. ఆజాబు పృథివిరాజే వ్రాసెను. అతఁడు మంచికవి యగుటచే దనవిచారము విస్మయము రసవంతము లగుపద్యములుగ వ్రాసి యీలేఖలోఁ బంపెను. అందుల సంగతు లిట్లున్నవి. “హిందువుల కష్టసుఖములకు హిందువులే తోడుపడవలయును. అయినను రాణా యిప్పుడు వారిని విడుచుచున్నాఁడు. ప్రతాపుఁడు లోఁబడనేని యక్బరు రాజపుత్రులనందఱ హీనముగఁ జూచు. ఈవఱకే మనలోఁ మగవారు శౌర్యధనమును ఆడువారు మానధనమును గోల్పోయిరి. అక్బరు మనజాతివారిని వెలకుఁగొను వర్తకుఁడై యుదయపురాధీశునిఁ దక్కఁ దక్కినవారిని క్రయమునకుం దీసికొనియె. నిజమైన రాజపుత్రుఁడు గౌరవము నమ్మికొనునా? అయిన నెంద ఱీవఱకు విక్రయించిరో మీ రెఱుంగుదురు. ఉదయపురముఁ గూడ నిపుడీబజారునకు వచ్చునా? ప్రతాపుఁడు తన సర్వధనములఁ గోల్పోయినను మానధనమునుమాత్రము నిలుపుకొనియె నని మేము తలంచుచున్నాము. ఆశ లడుగంటుటచేత రాజపుత్రులీవిధమున నొకనికిఁ జేయొగ్గిరి. అట్టి యవమానముపాలఁ బడకుండ హమీరుని వంశస్థుఁడొక్కఁడే యిప్పటికి మానము దక్కించుకొని యున్నాడు. ప్రతాపునకెక్కడనుండి సహాయము వచ్చుచున్నదని లోకు లందఱు విస్మయమందుచున్నారు. వానియభిమానము వానిఖడ్గము వానికి సహాయము లగుచున్నవి. వానిధైర్యముఁ జూచుకొనియే యతఁ డింతకాలము రాజపుత్రులపేరు నిలువఁబెట్టె. వీరపురుషులను క్రయమునకుఁ గొను నీవర్తకుఁ డెప్పటికైనఁ గడ తేరకపోడు. మనుష్యుఁ డెల్లకాలము జీవించునా? అప్పుడు మనరాజపుత్రులందఱు నిస్సారము లగుతమ హృదయక్షేత్రముల మీఁద దేశాభిమానబీజములనుజల్లుమని యుదయపురాధీశ్వరునివద్దకు వత్తురు. ఆయభిమానము నిలుపవలసినదనియు మునుపటికన్న మెఱయునట్లుఁ జేయుమనియు రాజపుత్రులందఱు వేడుచున్నారు.”

ఈయుత్తరముఁ జదువుకొన్న పిదపఁ బ్రతాపుఁడు చక్రవర్తితో సంధిచేసికొను తలంపు మానుకొనెను. తనస్వజన మంతయుఁ దన మీఁదనే యాసలు పెట్టుకొని యున్నవారు గావున వారి యాసలను గంటఁ జేయఁగూడదని యేమయినఁగాని నేను లోఁబడనని యతఁడు నిశ్చయించుకొనెను. ప్రస్తుతస్థితినింబట్టి చిత్తూరు మరలఁ బట్టుకొనుటకు వీలులేదని గ్రహించి యతఁడు మీవారురాజ్యమును విడిచి తురకలబాధ లేని మఱి యే దేశాంతరములకైనఁ బోయి తన్ను నమ్ముకొన్నబంట్లతోఁ గలసి క్రొత్తరాజ్యమును స్థాపించి యచ్చట సుఖింపఁ దలఁచుకొనియెను.

మొగలాయీలకు మూలపురుషుఁడును రాజపుత్రులకు మహాశత్రువు నగు బేబరు తన పిత్రార్జిత మగుసమర్కందు విడిచి కాబూలు రాజ్యము స్థాపించి యటనుండి మరల పగతురచేఁ దరుమఁబడి ఢిల్లీ రాజధానిం జేసికొని తనవంటివారికి మార్గదర్శి యయ్యెనని జ్ఞప్తికిఁ దెచ్చుకొని ప్రతాపుఁడు తనతలంపు నెరవేర్పఁ దలఁచెను. రాణా సింధునదీపరిసరభూములకుఁ బోయి కాఁపురముండు ననియు వానితో నెవ్వరెవ్వరు పోయి వాని సుఖదుఃఖముల ననుభవింపఁ దలఁచిరో వా రందఱు బయలుదేఱవలయు ననియు మీవారెల్ల మ్రోగఁజొచ్చెను. అప్పు డనేకులు రాణా ననుసరింపఁ దలంచిరి. వారినందఱిం దీసికొని ప్రతాపసింగు కొండలు దిగి యడవులు దాఁటి సింధుదేశపు టెడారి మొగకు వచ్చెను. అక్కడ విడిసియుండ 'భామసా' యను నతనివద్ద నుండి యొకరాయబారి రాణాకడకు వచ్చెను. భామసాయు వాని పూర్వులు పలుతరములవారు మీవారురాజులవద్ద మంత్రులై యుండి యింతింత యనరానిధనమును గణించిరి. అప్పుడు భామసావద్ద నిరువదియైదువేల సైనికులకు పండ్రెండు సంవత్సరములవఱకు నెంతధనము కావలయునో యంతధన మింట మూలుగుచుండెను. ఆవచ్చిన రాయబారి ప్రతాపుని దర్శనము చేసి భామసా కావలసినధన మంతయు

నీయందలఁచుకొన్నాఁడనియు పాఱిపోవక మీవారు దేశముయొక్క ప్రతిష్ఠను నిలువఁబెట్టుటకు మఱియొకమాఱు యుద్ధప్రయత్నముఁ జేయఁదగు ననియుఁ బ్రార్థించెను.

ప్రతాపుఁడు దేశమును విడిచిపోయె నని విని చక్రవర్తిసైనికులు సంతసించి యతఁడు సింధుదేశపు టెడారిలో నెక్కడనో త్రాఁగ నీరు లేక వడఁగొట్టి చచ్చియుండు నని నమ్మి కోటలలోను పట్టణములలోను మిక్కిలి యశ్రద్ధగా నుండిరి. అటులుండ నాకస్మికముగఁ బ్రతాపుఁడు వచ్చి పడెపడె నని యడవులఁ గొండల గొప్పవాఁడుక పుట్టెను. పుట్టినతోడనే ప్రతాపుని సైన్యము నడచినదారి యంతయు పీనుఁగు వెంటయై యతఁడు వచ్చిన యానవాలుఁ జూపెను.

మీవారుదేశమునఁ జక్రవర్తికి స్వాధీన మయినభాగమంతయుఁ బ్రతాపుఁడు నాశనము చేసెను. ఇది ప్రారంభించిన సంవత్సరములోపుననే యజమీరు చిత్తూరును దక్క తక్కిన మీవారుదేశము రాణాస్వాధీన మయ్యెను. ఇట్లయినపిదపఁ గొంతశాంతి నొంది ప్రతాపుఁడు తన ప్రాఁతపగతుఁడగు మానసింగుమీఁదఁగల యక్కసుఁ దీర్చుకొనఁదలఁచి యాతని రాజ్యమందలి ముఖ్యవర్తకస్థానముం గొల్లగొని యపారమగు ద్రోపుడుధనమును మీవారునకుఁ దరలించుకొని పోయెను.

పరాభవము నొందిన మానసింగునకుఁ దప్పఁ దక్కినరాజపుత్రుల కందఱకు రాణామీఁద మహాభిమాన ముండుటచే నక్బరు నాతని నేమియుం జేయఁజాలఁ డయ్యె. దానికిం దోడుగాఁ గొన్నిజిల్లాలు చక్రవర్తి యధికారమును దిరస్కరించెను. అదిగాక యక్బరునకు వార్ధకావస్థ వచ్చెను. ఆసమయంబున గృహకలహములు గూడ నెక్కువయ్యెను. అతని కొడుకులలో నిద్దఱు తెగత్రాగి యొడలు తెలియక చచ్చిరి. జ్యేష్ఠకుమారుఁ డగు సలీము (జహంగీరు) తండ్రిని ధిక్కరించి గృహము విడిచిపోవుటయేగాక తండ్రికిఁ బ్రాణ

మిత్రుఁడు, మహాపండితుఁడు, సజ్జనుఁడు నగు నబులు ఫేజలనువానిని నిష్కారణముగఁ జంపించెను. ఈగృహచ్ఛిద్రములచే మనోవైకల్యమునంది యక్బరు రాజస్థాన వ్యవహారములను మునుపటియట్ల శ్రద్ధగా జూచుట మానెను.

అయిన నక్బరుచక్రవర్తియె ప్రతాపునికన్న నెక్కుడుకాలము బ్రతికెను. ప్రతాపుఁడు బహుకష్టములఁ బడిచీమునెత్తురు శత్రువులకు ధారవోయుటచే నకాలముననే ముసలివాఁడై త్వరగ మృతినొందెను. ఎంత శ్రమపడినను ప్రతాపుఁడు చిత్తూరును బట్టుకొనఁజాలఁడయ్యెను. తనకొడుకగు నమరసింహుని ప్రయోజకుఁడగుటచే ముందుముందానగరును బట్టుకొను నాశయు విడచెను. చిత్తూరు పట్టుకొనక తనరాజధానిం బ్రవేశింపఁగూడదని యతఁడు ప్రతిన జేసినందున నుదయపురసరోవరము చెంతఁ దానిర్మించుకొన్న గుడిసెలోనే యామరణాంతము వసించెను.

అడవులలో గాయలు పండ్లు తిని పగతురతో యుద్ధములు చేసి నంతకాలము ప్రతాపుఁడేయామూసము నెఱుఁగఁడుగాని కష్టములు గడపి యిల్లుచేరినపిదప వానిదేహము క్రమక్రమమున దుర్బలమై రోగభూయిష్ఠ మయ్యెను. వ్యాధి యంతకంత కెక్కువ కాఁగా రాణాకు మరణసమయ మాసన్న మయినదని బంధుమిత్రు లందఱు చుట్టుం జేరిరి. అతఁడు మరణవేదనఁ బడుచు నోటిలో నేదియో గొణుగుకొనుచుండ నది చందావతువంశస్థుఁడు విని దగ్గఱకుఁ బోయి "నీప్రాణము సుఖముగా పోకపోవుటకు నీ కున్నవిచార మేమి" యని యడిగెను. ప్రతాపుఁ డానీరసములోనే కొంచెమోపికఁ దెచ్చుకొని మెల్లన నిట్లనియె. "నాయనా! మీారు కంఠములో ప్రాణము లుండగా మనరాజ్యమును తురకవానికి లోఁబఱచ మని నాచేతిలో చేయివేసి ప్రమాణము చేయువఱకును నాప్రాణము పోదు. ఆమాట శ్రవణానందముగా విని పోవలెనని యున్నది.'' అని చెప్పి తనకొడుకును

గూర్చి వెండియు నిట్లనియె. "ఉమ్రా నావలె నీచిన్నగుడిసెలోఁ గాపురము సేయనొల్లఁడు. ఈపర్ణశాలలు పీకి యిచ్చోట వాఁడు పెద్ద పెద్దభవనములు కట్టును. అటుపిమ్మట నతిసుకుమారుఁడై కూర్చున్న చోటనుండి లేవలేకపోవును. మననెత్తురు ధారవోసి మనము సంపాదించిన యీ మీవారుదేశమును వాఁడు సుఖముమరఁగి నిష్కారణముగ గోల్పోవును."

మరణమునకు సిద్ధముగ నున్న యామహారాజుమాటలు విని రాజబంధువులై కకర్తవ్యముగ నిట్లనిరి. "చిత్తూరు మరలఁ బట్టుకొనువఱకు, మీవారునకు సంపూర్ణస్వాతంత్ర్యమువచ్చువఱకుయీగుడిసె గుడిసెపాళముననే యుండునుగాని యచట మేడలు గిడలు కట్టము. మేము మీగద్దెయానగాఁ బ్రమాణముఁ జేయుదుము. ఉమ్రాకూడ మీయానఁ దప్పకుండునటుల నడిపించెదము."

ఈమాటలు వెడలినతోడనే రాణా వెనుకకుపడిపోయి ప్రాణములు విడిచెను. ప్రతాపసింగు రమారమి యిరువదియాఱు సంవత్సరములు మీవారురాణా యయి యుండెను. కాని యాకాలమున స్వల్పభాగమే రాజ్యపాలన మందును విశేషభాగము కష్టములఁబడి యుద్ధములు చేయుటయందును జరుపఁబడెను.

షోడశరాజకుమార చరిత్ర.

:(o):

తనకుమారుని విషయమై రాణాప్రతాపుఁ డనుకొన్నదంతయు నిశ్చయమయ్యెను. ప్రతాపునిశరీరము దహనమయినతోడనే వాని పుత్రులు మంత్రులు సామంతులు వానిచెప్పినమాటలు మరచిరి. పెద్దకొడుకగు నుమ్రా సింహాసన మెక్కెను. కాని యతఁడు బాల్యము

నుండియుఁ గనుపునిండఁ గూడు, కంటినిండ నిదురయు లేక కష్టపడుచు నడవులఁ జరియించుటచే రాజ్యప్రాప్తి యయ్యు నపుడపు నింటిపట్టుననుండి సుఖపడదలఁచి భోగపరాయణుఁడై వీరకర్మముల మరచెను. అదియునుగాక నిరంతరము రణకేళిఁ బురికొల్పు తండ్రి లేకపోవుటచేఁ జక్రవర్తియంతవానితోఁ దనవంటియల్పుఁడు వైరముఁ గొనుట యనుచిత మని యుమ్రా కయ్యమును మానుకొనెను.

ప్రతాపుని మరణానంతరముఁ ఉమ్రా మున్ను తండ్రినిర్మించుకొన్న కుటీరము తీసివైచి స్ఫటికపురాళ్ళతో నొకదివ్యమందిరము గట్టించి యందు హంసతూలికాతల్పంబులం బొరలుచు వేశ్యాంగనల యాటపాటలం జొక్కుచు నిలువుటద్దంబులలోఁ దనముద్దియల చెలువంబులు గనుంగొని మురియుచు విషయాసక్తుఁడై లోకంబు మరచి కొంతకాలంబు పుచ్చె. అటులుండ నట ఢిల్లీపురమున 1605 వ సంవత్సరమున నక్బరుచక్రవర్తి మృతినొందెను. అనంతరము వాని కొడుకులలో హతశేషుఁ డగు సలీము జహాంగీరను బిరుదుతో సింహాసన మెక్కెను. జహాంగీరన జగముంతయుఁ గెల్చినవాఁడని యర్థము. అతఁ డక్బరునకు రాజపుత్రస్త్రీవలన కలిగినకొడుకగుటచే హిందువుల యెడఁ గొంతయభిమానము గలదు; కానియతఁడు వట్టిత్రాగుబోతు. హిందువులమీఁద నెంతయభిమానమున్నను తనయధికారము నిరాకరించు రాజపుత్రుల బంటుతనము సహింపనివాఁడగుటచే జహాంగీరు తండ్రిపోయిన కొన్నినాళ్ళకే యొకసేనఁగూర్చి యుమ్రామీఁదికిఁ బంపెను.

మొగలాయిసేనలను జూచినతోడనే రాజపుత్రులకుఁ గోపాగ్ని మరలఁ గొంచెము ప్రజ్వరిల్లెను. ఆమహావీరులందఱు క్రొత్తగానభ్యాసము చేసికొన్న భోగములను విడిచిపెట్టి వీరరసశోభితులయి పగతురఁ జంపుటయో తాము దెగటారుటయో కావలయునని నిశ్చయించుకొని గుఱ్ఱములనెక్కి మహారాణా యగు నుమ్రాకడకుఁ జని తమకు సేనాధ

పత్యముఁ జేయుమని వాని నడిగిరి. ఆశూరులు వచ్చునప్పటి కుమారు మేనొత్తని మెత్తనిపాన్పులం బవ్వళించి వారివిన్నపములఁ జిత్తగించి వారి కిట్లనియె. "నేను నూఱుమాసముల వయసునాఁడే మహాయుద్ధములఁ జేసి విసిగియుంటి చక్రవర్తితోఁ బోరుట మన నాశముకొఱకుట. కావున యిపుడయిన బుద్ధిగలిగి వైరము మానుకొనుట యుచితము."

అప్పలుకులు చెవులఁబడుటయు రాజపుత్రవీరులు తెల్లవోయి యొండొరుల మొగంబులు చూచుకొని లోలోపల గొణుగుకొను చుండ నపుడు చందావతువంశజుఁడగు శలుంబ్రా కర్తవ్యము యోచించి యూరకొనినఁ గార్యము చెడునని యొకసాహసము చేసెను. రాణాయున్న మేడమీఁద విలువగల రత్నకంబళములు పరువఁబడి యుండెను. ఆకంబళముపై పరిషుచేసి యాబట్లలు కదలకుండ కొనల నిత్తడిగుండ్లెత్తిపెట్టి యుంచిరి. శలుంబ్రా యాయిత్తడిగుండ్లలో నొకటి తీసికొని రాణా కెదురుగానున్న పెద్దనిలువుటద్దముపయి విసరెను. తోడనే యాదర్పణము వేయి తునుకలయి పడియె. పిమ్మట శలుంబ్రా సాటిరాజపుత్రులఁజూచి వీరులారా! గుఱ్ఱము లెక్కుఁ డెక్కుఁడని పురికొల్పి రాణా చేయిపట్టుకొని పాన్పునుండి బలవంతముగ లేవఁదీసి యతని యిష్టములేకయే "గుఱ్ఱమెక్కు మెక్కుమని" బరబర లాగికొని పోవఁజొచ్చెను శలుంబ్రాయొక్క మొండితనమునకు మహారాణా కడు కిన్కఁబూని 'వీడు రాజద్రోహి రాజద్రోహి' యని యరచుచు వానిచేతినుండి వదలించుకొనుటకు గిజగిజ తన్నుకొనఁజొచ్చెను. కాని సాటిసామంతు లందఱు శలుంబ్రాపక్షము బూనుటచే వానిరోదన మరణ్యరోదనము కాఁగా నతఁడు కోపము పట్టజాలక రోషమున వావిడిచి యేడ్వసాగెను. అతం డేమిచేసినను లెక్కసేయక శలుంబ్రా రాణాను గుఱ్ఱముమీఁదఁ గూలవేసి నడిపించుకొని పోఁజొచ్చె

అట్లు కొంతదూరము చనినపిదప నుమారు కోప మణచుకొని

యేడుపుమాని యందఱినెుడలఁ బ్రసన్నుఁడయి వారివందనము లం
దుకొని శలుంబ్రాను బిలిచి ,,నీవు మంచిపని చేసితివి. నీమోటతనము
చేతనే నాకిప్పుడు బుద్ధివచ్చినది. లేనిచో నప్రతిష్ఠ పాలయిపోవుదును
గదా ? ఇదె చూడు నాదెబ్బ మీపూర్వపురాణా చేసినంతపని చేసెన"
నని వీరాలాపము లాడుచు సంగరమునకు సైనికులఁ దోడ్కొనిపోయె.

అవ్విధంబున నుమా్ర పౌరుషోక్తులు పల్కుటచేత రాజపుత్ర
సైనికుల కుత్సాహము పొంగిపొరలెను. ఆయుత్సాహముతో రణ
మునకుఁ జని వారు తురకసేనల నవలీలగా నోడించిరి. ఓడిపోవుటచే
మఱింతపౌరుషము తెచ్చుకొని యెట్లయిన రాజపుత్రుల నోడింపవలె
నని చక్రవర్తి యుమా్రమీఁదికి రెండేండ్ల తరువాత మఱియొక సేన
నంపెను. ఈసేనయు వెనుకటిసేనగతినే పొందవలసి వచ్చెను. అం
దుచే జహంగీరు రోసముఁజెంది మోసముచేత రాజపుత్రుల జయింప
వలెనని యెంచి చిత్తూరుపురమన్న రాజపుత్రులకు మిక్కిలి ప్రేమ
యనియు దానినిమిత్తమెందరెందరో ప్రాణములను విడిచిరనియు
నెఱింగినవాఁడు దానికి వానిని రాణానుజేసి యేలుకొమ్మనిసెను.
ఈసూగుర్రిఁడు ప్రతాపుని తమ్ముఁడు, ఈతఁ డన్నతోఁ గలహించి
దేశద్రోహియయి ఢిల్లీచక్రవర్తిని గొలువఁబోయిన నాఁటనుండి యు
నచ్చటనే యుండెను.

సూగార్రిపాడుపడిన చిత్తూరులో రాజ్యముచేయుట వల్ల కాటిలో
రాజ్యముచేయుటగా భావించెను. పాడుపడిన దేవాలయములలోను,
దిబ్బలయిన మేడలలోను వానికంటికి దయ్యములు భూతములు దేవ
తలు నప్పుడప్పుడు కనఁబడుచున్నట్లు దోఁచెను. తురక బంట్లు సాయ
ముతోఁ దనపూర్వుల పట్టణము నేలుటకు వచ్చిన యావీరునకు వీర
రసము జారి వెనుకటిసంగతులు జ్ఞప్తికివచ్చి భయము క్రమ్మజొచ్చెను
ఎంతకాలమతఁ డక్కడ వేచియున్నను తనవెంటవచ్చిన తురకబంట్లుఁ
దానును దప్ప దేశస్థులు బంధువులు నెవ్వరు నచ్చటికి రారయిరి.

అట్లుండఁగా నొకనాఁడు పురదేవత వానికిఁ గనఁబడి వాని నచ్చోటు విడిచిపొమ్మని యాజ్ఞాపించెను. అందుచే నతఁడు కడు వెఱచియచ్చట నుండఁజాలక నగరమును స్వాధీనము చేసికొనవలసినదని యుమ్రాకు వర్తమానమంపి వాని భటులకుఁ గోట నప్పగించి యాతఁడు ఢిల్లీకిఁ బోయెను. చక్రవర్తి వానిపై నలిగి యేల వచ్చితివని యడుగ నతఁ డామాటకుత్తరముచెప్పక యొరలోనుండి కత్తి యూడఁబెరికి పొడుచుకొని చచ్చెను. చేసిన రాజద్రోహమునకు నాత్మహత్యకు వానిని హిందువులు తురకలు నేకగ్రీవముగ నిందించిరి,

చిత్తూరు దొరకుటచే రాజపుత్రుల కుత్సాహము మఱింత హెచ్చెను. పాడుపడి యుండుటచేఁ జిత్తూరు రాజపుత్రుల కంత ప్రయోజనకారి కానందున నుమ్రా వెంటనే దానిని మెప్పటియట్లడవి మృగములకు విడిచిపెట్టి యప్పటికిని మొగలాయీల స్వాధీనములో నుండి ప్రధానములగు దుర్గములఁ గొన్నిటిని బట్టుకొనఁదలంచెను.

అట్లు యుద్ధసన్నాహము సేయుచుండ వానికి బదునాల్గురు రాజకుమారులు వచ్చి తోడ్పడిరి. ఆకుమారుల చరిత్ర యీక్రింద సంగ్రహముగా వ్రాయుచున్నాము. కలఁడుగదా ప్రతాపసింగునకు సూక్తుఁడను సోదరుఁడొకఁడు. అతఁడును దేశద్రోహియై తురకలలోఁ గలిసి యన్నతో యుద్ధము చేసి హల్దిఘాటు యుద్ధములోఁ బ్రతాపుఁడు పారిపోవుచుండ వానిఁ దరుముకొనిపోయి యెట్టకేలకు సోదరుని ప్రాణములు కాపాడెను. అతఁడు తనకడపటిదినముల చక్రవర్తిని విడిచి భిసురాకోటలో గడపెను. చనిపోవునప్పటి కతనికిఁ బదునేడుగురు కుమారు లుండిరి. అతఁడు మృతినొందినతోడనె పెద్దకొడుకు భాంజీ యనువతఁడు తమ్ములను వంచింపఁదలఁచి వారిం జూచి „నేను కోటఁ గాచుచు నిక్కడ నుండెదను. మీరుపోయి నాయనగారి కుత్తరక్రియలు సేయుఁ” డని చెప్పెను. అన్నమాటలు నమ్మి వారందఱు నవలకుఁ జని తండ్రి కగ్నిసంస్కారము నుత్తర

క్రియలును చేసి మైల వెళ్ళినవెనుక మరలఁ గోట కరుగ భాంజీవారిని లోపలికి రానీయక కోటతలుపులు వేయించి యందఱను భోషించుటకుఁ దనకు శక్తి చాలదుగావున వేరొక తావునకుంబోయి యెవరి పొట్టవారు పోసికొండని యానతిచ్చెను.

షోడశరాజకుమారులు సోదరునాజ్ఞ శిరసావహించి తమ యాయుధములను తమగుఱ్ఱములం దమ కిచ్చినచోఁ దొలఁగిపోదుమని చెప్పిరి. భాంజీ సరే యని వాని నీయ వారందఱు విదేశములకు బయలుదేరి తమలో నొకఁడగు యచలుని సేనాపతిగఁ జేసికొని మహాబలశాలియగు బలుఁడను వానిని రెండవసేనాపతిగఁ నియమించుకొని చనిరి.

ఆసోదరు లట్లు బయలుదేరి మీవారునకు దక్షిణమున రహతూరువఁశస్థుల పాలనములో నున్న మేవారుగ్రామమునకుఁ బోవ సమకట్టిరిగాని పయనము తుదముట్టకమును పే యచలునిభార్య ప్రసవవేదన పడ నారంభింప వారందఱు మరుగుతావు వెదక నారంభించిరి. అత్తరి వర్షము విరామములేక దిమ్మరించెను. ఎంత వెదకినను వారికి గోష్పదమంత చోటయిన నాయాపత్సమయమందు దొరకకపోవుటచే నెట్టకేలకు వారొక పాడుదేవాలయమును గనిపెట్టి కొంచెము బాగుచేసి యామెను దానియందుఁ బ్రవేశ పెట్టిరి.

ఆజడివానకు నానినాని యాగుడి రాతిమూల మొకటి జారి యామెపైఁ బడుటకు సిద్ధముగనుండ దైవవశమున బలుఁడు దానినిఁ జూచి వెంటనే యత్తావున కరిగి తనతల బోటుపెట్టి రాయి పడకుండఁ జేసెను. ఇంతలో నచలుఁడు మొదలగుసోదరు లాస్థితిఁ జూచి చేరువ చెట్టు నరికి దాని దెబ్బ బోటుపెట్టి భీమబలుం డగుబలు నీవలకు లాగిరి.

ఆరాత్రి యచలునిభార్య యాపాడుగుడిలో నొకకుమారుని గనియెను. ఏదోభాగ్యశాలుగల్గునని పుట్టినాళతో వారు పోవుచుం

డుటచే నపుడు గల్గిన యాబిడ్డకు వా రాశుఁ డని పేరు పెట్టిరి. అనంతర మాసోదరులు యీండూరుగ్రామమునకుం జన నాపురాధీశుఁడు వారి నాదరించి తగినబసలు మాన్యములు నిచ్చెను. అక్కడ వారు సుఖముగ కాలక్షేపము సేయుచుండ నొకనాఁడు మీవారుదేశపుమంత్రి యాదారిం బోవుచు భార్యాసమేతుఁ డయి యాయూరుబయిటిగుడారములో విడిసెను. అప్పుడు పెద్దగాలివాన సంభవింప దానిచే గుడారము లెగిరిపోవసాగెను. మంత్రియు భార్యయు నిలువనీడలేక యిబ్బంది పడుచుండ బలుఁడు నచలుఁడు వారిదుస్థితి విని తొల్లి తాము నట్టి దురవస్థనే బడియుంటి మనుమాట జ్ఞప్తికిఁ దెచ్చుకొని వారిం దమ యింటికిఁ బిలుచుకొనివచ్చి యుపచారము చేసి యాదరించిరి.

ఆమంత్రియు వారియాదరణంబునకు మహానందభరితుఁ డయి వారినందఱఁ దనతో నుదయపురమునకు రమ్మనియు వచ్చినచో రాణా వద్దఁ దగినయుద్యోగముల నిప్పింతుననియు వారియన్న యగుభాంజీ మరియొకలా గనుకొనకుండ తాను సర్ది చెప్పుదు ననియు నొక్కి చెప్పెను. కాని యచలుఁడు వానిమాటల కీకుకొనక పిలువని పేరంటముగ పోయినచో లోకువ యగునని స్వగౌరవము కాపాడుకొనఁ దలఁచి మాజ్ఞాతి యగురాణా వర్తమాన మంపినచో వత్తుమనియు లేనిచో నచ్చటనే యుందు మనియుఁ జెప్పెను.

మీవారురాణా ఢిల్లీచక్రవర్తిపై కప్పుడు పోవ యత్నించుచుండ మంత్రి సూక్తునికొడుకులఁ గైకొని యాపదునాల్గుర నచ్చటికి రావించెను. అంతకుమున్నె సూక్తవంశమునం దగ్రగణ్యుఁ డగు భాంజీ రాణాకుఁ దోడుసూపుట కచ్చటికి వచ్చియుండెను. అతఁ డందఱికన్నఁ బెద్దవాఁడైనను వానిమాట సరకుసేయక నెల్లవారును వానితమ్ములయందే యనురక్తులయిరి. మహాసాహసుఁ డగుబలుఁడు శూరులగుతనసోదరులు కడువిధేయులయి పనులు సేయుటచే రాణాకు వారియందే యనుగ్రహ ముండెను. అందు ముఖ్యముగ బలుఁడు

రాజానుగ్రహపాత్రుఁడు. రాత్రులు మంచు గురిసెనా వెంటనే బలుఁడు చెట్లు నరికి రాణాకొఱకు నెగళ్లు వేయును. సేనలు తురకలతో దలపడెనా పగతురం బారఁదోలుటలో మొదటివాఁడయి యాబలుఁడే యొడలెఱుంగక యుద్ధము సేయును. అట్లాడలఁ దాఁచుకొనక పని సేయు నాషోడశరాజకుమారులమీఁద నింతింత యనరాని యనుగ్రహము గల్గి సంతోషపరవశుఁడయి రాణా యొకనాఁడు తన సేన లీక ముందు యుద్ధమునకుఁ బోవునపుడెల్ల యీసూక్తవతులే సేనలను నడపవలసినదని శాసించెను. ఇది రాజపుత్రులకు రాణా చేసెడిగౌరవములలో మిక్కిలి గొప్పది. చిరకాలమునుండి యీగౌరవము చందావతువంశస్థులకుఁ జెల్లుచుండెను. వెనుక చంఢుఁడు చిత్తూరునుండి పగతురఁ బారఁదోలుటచే రాణా యావంశస్థుల కాగౌరవము జూపెను. ఉమాం్రి సూక్తవతుల కీగౌరవ మిచ్చునపుడు తనమాట చెప్పకొనుటకు చందావతువంశజుఁడగు సలుంబ్రా యచ్చట లేకపోయెను. తక్కినవారు రాణాకు జంకి యెదు రాడజాల రయిరి.

మఱునాఁడు తురకలతో యుద్ధము తెలియుటచే నారాత్రి కొంచెము నిద్రబోవలయు నని సలుంబ్రా తనగుడారమున నుండెను. కాని యతనికి నిద్రపట్టకుండ వానిబిరుదుల కీర్తనముసేయు భట్టువాఁడు పలుమా రట్టిటు తిరుగుచు వానిబిరుదనామములు గట్టిగ కేకలు వేయుచుఁ జదువ నారంభించెను.

ఆకేకలు వినివిని సలుంబ్రా విసిగి, “ఓరీ! యేలరా యిట్లరచెదవు. నన్ను నిద్రపోనిమ్ము. శత్రువులు దాపున లేరుగదా యిప్పుడు మనబిరుదులు చదువ నవసర మేమున్న” దని మందలించెను. ఆపలుకులు విని యాబట్టువాఁడు స్వామీ! మీబిరుదులు నేను కైవారము సేయుట కిదియే కడపటిసారి. ఇఁకముందు ప్రాయశః మీబిరుదు లుచ్చరింప నవసర ముండదు. సేనను నడపించు నధికారముతోపాటు మీబిరుదులును రేపు సూక్తవతులకే యీయఁబడు” నని యుత్తరము చెప్పెను.

అప్పలుకులు విని సలుంబ్రా దిగ్గునలేచి పరుగుపరుగున రాణా యొద్దకుఁ బోయి తరతరంబులనుండి తనకుటుంబమునకు జరుగుచున్న యాగౌరవమును తీసివేసి యింకొకరి యధీనము చేయుట తగదని గట్టిగ వాదించెను. సూక్తవతులును వెనుదీయక రాణాయొద్దకుఁ బోయి “మీరు సేనల నడుపునధికారము మాకిచ్చితి మని మీ నోటితో మీరే సెలవిచ్చి యున్నారు. చండుఁ డెన్నఁడో యేమో చేసెనని మా కిప్పు డిచ్చినవరము మరల పుచ్చుకొనుట న్యాయము కాదు. ఎవరడ్డము వచ్చినను సేన నడుపకమాన” మని ప్రతిఘటించి నిల్చిరి.

అప్పుడు పొడమినయీర్ష్యచేత సూక్తవతులు చందావతులు మహాగ్రోషపరవశు లయి యొకరినొకరు నరుకుకొనుటకుఁ గత్తుల దూసిరి. కాని యుమ్రా వారి నడ్డగించి “మీ కీపోరాటము లెందుకు? మీవివాదము నేను దీర్చెదను. ఇప్పుడు మొగలాయీల యధీనములో నున్న యంతల్లాకోటలో మీయిరువురలో నెవరు ముందుగాఁ బ్రవే శింతురో వారే నాసేన నడపించు గౌరవమునకుఁ బాత్రులగుదు” రని యానతిచ్చెను.

అంతల్లాకోట యప్పటికిని మొగలాయీల యధీనములో నుం డెను. ఇది దుర్గమములయినకోటలలో నొకటి. ఇది యుదయ పురమునకు పదునెనిమిది మైళ్ళదూరమున చిత్తూరునకుఁ బోవు దారిలో నున్నది. ఆకోటయడుగున నొక చిన్ననది పారుచుండును. ఆకోటలో నొక చిన్నకోట కలదు. అందులోనే దుర్గరక్షకుఁడు వశించుచుండు. రాణా యానతిచ్చొప్పున సూక్తవతులు చందా వతులు మరునాఁ డుదయమున నంతల్లాకోటకు బయలుదేరిరి. కాని సూక్తవతులు పదునాలుగురు చందావతులు రాకమున్నె దుర్గముఁ జేరి తాము ముందలకడ వచ్చినందుకు చందావతులు రానందుకు సంతసించి గోడలెక్క బ్రయత్నించిరి; కాని వయనపుగడబిడలో

నిచ్చెనలు తెచ్చుకొనుట మఱచినందున వారు కోటగోడ లెక్కజాల రైరి. అందుచే సూక్తవతులు సింహద్వారము భేదించి కోటలోఁ బ్రవేశింపవలసియుండెను. ఈపనికయి అనేకాయుధములఁ బుచ్చుకొని వారు తలుపుగోడలఁ గొంతవఱకు శిథిలపఱచిరి. తలుపులు కొంత వఱకు వదులయిన వని గ్రహించి యచలుఁడు తన మదపుటేనుఁగుచేఁ ద్రోయించి తలుపులు విడఁగొట్టవలయు నని తలంచి యేనుఁగుం బురి కొల్పుమని మావటివాని కాజ్ఞాపించెను. ఇంతలో నక్కడ కోటకా వలివాండ్రు వచ్చి కోటగోడలపయి నిలిచి సూక్తవతులతో ఘోర యుద్ధ మారంభించిరి. మావటీఁడు యజమానుని యాజ్ఞఁబూని కవాట భేదనము సేయుమని యేనుఁగుం బురికొల్పి ముందుకుఁ ద్రోసెనుగాని యది తలుపులవఱకుఁ జని యటనుండి కదలదయ్యె. మావటీని బెద రింపులు బతిమాలుటలు వాఁడిగలయంకుశపుపోటులు వ్యర్థములై మదగజము నొక్కగజమయిన కదపఁజాలదయ్యె. తలుపులకు ఇనుప బొంగరములట్లు మొనలుదేరిన వాఁడిబొగడలు వందలకొలఁది యుం డెను. ఆబొగడలు గ్రుచ్చుకొనినచో దట్టమయిన తన కుంభస్థలము గూడఁ బగిలి నెత్తురు వరదలుపాఱు ననుభయమున తలుపులందోయక మదపుటేనుఁగు మొద్దువలె నిలిచెను. అటులుండ నంతలో నగరము యొక్క రెండవప్రక్క నొకకలకలము వినఁబడెను, చందావతులు వచ్చి నిచ్చెనలువేసికొని కోటగోడల కెగఁబ్రాకి తమవంశబిరుదు లం జదువుకొనుచు సింహనాదములఁ జేయనారంభించిరి. ఆకలకలము సహింపక కార్యము దప్పిపోవు మన్నదని భయపడి యచలుఁడు మద గజమునుండి గుభాలున నేల నురికి విసవిసఁబోయి తనయేనుఁగునకుఁ దలుపులకు నడుమ నిలిచి మావటీని బిలిచి „యోరీ' యీసారి తలు పులు పగులఁద్రోయుట కేనుఁగు బురికొల్పుము. ఏనుఁగు కుంభ స్థలమునకు నామెత్తని శరీరము తగులునుగాని మేకులు గుచ్చుకొనవు. నీవు సందేహించితివా చచ్చితివని నమ్ము" మని యాజ్ఞాపించెను.

స్వామియానతి యలంఘ్యమగుటచే మావటీడు విధిలేక యేనుఁగు నంకుశముతోఁ బొడిచి కవాటభేదమునకుఁ బురికొల్పెను. కొల్పుటయు నమ్మదగజంబు హుమ్మని యుంకించి కుంభస్థలముతో దలుపులను ద్రోయుటయు తలుపులు ఫళఫళ పగిలి విడిపోయెను. శూరశిఖామణియగు నచలుఁడు ఇనుపబొంగడల పోటులచేత మేనెల్ల జల్లెడవలెఁ జిల్లులువడ నెత్తురులు గ్రక్కుకొని క్షణములో శవమయి నేలం బడియె. కవాటంబులు విడిపోవుటయు మదగజంబులవెంట బలుఁడు మొదలగు సూక్తావతులు యచలుని శవముమీఁదనుండి నడిచి కోటలోఁ బ్రవేశించిరి. అట చందావతులు వచ్చినవిధము వినుఁడు. ముందుగా వారు తెల్లవారుజామున నే బయలుదేరి దైవవశమున దారితప్పి యొకపట్టులోఁ బ్రవేశించి తెన్నుగానక సిలుగులంబడి పడి సూక్తావతులు ముందుగాఁ గోటఁ జేరిరి కాఁబోలునని వగచుచుఁ జేయునదిలేక యొట్టకేల కొకగొల్లవానిఁ గలిసికొని వానిసాయమున దారి నెఱిఁగి కోటం జేరిరి, సలుంబ్రా నిచ్చెనలుకూడఁ దెప్పించి గోడలకు వేయించి తనసైనికులు తాను బురుజులపయి కెగఁబ్రాక మొదలు పెట్టిరి. అప్పుడు దుర్గరక్షకులు తత్తరపడి కొంద ఱామూలకుం జేరుకొని చందావతుల నిచ్చెనల పడద్రోసి తుపాకులతోఁ బెక్కండ్ర గొట్టి చంపి విజృంభించిరి. అట్లు చచ్చినవారిలో మొదటివాఁడే సలుంబ్రా. చందావతుల యీదురవస్థకుఁ దోడు సూక్తావతుల జయధ్వనులు చెవులకు శూలములట్లు దాకెను.

నాఁడక్కడకు వచ్చిన చందావతులలో నొక చండశాసనుఁడుండెను. అతఁడు దేవఘురుకోట కధిపతి. వేఁటలలో నడవిమృగములను యుద్ధములలో మనుష్యులను నిర్భయముగా నతఁడు చంపినట్లు ఎవరును చంపఁజాలరఁట. ఆజగజెట్టి సలుంబ్రా మృతినొందినతోడనే నిర్విణ్ణుఁడు గాక రౌద్రమూర్తియయి యాశవమును తన శాలువలోఁ జుట్టి భుజముపైఁ బెట్టుకొని గోడపయి కెక్కఁజొచ్చెను. అత్తరి

దుర్గరక్షకులు వానిఁ గత్తులతో నరుకను, బల్లెములతోఁ గ్రుమ్మను తుపాకులతోఁ, గాల్పను బాల్పడిరిగాని యాజోదు చెక్కుచెదరక యుక్కుతునకలాగున బురుజుపై కెక్కెను. ఎక్కి యటనుండి గంభీర స్వరముతోఁ ,,రాణాసేనను నడుపుటకు చందావతులే యర్హులు. మేమే కోటముందు జొచ్చితి" మనిపలికి శవముఁ జేతపట్టుకొని విసరి కోటగోడల నడుమ పారవైచెను.

అనంతరము చందావతులు మిడుతలదండుం బోలె కోటపై కెక్కి తమయేలిక చచ్చినం బ్రతికనవాసన యనుసరింతు మను మాట రూఢిచేసిరి. అంతలో సూక్తావతులు కులగౌరవమునిమిత్తము తమనాయకుఁడగు యచలుని బలియిచ్చి కవాటంబు భేదించి లోనం జొచ్చిరి. కోట యెవరు ముందుజొచ్చిన నెవరు వెనుకజొచ్చిన యా మాట యటులుండనిచ్చి యారెండు తెగలవారు సామాన్యశత్రువు లగు తురకలఁ దరిమితరిమి కొట్టిరి. అందుచే రాజపుత్రులకుఁ గన్నులపండువుగ మీవారురాజుల విజయధ్వజము అంతల్లాకోట బురుజుపై నిల్చెను.

కోట స్వాధీనము చేసికొని రాజపుత్రులు లోపలిమందిరం బులకుం జన వారి కొక చిత్రము కనఁబడెను. ఆమందిరమున నొక గదిలో నిద్దఱు గొప్పతురకలు నిర్విచారముగ చదరంగ మాడుచుం డిరి. ఒకవిధమయిన కలకలము వారిచెవులం బడియెనుగాని పగతురు వచ్చి యంతల్లాకోటను బట్టుకొనుట యసాధ్యమని వారు సరకు సేయరయిరి. ఆట మంచి రక్తియగు పట్టునకు వచ్చినప్పుడు రాజ పుత్రులు యమదూతలవలె యాయుధపాణులయి వచ్చి నిల్చి వారిం జంపఁబోయిరి. అప్పు డాకరకుతురక లిరువురు రాజపుత్రులం గనుం గొని ,,ఆగుఁడు. ఆగుఁడు. ఆట మిక్కిలి రక్తిగా నున్నది. ఈయాట ముగియువఱకు మమ్ముఁ జంపఁవల"దని బ్రతిమాలుకొనిరి, రాజ

పుత్రులు వారిపట్టుదల కాశ్చర్యము నొంది సరేయని యాయుధపాణు లయి యచ్చటనే నిల్చి యాట ముగిసినవెనుక తురకల నరికిరి.

కోటస్వాధీన మయినదని వారు రాణాకు వర్తమాన మంప నతఁడు తత్క్షణమె యచ్చోటికిం బోయెను. పోయి చూచునప్పటికిఁ గోటలోపలను వెలుపలను, గుమ్మముకడ, బురుజులమీఁదను తన నమ్మినబంట్లు పీనుంగలయి పడియుండిరి. సలుంబ్రాయొక్క శవము పగతుర మధ్యమున గానఁబడియె. అచలుఁడు నలుగురుతమ్ములనడు మ వీరశయన మలంకరించె. అందులో బలుఁడు మాత్రము రాణా వచ్చునప్పటికి కొనయూపిరితో నుండియెట్టటో సలాముచేసి „దా నద్వయమునష్టచతుష్టయము'' మ్మని పల్కుప్రాణమువదలెను, తనకత మున నిష్కారణముగా నంతటి మహాబలిశాలి మృతినొందవలసివచ్చె నని రాణా తద్దయు విచారించెను.

ఆదినము మొదలు సూక్తావతులు యుద్ధరంగమున „దానద్వ యము నష్టచతుష్టయము''మ్మని కేకలు వేయుచు వచ్చిరి. బలుఁ డవ సానసమయమునఁ బల్కిన యానిష్ఠురంపుఁబల్కులే యాతెగవారి కండఱకు జయనాదమయ్యెను. చందావతుఁడే ముందుగాఁ గోటఁ బ్రవేశించుటచే రాజసేన నడుపు నధికారము వానికే చెందెను

ఉమాత్రిచేసిన తెలివితక్కువవలన మహావీరులు మహాసాహసులు పలువురు నిష్కారణముగ నిధనమొందిరి. బలుఁ డన్న మాటలకర్థ మదియే. దానద్వయ మనగా నొకవిషయముననే రెండుదానములు చేయుట. నష్టచతుష్టయ మనఁగా నాలుగురెట్లు నష్టమని యర్థము. నాఁడు మొదలారెండు తెగలకు మితిమీరిన మనస్పర్థ పొడమెను. అం దుచే రాజస్థానమునకుఁ దురకలవలనఁ గలిగిన యాపదకంటె వీరి మనస్పర్థలవలన నెక్కుడాపద సంభవించెను.

ఢిల్లీకిని, మీవారునకును సంధి.

—— :(O):——

ఒకసారి కార్యనిర్వాహము సేయవలెనని పూనుకొనెనా రాణా యుమ్రా చేయవలసినంతపని చేసి యాతండ్రికిం దగినకొడుకే యని ప్రఖ్యాతిఁ బడయజాలునుగదా! అతఁడు ఢిల్లీచక్రవర్తిసైన్యములతో నొకసారిగాదు, రెండుసారులుగాదు పదునేడుసారులు పోరాడెను. పోరాడినపుడెల్లఁ దానె జయమునందుచు వచ్చెను. చక్రవర్తియగు జహాంగీరు, ఉమ్రామీఁదికిఁదనమూఁడవకొడుకగు పార్వీజును బంపెను. కాని యతఁడు ప్రతిపర్యాయము పరాజయమును నొందుటచే వానిని తిరిగి ఢిల్లీకిఁ బిలిపించెను.

ఎన్నిసారు లోడిపోయినను ఢిల్లీచక్రవర్తిసైన్యము లినుకపాతరలవలె తఱుగక మరల రాణామీఁదికి వచ్చుచుండెను. రాజపుత్రసేన లన్ననో యుదయసింగు పరిపాలన మొదలు నిమిషమయినను నూపిరిపుచ్చుటకుఁ దెఱపిలేక యెల్లకాలము కలహామే కార్యముగాఁ గ్రమక్రమముగ క్షీణించుచుండెను. అందుచేత యుద్ధము సరిగా జరుగుటకు వీలు లేదయ్యె. ఏలయన నోడిపోయినసేన యోడిపోవుచుండఁగాఁ జక్రవర్తిపక్షమున వచ్చుచు క్రొత్తసేన వచ్చుచుండెను. రాజపుత్రుల పస కడముట్టెను. 1613 వ సంవత్సరమున జహాంగీరు చక్రవర్తి మహాసేనాసమేతుఁడయి మీవారుపై బోవఁదలఁచి యజమీరువద్ద విడిసి ముందుమార్గము సరిగా నుంచుటకుఁ దనరెండవకుమారుఁడగు షాజహానును బంపెను. అదివిని యుమ్రా మీవారునకు వినాశకాలము సమీపించిన దని నిశ్చయించుకొనెను. చక్రవర్తి నెదిరించుటకు రమ్మని రాజపుత్రులను బిలువనంప ననేకు లదివఱకే స్వదేశరక్షణమునిమిత్తము ప్రాణములు గోల్పోవుటచే హతశేషు లగువీరులు కొలఁదిమందమాత్రమే రాణాయొద్దకు వచ్చిరి.

ఈస్వల్పసైన్యముతోడనే రాణా యమరా కొంతకాలము చక్రవర్తిసేనల నెదిరించి శౌర్యము చూపెను. కాని యెట్టకేలకుఁ దురకలబారికి నిలువలేక రాణా లోఁబడవలసి వచ్చె. ఈరాణా యెట్లు లోఁబడెనో యావృత్తాంతము జహంగీరు స్వహస్తముతో వ్రాసిన చర్య (Diary.) నుబట్టి తెలిసికొనవచ్చును. అం దిట్లున్నది. "నేను సింహాసన మెక్కిన 9 వ సంవత్సరప్రారంభమున (అనఁగా 1614 సంవత్సరమున) నాకుమారుఁడు "జగద్గర్వ" మనుబిరుదుగల రాణా పట్టపుటేనుఁగును భద్రజాతిగజముల మఱి పదునేడింటిని బట్టుకొని యొక మంచిదినమున నాకుం గానుకగాఁ బంపె. నేను మహానందభరితుఁడనై మఱునాఁడు జగద్గర్వము పై నెక్కి యూరేగి లెక్కలేనిసొమ్ము పంచిపెట్టితిని."

చక్రవర్తిసైన్యములు తనదేశమును నిరంతరము నాశనము చేయుటయుఁ దనకు కుడిభుజములట్లు పనిసేయు రాజపుత్రవీరులు రణభూమిం ద్రెళ్ళుటయు సన్మహావీరుల దారపుత్రాదులు తురకలచేఁ జిక్కి బంధింపఁబడుటయు, విశేషించి తనప్రాణపద మగుపట్టపుటేనుఁగు పరులపా లగుటయుఁ జూచి విహ్వలుఁడై రాణా యమరా తొల్లింటిగర్వమెల్ల డులుపడి వినయముతోఁ జక్రవర్తికుమారున కిట్లు రాయబార మంపెను. "మీరు నన్ను క్షమియించి చక్రవర్తి యనుగ్రహమునకుఁ బాత్రుఁడుగఁ జేయుదురేని నేను మీకు లోఁబడుదును. తక్కిన రాజకుమారులట్లే నాకుమారుఁడును జక్రవర్తిసేవం జేయఁగలవాఁడు."

రాణా పంపినయీసందేశము విని జహంగీరు మేరమీరినసంతోషము నొంది తన దినచర్యలో నీక్రిందివిధమున వ్రాసికొనెను "ఈగొప్పకార్యము నాపరిపాలనములోనే జరిగినందుకు నేను పొందిన యానంద మింతింత కాదు. అతిప్రాచీను లగు నారాజపుత్రులను వారిరాజ్యమునుండి తరిమివేయవలదని నాకుమారున కాజ్ఞాపించితిని.

ఈనాటివఱకు రాణా యమ్రాయు, వాని పితృపితామహప్రపితామహులు తమసైన్యములు మిక్కిలి శౌర్యవంతము లనియుఁ దమ దేశము పర్వతమయ మగుటచే శత్రుదుర్భేద్య మనియు నమ్మి యెవ్వరిని లక్ష్యముసేయక హిందూస్థానచక్రవర్తి నెన్నఁడుఁ జూడఁ బోక, యితరుల నెన్నఁడుఁ దమ దేశములో నడుగుపెట్టనీయక గర్వభూయిష్ఠు లయి యుండిరి. అట్టిగర్వోన్నతులు నాయదృష్టవశమున నాకాలములోనే యోడఁబడుటచేత స్వాతంత్ర్యము దాఁటిపోఁగూడ దని నిశ్చయించి నాకుమారుని ప్రేరణంబున రాణాను క్షమియించి యతనిని జాగరూకతతో రక్షింతునని స్నేహపత్రిక నొకదానిని వ్రాయించి నాహస్తము మంచిగంధమున నలఁది యాచేతిముద్ర కాగితముమీఁద వేసి రాణాయొద్ద కంపితిని. అట్లుపంపుటయేగాక సుప్రసిద్ధుఁ డగు నీరాజపుత్రుని వానిమనుమను వచ్చిన తెఱఁగున సగౌరవముగా నాదరింపు మని నాకుమారు నియమించితిని."

అదివఱకే గుండెలు చెదరిపోయి యున్న రాణా యిట్లోడఁబడుట వలన మఱింత దుఃఖపడకుండునట్లు చక్రవర్తి యాసమయమున దయామయుఁ డయి యుండెను. జహాంగీరు సహజముగ మంచిగుణములు పెక్కు గలిగి యప్పుడప్పుడు మద్యపానమత్తతచేత మిక్కిలి క్రౌర్యము దాల్చుచుండెనను కొన్నివేళల జాలిగుండె గలిగి చేఁజిక్కినశత్రువుల నత్యంతగౌరవముతోఁ జూచుచుండును. అందుచేత మేవారు రాణా లెవరు స్వయముగ చక్రవర్తినిఁ గొలుచుటకు ఢిల్లీకి బోనక్కఱలే దనియు నేరాజు అయిన నూతనముగ మేవారుసింహాసన మెక్కునప్పుడు చక్రవర్తి దాని యాధిపత్యమును స్థిరపఱచుచుఁ బంపెడు ఫర్మానా రాణా కోటలోనుండి వెలుపలకు వచ్చి పుచ్చుకొనవలసిన దనియు చక్రవర్తి సైన్యమునకు రాణా వేయిగుఱ్ఱపుదండుఁ బంపవలసిన దనియు జహాంగీరునకు నమ్రాకు నొడంబడికలు జరిగెను. ఇదియే యమ్రాకోరిక. సంధి యయినపిదప నమ్రా చక్రవర్తి దర్శనమునకుఁ బోవలసి

యున్నను వార్ధకముచేత నిల్లు కదలి రాలే నని వర్తమాన మంప జహాంగీరు వానిని క్షమించెను.—

చక్రవర్తినిఁ జూచుట తప్పించుకొన్నను రాణా వానికుమారుని దర్శనము చేయక తప్పదయ్యె. అందుచేత నుమ్రా షాజహానుసర్బర మునకుఁ బోయి వానిమోకాలిమీఁదఁ జేయివేసి తన్ను క్షమింపు మని ప్రార్థించెను. షాజహాను వానిని మన్ననతోఁ గౌరవించి వానిపరివార మునకు గుఱ్ఱములు విలువగల నగలు బహుమానములిచ్చి పంపెను.

షాజహానుతల్లి రాజపుత్రస్త్రీ యగుటచే నతనిశరీరమున గూడ రాజపుత్రత్వమే ప్రవహింపుచున్నందున గాఁబోలు కడుదీనుఁడై ముఖ విలాసము డీలుపడియున్న రాజపుత్రప్రభువును జాల బహూకరించెను. ఉమ్రా షాజహానున కెన్నిమన్ననలు చేసినను కొట్టకొనకు ఢిల్లీ నుండి చక్రవర్తి ఫర్మానా వచ్చినప్పుడు కోటవెలుపలకు వచ్చి దానిని పుచ్చుకొన్నం జాలు నొక్కతురకబంటైన మీవారుదేశమున నుండకుండఁ జేసెదనని షాజహా నెన్నివిధముల వర్తమాన మంపినను వినక రాణా షాజహానునియందుగల సుగుణము లఁబట్టియత నిదర్శనముమాత్రము చేసి వెళ్ళిపోయెను.

ఇదియైన కొన్నినాళ్ళకే రాణాకుమారుఁడు కరుణుఁడు చక్రవర్తి కొలువుసేయుట కజిమీరునకుఁ బోవలసివచ్చెను. అప్పుడు కరుణునిసభలోఁ దనసింహాసనమునకు గుడివైపునదగుపీఠముమీఁదఁ గూర్చుండబెట్టవలయునని జహాంగీరునకు షాజహాను వ్రాసెను. ఆరాజకుమారుఁడు మిక్కిలి మొగమోటము గలిగి యెవరితోఁ గలిసి మెలసి మాటాడక సిగ్గుపడినట్లు సభలోఁ గూర్చుండుచు వచ్చినాఁడని జహాంగీరు తన దినచర్యగ్రంథములోఁ బలుమారు వ్రాసెను. అందఱికంటె నెక్కువ నల్లమందుమద్దతు పీల్చుచు సాయంకాలమునందు హాలిర్డు అనియెడు నింగ్లీషువాని నొకనిగూడి నోటిలో నన్నపుముద్ద యయిన బెట్టుకొనుటకయిన నోపిక లేనట్లు చెడద్రాఁగి యొడలు తెలి

యుకుండ ద్రోర్లుచుండ నాపోకులమారి చక్రవర్తి గుణములఁ జూచుట చేతనో మఱి యెందుచేతనో తెలియదుగాని యాబాలుఁడు చక్రవర్తి యెంతయాదరించినను దిగులుజెందినవానివలెనే సభలో నుండుచు వచ్చెను. షాజహాను వానిని గాంచెను సంతోషపెట్టుటకు ప్రతిదినము వానికొక క్రొత్తబహుమాన మిచ్చుచు, అప్పుడప్పుడు నూర్జహాను కొలువునకుఁ దీసికొని పోవుచుండెను. చక్రవర్తిని తన వలలో వేసికొని యతఁడు తనగీచినగీటు దాఁటకుండఁ జేసికొని మగని మనస్సునేగాక హిందూస్థానమునంతయు నేల గలిపిన యానెరజాణ నూర్జహాను యారాజపుత్రకుమారునకు పంచియేనుఁగ యొకటి గుఱ్ఱమొకటి కత్తియొకటి బహుమాన మిచ్చెను. అంతియేగాక రత్నాలు చెక్కిన కత్తులు మేలిమి యుంగరములు పారసీకతురంగములు ముత్యాలహారములు రత్నకంబళములు సుగంధద్రవ్యములు బంగారుపాత్రలు మొదలగు పారితోషికముల షాజహానుఁ డాక్రొత్త సామంతరాజకుమారునకు విసుగులేక యర్పించెను. అట్లు రాజపుత్రుఁడు బడసిన బహుమానములఁగూర్చి తనగ్రంథమున నిట్లు వ్రాసెను.

„ఆ రాజకుమారుఁడు నాసభకు వచ్చినది మొదలు తిరిగి వెళ్లువఱకు నాకుమారుఁడు షాజహానుఁ డిచ్చిన మైదేనుఁగులు నూటపది గుఱ్ఱములుగాక నేను స్వయముగా నిచ్చినరత్నములు బంగారునగలు గజతురంగములు మొదలగు బహుమానముల విలువ పదిలక్షల రూపాయలు.” ఈయల్పబహుమానములఁ జేకొని కరుణుఁడు రాణాయమ్రాయు „మీవారురాజ్యపు పసుపుముందర పదిలక్షలరూపాయలనెంత. మనము పొరపాటుపడి నిష్కారణముగ దేశస్వాతంత్ర్యము తురకల కమ్ముకొంటి” మని తద్దయు విచారించి లోలోపల కుళ్ళుచుండిరి. జహంగీరు సభలోఁ గరుణుఁడుగూడ ముఖవికాసము తక్కియుండుటకుఁ గారణ మిదియే. సంగభూపాలుని కాలమునుండియు దురకలబారిపడి స్థిమిత మెట్టిదో యెఱుంగని మీవారురాజ్యము నేఁడు

మొదలు దండయాత్రలు కలహములు లేక సేమముగ నుండు నని సంతోషింపవలసినపని లేదయ్యె. ఏలయన నది మొదలు మీావారు ప్రభువులు ఢిల్లీచక్రవర్తికి లోఁబడినవారయి స్వాతంత్ర్యము గోలు పోవుటచేత రాణాకు రాజకుటుంబమునకుఁ గాలక్రమమున ఢిల్లీనుండి వచ్చుబహుమానములు దుఃఖకరములుగ నుండెను. యుద్ధము మాను కొని చక్రవర్తిని గొలుచువారికి యుద్ధపుగుఱ్ఱము ను మహాయుధము లెందుకు? జహంగీరు రాణాయొక్కయు వానికుమారునియొక్కయు ప్రతిరూపములను స్ఫటికశిలలతోఁ జేయించి తన యుద్యానవనమునఁ బెట్టించుకొనియె. అవి చూచినవారందఱు చిత్తూరు రాజవంశమున కంతకన్న నవమానకరమగు పని లేదని భావించిరి. అది యటుండ రాణాయొక్క మనుమఁడగు జగత్సింగు సయితము ఢిల్లీలోనే యుండి చక్రవర్తి యిచ్చుబహుమానముల కుబ్బి వారినే మెచ్చుచుండెను. జహంగీ రొకసారి కొన్నిబంగారుబొమ్మలఁ జేయించి రాణావద్దకు వానిమనుమునిచేతనే పంపెను. రాణా యాబొమ్మలఁ జూచి తనయొక్కయు తనకుమారునియొక్కయు బొమ్మలే చక్రవర్తియుద్యానవనములలో దాస్యము చేయుచున్నట్లుండి హృదయము నెప్పుడు గాల్చుచుండ నీ బంగారుబొమ్మలను మా కేమి యానంద మీాయఁగలవని విచారించెను. విచారించుటయే గాదు. ఈమహాపరాభవము నతఁడు సహింపఁ జాలఁడయ్యె. తొల్లి ప్రతాపరాశియగు ప్రతాపసింగు జీవించియున్న కాలమున వానిచేతిక్రిందనుండి మహమ్మదీయులతోఁ బోరిపోరి నతని పరోక్షమునఁ దాను గద్దెయెక్కి సేనలం బురికొల్పి నడిపించి యప్రతిహతపరాక్రములగు ఢిల్లీచక్రవర్తుల ననేకపర్యాయముల రణరంగంబునఁ బరాజయము నొందించి పావనచరిత్ర యగురాజ్యలక్ష్మిని గోహంతకులపాలు గాకుండఁ జేసి పితృపితామహుల ప్రతిష్ఠ నిలిపిన తాను నేఁటికాలమున నిట్లధోగతిపాలయినందులకుఁ దద్దయు సిగ్గుపడి యుమ్రా యీవిధముగఁ జేసెను.

తనకుమారుఁడగు కరుణుఁడు చక్రవర్తిసేవ చేసి ఢిల్లీనుండి వచ్చినపిదప నొకనాఁడు మంత్రిసామంతుల నందఱఁ బిలువనంపి కొలువుదీర్చి రాణా వారి నందఱఁ జూచి "నావని యయినది. ఇంక రాజ్యమెంత కాల మేలినను ఢిల్లీచక్రవర్తికి దాసుఁడనయి యేల వలయును. అస్లాభిమానము జంపుకొని యేలుట నాకిష్టము లేదు." అని పలికి కుమారునిఁ బిలిచి "నాయనా! కులప్రతిష్ఠలు నీవ నిలుపఁదగిన వాఁడవు. రాజ్యమునందు నిన్నుఁ బ్రతిష్ఠించెద" నని వాని మొగమున స్వయముగఁ దనహస్తముతో టీకావేసి పట్టాభిషిక్తునిఁ జేసి యప్పుడ సభ విడిచి కోటవదలి కొంతదవ్వున నున్న సరోవరము పొంతకుఁబోయి యక్కడ మున్నదయసింగు గట్టించిన మందిరమునఁ బ్రవేశించి దలుపులు మూసికొనియె. ఆదినము మొదలామహారాజేన్ద్రుఁడు మరల ప్రజలకంటఁబడలేదు. అయిల్లు విడిచి యీవలకు రాలేదు. అటు పిమ్మట నైదేండ్లు కతఁడు మృతినొందఁ దహనమునిమిత్తము కొనిపోవుచున్నప్పుడు వాని మృతకళేబరముమాత్రము ప్రజలు చూచిరి.

అదిమొదలు మీవారురాజ్యమునకుఁ గొత్తశకము ప్రారంభమయ్యెను అంతమునుం దారాజ్యము ఢిల్లీతో సంబంధము లేకతనకున్నంతవఱకు తృప్తినొంది ప్రజాసౌఖ్యకరముగా నుండెను. కాని యీసంధి యైనపిదప నదిగూడ చక్రవర్తిగారి రాజ్యతంత్రపు నుడిగుండములలోఁ బడక తప్పదయ్యెను. అదృష్టవశమున ఢిల్లీ మీవారులకు నూతనముగా సంధి జరిగినప్పుడు మీవారు మంచిరాజులచేతిలో బడినందున దానిగౌరవము దక్కె. కరుణునికంటె నెక్కుడు ప్రతాపవంతులు విశేష ప్రజ్ఞావంతులు నగు రాజపుత్రు లనేకులు చక్రవర్తి సభలోఁ బెక్కుసారులు పరాభవము నొందినట్లు చాలకథ లున్నవి గాని కరుణునివిషయమయి యట్లు లేదు. అతఁడు మీవారును పాలించిన యెనిమిదియేండ్లలో దేశమునుజక్కనిస్థితిలోనికిఁ దెచ్చిపాడిపంటలతోఁ దులతూఁగునట్లు జేయుటయేగాక కొమ్ముమేనుఁగులవంటి

రా రాజులకయిన మానములు దక్కని ఢిల్లీశ్వరుని దర్బారులో నొక్క నాఁడయిన నవమానమందక యేపనిఁ జేసిన బుద్ధికుశలతఁ జూపి చేయుచు ఢిల్లికి లోఁబడి యే వెలితి లేకుండ నేలెను.

జహాంగీరునకు మీవారు రాణాలమీఁద నెందుచేతనో యత్యంతాభిమానము గలిగెను. రాణాకుమారుని జక్రవర్తి తనప్రక్కన పీఠము వేయించి కూర్చుండఁ బెట్టుకొనును. ఈరాణాబంధువులను తక్కినరాజుల బంధువులకంటె నెక్కుడుగ గౌరవించును. జహాంగీరు పుత్త్రుఁడగు షాజహానునకును రాణాతమ్ముఁడగు భీమునకును గాటముగా మైత్రి యయ్యెను. ఈభీముఁడు రాణాచక్రవర్తికిఁ గానుకగా బంపు సేనకధిపతియయి దర్బారులోనే యుండువాఁడు. అందుచేత షాజహాను దానియందలి స్నేహంబు పెంపున తండ్రితోఁ జెప్పి భీమునకు రాజబిరుదమిప్పించి యంతతోఁబోక లోడాయను చిన్న జిల్లాకువానిని రాజుగఁ జేయించి బహువిధముల గౌరవించెను. జహాంగీరు కొడుకు ప్రేరణంబున భీమున కనేకోపకారములఁ జేసిన కొన్ని నాళ్ళకె యేలమేలు చేసితినని విచారింపఁజొచ్చెను.

జహాంగీరునకు నలుగురుకొడుకులు. అందు జ్యేష్ఠుఁడు ఖుస్రా యనువాఁడు తండ్రి నెదిరించి పట్టువడి బాధింపబడి తుదకు చెరసాలలోనే మృతినొందెను. రెండవవాఁడు షాజహాను. ఇతనిమీఁద జహాంగీరు ప్రియురాలగు నూర్జహానున కనిష్టము. అది కారణముగ జక్రవర్తికి వానిపై నంతయిష్టములేదు. అందుచేత నాతాఁగుబోతు చక్రవర్తి, షాజహానునిఁ ద్రోసివైచి తనమూడవకుమారుఁడును, త్రాఁగుబోతుతనమునఁ దనకుజ్జియగువాఁడునగు పార్విజును దనయనంతరమున జక్రవర్తి యగునట్లు నియమించెను. నూర్జహాను జహాంగీరుని నాల్గవ కుమారుఁడగు షార్యారునకు సింహాసన మిప్పింపఁ బ్రయత్నించుచుండెను. స్థితిగతు లిట్లుండుటచూచి షాజహాను తానురాజ్యమును స్వాధీనము జేసికొను నుపాయము వెదకుచుఁ బ్రియమిత్రుఁ

డగుభీమునితోడను, వానిచుట్టము చెలికాఁడు సూక్తావతువంశస్థుఁడు నగు మానసింగుతోడను గట్టియాలోచన చేయసాగెను. ఆకుట్రలనడి యెఱింగి చక్రవర్తి యామిత్రుల నొకచోఁ గలసి యుండనిచ్చినచోఁ బ్రమాదము వాటిల్లునని భీముని గుజరాతీదేశమునకుఁ బాలకునిఁ జేయుమిషతో నక్కడకుఁ బొమ్మని యాజ్ఞాపించెను. ఈయుద్యోగము తనకక్కర లేదని నిర్భయముగఁ జెప్పి యక్కడకుఁ బోనని రాజపుత్రసాహస మంతయు మూర్తీభవించిన ట్లతఁడు ప్రత్యుత్తరమిచ్చెను. అంతవఱకు వచ్చినతరువాత నూరకున్నచోఁ దనప్రాణము మీఁదికి వచ్చునని భయపడి షాజహాను తండ్రితోఁ బ్రత్యక్షవైరము బూనెను. అత్తఱి భీముఁడు మానసింగు మొదలగు సూక్తావతులు, చక్రవర్తి సర్వసేనాధిపతి యగు మహబతుఖానుఁడును షాజహానుతోఁ జేరిరి. ఈనడుమ నతిక్రూరుఁడని పేరు వహించి జనవిరోధి యయి యున్న పార్వీజు నెవరో చంపివేసిరి

జహంగీరు మహాసేనాసమేతుఁడయి తనపై ధ్వజమెత్తిన కొడుకును దండించుటకు బయలుదేరెను. షాజహాను నెంతో యంతఃకరణశుద్ధియు దయాస్వభావము గలవాఁడగుటచే రాజపుత్రులు వానిపై నభిమానము గలిగి తత్పక్షమునఁ జేరఁ జొచ్చిరి. షాజహాను తల్లి మార్వారు దేశపు రాజసింగుయొక్క కూఁతురు. ఈకుటుంబకలహమునందు వృద్ధుఁడగు గజసింగు తన యల్లునిపక్షము వచ్చునా మనుమని పక్షము వచ్చునా యని లోకులు సందియము పడి దాని పరియవసానము బ్రతీక్షించుచుండిరి.

ఎట్లయిన లోకానుభవముగల గజసింగు దూరమాలోచించి న రహాతూరుబలముతోఁ గూడి చక్రవర్తిపక్షమునకే వచ్చెను. అప్పుడు జహంగీరు మితిమీరిన యానందము నొంది సామంతరాజమండలము నెదుట మామగారిచేయిపట్టుకొని ముద్దుపెట్టుకొని వానిని గౌరవించెను. అప్పుడు కొడుకును దండిప్రయుఁ గాశీపట్టణమువద్ద యుద్ధ

సన్నద్ధులయి కలసిరి. ఉభయసైన్యము లొండొరులఁ దాకుటకై సిద్ధముయినపుడు చక్రవర్తి యెవరి దురాలోచనమో విని మహావీరుఁడు నుత్తమకులస్థుఁడు నగుతనమామగారికి సైన్యాధిపత్య మీయక యంబరదేశపురాజు గజసింగునకంటె తక్కువవాఁడు నగు జయసింగునకిచ్చెను. అభిమానధనులగు రహతూరువంశస్థులు తమరాజునకు సైన్యాధిపత్యము లేనిచో గత్తియే ముట్టమనిరి. గజసింగును నిర్భయముగ దనవారియభిప్రాయముఁ జక్రవర్తితోఁ జెప్పి తనసేనం దీసికొని దూరముగఁ బోయెను. అట్టిసమయమున భీముఁడు గజసింగు తనతోఁ గలియునేమో యని యాసపడి వానికిఁ బౌరుషముగలుగున ట్లీవిధముగ వర్తమానమంపెను. "రహతూరువంశస్థు లూరకున్నారేమి? కలసిన మాతోఁగలియుండు లేనిచోఁ గత్తిదూసి యుద్ధముసేయుఁడు." సందేశమున కనుగొనినట్లే ప్రత్యుత్తరము వచ్చెను. సందిగ్ధమనస్కుఁడగు నాముసలిరాజు భీమునిపలుకులకు రోసముం జెంది చక్రవర్తిపక్షముఁ జేరి రహతూరులం బురికొల్ప వారు విజృంభించి యుద్ధభూమిఁ బీనుఁగుపెంటలు జేసి యాదినమున షాజహానును నోడించిరి. భీముఁడు రణరంగమునఁబడి చచ్చెను. మానసింగు గాయపడుటచే రహతూరులు వాని నెక్కడికో మోసికొనిపోయిరి. మహబత్ఖానుఁడు షాజహాను ప్రాణభీతిచే రణరంగము విడిచి యుదయపురమునకుఁ బారిపోయిరి.

రాణా కరుణుఁడు తమ్ముఁడగు భీమునిచేత సమరసంబంధము మానిపింపలేకపోయినను సహజముగఁ జాల బుద్ధిశాలియగుటచే మొదటినుండియుఁ దానుమాత్ర మీకలహమున జోక్యముఁ గలుగఁజేసికొనఁడయ్యె. అతనిసంకల్పము చక్రవర్తికిఁ గృతజ్ఞుఁడై యుండుటయే. అట్లు కృతనిశ్చయుఁడయినను జక్రవర్తి కొడుకంతటివాఁడు దీనుండయి తనదేశమునఁ దల దాఁచుకొనవచ్చినప్పుడు వేఱుభంగి నుపేక్షించుట పాడిగాదని కరుణుఁడు వానినిఁ గరుణించి సగౌరవముగ నాదరించెను. ఉదయపురసమీపమున నున్నసరస్సులో నొకలంకమీఁద

రాణా మనోహరమగు మందిరము నొకదానిని కట్టించి మహమ్మదీయులకు రాజపుత్రులకు సంబంధ మేమియు లేకుండునట్లు షాజహానుని వానిసేనాపతి నందు విడియించెను. కరుణుఁ డామందిరమున షాజహానున కేసౌఖ్యమునకు వెలితి లేకుండున ట్లేర్పాటులు చేసెను. అతనికొక్కేము మేకపము నాటించెను. లోపల స్ఫటికశిలతోఁ జక్రవర్తిపుత్రున కొకసింహాసనము జెక్కించెను. వేయేల? ఆ హజారమున కెదుట నమాజుసేయుటకు మసీదుగూడ కట్టించెను.

ప్రాణమిత్రుఁడగు భీమరాజు నేలఁగూలుటయు వానిచెలికాఁడగుమానసింగు మిత్రవియోగముచేత జీవితాశ విడిచెనని వినుటయు షాజహాను మనోహరమందిరంబునుండి సుఖ మనుభవించుచున్నను వానిమనస్సుమాత్రము స్థిమితము గలిగియుండదయ్యె. మానసింగునకు భీమునకుఁగల స్నేహము లోకాతీతమయినది. భీముఁడు మృతినొందినచో మానసింగు బ్రతుకడని ప్రతినపట్టెను. అందుచేత మానసింగు సేవకులు భీముఁడు మృతినొందినవార్త వానితోఁ జెప్పక నాఁటిప్రతిదినము పళ్ళెములతో ననేకభక్ష్యములు తెచ్చి యవి భీముఁడే పంపినాఁడని తెలియఁజేయుచు గొంతకాలము గడిపిరి. దురదృష్టవశమున నెట్లో భీముని మరణవార్త యొకనాఁడు మానసింగుని చెవులంబడియె. పటుటము మానసింగు దుస్సహమగు మిత్రవియోగమునకుఁ దాళఁజాలక దేహమాపాదమస్తకము నిండియున్న యెనుబదిగాయములమీఁద పట్టి నూఁడుజెత్తికి తాను చావకమానని నేలంబండుకొని ప్రాణముల విడిచెను.

అనంతరము షాజహాను తన కునచపురమే నెలవుగాఁ జేసికొని దేశద్రిమ్మరియై కొంతకాల మిందు కొంతకాల మందు తిరుగుచువచ్చెను. ఎంతతిరిగినను లాభము లేమిచే షాజహాను స్వలాభముఁ జూచుకొని తండ్రితో సంధిచేసికొనుటయే యుత్తమమని యెంచి తాను లోఁబడితినని రాయబారమంపి విశేషించి తండ్రికిఁ జాలనమ్మిన పుత్రు

టకుఁ దన యిరువురకుమారులఁ దారా యారంగజేబులను వారిని తఁ డ్రివద్దకు జామీనులుగఁ బంపెను. మహబత్ఖానుఁడు పేరు తురక పేరు పెట్టుకొన్నను కులమున రాజపుత్రుఁడే. అట్లగుటచే నతఁడు షాజహానుని విధమునఁ జక్రవర్తికి లోఁబడక సాధికారము సాహసమే లెస్స యని నిశ్చయించి సూర్తవతులు మొదలగు కొందఱు రాజపుత్రుల సహాయముగఁ బడసి యేరాజపుత్రుఁడు నెన్నఁడు కలలోనయినఁ జేయఁదలఁపని యొక మహాసాహసమును గావించెను. కుమారుఁడు లోఁబడినపిదప మహబత్ఖాను ఱెక్కలు తెగిన పక్షివిధమున నొంటిగాఁడయి యున్నవాఁడని గ్రహించి జహంగీరు వానిపయి ధనాపహరణము జనపీడనము నను రెండు నేరములు మోపి తనయొద్దకు వచ్చి యా నేరముల కుత్తరము చెప్పుమని వాని కాజ్ఞాపించెను. ఏమునిమిత్తము చక్రవర్తి తన్ను రమ్మనియెనో యాసంగతి పూర్తిగ నెఱిఁగినవాఁడుగావున నెళ్ళుట కిష్టములేక ఇదిగో అదిగో యని కొన్నినాళ్లు జరపెను. సత్వరముగ రాకతప్పదని చక్రవర్తి పట్టుపట్టెను. అటుమీఁద నొకనాఁడు మహబత్ఖానుఁ డైదువేల రాజపుత్రపరివారముతో వచ్చి శిబిరము జేరినాఁడని చక్రవర్తికిఁ దెలిసెను. ఆసమయమున జహంగీరు కాశ్మీరాంతరముమీఁద కాబూలునగరమునకుఁ బోవుచు సింధునది కుపనదియగు జీలమును దాఁటఁబ్రయత్నించెను. సేనయంతయు ముందు నదిదాఁటి యావలియొడ్డు జేరెను. చక్రవర్తి నూర్జహానును వారిపరివారములుమాత్ర మీవలియొడ్డున గుడారములోనుండి సందడి తగ్గినతోడనే యేరు దాఁటఁ దలపోయుచుండిరి. అప్పుడె తెల్లవారుచుండెను. నూర్జహాను తక్కినయంతఃపురాంగనలతోఁ గలసి యొకగుడారమున నుండెను. చక్రవర్తి రాత్రిత్రాగిన సారాయముల యొక్కనిషాయింకను దిగనందున నొడలుమరచి యుండెను

అంతలో మనుష్యులయడుగుల యలుకుడు చేతులలలోని యాయుధములచప్పుడులు వానిచెవులకు వినంబడ చక్రవర్తి యులికిపడి

దిగ్గున లేచి చూచెను. చూచునప్పటికిఁ దనగుడార మంతయు యమదూతలవంటి రాజపుత్రసైనికులతో నిండి యుండెను. అయిన నతఁడు జంకక ధైర్యము చిక్కఁబట్టి ఖడ్గముపైఁ జేయివైచి పయికిఁ దీయుచుండ మహావీరుఁ డగుమహాబత్ఖానుని మొగము వాని కగపడెను. ఆఖానును జూచుటకుఁ గాని వాని పేరు వినుటకుఁ గాని యతనికి లేశమిష్టము లేనందున యతని ముఖదర్శనము చక్రవర్తి క్రోధమును బెంచెను. అయిన నతఁ డప్పటి తన యవస్థను జ్ఞప్తికిఁ దెచ్చుకొని తొందరపడినఁ గార్యము పాకము తప్పునని మహాబత్ఖానుని జూచి, ఓరాజద్రోహీ! ఇది యేమి? అని యడిగెను. ఆపలుకులు విని మహాబత్ఖాను చక్రవర్తి కాళ్లపైఁ బడి యనేకవిధముల దీనాలాపములం బలుకుచు నిట్లనియె. "నాశత్రువులు దేవరవారితో నామీఁద నేరములు చెప్పి నాకు మీకెడబాటు చేసిరి. అందుచేత నేగదా నేను కొన్నినాళ్లక్రిందట నే మీ శిబిరముఁ బ్రవేశించినను మీరు నా మొగము జూడరయితిరి నాతోఁ బలుకరైరి. ఎట్లయిన దేవరవారిదర్శనముఁ బడయుటకే యిట్లు చేసితిని గాని ద్రోహము చేయుటకుఁ గాదు." అని మొఱవెట్టుకొనెను. అతనిపలుకులు చక్రవర్తి క్రోధాగ్ని కాజ్యధారలయ్యెను అయినను సమయము గాకపోవుటచే జహంగీరు కోపము దిగమ్రింగి పయికి మంచిమాటలే చెప్పుచు నదను దొరకినప్పుడు మహాబత్ఖానుని కొంపఁ దీయవలయు నని నిశ్చయించుకొని యతఁడేమన్న నదియే సరి యనసాగెను. అప్పుడు మహాబత్ఖాను చక్రవర్తితో "దేవా! మీరు పట్టపుటేనుఁగుపై నెక్కి సామంతరాజులకు సైనికులకు దర్శన మీయవలసిన సమయము వచ్చినది. మీరగపడకున్న వారందఱు కళవళపడుదురుగదా! కావున నేనుఁగు నెక్కుఁ"డని మనవిచేసెను. చక్రవర్తి సరే యని తనదుస్తులు తొడుగుకొనుటకు ప్రక్కగుడారములోనికి వెళ్లివత్తునని చెప్పెను. అక్కడికి వెళ్లెనా చక్రవర్తి యింకఁ దనకు దక్కక నూర్జహాను చేతిలోఁ జిక్కిపోవు ననియుఁ దనపన్నినపన్నుగడ లన్నియు నిష్ఫ

లములయి పోవునని యూ శంకించి మహాబత్ఖానుడు దేవరవారు దుస్తులిక్కడనే తొడుగుకొనవచ్చునని చెప్పెను.

జహాంగీరు వానిమాట కడ్డము చెప్పక యక్కడనే దుస్తులు వేసికొని బయలుదేరుటకు గుఱ్ఱ మెక్కెను. అప్పుడు మహాబత్ఖానుఁడడ్డముగ వచ్చి „స్వామీ! గుఱ్ఱమెక్కుటకంటె నేను గెక్కుట మంచిది. ఏనుఁగెక్కినచో నందఱకు మీరగపడుదురు. అది నిరపాయము కావున దాని నెక్కఁదగు” నని పలికెను. అప్పుడు జహాంగీరు తన యేనుఁగు పయి నెక్కఁదలఁప రాజపుత్రులు వాని మాపటివానిం జంపిరి. అప్పుడు మహాబత్ఖాను చక్రవర్తిఁ దన యేనుఁగుపై నెక్కించి యిరుప్రక్కల ఖడ్గపాణు లగు నిరువురు రాజపుత్రులను గావలి పెట్టి తన శిబిరమునకుఁ దీసికొని పోయెను.

ఆశిబిరముచుట్టు మెఱికలవంటి రాజపుత్రులను మహాబత్ఖాను కావలి వేసి జీలము నదిమీఁద నున్న పడవలవంతెన నూర్జహాను పాల్పడకుండఁ గాపాడుటకు మఱి రెండు వేల రాజపుత్రులను నియమించెను. మహాబత్ఖాను తన్ను ఖయిదీగాఁ బట్టుకొనియెనని తెలిసికొని నను చక్రవర్తి కాలము దప్పివచ్చినప్పు డేమి చేయఁగలమని యూరకుండి ‚నాసారాబుడ్డి, కావలసినప్పుడు సారా యందిచ్చు సేవకుని నాకిచ్చినారుగదా తక్కినప్రపంచ మేమయిన నాకేమి' యని సరిపెట్టుకొని యక్కడనే హాయిగ నుండెను.

చక్రవర్తిపక్షమున నున్న జనములలో ధైర్యము సాహసముగలది నూర్జహా నొక్కతియె చక్రవర్తికి జరిగిన భంగపాటు వినినతోడనే నూర్జహాను పిరికిపడక నిరుపేదవాని వేసము వేసికొని చిన్నసవారి నెక్కి యాడంబర మేమియు లేకుండ నావలియొడ్డుఁ జేరుటకు బయలుదేరెను. చక్రవర్తి శిబిరము వెంట వచ్చిన పేదరా లెవ్వతియో పోవుచున్న దనుకొని వంతెన గాచు రాజపుత్రులామెను నిర్భయముగ బోవనిచ్చిరి. అట్లు నిరపాయముగ నావలియొడ్డు జేరి సేనాపతులను సామంతులను

రావించి వారి పాలుమాలినతనమునకు మూర్ఖతకు గట్టిగఁ జీవాట్లు పెట్టి చక్రవర్తిని విడిపింపకున్నచో నందఱిప్రాణములఁ దీయింతు నని బెదరించెను.

పరాక్రమవంతుఁ డగునొకతురకజోదు రోసముఁ దెచ్చుకొని చక్రవర్తిని విడిపించుట కారాత్రి యత్నించెనుకాని వానియత్నము నెరవేరదయ్యె. మరునాఁడుదయమున నూర్జహాను స్వయముగ నేనుఁగు నెక్కి కత్తియు విల్లు నమ్ములు చేఁబూని తనసేనలం బురికొల్పికొని మహాబత్ఖానునిఁ దాకుటకు రాఁబోవుచుండెను. అప్పుడు రాజపుత్రులు పడవలవంతెనఁ గాల్చి వారిని రాకుండఁజేయ వారు పాటిరేవులం దిగి రాఁజొచ్చిరి. రాజపుత్రులు వారిపై శరవర్షంబులు గురియించియు తుపాకిగుండ్లఁ బ్రయోగించియు నూర్జహాను సేనలనురుమాడి నీటనున్న వారిని నీటను మెరకనున్న వారిని మెరకను జంపిరి. కొందఱుప్రవాహ వేగమున కొట్టుకొనిపోయిరి. అన్నిగండములను గడపి దరిజేరినవారిని కత్తులతో నరికి చంపిరి. మహాబత్ఖానుఁడు వాని రాజపుత్రసైనికులు విజయము సంపూర్ణముగ నందిరి, కాని యాతనివిజయము చిరకాలము నిలువదయ్యె. ఏలయన నూర్జహాను పౌరుషంబు లగుచేతలు చేయలేక పరాభవము నొంది యాగడుసుపోకడలం బోయి కార్యము సాధించు కొనియె. ఆమె నిర్భయముగ మహాబత్ఖానునిశిబిరముఁ బ్రవేశించి నా భర్తతోపాటు నన్నుఁగూడ ఖయిదీగాఁ జేయుమని యాతనింగోరెను. మహబత్ఖాను మిక్కిలి యుబ్బిపోయి సరే యని యూరకుండెను. అది సందుచేసికొని యామె సేనాధిపతులమనస్సులు విరువ నారంభించెను. అదివఱకే ఖానుయొక్క యనుచరులలోఁ గొంద ఱతనిగర్వమును జూచి వానిని ద్వేషించుచుండిరి. కొందఱు వాని రాజపుత్రపక్షపాతమును జూచి కడుపుమంట గలిగి యుండిరి. అందుచేత నూర్జహాను పన్నుగడ లవలీలగ వారిమతములఁ ద్రిప్పెను. కొన్నిదినము లామె ఖానుశిబిరములోనుండి యెట్టకేలకు చక్రవర్తినిఁ జెరనుండి విడిపించి స్వతంత్రునిఁ జేసెను. అప్పుడు ఖానుఁడు రాజపుత్రసైనికులు భగ్నమనోరథులై తమయవివేకమునకుఁ జింతించుచుఁ దొలఁగి పోయిరి

ఈనడుమ మీవారురాణా పరలోకగతుం డయ్యెను. కరుణుని కుమారుం డగుజగత్సింగు తండ్రి పరోక్షమున రాజ్యప్రతిష్ఠితుండై యెప్పటియట్ల షాజహానుతో నెయ్యముం బాటించుచుండె. జగత్సింగు రాజయినపిదప షాజహానుఁడు కొన్నిదినము లుదయపురమున వసియించి యుండెను. అతం డక్కడ నుండఁగనే జహాంగీరుచక్రవర్తి కాశ్మీరదేశమునందు దగ్గుబాధచేతం గాలధర్మము నొందెనని వర్తమానము తెలిసెను. షాజహానుఁడు సరోవరమధ్యమున నున్న మేడలో నున్నపుడే రాణా మొదలగుసామంతరాజులు తమ క్రొత్తచక్రవర్తి దర్శనము ముందుగం జేసి కానుకలు సమర్పించిరి. షాజహానుఁడు సింహాసన మెక్కుటకు ఢిల్లీకిం బయనమయి పోవునపుడు మీవారు రాణాకు వెనుక వానివద్దనుండి తీసికొనిన యయిదుజిల్లాలను మరల వానికిచ్చి వెలలేనికెంపొకటి బహుమాన మిచ్చి యావసర మయిన పక్షమునం జిత్తూరుకోట బాగుచేసికొని యుపయోగించుకొమ్మని సెలవిచ్చి యుదయపురము వెడలెను.

జగదీశ్వరుం డగుఢిల్లీశ్వరునిపుత్రుం డుదయపురమున నుండినట్లు రెండుమూఁడనవాళ్ళిప్పటికిం గలవు. షాజహానుని డాలొకటి, కుసుంబావర్ణము గల వానితలపాగ యొకటి. ఈతలపాగ షాజహానుఁడు తనతలమీఁదనుండి తీసి రాజపుత్రుని కిచ్చిన శిరోవేష్ట మొకటి సరియించెను. మొదట చుట్టినప్పు డెన్నిమడత లున్నవో యన్నిమడతల నిప్పటికిం గలిగి చుట్టినది చుట్టినట్లున్నది. జగత్సింగు బుద్ధిశాలి యయి యిరువదియాఱు సంవత్సరములు రాజ్యముచేసి చక్రవర్తి యనుగ్రహమునకుం బాత్రుండయి కాలము గడపె. షాజహాను తక్కిన సంస్థానములకంటె మీవారు నెక్కుడుదయతో నాదరించుటచే నారాజ్యము పాడిపంటలు గలిగి వర్ధిల్లెను.

మొదటిభాగము సమాప్తము.